

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах



2021 р., № 75, Т. 1

Збірник наукових праць

Головний редактор:

Сущенко А. – доктор педагогічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Сущенко Л. – доктор педагогічних наук, доцент

Редакційна колегія:

Захаріна Є. – доктор педагогічних наук, професор;

Іваницький О. – доктор педагогічних наук, професор;

Кочарян А. – кандидат педагогічних наук, доцент;

Пагута М. – кандидат педагогічних наук, доцент;

Сущенко Т. – доктор педагогічних наук, професор;

Даріуш Скальські – доктор педагогічних наук
(Республіка Польща).

Технічний редактор: Н. Кузнєцова

Дизайнер обкладинки: А. Юдашкіна

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2021. Вип. 75. 188 с. Т. 1.

виходить шість разів на рік

Сайт видання:

www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 15844-4316P від 16.10.2009 р.



Видавництво і друкарня –
Видавничий дім «Гельветика»

69002, м. Запоріжжя, вул. Олександрівська 84, оф. 414
Телефони: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934-48-28,
+38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

*Входить до Переліку наукових фахових видань
України (категорія «Б») з педагогічних наук
(спеціальності: 011. Освітні, педагогічні науки,
012. Дошкільна освіта, 013. Початкова освіта,
014. Середня освіта, 015. Професійна освіта,
016. Спеціальна освіта) відповідно до Наказу МОН
України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1).*

*Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Видання рекомендовано до друку
та поширення через мережу Internet
Вченою радою Класичного приватного університету
(протокол № 5/1 від 27.01.2021 р.)

Усі права захищені.
Повний або частковий передрук і переклади дозволено
лише за згодою автора і редакції.
При передрукуванні посилання на збірник наукових праць
«Педагогіка формування творчої особистості
у вищій і загальноосвітній школах» обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

Адреса редакції:
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефони/факс: +38 098 24 61 364.

Здано до набору 14.01.2021.
Підписано до друку 29.01.2021.
Формат 60×84/8. Цифровий друк. Наклад 150 пр.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

<i>Л. І. Гук, Б. Г. Кушка</i> ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ЕГЕРТОНА РАЄРСОНА НА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КАНАДИ.....	8
<i>Т. М. Калініченко</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1921–1929 РР.).....	12

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

<i>М. В. Голубничий, М. В. Кузнецов, Н. В. Партико, В. П. Комар, А. А. Семенов</i> ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ В УМОВАХ ВОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	17
<i>Т. І. Гризозлазова</i> МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ МУЗИЧНОГО ТЕКСТУ.....	23
<i>Р. І. Гургула, І. М. Єфремова</i> ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПІАНІСТА-КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА.....	26
<i>Т. П. Гуркова</i> ПОКАЗНИКИ, РІВНІ І КРИТЕРІЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДІАЛОГОВИХ ФОРМ НАВЧАННЯ.....	32
<i>І. М. Ковальов, О. Д. Корнієнко, А. О. Івченко, О. А. Романюк, С. М. Курбакова</i> МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ІНСТИТУЦІЙ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ ПРОТИ ПЕРЕВАЖАЮЧОГО ЗА СИЛОЮ СУПРОТИВНИКА.....	37

ВИЩА ШКОЛА

<i>Zh. I. Antipova, T. O. Barsukova, O. V. Adeeva</i> CHEERLEADING AS A MEANS OF DEVELOPMENT OF PHYSICAL QUALITIES IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	43
<i>Т. О. Атрощенко</i> ІННОВАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПЛОЩИНИ.....	50
<i>Т. О. Белкова, Ж. В. Малахова, В. О. Якушевський, В. Г. Лосік</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ».....	55
<i>С. Б. Беляєв, І. С. Сергєєва</i> ПЕДАГОГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ.....	59

<i>С. О. Бурчак</i> РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ STEM-ОСВІТИ.....	64
<i>О. В. Варгата, О. В. Кулешова, Л. В. Міхєєва</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ.....	68
<i>О. І. Васильченко, Ю. Є. Халемєндик</i> МІЖКУЛЬТУРНА ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	72
<i>В. Л. Васюк, Р. В. Слухєньська, Н. Б. Решєтїлова, Г. І. Влад</i> СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ МЕДИЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ.....	77
<i>О. І. Верїтов</i> ТЕОРЕТИЧНІ УЗАГАЛЬНЕННЯ З ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ.....	81
<i>М. І. Воровка</i> СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ЖІНОЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....	87
<i>С. П. Гїренко, Н. В. Партико, А. О. Івченко, Г. І. Гончар, В. В. Аксьонов</i> МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ З ФІЗИЧНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ.....	92
<i>T. P. Golub, O. O. Kovalenko, O. I. Nazarenko, L. M. Zhygzhytova</i> THE USAGE OF PROVERBS AND SAYINGS IN THE PROCESS OF LINGUISTIC EDUCATION AT TECHNICAL UNIVERSITY.....	99
<i>Г. Ф. Горпинич, В. А. Шемчук, Г. О. Коник, О. А. Суровов, Д. В. Аксьонов</i> МЕТОДИКА ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ ПІСЛЯ ЛІКУВАННЯ КОРОНАВІРУСНОЇ ХВОРОБИ.....	104
<i>R. S. Hurin, A. S. Kushniruk, Z. R. Mamatova</i> DETERMINANTS OF THE FUTURE TEACHERS' FORMATION OF PEDAGOGICAL THINKING DURING PROFESSIONAL TRAINING.....	110
<i>В. С. Гучко</i> КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ТА РОБОЧА МОДЕЛЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В РОБОТАХ ПОЛА ДАММЕТА І ДЖОНА Г'ЮЗА.....	115
<i>С. О. Данилов</i> КРИТЕРІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА.....	123
<i>І. М. Данилюк</i> ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПІДЛЕГЛИМИ НА ОСНОВІ ПРОБЛЕМНОГО ПІДХОДУ.....	129

<i>Е. А. Данілавичюте, О. В. Нагорна</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	134
<i>О. О. Долгопол, О. В. Кір'янова</i> ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ) НА ЕЛЕКТРОННІЙ ПЛАТФОРМІ MICROSOFT TEAMS.....	139
<i>V. M. Zinchenko, N. V. Rybalka</i> CLASSIFIER OF ERRORS (IN BUSINESS DOCUMENTS) IN THE TRANSLATION PROCESS.....	144
<i>В. О. Зубенко</i> ЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЦІЛІСНОГО ПРОЦЕСУ В ПОБУДОВІ ПРОФЕСІЙНОГО ПРОФІЛЮ ЮРИСТА.....	148
<i>В. О. Зубов, І. В. Євстігнеєва, Т. А. Воскобойник</i> САМОКОНТРОЛЬ СТУДЕНТІВ ЗА ФІЗИЧНИМ СТАНОМ СВОГО ОРГАНІЗМУ В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ.....	152
<i>В. В. Іваненко, М. М. Окса</i> ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	156
<i>М. В. Іщенко</i> ЕМПАТІЯ В СТРУКТУРІ ЕКОЛОГІЇ ВІДНОСИН У ВИЩІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ МУЗИЧНІЙ ОСВІТІ.....	162
<i>О. V. Karpan</i> FORMATION OF COLORISTIC CULTURE OF STUDENTS OF ART AND PEDAGOGICAL SPECIALTIES IN CLASSES OF COLORISTIC.....	166
<i>О. В. Коваленко, Л. І. Єпик</i> СЕМІОТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОГО СУПРОВОДУ (ГІДІВ-ЕКСКУРСОВОДІВ).....	170
<i>М. М. Козяр, О. В. Парфенюк, З. К. Сасюк</i> ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕЛЕКТРОННОГО ПРОГРАМНОГО ЗАСОБУ «ІНЖЕНЕРНА ГРАФІКА».....	175
<i>І. Ф. Шумілова</i> МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ЗАДУМ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПРОВІДНИЦТВУ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ.....	183

CONTENTS

HISTORY OF PEDAGOGY

<i>Huk L., Kushka B.</i> THE INFLUENCE OF PEDAGOGICAL VIEWS OF EGERTON RYERSON ON THE FORMATION OF THE SCHOOL SYSTEM OF CANADA.....	8
<i>Kalinichenko T.</i> ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER SCHOOL OF DNEIPER UKRAINE (1921–1929).....	12

THEORETICAL BASICS OF MODERN PEDAGOGY AND EDUCATION

<i>Holubnychyi M., Kuznetsov M., Partyko N., Komar V., Semenov A.</i> THE ESSENCE AND STRUCTURE OF FORMING THE READINESS OF FUTURE OFFICERS OF THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE TO PERFORM ASSIGNED TASKS IN THE AQUATIC ENVIRONMENT.....	17
<i>Hryzohlazova T.</i> METHODS OF FORMING THE SKILLS OF READING A MUSICAL TEXT.....	23
<i>Hurhula R., Yefremova I.</i> PEDAGOGICAL ASPECT OF PREPARATION OF THE FUTURE PIANIST-ACCOMPANIST.....	26
<i>Hurkova T.</i> INDICATORS, LEVELS AND CRITERIA FOR PREPARATION SCHOOL TEACHERS TO DIALOGIC FORMS OF LEARNING.....	32
<i>Kovalov I., Korniienko O., Ivchenko A., Romaniuk O., Kurbakova S.</i> MODELING OF PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF THE READINESS OF FUTURE OFFICERS OF THE INSTITUTIONS OF THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE TO USE HAND-TO-HAND COMBAT TECHNIQUES AGAINST THE PREDOMINANT ENEMY.....	37

HIGH SCHOOL

<i>Antipova Zh., Barsukova T., Adeeva O.</i> CHEERLEADING AS A MEANS OF DEVELOPMENT OF PHYSICAL QUALITIES IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	43
<i>Atroshchenko T.</i> AN INNOVATIVE COMPETENCE OF FUTURE EDUCATORS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ESTABLISHMENT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PLANES.....	50
<i>Bielkova T., Malakhova Zh., Yakushevskiy V., Losik V.</i> THEORETICAL ASPECTS OF DISTANCE LEARNING IN THE DISCIPLINE “PHYSICAL EDUCATION”.....	55

<i>Bieliaiev S., Serhieieva I.</i> PEDAGOGICAL TOOLS OF PREPARATION OF EDUCATORS FOR RESEARCH WORK.....	59
<i>Burchak S.</i> DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS IN THE CONDITIONS OF STEM-EDUCATION.....	64
<i>Vargata O., Kuleshova O., Mikheieva L.</i> PSYCHOLOGICAL FACTORS OF PROFESSIONAL BURNOUT OF THE TEACHERS.....	68
<i>Vasylchenko O., Khalemendyk Yu.</i> FUTURE PROFESSIONALS' INTERCULTURAL COMPETENCE AS SUBJECT OF RESEARCH.....	72
<i>Vasuk V., Slukhenska R., Reshetilova N., Vlad H.</i> SPECIFICS OF THE ORGANIZATION OF THE MEDICAL EDUCATIONAL PROCESS DURING THE PANDEMIC.....	77
<i>Veritov O.</i> THEORETICAL GENERALIZATIONS OF RESEARCH TO THE PROBLEM OF FORMATION OF ENTREPRENEURIAL CULTURE OF FUTURE BACHELORS IN PHYSICAL CULTURE AND SPORTS.....	81
<i>Vorovka M.</i> THE ESTABLISHMENT OF PUBLIC WOMEN'S ORGANIZATIONS IN INDEPENDENT UKRAINE.....	87
<i>Hirenko S., Partyko N., Ivchenko A., Honchar H., Aksonov V.</i> METHODS OF ORGANIZING THE DISTANCE LEARNING SYSTEM FOR PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL TRAINING OF FUTURE OFFICERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE UNDER QUARANTINE RESTRICTIONS.....	92
<i>Golub T., Kovalenko O., Nazarenko O., Zhygzhytova L.</i> THE USAGE OF PROVERBS AND SAYINGS IN THE PROCESS OF LINGUISTIC EDUCATION AT TECHNICAL UNIVERSITY.....	99
<i>Horpynych H., Shemchuk V., Konyk H., Surovov O., Aksonov D.</i> METHODS OF PHYSICAL THERAPY FOR TEACHERS OF SPECIAL PHYSICAL TRAINING OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS AFTER TREATMENT OF CORONAVIRUS DISEASE.....	104
<i>Hurin R., Kushniruk A., Mamatova Z.</i> DETERMINANTS OF THE FUTURE TEACHERS' FORMATION OF PEDAGOGICAL THINKING DURING PROFESSIONAL TRAINING.....	110
<i>Huchko V.</i> CRITICAL THINKING AND WORKING MODEL OF CRITICAL THINKING IN DUMMETT AND HUGHES'S WORKS.....	115
<i>Danylov S.</i> CRITERIAL CHARACTERISTICS OF THE SOCIAL AND PROFESSIONAL MATURITY OF THE PERSONALITY OF THE FUTURE TEACHER.....	123

<i>Daniluk I.</i> PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF TEACHING STUDENTS ORGANIZATION OF INDIVIDUAL WORK WITH SUBORDINATES ON THE BASIS OF A PROBLEM APPROACH.....	129
<i>Danilavichute E., Nahorna O.</i> ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF APPLICATION OF INCLUSIVE EDUCATION TECHNOLOGIES IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE INCLUSIVE PROFESSIONALS.....	134
<i>Dolhopol O., Kiryanova O.</i> PRACTICAL CLASSES ON THE UKRAINIAN FOR SPECIFIC PURPOSES ON THE MICROSOFT TEAMS ELECTRONIC PLATFORM.....	139
<i>Zinchenko V., Rybalka N.</i> CLASSIFIER OF ERRORS (IN BUSINESS DOCUMENTS) IN THE TRANSLATION PROCESS.....	144
<i>Zubenko V.</i> THE IMPORTANCE OF AN INTEGRATED PEDAGOGICAL PROCESS IN CONSTRUCTION OF LAWYER'S PROFESSIONAL PROFILE.....	148
<i>Zubov V., Yevstihneieva I., Voskoboinyk T.</i> STUDENTS SELF-CONTROL OVER THE PHYSICAL CONDITION OF THEIR BODY IN THE PROCESS OF PHYSICAL EXERCISES.....	152
<i>Ivanenko V., Oksa M.</i> FEATURES OF MOTIVATION OF STUDENTS' SPORTS ACTIVITIES.....	156
<i>Ishchenko M.</i> EMPATHY IN THE STRUCTURE OF THE ECOLOGY OF RELATIONS IN HIGHER PEDAGOGICAL MUSIC EDUCATION.....	162
<i>Kapran O.</i> FORMATION OF COLORISTIC CULTURE OF STUDENTS OF ART AND PEDAGOGICAL SPECIALTIES IN CLASSES OF COLORISTIC.....	166
<i>Kovalenko O., Yepyk L.</i> SEMIOTIC POTENTIAL OF PROFESSIONAL TRAINING SPECIALISTS OF TOURIST SUPPORT (GUIDES).....	170
<i>Koziar M., Parfeniuk O., Sasiuk Z.</i> FORMATION OF GRAPHIC COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION ACCESSORIES WITH THE HELP OF ELECTRONIC SOFTWARE «ENGINEERING GRAPHICS».....	175
<i>Shumilova I.</i> METHODOLOGICAL CONCEPT OF GUIDANCE TRAINING TECHNOLOGY OF FUTURE MANAGERS IN EDUCATION.....	183

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.012

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.1>

Л. І. Гук

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»

Б. Г. Кушка

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ЕГЕРТОНА РАЄРСОНА НА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КАНАДИ

У статті розглянуто погляди Егертона Раєрсона на систему шкільної освіти Канади. Охарактеризовано основні принципи, на яких повинна базуватися система шкільної освіти. Розглянуто пропозиції Е. Раєрсона щодо різних елементів механізму ефективного функціонування системи шкільної освіти, зокрема організації навчально-виховного процесу, кваліфікацій учителів, градації навчальних закладів, контролю з боку органів управління освітою. Егертон Раєрсон (1803–1888) – освітянин, політик, журналіст, педагог та активний громадський діяч – увійшов в історію Канади як засновник системи освіти провінції Онтаріо. Оскільки інші новоутворені провінції перейняли систему освіти Онтаріо як найбільш досконалу, Е. Раєрсона заслужено можна вважати засновником системи загальної освіти всієї Канади. Закладені ним основи управління системою шкільної освіти, розподілу повноважень у сфері освітньої політики, постійно вдосконалюючись, ефективно застосовуються на території всієї Канади і в наш час. А розроблені ним законопроекти системи шкільної освіти 1844, 1850 р. та 1871 рр., ухвалені парламентом провінції Онтаріо, були перейняті урядами інших провінцій і територій Канади й досі лежать в основі їхнього шкільного законодавства. За час перебування Е. Раєрсона на посаді головного управителя освіти провінції Онтаріо (1844–1876) – сучасна посада міністра освіти, було вперше: запроваджено вимоги щодо професійної кваліфікації вчителів і відкрито навчальні заклади для їх підготовки; укладено уніфіковані навчальні програми для державних шкіл; створено систему градації навчальних закладів (початкова школа, середня школа, граматична школа, коледж, університет); затверджено й уніфіковано підручники, що відповідали б навчальним програмам кожного навчального закладу; укладено стандарти для будівництва приміщень навчальних закладів (визначено вимоги щодо вентиляції приміщень, опалювання та санітарії тощо); встановлено чіткий розподіл повноважень органів управління освітою, вимоги щодо кваліфікації освітніх менеджерів усіх рівнів; відкрито спеціальні школи для дітей із сенсорними обмеженнями тощо. Найосновніша заслуга Е. Раєрсона в результаті його активної педагогічної, просвітницької та суспільно-політичної діяльності – початкова та середня освіта стала безплатною, обов'язковою та доступною для всіх громадян. Отже, дослідження педагогічних поглядів Е. Раєрсона є ціннісним для педагогіки та становить особливий науковий інтерес.

Ключові слова: Канада, система шкільної освіти, Егертон Раєрсон, педагогічні погляди, граматичні школи.

Постановка проблеми. За понад 50 років продуктивної діяльності Е. Раєрсона, окрім освітніх законів, з-під його пера вийшли сотні творів різноманітного характеру, зокрема статті, книги, памфлети, журнали. Усі ці твори відіграли важливу роль у формуванні громадської думки про формування та розвиток системи освіти не тільки провінції Онтаріо, але й сусідніх канадських провінцій. Потрібно також зазначити, що літературна діяльність Е. Раєрсона не обмежувалася тільки освітньою тематикою. Він був автором книг полі-

тико-економічного, історичного та релігійного характеру, а саме: «Лоялісти Америки та їхні часи», «Канадський методизм», «Перші уроки християнської моралі для канадських сімей та шкіл», «Перші уроки сільського господарства для канадських фермерів та їхніх сімей», «Основи політичної економії, або Як збагачуються люди та країна», а також автобіографічної «Книги мого життя». Оскільки предметом нашого дослідження є освітня діяльність педагога, зробимо спробу детальніше вивчити його погляди на освіту, які

Е. Раєрсон виклав у «Доповіді про систему державної загальної освіти у Верхній Канаді» (англ. A Report on a System of Public Elementary Instruction for Upper Canada) 1846 р.

У 1844 р. Е. Раєрсона призначили на посаду головного управителя освіти провінції Онтаріо (англ. Chief Superintendent of Education), і наступні два роки він присвятив подорожам європейськими країнами. «Доповідь про систему державної загальної освіти у Верхній Канаді», у якій педагог виклав дослідження освітніх систем європейських країн світу та власні погляди на систему освіти Верхньої Канади, було опубліковано вперше у 1846 р. як парламентську доповідь, а у 1847 р. вийшли ще 3 000 примірників, які й лягли в основу шкільного законодавства Верхньої Канади. Незадовго після оприлюднення своєї «Доповіді», базуючись на основних її принципах, головний управитель освіти подав на розгляд парламенту свій перший проєкт – Закон про загальні школи (англ. Common Schools Act), який ухвалив парламент і який увійшов в історію як Акт про краще відкриття та утримання загальних шкіл Верхньої Канади 1846 р. (англ. An Act for the Better Establishment and Maintenance of Common Schools in Upper Canada).

Доповідь про систему загальної початкової освіти у Верхній Канаді складається із двох частин. У першій – розглядаються загальні засади системи освіти та предмети, які обов'язково повинні викладати у школах. У другій частині «Доповіді» автор подає механізм функціонування самої системи освіти, зосереджуючи увагу на основних функціях органів управління освітою, підготовці вчителів, виборі підручників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням наукової спадщини відомого канадського педагога займалися переважно зарубіжні вчені: К. Томас [7], Дж. Путман [5], А. Фіоріно [3] тощо. Серед вітчизняних науковців важливими для дослідження виявилися праці Л. Карпинської [1], З. Магдач [4], Н. Мукан [2]. Однак недостатня вивченість теми у вітчизняній науково-педагогічній літературі зумовила необхідність ґрунтовного аналізу педагогічних поглядів Е. Раєрсона на систему шкільної освіти.

Мета статті. Головною метою роботи є те, що, на думку Е. Раєрсона, у систему загальної освіти Верхньої Канади повинні бути покладені такі принципи:

– універсальність – освіта повинна бути однаково доступною як для багатих, так і для бідних жителів країни. «Саме бідні жителі потребують допомоги від уряду, і вони повинні стати об'єктом його підтримки; багаті самі можуть дати собі раду, – писав Е. Раєрсон, – початкова освіта всіх людей повинна стати основним завданням нормативної та адміністративної політики... уряду» [6, с. 20].

– практичність – набуті у навчальному процесі знання люди повинні використовувати в повсякденному житті;

– релігійність і мораль – освіта повинна навчати основних засад правильної поведінки людини в суспільстві та моральних норм, що містяться у Святому Письмі. Релігія в освітньому процесі в жодному разі не повинна набувати форми проповідування чи сектанства; водночас християнство повинно стати основою структури системи загальної освіти;

– усебічний розвиток усіх людських здібностей – як розумових, так і фізичних. У процесі навчання людина повинна навчитися мислити, а набуті знання повинні розвивати її.

Виклад основного матеріалу. Дитину не можна назвати освіченою, якщо вона повторює тексти, завчені нею напам'ять, і не може відповісти на запитання до тексту. Досі навчання було організовано так, що не потребувало від учителя чи учнів особливих інтелектуальних зусиль, а тому й отримало назву антиінтелектуального навчання. Е. Раєрсон наголосив, що для розвитку активного мислення учнів необхідним є вивчення матеріалу шляхом його розуміння й аналізу. Система освіти, у якій немає умов для підтримання здоров'я дитини, буде недосконалою [4, с. 108].

Для дітей, які щойно почали відвідувати школу, першочерговим завданням є, безумовно, навчитися читати та правильно писати слова. Водночас Е. Раєрсон заперечує загальноприйнятну практику й переконання більшості канадських освітян, що вивчення алфавіту повинне передувати опануванню вміння читати. Традиційно спочатку учні годинами завчали напам'ять 26 букв англійського алфавіту. Згодом вони вивчали правопис окремих складів, які не те що не були пов'язані одним словом, але й найчастіше вимовлялися зовсім по-іншому, ніж букви алфавіту. У цьому випадку, на думку Е. Раєрсона, кожен наступний крок у навчанні дитини заперечує попередньо вивчений матеріал, що, відповідно, швидше притуплює розум дитини, аніж розвиває її розумові здібності. «Назви літер, з яких складається слово, не утворюють звуків самого слова, за винятком деяких окремих прикладів. Тобто, наприклад, шість голосних звуків мають тільки шість назв, але в мові вони утворюють тридцять три різні звуки» [6, с. 67].

У процесі навчання учнів читання, на думку Е. Раєрсона, важливо звертати увагу на три основних аспекти.

По-перше, потрібно розвивати техніку читання, зокрема навчатися правильної артикуляції звуків, вимови, наголосів, пауз, тональності. Техніка читання вивчається на прикладі, який подає вчитель. Він повинен читати правильно та вимагати від учнів імітувати його читання.

По-друге, читання повинно бути інтелектуальним. Учні повинні вчитися розуміти те, що вони читають, – які слова використовує автор, про які факти він розповідає. На жаль, розуміння прочитаного не було пріоритетом навчання в канадських школах початку XIX ст.

По-третє, читання повинно бути теоретичним. Під терміном «теоретичне» читання головний управитель освіти розуміє опрацювання текстів, написаних багатою літературною мовою, а не пафосних речень, які несуть мало змісту. Ще одним важливим предметом для вивчення в початковій школі є письмо. Під час навчання письма значну увагу потрібно приділяти, на думку автора, каліграфії. Письму та каліграфії досі в початкових школах Верхньої Канади не надавали значення. Учителі не стежили за правильним держанням пера в руці дитини чи правильній поставі. Чимало часу на уроці писання витрачалося вчителем на те, щоб полагодити поламані учнями пера. Вони вчилися писати, переписуючи слова та речення з дошки, однак поза межами школи вони зазвичай не могли самі нічого відтворити, а до віку 30–35 років узагалі забували письмо. «Шкода, що багато часу витрачається на навчання того, чого вони ніколи повністю не опановують, того, чого вони не можуть застосовувати [у повсякденній діяльності] й того, що так швидко забувається» [6, с. 87]. З огляду на це Е. Раєрсон пропонує перейняти поданий вище метод навчання читання у пруських школах, оскільки цей метод передбачає одночасне опанування письма. А навчати письма освітянин пропонує за методом М. Мюльхаузера, який уже успішно запровадили у школах Європи. Педагога з Женеви у 1927 р. призначили дослідити процес навчання письма в початкових школах Швейцарії. Проаналізувавши написання літер, він дійшов висновку, що всі вони складаються з чотирьох основних елементів. Учні повинні вчитися спочатку писати ці елементи, потім їх з'єднувати в букви, а вже згодом букви поєднувати у слова. Після випробування на практиці метод запровадили в усіх школах Швейцарії. У 1834 р. його схвалило Міністерство державної освіти Франції, а згодом, після детального вивчення, його також схвалила Комісія освіти приватної ради Її Величності королеви Англії. «Я переконаний, що запровадження його [методу] у школах Канади буде продуктивним і принесе позитивні результати», – писав Е. Раєрсон [6, с. 96].

Важливе місце в системі загальної освіти провінції повинне відводитися контролю та перевірці діяльності навчальних закладів. Якщо вчитель відповідає за освіту у школі, то на рівні провінції уряд відповідає за систему освіти загалом. Уряд повинен стежити не тільки за впровадженнями шкільних законів у дію, але й за їх дотриманням. «Щоб мати державну систему освіти, держава повинна

встановлювати та контролювати закони... Нині вважається, що освіта народу залежить не стільки від ухвалених законів, скільки від управління нею» [6, с. 176].

Відповідальність за ефективну систему освіти лежить також і на самих жителях провінції. Батьки та громада повинні робити внесок в освіту дітей, скеровувати, навчати, виховувати, розуміти важливість освіти. Відвідування школи повинно стати обов'язковим [7, с. 151]. Індивідуальні зусилля кожного жителя провінції повинні сприяти розвитку освіти, люди повинні виявляти бажання здобувати освіту й виконувати закони уряду. Усі елементи системи освіти провінції повинні взаємодіяти між собою. Учителі для ефективної праці повинні ділитися досвідом із колегами, спілкуватися з батьками, зустрічатися з місцевими управителями освіти районів для обговорення актуальних проблем. Для поділу досвідом усі, хто залучений у систему освіти провінції, повинні організовувати конференції.

Висновки і пропозиції. Отже, основні педагогічні погляди Е. Раєрсона викладено в «Доповіді про систему державної загальної освіти у Верхній Канаді». На думку педагога, система шкільної освіти Канади повинна базуватися на принципах універсальності, практичності, навчати моралі й мати релігійне спрямування, а також бути спрямованою на всебічний розвиток особистості. Запорукою ефективного функціонування системи загальної освіти є висококваліфіковані вчителі, чітка градація навчальних закладів, уніфіковані навчальні програми для кожного виду шкіл і контроль із боку органів управління освітою. Однак найосновнішим елементом ефективного функціонування системи шкільної освіти Е. Раєрсон вважає ефективну співпрацю всіх жителів країни, безпосередньо чи опосередковано залучених в освітній процес.

У статті розглянуто погляди Егертона Раєрсона на систему шкільної освіти Канади. Охарактеризовано основні принципи, на яких повинна базуватися система шкільної освіти. Розглянуто пропозиції Е. Раєрсона щодо різних елементів механізму ефективного функціонування системи шкільної освіти, зокрема організації навчально-виховного процесу, кваліфікацій учителів, градації навчальних закладів, контролю з боку органів управління освітою.

Список використаної літератури:

1. Карпинська Л.О. Формування професійної майстерності майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти Канади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Одеса, 2005. 221 с.
2. Магдач З.Т., Мукан Н.В. Історична ретроспектива розвитку шкільної освіти Канади. *Наукові записки* : збірник наукових статей (Серія педа-

- гогічні та історичні науки) Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; укл.: Л.Л. Макаренко. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. Вип. 84. С. 155–161.
3. Fiorino A. *The Moral Foundation of Egerton Ryerson's Idea of Education* ed. By N. McDonald, A. Chaiton. McMillan of Canada, 1978. P. 59–80.
 4. Mahdach Z. *Ryerson's Views on the System of Public Instruction in Ontario* Z. Mahdach. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції «Наука України: перспективи та потенціал»*. Одеса : Поліграфічний центр Copy Art, 2011. С. 108–110.
 5. Putman J.H. *Egerton Ryerson and Education in Upper Canada*. Toronto : William Briggs, 1912. 272 p.
 6. Ryerson E. *A Report on a System of Public Elementary Instruction for Upper Canada*. Montreal : Printed by Lovell and Gibson, st. Nicolas Street, 1847. 207 p.
 7. Thomas C. *Ryerson of Upper Canada*. The Ryerson press, 1969. 151 p.

Huk L., Kushka B. The influence of pedagogical views of Egerton Ryerson on the formation of the school system of Canada

The article examines Egerton Ryerson's views on the Canadian school system. The basic principles on which the school education system should be based are described. E. Ryerson's proposals on various elements of the mechanism of effective functioning of the school education system are considered, including the organization of the educational process, teacher qualifications, graduation of educational institutions, control by education authorities. Egerton Ryerson (1803–1888) – an educator, politician, journalist, educator and activist – went down in Canadian history as the founder of the Ontario education system. Because other newly formed provinces have adopted Ontario's education system as the most advanced, E. Ryerson can rightly be considered the founder of the general education system throughout Canada. The foundations laid by him for the management of the school education system, the division of powers in the field of educational policy, are constantly improving, are effectively applied throughout Canada and today. And the school education bills he drafted in 1844, 1850, and 1871, passed by the Ontario Parliament, were adopted by the governments of other provinces and territories in Canada and still form the basis of their school legislation. During E. Ryerson's tenure as Chief Education Officer of the Province of Ontario (1844–1876), the current Minister of Education, for the first time: requirements for the professional qualifications of teachers were introduced and educational institutions were opened for their training; unified curricula for public schools have been concluded; created a system of graduation of educational institutions (primary school, secondary school, grammar school, college, university); textbooks that would correspond to the curricula of each educational institution were approved and unified; standards for the construction of educational institutions have been concluded (requirements for ventilation, heating and sanitation, etc. have been determined); a clear division of powers of education management bodies, requirements for the qualification of educational managers at all levels; special schools for children with sensory limitations were opened, etc. The main merit of E. Ryerson – as a result of his active pedagogical, educational and socio-political activities, primary and secondary education has become free, compulsory and accessible to all citizens. Thus, the study of pedagogical views of E. Ryerson is valuable for pedagogy and is of particular scientific interest.

Key words: *Canada, system of public instruction, Egerton Ryerson, educational views, grammatical schools.*

УДК 378.1:323.272

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.2>**Т. М. Калініченко**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романської філології
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1921–1929 РР.)

Аналіз, проведений у дослідженні, дозволив виявити і схарактеризувати головні особливості організації освітнього процесу у вищій школі Наддніпрянської України 1921–1929 рр., беручи до уваги нормативно-правові матеріали, архівні документи, науково-історичну літературу. Комплексне вивчення названих документів допомогло отримати нову інтерпретацію цієї наукової проблеми. Мета статті – проаналізувати нормативно-правові матеріали, архівні документи, наукову літературу, виявити і охарактеризувати головні особливості організації освітнього процесу у вищій школі Наддніпрянської України (1921–1929 рр.). Методи, завдяки яким проведено дослідження, є загальнонауковими, такими як: історико-педагогічний аналіз, узагальнення, синтез, порівняння нормативно-правових матеріалів, архівних документів, науково-історичної літератури, які дозволили визначити особливості організації освітнього процесу у вищій школі Наддніпрянської України у 20-ті рр. ХХ ст.; за допомогою історико-структурного методу були класифіковані наукові джерела. З'ясовано, що засновано 4 тисячі «повних» і стільки ж «половинних» стипендій для студентів, з'явилися нечисленні «стипендії спеціального призначення»; пізніше призначено вже 21 тисяча стипендій, при цьому академічна успішність та матеріальне забезпечення осіб, що претендували на них, бралися до уваги. Доведено, що відновлено плату за навчання, і велика частина вихованців вищої школи підпала під дію цього процесу. Установлено, які документи, що конкретизували правила вступу до ЗВО, було видано; пізніше ці інструкції зазнали змін. Виявлено, що створювались предметні комісії в закладах вищої освіти, сфера діяльності яких охоплювала різні питання життя вищої школи. Було введено систему «практикантства» під час навчання у ЗВО, а також «практичного стажу» для випускників. Висвітлено процедуру надання випускнику відповідної кваліфікації, підготовки та захисту дипломної праці, що відбувалося прилюдно під час засідання комісії під головуванням декана і в присутності керівника, рецензента, професорів.

Ключові слова: вища освіта, вища школа, стипендії, плата за навчання, студенти, Наддніпрянська Україна.

Постановка проблеми. Глибоке вивчення національних надбань у сфері вищої освіти, особливо на етапі, коли зміни і нововведення приводили до освітніх реформ, набуває великого змісту, особливо враховуючи прагнення України досягти сталого розвитку, що зумовлює актуальність цього дослідження. На етапі модернізації системи вищої освіти УСРР, маючи на меті введення положень політики коренізації у 20-ті рр. ХХ століття, формувалася вітчизняна еліта управлінців, українська мова поширювалася на всі заклади освіти, зокрема вищої, можливо було побачити новий виток розвитку національної культури й освіти. У ту віху розвитку українського суспільства освітній процес у вищій школі Наддніпрянської України зазнав серйозних перетворень, а саме: процесом пролетаризації студентства було започатковано надання стипендій разом з уведенням плати за навчання, утворилися навчально-контрольні та предметні комісії, зазнали реорганізації правила вступу і завершення навчання у ВНЗ. Ці зміни знайшли відображення в цілій низці різноманітних документів, які були ретельно проаналізовані в межах даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз генези вищої освіти в Україні, особливо складних часів, коли відбувались перетворення в державі, завжди заслуговують на особливу увагу науковців. Так, В. Мацежинський, Ю. Гладь, Л. Тарасенко провели просопографічне дослідження діяльності Станіслава Дністрянського у Львівському університеті [1]. І. Коляда, К. Юдова-Романова, М. Петрикас у контексті історії української революції (1917–1921) простежили за роботою інституту Київського губернського комісара (березень – листопад 1917 р.) [2]. У науковій статті І. Таможської представлено комплексне студювання законодавчого забезпечення процесу підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. [3]. У розвідці А. Остапенко представлено аналіз методичної діяльності доцента Чернігівського педагогічного інституту І. Львова кінця ХІХ – початку ХХ ст. [4].

Мета статті – проаналізувати нормативно-правові матеріали, архівні документи, наукову літературу, виявити і охарактеризувати головні

особливості організації освітнього процесу у вищій школі Наддніпрянської України (1921–1929 рр.).

Виклад основного матеріалу. У 1922/1923 навчальному році 4 тисячі «повних» (7200 крб. на місяць – тільки для робфаківців) і 4 тисячі «половинних» («учням інших шкільних закладів профосвіти») стипендій було призначено, щоб виконати постанову «забезпечення учнів із середовища пролетарів і незаможних селян» [5, с. 15, 17].

Пізніше, в 1926/1927 навчальному році було призначено 21 тисячу стипендій. Розмір цих стипендій визначався «поясним розташуванням» вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ); у м. Харкові (1-й пояс) він був на 40% більше, ніж у 6-му, останньому (ВНЗ, «що знаходяться поза округовими центрами») [6, с. 1]. Разом із тим було створено кілька «стипендій спеціального призначення», наприклад: ім. 8-го березня, ім. І. Франка, ім. Г. Петровського, які були у 2–2,5 рази більше. Профспілкові, партійні, комсомольські організації ВНЗ могли їх призначити студентам, в яких був «виробничий, громадсько-професійний, революційний, партійний або червоноармійський стаж не менше 5-ти років». Матеріальне забезпечення і академічна успішність грали велику роль у призначенні всіх типів стипендій [7, с. 4].

Грошова допомога призначалась невеликій частині студентів, тоді як більша частина учнів ВНЗ повинна була сплачувати за навчання, тому що навесні 1922 року РНК України скасував свою постанову від березня 1919 року про анулювання плати «в школах усіх типів» (що стосується вищої школи). Комісаріат освіти повинен був окреслити розмір платні, опрацювати документи з цього приводу [8; 9, с. 861].

Було затверджено «Інструкцію щодо ведення платні за навчання в інститутах і технікумах УСРР», згідно з якою з 1-го триместру 1922 року вводиться плата за навчання, а заборгованість призводить до виключення з ВНЗ; тільки місцеві комісії із соціального забезпечення учнів мають право звільнювати від плати: у всіх ВНЗ – не більше 30% студентів, у ВНЗ мистецького спрямування – не більше 10% [10].

Умови, згадані вище, могли змінюватися. Так, починаючи з 1924/1925 навчального року слухачі, які отримували державні стипендії, не сплачували за навчання; інших стипендіальна комісія класифікувала в чотири категорії, вони вносили 25, 50, 75 і 100% визначеної платні [11].

У 1923 році в Кодексі законів про народну освіту (далі – «Кодекс законів...») було затверджено документи відносно роботи навчально-контрольних та предметних комісій, вступу і завершення навчання у ВНЗ, діяльності робітничих факультетів.

«Правила прийому до інститутів і технікумів УСРР у 1923 році», «Інструкція приймальним

комісіям інститутів і технікумів...», «Інструкція Губпрофосам про порядок відрядження для вступу у ВНЗ, робфаки і профшколи УСРР» були прийняті, маючи на меті уточнення щодо прийому першокурсників. Зміст цих документів майже збігався з відповідними статтями «Кодексу законів...», але мав і відхилення. На противагу «Кодексу...» в «Правилах...» йшлося, що: випускники робфаків, вечірніх робітничих технікумів, професійних шкіл відповідної спеціальності не повинні здавати вступні іспити, якщо вони мають стаж; документ про освіту присутній у переліку, але є необов'язковим; прийом відбувається раз на рік, у серпні місяці, а не перед кожним триместром; мають право вступати в інститути особи не молодше 18-ти, в технікуми – 17-ти років [12]. «Інструкція Губпрофосам...» наголошувала (окрім того, що зазначено в «Кодексі законів...»), що в деяких губерніях (Одеській, Катеринославській, Харківській, Донецькій, Київській) можливо було перевіряти знання тих, що відряджаються в інститути при Губпрофосах (ця організація також розподіляла вакансії між військовими, профспілковими, партійними органами та комнезами, «згідно з визначеними Радянською владою класовими ознаками»); приймальні комісії інститутів займалися «перевіркою правильності командировок» [9, с. 887; 13]. «Інструкція приймальним комісіям...» стверджувала: якщо особи не звільнені від перевірки знань, то вона «здійснюється іспитовими комісіями у складі членів приймальної комісії (представники губернської ради профспілок та управління інституту або комітету технікуму під головуванням представника Губпрофосу) та осіб запрошених педагогів»; увагу звертали «не тільки на формальні знання в межах програми іспитів», (їх визначав Губпрофос), але й «на практичне їх застосування, а також на суспільно-політичний розвиток кандидатів». Було дозволено складати іспит повторно «не більш ніж із двох предметів», якщо результати не були задовільними; відповідно до цього документу до ВНЗ зараховували «передусім членів комуністичної партії та кваліфікованих робітників; у другу – членів профспілок, незаможних селян та демобілізованих червоноармійців; у третю чергу – інших осіб» [14, с. 32].

Невдовзі вимоги й умови вступу до ВНЗ зазнали змін. По-перше, склад вузівських і губернських приймальних комісій було змінено; на чолі приймальних комісій ВНЗ були представники навчального закладу. По-друге, особи, які вступають, мали надавати «довідку про одержану освіту», але це міг бути не документ про завершення курсу в середній школі (раніше документ був факультативний). По-третє, «систему розкладки місць для приймання до вищих шкіл» анульовано в середині 20-х років і створено порядок

вступу за «куріями» (трудова інтелігенція, селяни, кустарі, робітники), в якому головна роль відводиться принципу комплектування ВНЗ за класами. Нарешті, тільки випускники робфаків мають право вступати до ВНЗ без іспитів; студенти шкіл фабрично-заводського учнівства і професійних шкіл приймаються «по відповідному іспиті їх при вищій школі», інші здають іспит і повинні мати «рекомендації від професійних або громадських організацій [15; 16, с. 7; 17].

«Положення про комісії спеціалістів (предметні комісії) при інститутах УСРР», ухвалене «на виконання статей 325 та 326» Кодексу законів про народну освіту, мало завдання («навчально-методичні справи, що стосуються однієї або декількох споріднених дисциплін, які викладаються в інституті»), склад (науково-педагогічні працівники, які викладають предмет, на чолі з одним із професорів, «які належать до цієї комісії»), підпорядкування (факультетській комісії і декану). Предметні комісії визначали порядок контролю над виконанням навчального плану студентами і викладачами, надавали пропозиції факультетській комісії щодо кандидатів на викладацькі посади та рекомендували кращих випускників для наукової підготовки в аспірантурі, займалися питаннями розроблення робочих програм і планів для даної групи дисциплін і методів викладання, розподіляли курси між викладачами [18, с. 4].

Новий варіант документа («Положення про предметні комісії у ВУЗах УСРР») був схожий з попереднім, але мав і відмінності. Передусім можливо було відкривати предметні комісії на педкурсах і в технікумах, вони підпорядковувались комітетам цих закладів. По-друге, не тільки професори очолювали предметні комісії, а взагалі особи, «обрані з числа викладачів, що належать до даної комісії». До того ж предметні комісії розробляли також доцільні форми перевірки знань студентів [19, с. 11].

Стаття 380 «Кодексу законів...» стисло регламентувала завершення студентами курсу навчання у ВНЗ, тобто вони повинні були виконати всі вимоги навчального і робочого планів, мати стаж, підготувати і захистити самостійну роботу [9, с. 888].

Перший елемент мав на увазі заліки по всіх обов'язкових курсових проектах, лабораторних роботах, переводних іспитах, по спеціальній і загальній практиці. Щодо другого елемента, то він описувався двома документами. Перший – постановою РНК (від 4 травня 1923 року) «Про практичний стаж осіб, що прослухали курс Вищих Шкіл УСРР» – наголошував, що «всі особи, що прослухали курс Вищих Шкіл..., зобов'язані проходити по своєму фахові в державних, громадських і приватних установах і підприємствах практичний стаж, тривалість якого встановлює комісаріат освіти»

[20, с. 495]. Другий документ (інструкції про видачу свідоцтв студентам ВНЗ) зазначав: після навчання вихованець отримує «залікову книжку по стажу» і тимчасове свідоцтво про його закінчення, після стажу – посвідчення про його залік. Потім тимчасове свідоцтво і посвідчення про проходження стажу передавалось до Головопрофосу, який приймав рішення про видачу «остаточного свідоцтва про закінчення ВУЗу [21, с. 16].

Третій елемент був описаний у «Положенні про дипломні роботи». Згідно з цим документом самостійна дипломна робота (або проект) є «такою, щоб студент <...> міг виявити свої творчі здібності в обраній галузі, широке знайомство зі сферою даного виробництва, вміння аналізувати та систематизувати відповідний матеріал, <...> робити певні висновки і захищати їх» [22, с. 19]. Саме предметні комісії повинні розробляти теми дипломних робіт, студенти ж могли вибирати одну тему перед восьмим триместром; якщо тема була складною, то працювало над нею кілька студентів. Дипломний проект розроблявся під управлінням призначеного викладача. Коли роботу над ним було завершено, проект подавався (через факультетську комісію і декана) і розглядався рецензентами, захист був останнім етапом, який проходив на відкритому засіданні факультету, рецензенти також брали в ньому участь.

У згаданих вище документах не зазначено, чи йшов захист дипломного проекту перед стажуванням. Ми вважаємо, що ВНЗ самі приймали це рішення протягом деякого часу. Як-от «Інструкція про організацію практиканства по ВУЗах», прийнята в лютому 1925 року, згадує навчальні заклади, «де дипломна праця (проект) виконується на останньому курсі», та ті, «де дипломна праця виконується після стажу» [23, с. 26].

У 1925 році було затверджено «Положення про дипломові і кандидатські праці» й інструкцію про їх виконання, в яких ґрунтовно визначався процес завершення курсу ВНЗ.

Перший документ відміняв процедуру написання дипломних проектів і встановлював двоступінчатий порядок. Першою частиною була «контрольна або кандидатська праця, що довершує освіту в інституті», після її захисту випускник отримував «посвідчення про закінчення інституту» і мав пройти стажування на виробництві. Другою частиною – дипломна робота, яку писали «по закінченні інституту за відбування – після інституту – призначеного виробничого стажу», період котрого врегульовано пізніше: один–два роки для вихованців інститутів і шість місяців – для випускників технікумів [24, с. 35–36; 25, с. 55].

Другий документ «Про порядок виконання кваліфікаційних та кандидатських праць по ВУЗах УСРР» (інструкція Державного науково-методичного комітету НКО УСРР) наголошував, що

кандидатська праця, яку потрібно реалізувати в останньому триместрі, дозволяє тільки називати студента «кандидатом на кваліфікацію інженера». Випускник сам визначав тему з тих, «що вироблено предметовими комісіями»; прилюдний захист роботи не мав місце, а її оцінку надавала предметна комісія «на підставі висновків, що їх подано керівником». Документ додавав, що лише в соціально-економічних ВНЗ і в інститутах народної освіти кандидатська праця є неодмінною, що ж стосується навчальних закладів інших «вертикалей», то «значна кількість курсових проектів і лабораторних робіт комплексного характеру» могли стати заміною [26, с. 4–6].

Студенту потрібно було «самостійно під час стажування» вибрати тему кваліфікаційної (дипломної) роботи, потім він ухвалював її «щодо відповідності фаховому завданню» у ВНЗ. Допускалося, що робота буде здійснюватися, «керуючись керівництвом професури», під час і після стажування (протягом двох триместрів). Захищати дипломну роботу слід було прилюдно «в особливій комісії» (на чолі з деканом, у присутності рецензента, керівника, професорів). Результати захисту впливали на кваліфікацію, тобто претендент міг стати тільки «спеціалістом певної галузі» або спеціалістом-організатором. Якщо захист кваліфікаційної роботи був незадовільний, то після «більш ґрунтовної проробки теми» надавали право його провести ще раз [26, с. 6–7].

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного аналізу нормативно-правових матеріалів, архівних паперів, наукової літератури виявлено і схарактеризовано головні особливості організації освітнього процесу у вищій школі Наддніпрянської України 1921–1929 рр. З'ясовано, що було засновано 4 тисячі «повних» і стільки ж «половинних» стипендій для студентів, з'явилися також нечисленні «стипендії спеціального призначення»; пізніше було призначено вже 21 тисяча стипендій. При цьому враховували академічну успішність та матеріальне забезпечення осіб, що претендували на них. Поряд із цим відновили плату за навчання, і під дію цього процесу підпала велика частина вихованців ЗВО. Були видані документи, які конкретизували правила вступу до вищої школи, згодом ці інструкції також зазнали змін. Створювались предметні комісії в закладах вищої освіти, сфера діяльності яких охоплювала різні питання життя вищої школи. Було введено систему «практиканства» під час навчання у ЗВО, а також «практичного стажу» для випускників. Висвітлено процедуру надання випускнику відповідної кваліфікації, підготовки та захисту дипломної праці.

Список використаної літератури:

1. Macierzyński W., Glado Y., Tarasenko L. Stanislav Dnistrianskyi and Lviv University: The

- Prosopographic Research. *East European Historical Bulletin*. Drohobych, 2020. Issue 17. P. 79–89. doi: 10.24919/2519-058x.17.218185
2. Koliada I., Iudova-Romanova K., Petrikas M. Institute Of Kyiv Province Commissioner (March – November Of 1917): To The History Of The Ukrainian Revolution (1917–1921). *East European Historical Bulletin*. Drohobych, 2020. Issue 17. P. 124–135. doi: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.17.218192>
 3. Таможська І.В. Законодавче забезпечення процесу підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол. : А. Сущенко (гол. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 69. Т. 1. С. 32–36. doi: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.5>
 4. Остапенко А.В. Методична діяльність доцента Чернігівського педагогічного інституту І. Львова кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол. : А. Сущенко (гол. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 71. Т. 1. С. 61–64. doi: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.71-1.9>
 5. Калініченко Т.М. Формування нової моделі вищої освіти в Україні в умовах радянської тоталітарної системи (20-ті роки ХХ ст.). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол. : А. Сущенко (гол. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 69. Т. 1. С. 14–18. doi: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.2>
 6. Про розподіл стипендій профосвіти на 1926-27 рік. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1926. № 17. С. 1–3.
 7. Про стипендії ім. Петровського Г.І. та поза категорійні стипендії для студентів ВУЗів. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1927. № 27. С. 4–5.
 8. Про плату за навчання в школах усіх типів. *Культурне будівництво в Українській РСР* : у 2-х т. Київ : Госполітвидав УРСР, 1959. Т. 1. С. 35.
 9. Кодекс законів о народном просвещении УССР. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины*. 1922. № 49. С. 850–922.
 10. Інструкція щодо введення платні за право навчання в інститутах і технікумах УСРР. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1922. № 27–35. С. 52–53.
 11. Про платню за навчання в ВУЗах УСРР на 1924-25-й навчальний рік. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1924. № 3–4. С. 73–77.

12. Правила приема в институты и техникумы УССР в 1923 году. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1923. № 3–4. С. 26–27.
13. Инструкция Губпрофорбам о порядке командирования для поступления в ВУЗы, рабфаки и профкомы УССР. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1923. № 3–4. С. 29–31.
14. Инструкция приемным комиссиям институтам и техникумам УССР к приему в 1923 г. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1923. № 3–4. С. 31–33.
15. Інструкція про приймання до ВУЗів та шкіл масової професійної освіти УСРР в 25-26 академ. році. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1925. № 4. С. 72–73.
16. Про приймання до вищих шкіл УСРР. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1926. № 12. С. 6–7.
17. Про підсумки прийому до ВУЗів та робітфаків в 1928/29 році. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1929. № 22. С. 4–7.
18. Положение о комиссиях специалистов (предметных комиссиях) при институтах УССР. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1923. № 1–2. С. 4–5.
19. Положение о предметных комиссиях в ВУЗах УССР. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1924. № 2. С. 11–12.
20. Про практичний стан осіб, що прослухали курс Вищих Шкіл. *Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України*. 1923. Ч. 16. Відділ перший. С. 495–496.
21. Инструкция о порядке выдачи удостоверений, окончившим ВУЗы. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1923. № 5–6. С. 16–17.
22. Положение о самостоятельных (дипломах) работах. *Бюллетень Украинского Главного комитета профессионально-технического и специально-научного образования*. 1923. № 3–4. С. 19–20.
23. Інструкція про організацію практиканства по ВУЗах. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1925. № 2. С. 25–29.
24. Положення про дипломові та кандидатські праці. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1925. № 2. С. 35–36.
25. Додаток до обіжника ч. 517/42086 з дня 1/XII-1925 р. про порядок закінчення ВУЗів. *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1926. № 8. С. 52–57.
26. Про порядок виконання кваліфікаційних та кандидатських праць по ВУЗах УСРР. *Матеріали державного науково-методичного комітету (Народний комісаріат освіти УСРР)*. 1925. № 5. С. 3–9.

Kalinichenko T. Organization of educational process in higher school of Dnieper Ukraine (1921–1929)

The analysis conducted in the study allowed to identify and characterize the main features of the organization of the educational process in the higher school of Dnieper Ukraine in 1921–1929, taking into account normative and legal materials, archival papers, scientific and historical literature. A comprehensive study of these documents helped to get a new interpretation of this scientific problem. The purpose of the article is to analyze normative and legal materials, archival papers, scientific literature, identify and characterize the main features of the organization of the educational process in the higher school of Dnieper Ukraine (1921–1929). The methods used in the research are general scientific, such as: historical and pedagogical analysis, generalization, synthesis, comparison of normative and legal materials, archival papers, scientific and historical literature which allowed to determine the features of the organization of the educational process in the higher school of Dnieper Ukraine (1921–1929); historical and structural method helped to classify scientific sources. It has been found that 4,000 «full» and as many «half» scholarships for students were established, several «special purpose scholarships» appeared; later 21,000 scholarships were awarded, academic performance and material support of the applicants were taken into account. It has been proven that tuition fees were restored and most of the high school students were affected by that process. It has been established which documents were issued that specified the rules of admission to institutions of higher education; those instructions were later changed. It has been revealed that subject commissions were created in institutions of higher education, the sphere of activity of which covered various issues of higher school life. A system of «internship» was introduced during the training in institutions of higher education, as well as «practical training» for graduates. The procedure of providing graduates with the appropriate qualification, preparation and defense of diploma project, which took place in public during a meeting of the commission chaired by the dean and in the presence of the head, reviewer, professors has been highlighted.

Key words: higher education, higher school, scholarship, tuition fee, students, Dnieper Ukraine.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 355.233.2:797.2(076)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.3>

М. В. Голубничий

викладач кафедри фізичної підготовки та спорту
Національної академії Національної гвардії України

М. В. Кузнецов

кандидат наук із фізичного виховання і спорту,
старший викладач кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Н. В. Партико

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та практичної психології,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»

В. П. Комар

старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

А. А. Семенов

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ В УМОВАХ ВОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Службово-бойова діяльність представників інституцій сектору безпеки й оборони України (СБОУ) може відбуватися в різних екстремальних умовах, зокрема й у водному середовищі, що потребує відповідного розвитку прикладних професійних компетентностей (навичок військово-прикладного плавання та подолання водних перешкод тощо). Враховуючи вищезазначене, розроблення функціональних педагогічних моделей формування готовності майбутніх офіцерів (військовослужбовців і правоохоронців різних категорій і вікових груп) інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища є своєчасним та актуальним напрямом наукової розвідки.

Відповідно до результатів аналізу останніх досліджень і публікацій члени науково-дослідної групи виявили брак наукових праць, присвячених розв'язанню практичної проблеми формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища з використанням засобів спеціальної фізичної підготовки (СФП). Варто зауважити, що окремі наукові праці, які дотичні до нашого дослідження, сьогодні є застарілими та потребують модернізації відповідно до вимог сьогодення та наявного бойового досвіду.

Головною метою дослідження є визначення сутності та структури готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища з використанням засобів СФП. Під час дослідно-експериментальної роботи ми використали такі методи дослідження: сходження від конкретного, ідеалізації, аксіоматичні, формалізації, історичні й логічні, власний досвід службово-бойової діяльності (досвід виступу на змаганнях різних рангів із військово-прикладного плавання, військово-спортивних багатоборств, участь у військових навчаннях) тощо.

Відповідно до результатів теоретичного дослідження, члени науково-дослідної групи визначили сутнісні характеристики «готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища з використанням засобів СФП – особистісне утворення,

яке формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу (з урахуванням сучасних досягнень педагогічної науки та фізичного виховання різних груп населення) на формування в курсанта вищого військового навчального закладу готовності до захисту України, виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища (умовах службово-бойової діяльності) та забезпечує поєднання ним знань про змістові характеристики військово-професійної діяльності та вимог цієї діяльності до рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості й психофізичного стану, сформованих прикладних професійних компетентностей зі сформованими та усвідомленими ним у процесі розвитку можливостями та потребами.

Ключові слова: військово-прикладне плавання, водне середовище, готовність, екстремальні умови, майбутні офіцери, спеціальна фізична підготовка, сутнісні характеристики, фізична підготовка, фізичні якості.

Постановка проблеми. Бойові дії на сході України, погіршення епідеміологічної ситуації в країні та світі, а також підвищення злочинності в державі потребують від представників інституцій сектору безпеки й оборони високої професійної підготовленості. Службово-бойова діяльність (далі – СБД) правоохоронців і військовослужбовців інституцій сектору безпеки й оборони України (далі – СБОУ) може відбуватися в різних екстремальних умовах, зокрема й у водному середовищі, що потребує відповідного розвитку прикладних професійних компетентностей (навичок військово-прикладного плавання та подолання водних перешкод тощо).

З огляду на вищезазначене простежується важливість удосконалення системи фізичної та спеціальної фізичної підготовки представників інституцій СБОУ різних категорій, адже саме від рівня фізичного розвитку (спеціальної фізичної підготовленості) військовослужбовця (правоохоронця) залежать якість, ефективність і надійність виконання завдань за призначенням, особливо в екстремальних умовах водного середовища. Зі свого боку, конструювання функціональних та уніфікованих педагогічних моделей формування готовності майбутніх офіцерів (військовослужбовців і правоохоронців різних категорій і вікових груп) інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища є своєчасним та актуальним напрямом наукової розвідки.

Дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи й дослідно-конструкторських робіт кафедри фізичної підготовки та спорту Національної академії Національної гвардії України (2019, 2020 р.р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз науково-методичної та спеціальної літератури в напрямі формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до СБД (1-й етап дослідження, січень-березень 2019 р.р.) дав змогу виділити низку вчених: В. Шемчука [1], А. Савицьку [2], О. Хацаюка [3] та інших фахівців і практиків: Н. Іванову, О. Кокуна, Ю. Медвідь, І. Платонова, А. Стадника. Відповідно до їхніх наукових поглядів і з огляду на результати проведених ними емпіричних досліджень можливою є модернізація освітнього процесу майбутніх офіцерів інституцій

СБОУ, що підвищить їхню готовність до виконання завдань за призначенням на первинних офіцерських посадах.

Досить цікавими та інформативними, на нашу думку, є роботи: А. Мельникова, В. Волошина [4], А. Шапошнікова [5], В. Откидача, В. Кирпенка, М. Корчагіна [6] та інших учених: Г. Башлакової, К. Грачова, А. Полякова, А. Новікова, К. Тіхонова, у працях яких висвітлено актуальні питання формування навичок військово-прикладного плавання (подолання водних перешкод) курсантами вищих військових навчальних закладів інституцій СБОУ в системі їхньої спеціальної фізичної підготовки. Запропоновані вище авторами перспективні методики (педагогічні технології) формування прикладних професійних компетентностей (навичок військово-прикладного плавання тощо) є корисними для використання в системі підготовки сучасних офіцерських кадрів інституцій СБОУ, які навчаються за програмами підготовки фахівців для підрозділів спеціального призначення (розвідки тощо).

У наукових працях провідних учених і практиків: О. Поповича, С. Федака, С. Романчука [7], І. Шлямара [8], О. Хацаюка, Р. Любича, В. Оленченка [9] та інших учених і практиків (В. Климовича, О. Моргунова, А. Одерова, О. Яреценка, В. Ясенчука) висвітлено шляхи та методи розвитку (удосконалення) спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів інституцій СБОУ в системі їхньої професійної освіти. Окремі напрацювання в напрямі організації системи спеціальної фізичної підготовки майбутніх офіцерів інституцій СБОУ, викладені в роботах зазначених вище науковців, доцільно використати під час конструювання педагогічних моделей (розроблення методик), спрямованих на формування прикладних професійних компетентностей у представників інституцій СБОУ, зокрема й майбутніх офіцерів, які забезпечують їхню готовність до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища (інших екстремальних умовах).

Відповідно до результатів аналізу останніх досліджень і публікацій (моніторингу інтернет-джерел) члени науково-дослідної групи виявили брак наукових праць, присвячених розв'язанню прак-

тичної проблеми формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища з використанням засобів спеціальної фізичної підготовки (далі – СФП). Варто зауважити, що окремі наукові праці, які дотичні до нашого дослідження, сьогодні є застарілими та потребують модернізації відповідно до вимог сьогодення й наявного бойового досвіду.

Метою статті є визначення сутності та структури готовності майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки й оборони України (на прикладі курсантів Національної академії Національної гвардії України) до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища з використанням засобів спеціальної фізичної підготовки.

Для досягнення мети дослідження планувався розв'язати такі завдання:

- здійснити аналіз науково-методичної та спеціальної літератури в напрямі формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до СБД;

- провести моніторинг спеціальної науково-методичної літератури в напрямі формування навичок військово-прикладного плавання (подолання водних перешкод) курсантами вищих військових навчальних закладів інституцій СБОУ в системі СФП;

- здійснити аналіз науково-методичної літератури (інтернет-джерел) у напрямі розвитку та вдосконалення спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів інституцій СБОУ в системі їхньої професійної освіти;

- визначити зміст поняття «готовність до службово-бойової діяльності» майбутніх офіцерів інституцій СБОУ (військовослужбовців різних категорій);

- здійснити аналіз науково-методичної літератури в напрямі визначення підходів, які розкривають проблематику готовності особистості до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне дослідження організовано на базі Національної академії Національної гвардії України (НАНГУ) упродовж двох етапів (2019–2020 р.р.). З метою якісного відпрацювання поставлених перед нами завдань і досягнення головної мети дослідження було створено науково-дослідну групу (О. Хацаук, В. Шемчук, М. Голубничий, М. Кузнецов, Н. Партико, В. Комар, А. Семенов). Під час дослідно-експериментальної роботи члени науково-дослідної групи (НДГ) використали такі методи дослідження: сходження від конкретного, ідеалізації, аксіоматичні, формалізація, історичні та логічні, власний досвід службово-бойової діяльності (досвід виступу на змаганнях різних рангів із військово-прикладного плавання, військово-спортивних багатоборств, участь у військових навчаннях) тощо.

Надалі (2-й етап – квітень-травень 2019 р.) члени НДГ розглянули сутнісні характеристики готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України (НГУ) до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища з використанням засобів СФП. Підготовка майбутніх офіцерів для НГУ організується з урахуванням функцій покладених на зазначену вище силову структуру [10], а в напрямі забезпечення необхідного рівня фізичної (спеціальної фізичної) підготовленості (зокрема, готовності до виконання завдань за призначенням у водному середовищі) – відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка» [11].

Охарактеризуємо поняття «підготовка». Зміст зазначеного поняття в педагогічній енциклопедії розглядається як сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду й норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи з визначеної професії; як процес усвідомлення відповідних знань і вмінь. Зі свого боку, енциклопедія професійної освіти визначає «підготовку» як загальний термін стосовно прикладних завдань освіти, коли передбачається засвоєння відповідного соціального досвіду з метою його подальшого використання під час виконання специфічних завдань практичного, пізнавального або навчального характеру.

Відповідним чином професійна підготовка є системою навчання, яка передбачає формування прикладних професійних компетентностей, необхідних для забезпечення певної діяльності, з метою здобуття відповідної кваліфікації за конкретною професійною спеціалізацією. З огляду на напрям сучасної концепції розвитку педагогічної науки в напрямі дослідження проблеми готовності особистості до професійної діяльності (зокрема, до військово-професійної) сьогодні актуальними є такі підходи:

- 1) змішаний (Т. Кобилянська, Н. Малатіна, С. Мул, І. Рябокін, І. Сірак) – поєднання різних підходів;

- 2) креативний (А. Гурман, Н. Кавуненко, В. Татауров, О. Хутренко, В. Ягупов) – готовність до фахової діяльності передбачає інтерпретацію фахової майстерності як творчості;

- 3) культурологічний (Н. Колесник, Л. Руденко, О. Савченко, В. Староста, О. Шевченко) – готовність до професійної діяльності відбувається шляхом формування високого рівня професійної культури;

- 4) персоналістичний (Р. Гуревич, О. Дубасенюк, І. Матійків, О. Пехота, Л. Потапкіна) – готовність до професійної діяльності виражається через відповідні вимоги до особистості фахівця.

Професійна діяльність (службово-бойова діяльність) представників інституцій СБОУ, зокрема військовослужбовців НГУ, порівняно з

іншими видами професійної діяльності має свої особливості. Тому вважаємо за необхідне використовувати поняття «готовність майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням». Варто також зауважити, що низкою авторів: А. Бевзом, Л. Карамушкою, Г. Кловаком, М. Котиком, Б. Сосновським (та іншими провідними вченими і практиками) – звертається увага на фізичну готовність індивіда до професійної діяльності, але не в повному обсязі розкриваються необхідні засоби, форми та методи для її досягнення (зокрема, засоби, які необхідні для формування готовності «силовиків» до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища).

Зважаючи на результати теоретичних та емпіричних досліджень учених: А. Балендара, О. Бойка, Є. Брижатога, М. Дьяченка, Л. Кандибовича, О. Михайлишина (й інших фахівців) – дотичних до обраного нами напряму наукової розвідки, вважаємо, що поняття «готовність майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням» є похідним від поняття «готовність особистості до професійної діяльності».

Результати аналізу спеціальної науково-методичної літератури свідчать про те, що запропоновані вищезазначеними вченими визначення (трактування) збігаються з висновками та науковими теоріями й концепціями В. Вишньовського, А. Деркача, А. Ісаєва, Є. Романова, В. Уліча (й інших учених і практиків), що готовність є особистісним утворенням, але воно не є стійким. Варто також зауважити, що «готовність» є компетентістю (Г. Кловак, Н. Кобзар, Б. Максимчук, Н. Мазур, О. Марущак, О. Хацаюк). Крім того, «готовність» залежить від сформованих компетентностей особистості, які забезпечують успішну професійну діяльність (С. Гаркуша, С. Кубіцький, О. Скоробогат, Н. Чорна, В. Шемчук).

Зважаючи на обраний нами напрям наукової розвідки, важливим також є педагогічний вплив, який забезпечує формування готовності курсантів вищих військових начальних закладів (ВВНЗ) інституцій СБОУ до майбутньої військово-професійної діяльності (О. Демченко, А. Турчинов, О. Хацаюк, А. Чух, В. Шемчук, В. Ягупов). Варто також зауважити, що «готовність» індивіда може бути сформована тільки за умови, якщо вона має чітке уявлення про змістові характеристики (зміст і структуру) військово-професійної діяльності (О. Богданюк, М. Головань, М. Карпенко, Г. Кловак, М. Недбай, О. Старчук та інші вчені й практики).

Крім того, враховуючи обраний нами вектор професійної підготовки майбутніх офіцерів НГУ, доцільним є зауважити, що військово-прикладне плавання посідає важливе місце в системі їхнього фізичного вдосконалення. Практичні заняття з цього розділу в системі фізичної та спеціальної

фізичної підготовки військовослужбовців (правоохоронців) інституцій СБОУ спрямовані на формування професійних компетентностей (навичок) військово-прикладного плавання, подолання водних перешкод, виховання витримки та самоконтролю під час перебування у водному середовищі й розвитку загальної та спеціальної витривалості.

Відповідно до вищезазначеного, пропонуємо таке визначення «готовність майбутнього офіцера інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням у водному середовищі» – особистісне утворення, яке формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу (з урахуванням сучасних досягнень педагогічної науки та фізичного виховання різних груп населення) на формування в курсанта ВВНЗ готовності до захисту України, виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища (умовах СБД) та забезпечує поєднання ним знань про змістові характеристики військово-професійної діяльності та вимог цієї діяльності до рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості і психофізичного стану, сформованих прикладних професійних компетентностей зі сформованими й усвідомленими ним у процесі розвитку можливостями та потребами.

Подальше дослідження структури готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням у різних умовах СБД дало нам змогу констатувати, що до основних структурних елементів готовності представників «силового блоку» (Д. Грищенко, Я. Павлов, О. Хацаюк, А. Чух, В. Шемчук, В. Ягупов) відносять: мотиваційний, пізнавальний, емоційний, вольовий. Зі свого боку, моніторинг наукових праць із проблеми формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням (військово-професійної діяльності) дає змогу виділити в її структурі низку компонентів, які є спільними (табл. 1).

Отже, відповідно до вищезазначеного вважаємо, що структура «готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища з використанням засобів спеціальної фізичної підготовки» містить такі компоненти: мотиваційний (розуміння труднощів СБД та вибору оптимальних шляхів і методів їх подолання, здійснення об'єктивної самооцінки за своїм психофізичним станом; функціональний (формування прикладних професійних компетентностей, необхідних для виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища; прикладний (забезпечення розвитку та вдосконалення військово-прикладних рухових дій і прийомів із акцентованим використанням засобів фізичної та спеціальної фізичної підготовки; стресостійкий (формування високої психофізичної готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ

Таблиця 1

Аналіз виділення компонентів у структурі готовності курсантів ВВНЗ інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням

№ з/п	Учений	Компоненти			
		1	2	3	4
1	О. Бойко	мотиваційний	ціннісний	пізнавальний	діяльнісно-особистісний
2	Я. Павлов	мотиваційний	змістовий	аналітико-оцінний	-
3	А. Сіцинський	мотиваційний	когнітивний	операціональний	емоційно-вольовий
4	Р. Троцький	мотиваційно-ціннісний	понятійно-змістовий	операційно-діяльнісний	емоційно-вольовий
5	О. Хацаюк	мотиваційний, базовий	функціональний	прикладний	стресостійкий
6	Д. Швець	Мотиваційний	когнітивний	діяльнісний	рефлексивний

до несприятливих факторів водного середовища та екстремальних умов СБД).

Висновки і пропозиції. Відповідно до результатів теоретичного дослідження, члени НДГ визначили сутнісні характеристики «готовності майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки й оборони України до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища з використанням засобів спеціальної фізичної підготовки – особистісне утворення, яке формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу (з урахуванням сучасних досягнень педагогічної науки та фізичного виховання різних груп населення) на формування в курсанта ВВНЗ готовності до захисту України, виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища (умовах СБД) та забезпечує поєднання ним знань про змістові характеристики військово-професійної діяльності та вимог цієї діяльності до рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості й психофізичного стану, сформованих прикладних професійних компетентностей зі сформованими та усвідомленими ним у процесі розвитку можливостями та потребами.

Члени НДГ пропонують впровадити результати теоретичного дослідження у змістову частину робочої програми навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка» [11] (галузь знань 25. Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону; спеціальність 251. Державна безпека; спеціалізація «Службово-бойове застосування підрозділів спеціального призначення НГУ»). Перспективи подальших досліджень в обраному напрямі наукової розвідки передбачають визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища.

Список використаної літератури:

1. Шемчук В.А. Актуальні проблеми підготовки фахівців у системі вищої військової освіти. *Військова освіта*. Вип. 1 (Т. 33). НУОУ імені Івана Черняхівського, 2016. С. 290–296.
2. Савицька А.П. Модель формування готовності майбутніх військових пілотів до міжнародних

миротворчих операцій. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. № 1. НАДПСУ, 2018. С. 267–277.

3. Хацаюк О.В. Сутність та структура готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань за призначенням засобами спеціальної фізичної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 65 (Т. 2). Класичний приватний університет, 2019. С. 144–155.
4. Мельников А.В., Шинкарук В.А. Прикладне плавання в системі навчання курсантів. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. № 3 (5). НАДПСУ, 2016. С. 130–138.
5. Шапошников А.А. Обучение скоростному плаванию в летном обмундировании экипажей военной авиации : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Санкт-Петербург, 2018. 24 с.
6. Откидач В.С., Кирпенко В.М., Корчагин М.В. Військово-прикладне плавання для курсантів ВВНЗ : навч.-метод. посіб. Харків : ХНУПС, 2019. 68 с.
7. Попович О.І., Федак С.С., Романчук С.В. Спеціальна фізична підготовка як засіб адаптації до стрес-факторів навчально-бойової діяльності військовослужбовців. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Вип. 11. ХНУПУ ім. Г.С. Сковороди, 2010. С. 88–91.
8. Шлямар І.Л. Удосконалення спеціальної фізичної підготовки військовослужбовців механізованих підрозділів сухопутних військ Збройних сил України : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02. Львів, 2015. 19 с.
9. Хацаюк О.В., Любич Р.І., Оленченко В.В. Удосконалення військово-професійних навичок військовослужбовців Національної гвардії України в процесі спеціальної фізичної підготовки. *Новий колегіум*. Вип. 1. ХНУРЕ, 2019. С. 63–69.
10. Закон України «Про Національну гвардію України». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 17. Ст. 594. 2021. URL: <https://>

zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text (дата звернення: 06.03.2021).

11. Хацяук О.В. Робоча програма навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка» (галузь знань 25. Воєнні науки, національна

безпека, безпека державного кордону; спеціальність 251. Державна безпека; спеціалізація «Службово-бойове застосування підрозділів спеціального призначення НГУ») : роб. прог. навч. дисц. Харків : НАНГУ, 2018. 48 с.

Holubnychyi M., Kuznetsov M., Partyko N., Komar V., Semenov A. The essence and structure of forming the readiness of future officers of the Security and Defense Sector of Ukraine to perform assigned tasks in the aquatic environment

Service and combat activities of representatives of the institutions of the Security and Defense Sector of Ukraine (SDSU) can take place in various extreme conditions, including the water environment, which requires the appropriate development of applied professional competencies (skills of military-applied navigation and overcoming water obstacles, etc.). Given the above, the development of functional pedagogical models for the formation of readiness of future officers (servicemen and law enforcement officers of various categories and age groups) of SDSU to perform tasks in the aquatic environment is a timely and relevant area of scientific research.

According to the results of the analysis of recent research and publications, members of the research group revealed a lack of scientific work on solving the practical problem of forming the readiness of future officers of SDSU institutions to perform tasks in the aquatic environment using special physical training (SPT). It is worth noting that some scientific works related to our study today are outdated and need to be modernized in accordance with today's requirements and existing combat experience.

The main purpose of the study is to determine the nature and structure of the readiness of future officers of SDSU institutions to perform assigned tasks in the aquatic environment using the means of SPT. During the research and experimental work we used the following research methods: ascent from the concrete, idealization, axiomatic, formalization, historical and logical, own experience of service and combat activities (experience in competitions of various ranks in military-applied swimming, military-sports all-around, participation in military exercises), etc.

According to the results of the theoretical study, the members of the research group determined the essential characteristics of "the readiness of future officers of SDSU institutions to perform assigned tasks in the aquatic environment using SPT" – personal education, which is formed by purposeful pedagogical influence (taking into account modern achievements of pedagogical science and physical education of various groups of the population) on formation at the cadet of the higher military educational institution of readiness for protection of Ukraine, performance of tasks on purpose in extreme conditions of the water environment (conditions of service and combat activities) and provides a combination of knowledge about the content characteristics of military-professional activity and the requirements of this activity to the level of physical and special physical fitness and psychophysical condition, formed applied professional competencies with formed and realized in the development process opportunities and needs.

Key words: *military-applied swimming, aquatic environment, readiness, extreme conditions, future officers, Special Physical Training, essential characteristics, Physical Training, physical qualities.*

УДК 37.091.3:78.089]:028.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.4>**Т. І. Гризоглазова**кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки мистецтва та фортепіанного виконавства
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ МУЗИЧНОГО ТЕКСТУ

У статті актуалізовано необхідність формування навичок читання музичного тексту, які є досить важливими в музично-виконавській діяльності піаністів. Зазначено, що читання нотного тексту відкриває широкі можливості для ознайомлення й осягнення нових музичних творів, самостійного їх опрацювання. Автор узагальнює сутність читання нотного тексту з аркуша. Вказано, що в науково-методичній літературі висвітлювались окремі аспекти зазначеного процесу. Сьогодні вимогою часу є створення цілісної методики формування навичок читання нотного тексту з аркуша. У статті представлено авторську методику формування в учнів і студентів навичок читання нотного тексту, ефективні методи та прийоми, які спрямовані на послідовний розвиток зазначених навичок: від оволодіння нотною графікою до художнього відтворення змісту музичного твору. Методика передбачає п'ять послідовних етапів формування навичок читання музичного тексту: перший етап – швидке оволодіння нотною графікою (мелодичними лініями різних типів, конфігураціями мелодичних малюнків; графічним зображенням інтервалів, акордів, вертикальних комплексів; типів фактури, ритмічних малюнків); другий етап – розвиток техніки прискороного сприймання нотного тексту смисловими фразами; третій етап – встановлення слухо-клавіатурного зв'язку (бачу – чую – граю) – утіленням зорових і слухових уявлень у моторних діях виконавця; четвертий етап – оволодіння технікою безперервної гри; п'ятий етап – художнє відтворення змісту музичного твору. На цьому етапі акумулюються навички, набуті учнем або студентом на попередніх етапах. Кожен наступний етап характеризується більш високим рівнем сформованості зазначених навичок, складовими елементами яких є: техніка прискороного читання нотної графіки, структурне охоплення нотного тексту, вільне орієнтування на клавіатурі, техніка безперервної гри, когнітивні навички, пов'язані з умінням спрощувати нотний матеріал, зберігаючи водночас основні змістові елементи фактури, здатність до відтворення художнього змісту незнайомого музичного твору.

Ключові слова: поетапна методика, навички, методи та прийоми читання нотного тексту з аркуша.

Постановка проблеми. Читання нотного тексту з аркуша є важливою частиною музично-виконавської діяльності, яка відкриває широкі можливості для ознайомлення з музичною літературою, отримання нових музично-слухових вражень, цілісного осягнення образів, ідей музичних творів, розширення загальномузичного кругозору, уявлень про стилі та жанри, розвитку музично-творчих здібностей. Збагачуючи виконавський досвід учня, читання музичного тексту відіграє найактивнішу роль у процесах пізнання, розвитку музичних здібностей, виконавських навичок, створює передумови для самостійного музикування.

Аналіз сучасної практики фортепіанного навчання учнів і студентів свідчить про недостатню увагу до питань розвитку навичок читання нотного тексту. З огляду на це зазначена тема набуває актуального значення та стає важливою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання навчання читати ноти з аркуша розглядали О. Алексєєв, Т. Беркман, Ф. Брянська, Р. Верхолаз, Л. Веспремі, Т. Єгоров, Т. Камаєва, М. Лерман, Б. Милич, І. Рябов, С. Смірнова, І. Толкачова,

Л. Хейвл, Р. Хорунжа, К. Цатурян, Г. Ципін та інші вчені, у працях яких висвітлювались окремі педагогічні та методичні аспекти зазначеного процесу. Водночас його складність і багатогранність зумовлюють необхідність розроблення методики формування навичок читання нот з аркуша.

Сьогодні чимала увага науковців і педагогів приділяється підвищенню якості музичної освіти. Утім, у їхніх працях висвітлюються тільки окремі аспекти читання нотного тексту з аркуша, поза увагою залишається значне коло проблем, пов'язаних із формуванням навичок читання музичного тексту. Тож саме нині на часі є методика формування зазначених навичок, наявність яких має вирішальне значення для музичного розвитку учнів і студентів.

Метою статті є висвітлення змісту методики поетапного формування в учнів і студентів навичок читання нотного тексту.

Читання нотного тексту з аркуша – це різновид музично-виконавської діяльності, особливістю якої є безперервність процесу гри, а метою – розкриття в загальних рисах художнього змісту незнайомого музичного твору.

Оволодіння навичками читання музичних творів – це складний, довготривалий процес, що вимагає спрямованого педагогічного впливу та має забезпечуватися відповідною методикою. В основу розробленої методики покладено поетапне формування в учнів і студентів навичок читання нотного тексту.

Перший етап – швидке оволодіння нотною графікою. На цьому етапі потрібно навчити учня швидко схоплювати нотний текст:

- мелодичні лінії різних типів (послідовний, висхідний, низхідний рух звуків, ламані лінії тощо);
- конфігурації мелодичних малюнків (охоплення горизонталі).

Швидке зчитування варто розвивати на прикладах мелодій музичних творів, різних за характером і жанром. Подібно до словесного тексту, де навчають учня бачити не тільки окремі букви, але й склади, а потім – слова, потрібно вчити вдивлятися не лише в кожну окрему ноту, а охоплювати «музичні слова» – мотиви, а далі – фрази.

Досягнути швидкого охоплення мелодичних малюнків і ліній можна завдяки розвитку вмінь уважно вдивлятися та миттєво аналізувати мелодичний малюнок, у якому є: елементи гаммоподібного руху, мелодичні чи секвентні повторення певних мотивів, інтервальні стрибки, ламані арпеджіо та інше. Варто звернути увагу учня на те, що в мелодіях маршу або танцю часто повторюються короткі мотиви, фрази, ритмічні малюнки. Така робота потрібна задля того, щоб навчити учня бачити мелодичний малюнок або його елементи, а не читати окремі ноти.

Водночас доцільно використовувати зорові вправи: учитель пропонує учню прочитати фрагменти мелодичних конфігурацій і запам'ятати їх.

Подальша робота має бути спрямована на те, щоб навчити школяра швидко охоплювати:

- вертикаль нотного тексту – графічне зображення інтервалів, акордів, вертикальних комплексів. З метою швидкого охоплення інтервалів спочатку доцільно вчити учня зчитувати в тексті секунди, потім – терції, далі – кварта, сексти, квінти, октави. Можна пропонувати запам'ятати певний інтервал, далі – швидко зчитувати його в нотному тексті в різних октавах, регістрах та інше. Швидке читання акордів – тризвуків, секстакордів, септакордів тощо – можна розвивати на прикладах вправ, побудованих із фрагментів музичних творів, які містять різноманітні акорди;

- типи фактури, які засвоюються завдяки спрямуванню уваги школяра на фіксування графічних контурів різних формул фортепіанної фактури: гамм, арпеджіо, акордів, альбертієвих басів та іншого. Поступово в зоровій, слуховій і моторній пам'яті учня має накопичуватися запас типових зворотів, фактурних формул;

- ритмічні малюнки (серії ритмічних вправ, які містять типові ритмічні схеми).

На цьому етапі має бути відпрацьовано швидкість і точність рухової реакції на зоровий і слуховий образ. Й. Гофман радив читати з аркуша якомога швидше, навіть коли спочатку й будуть траплятися деякі помилки та неточності. Під час швидкого читання розвиватиметься зір, здатність «охоплювати» з першого погляду – а *prima vista*, а це, відповідно, спростить читання деталей.

Варто зазначити, що такі вправи на зорове, музично-слухове та рухове освоєння нотної графіки розвивають і активізують сприймання учнів, автоматизують виконання елементів тексту. Читання з аркуша – це навички, що тлумачаться як дії, складові частини яких у процесі цілеспрямованих вправлянь і повторень стають автоматизованими.

Другий етап спрямований на розвиток техніки прискореного сприймання нотного тексту смисловими фразами. На цьому етапі треба навчати учня синтезувати матеріал, тобто зчитувати не окремі ноти або акорди, а смислові групи нот – мотиви, фрази, адже для того, щоб читати музичний текст, учень повинен уміти швидко групувати ноти, об'єднувати їх за змістом.

Третій етап пов'язаний із встановленням слухоклавіатурного зв'язку (бачу – чую – граю) – утіленням зорових і слухових уявлень у моторних діях учня-піаніста. На цьому етапі потрібно розвивати відповідні навички виконавської техніки читання нотного тексту: миттєву рухову реакцію, вільне орієнтування рук і пальців на клавіатурі у знаходженні топографії нот, акордів, фактурних комплексів («сліпий метод» гри). Необхідно привчати учня якомога менше дивитися на клавіатуру, мати її в полі зору, мінімізувати зоровий контроль задля того, щоб зосередити свій невідривний погляд на нотному тексті. Саме невідривність погляду виконавця від нотного тексту є суттєвою вимогою, якої потрібно дотримуватися в читанні нотного тексту. Для цього учень має володіти й аплікатурною технікою – уміти миттєво обрати аплікатурний варіант. Необхідних аплікатурних навичок він набуває під час вивчення гамм, арпеджіо, акордів, освоєння позиційних формул та іншого. Часто невдала аплікатура спричиняє труднощі читання музичного тексту.

Четвертий етап – оволодіння технікою безперервної гри. Для досягнення безперервної гри доцільним є використання методів: «забігання поглядом уперед», «фотографування». Суть методу «забігання очима вперед» полягає в тому, що педагог веде олівцем над нотним текстом, випереджаючи те, що прочитує цієї миті учень, привчаючи його до зорового випередження та безперервного виконання.

Є приклади надзвичайно розвиненого випереджального бачення. Зокрема, видатний піаніст Ф. Ліст, виконуючи незнайомий твір, умів пробігти очима нотний текст на вісім тактів уперед.

Суть методу «фотографування» полягає в такому: педагог показує учневі певний фрагмент

нотного тексту, а потім закриває його аркушем паперу для того, щоб учень запам'ятав його і зіграв. Утримування в пам'яті фрагменту твору дає змогу забігати вперед та здійснювати розвідку очима.

П'ятий етап – осмислене та художнє відтворення змісту музичного твору. На цьому рівні учень-піаніст має навчитися передати у своєму виконанні характер і темп, точну артикуляцію, фразування, нюансування, тобто розкрити в загальних рисах художньо-образний зміст музичного твору. Тут акумулюються навички, набуті ним на попередніх етапах.

Отже, кожен наступний етап навчання характеризується більш високим рівнем засвоєння блоку знань, умінь і навичок, складовими елементами яких є:

- техніка прискореного читання нотної графіки;
- сприймання музичного тексту за смисловими фразами, структурне охоплення нотного тексту;
- вільне орієнтування на клавіатурі;
- автоматизм у виконанні основних фактурних і технічних формул, аплікатурних варіантів;
- техніка безперервної гри;
- когнітивні навички, пов'язані з умінням скорочувати та спрощувати нотний матеріал, зберігаючи водночас основні змістові елементи фактури;
- здатність до відтворення в загальних рисах художнього змісту незнайомого музичного твору.

Дієвими методами розвитку навичок читання музичного тексту є: читання з аркуша в ансамблі з педагогом, практичний метод вправ.

Варто зазначити, що чим більше учень буде читати нотної літератури, тим більш розвиненими будуть зазначені навички. «Найкращий спосіб навчитися швидко читати – це якомога більше читати», – стверджував Й. Гофман [2, с. 150].

Першочергове завдання – зробити заняття з читання музичних творів захопливими, цікавими,

виховувати в учня потребу пізнавати щось нове. Ці твори, говорячи словами В. Сухомлинського, не для запам'ятовування, не для заучування, а просто для потреби мислити, пізнавати, відкривати, осягати, дивуватися.

Висновки і пропозиції. Отже, читання музичного тексту – це синтез зорової, музично-слухової й рухо-моторної сфер виконання за активної участі уваги, пам'яті, інтонування, творчої уяви виконавця, спрямованої на розкриття художнього змісту музичного твору. Сформовані навички читання нот значно розширюють межі пізнання музичної літератури, поглиблюють виконавський досвід, створюють передумови для самостійного музикування. Подальшого розроблення та обґрунтування потребують педагогічні умови, методи формування навичок читання музичного тексту в учнів і студентів.

Список використаної літератури:

1. Голованов В. Техника беглого чтения нот. Москва : Композитор, 2002. С. 46.
2. Гофман Й. Фортепианная игра. Ответы на вопросы о фортепианной игре. Москва : Классика – XXI, 2007. 192 с.
3. Камаева Т., Камаев А. Чтение с листа на уроках фортепиано. Москва : Классика XXI, 2006. 95 с.
4. Толкачева И. Навык чтения нот с листа. Музыкальная педагогика. Р. н/Д. : Феникс, 2002. 288 с.
5. Цатурян К. Чтение с листа. Теория и методика обучения игре на фортепиано. Москва : ВЛАДОС, 2001. С. 126–138.
6. Чтение с листа в классе фортепиано: 1–2 кл. / И. Рябов, С. Рябов. Киев : Муз. Украина, 1988. 64 с.

Hryzohlazova T. Methods of forming the skills of reading a musical text

The article actualizes the need to form the skills of reading a musical text, which are very important in the musical performance of pianists. It is noted that the reading of the musical text deprives a wide range of opportunities for acquaintance and comprehension of new musical works, their independent processing. The author generalizes the essence of reading the musical text from the sheet. It is indicated that some aspects of this process were covered in the scientific and methodological literature. Today, the requirement of time is to create a holistic method of forming the skills of reading music text from a sheet. The article presents the author's method of forming students' skills of reading musical text, effective methods and techniques aimed at the consistent development of these skills: from mastering musical graphics to artistic reproduction of the content of a musical work. The method involves 5 consecutive stages of forming the skills of reading musical text: the first stage – rapid mastery of musical graphics (melodic lines of different types, configurations of melodic patterns; graphic representation of intervals, chords, vertical complexes; texture types, rhythmic patterns); the second stage – the development of the technique of accelerated perception of musical text with semantic phrases, the third stage – the establishment of auditory- keyboard communication (see – hear – play) – the embodiment of visual and auditory representations in the motor actions of the performer; the fourth stage – mastering the technique of continuous play; the fifth stage is the artistic reproduction of the content of a musical work. At this stage, the skills acquired by the student in the previous stages are accumulated. Each subsequent stage is characterized by a higher level of formation of these skills, the components of which are: the technique of accelerated reading of musical graphics, structural coverage of musical text, free orientation on the keyboard, continuous playing technique, cognitive skills associated with the ability to simplify musical material, the ability to reproduce the artistic content of an unfamiliar piece of music.

Key words: *step-by-step method, skills, methods and techniques of reading music text from a sheet.*

УДК 37:78.071

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.5>

Р. І. Гургула

викладач фортепіано,
викладач вищої категорії циклової комісії викладачів фортепіано
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

І. М. Єфремова

викладач фортепіано,
старший викладач циклової комісії викладачів фортепіано
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПІАНІСТА-КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА

У статті йдеться про психолого-педагогічні особливості навчання піаністів-концертмейстерів у педагогічному коледжі. Автори розглядають основні напрями діяльності концертмейстера й аналізують поставлені перед студентами завдання, професійні якості майбутнього фахівця, складнощі професійної підготовки, а також можливі вектори розвитку концертмейстерського мистецтва в сучасних умовах професійного освітнього середовища. Зроблено спробу узагальнити особливі завдання, що стоять перед концертмейстером. Описано основні якості концертмейстера, які необхідні для того, щоб стати високопрофесійним концертмейстером, вміти гармонійно співпрацювати з ансамблем або солістом, застосовуючи власні навички та вміння, сформовані під час навчання у вищій або коледжі. Висвітлено комплекс професійних якостей концертмейстера, якими він повинен володіти для успішної роботи. Визначено, що динамічна зміна музичного середовища спричиняє додаткові труднощі в професійній підготовці студентів-концертмейстерів. Окреслено головне завдання концертмейстера, яке полягає в знаходженні правильної інтонації, налагодженні рухової та мовної координації, вміння аналітично сприймати та розуміти текст.

Зроблено висновок, що два компоненти цієї професії – педагогіка і виконавство – значною мірою трансформуються в концертмейстерську діяльність. Ця зміна зумовлює потребу врахування третього компонента – психології. Розглянуто критерії професійної компетентності концертмейстера, окреслено складність їх визначення. Вивчено потребу в комплексі психолого-педагогічних якостей, таких як творча уява, увага, інтуїція, здатність до передслухання та втілення звукового образу, здатність до імпровізації, соціальної та музичної комунікації з різноманітними партнерами, а також мобільність, ініціативність, творча сміливість, психологічна гнучкість, стресостійкість, рефлексія. Підкреслено необхідність розвитку психолого-педагогічних якостей концертмейстера через активний пошук нових форм музикування, синтез музичних жанрів різних видів мистецтва. Визначено найважливіші фактори успішного оволодіння професійною майстерністю, основним з яких є саморозвиток – у руслі не тільки духовного, але й фізичного вдосконалення, і самостійна робота.

Ключові слова: концертмейстер, акомпаніатор, піаніст, спільне виконання, труднощі, психолого-педагогічні особливості, трансформація музичного середовища, передслухання, чутливість, професійні якості, стресостійкість, рефлексія.

Постановка проблеми. Концертмейстер – професія у своєму роді унікальна. Його мистецтво відрізняється від мистецтва піаніста, який виступає як супровід на концертах для виконавців. «Створення контексту для єдиної ідеї – завдання тонке... багатоскладове, бо концертмейстер покликаний ясно передавати головні параметри стилю твору, зіставити, порівняти з індивідуальністю соліста й показати своє обличчя в сумарному виконавському результаті» [1].

Побутує поширена думка, що «концертмейстерами стають ті, з яких не вийшов «ні соліст, ні педагог», а за кордоном концертмейстерська праця в пошані й високо цінується, особливо коли йдеться про навантаження педагога в музичному

освітньому закладі, де концертмейстери приходять грати тільки на репетиції, виступи, іспити/заліки.

У більшості країн слово «concertmaster» означає «перша скрипка в оркестрі», а значенню слова «концертмейстер» як педагог, який допомагає учням-музикантам розучувати свої партії, а також акомпанувати інструменталістам і вокалістам, відповідає слово «pianist» – частіше навіть не «accompanist» (а в останньому випадку нерідко «soach»), що наголошує на його рівноправності в ролі учасника єдиного ансамблю. Що стосується концертно-виконавської діяльності, то за кордоном паритетність концертмейстера в ансамблі також забезпечується оголошенням його імені

в афіші як «піаніста» (pianist) поряд з іншими учасниками тим же розміром шрифту, а не згадуванням його побіжно за допомогою словосполучення «партія фортепіано», набраного дрібним шрифтом, що нерідко відбувається в нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концертмейстерська діяльність не раз була предметом досліджень багатьох знайомих музичних теоретиків і педагогів-практиків. Зокрема, К. Виноградов, Г. Коган, М. Крючков, Е. Шендерович на ґрунті власного досвіду систематизували шляхи до розв'язання проблеми виконання складних фрагментів фортепіанної партії в оперних клавірах і визначили необхідний комплекс навичок піаніста для роботи з вокалістами. Н. Сапригіна, Е. Васильєва та М. Норенко окреслили основні положення роботи концертмейстера в хорovому класі, а також у класах скрипки, інших струнних і духових інструментів.

Фундаментальні положення та художні принципи музичної педагогіки, психології та виконавства зображено в роботах Л. Баренбойма, Г. Когана, Я. Мільштейна, Г. Нейгауза, Д. Мура, М. Смірнова, В. Чачави, Е. Шендеровича, окремі положення музичної психології розглядали Д. Кирнарська, В. Медушевський, В. Петрушин, С. Раппопорт, Г. Ципін, К. Ернст. Психологічні проблеми ансамблевого музикування висвітлюються в роботах О. Бичкова, В. Воєводіна, Г. Преображенського, В. Харченко.

Мета статті – висвітлити алгоритм покрокових дій педагога та студента; окреслити необхідний набір якостей із метою досягнення високопрофесійного рівня концертмейстера; опрацювати педагогічний аспект підготовки майбутнього піаніста-концертмейстера шляхом аналізу та опису його професійних знань, умінь і практичних навичок. Суттєвим доповненням слугує характеристика психологічних якостей майбутнього піаніста-концертмейстера, необхідних для формування високопрофесійної особистості.

Виклад основного матеріалу. Головною особливістю професійної діяльності концертмейстера є комплекс його виконавських і тактико-психологічних умінь (останні допомагають розв'язувати конкретні завдання), який, крім умінь слухати власне виконання, передбачає знання партії партнера і вміння гнучко реагувати на ситуативний контекст (зокрема, здатність передбачати його наміри) для демонстрації слухачам цілісної виконавської інтерпретації. «Концертмейстеру необхідно точно відчувати той момент, коли його соліст трохи відійшов у бік від задуманого, і піти за ним, допомагаючи у відкритті якихось нових почуттів і настроїв. Ступінь талановитості полягає в понятті «трішки», – роздумує піаніст, композитор і педагог Е. Шендерович у своїй роботі «Про подолання піаністичних труднощів в клавірах». – «Трішки»

інакше побудувати фразу – і вона заграє іншими фарбами, трохи змінити інтонацію або вимовити слова – і з'явиться дивовижна зворушливість і піднесеність, трохи по-іншому зазвучить мелодія в інструменту, і зміст наповниться новим значним сенсом, а твір збагатиться невідомими досі почуттями та емоціями.

Чутливість, уміння чути партнерів – обов'язкові якості ансамблю, основа живого музикування, природного одночасного висловлювання» [2, с. 130]. Основні напрями концертмейстерської діяльності передбачають роботу з оперними, народними та естрадно-джазовими співаками, танцюристами, а також з інструменталістами багатьох спеціальностей (струнні та духові інструменти, народні інструменти і т. д.), оскільки концертмейстер працює з камерними інструментальними ансамблями, у складі фортепіанного ансамблю, з хором, у класах оперно-симфонічного диригування. Згідно з освітніми документами, концертмейстер-випускник повинен володіти 13 загальнокультурними, 27 професійними і 4 професійно-спеціалізованими компетенціями.

За час навчання у виші й коледжі студент повинен оволодіти різними стилями та жанрами вокального й інструментального акомпанементу, охопивши весь спектр – від музики старовинних композиторів до музики сучасних композиторів, від малих форм до складних вокально-інструментальних творів. До заліків та іспитів входить обов'язковий виступ із солістом-вокалістом, виконання великої форми – концерту із солістом інструменталістів (крім фортепіано), романсів, вокального циклу, творів композиторів ХХ ст. В окремий курсовий іспит виділено виконання романсів і пісень М. Глінки та Ф. Шуберта. Підсумкова атестація в межах державного іспиту передбачає твори кантатно-ораторіального жанру, розгорнутої арії або сцени з опери, німецької Lied, російського, зарубіжного, сучасного романсу. Необхідно також представити інструментальну п'єсу.

Динамічна трансформація музичного середовища спричиняє додаткові труднощі в професійній підготовці студентів-концертмейстерів. Програма навчання у виші побудована з урахуванням ускладнення художніх, ансамблевих, стилістичних і піаністичних завдань в акомпанементах, але педагоги дедалі частіше стикаються з великими хибами у сфері музичного світогляду, зі стилістичною неграмотністю та піаністичною безпорадністю студентів, причини яких криються в навчанні на попередніх ланках музичної освіти – музичній школі та середній ланці. Величезна кількість фестивалів, концертів, надзвичайна завантаженість у загальноосвітній школі забирають можливість скрупульозно й послідовно вивчати ази професії піаніста. У хід ідуть блицметоди: вироблення психологічної стійкості завдяки багаторазовим

обігруванням, автоматизація і, як наслідок, недостатня усвідомленість процесу виконання твору.

Доводиться визнати, що деякі студенти не можуть самостійно працювати над текстом, вибрати зручну аплікатуру, визначити фразування, «грамотно» користуватися педаллю. Для багатьох студентів досконале знання партії соліста або вокального рядка з поетичним текстом спричиняє значні труднощі. Разом з тим осмислене і виразне переспівування мелодії допомагає піаністу знайти правильну, рельєфну інтонацію фортепіанної партії (М. Балакірєв у своїх роздумах про музикування радив концертмейстерам грати так, ніби вони співають словами!). На жаль, інтонація як основне поняття процесу виконання нерідко відходить на другий план на догоду віртуозності, зовнішньому ефекту. До того ж, згідно з дослідженнями, інтонаційне поле академічної композиторської музики сприймається набагато гірше, ніж інтонаційне поле масової культури через більшу доступність і легкість запам'ятовування масової інтонації [4].

Одне з головних завдань концертмейстера полягає в знаходженні правильної інтонації, налагодженні рухової та мовної координації, у вмінні мислити, а не просто програвати механічно завчений текст. Добре навчені піаністи усвідомлено підходять до тексту, читають і розуміють його сенс, без особливих зусиль освоюють його, але кількість тих, хто так чи інакше пристосовується, «виграється» чисто механічно, тобто несвідомо, набагато більше. На це йдуть марно витрачені години занять, нерідко призводячи до розчарування в професії. Даремно витрачений час на багатогодинне програвання гам і вправ може закінчитися «переграними» руками. Антихудожній механічний метод осягнення піаністичної майстерності абсолютно неприйнятний і небезпечний: «молекула», з якої народжується музика, – інтонація – умирає.

Ще одна складність – спільне музичне виконавство в інтерактивному режимі. Це не проста діяльність для початківця-концертмейстера, і вона зрідка викликає навіть у сильних студентів непевність, втрату контролю під час читання тексту, дотримання правил спільного музикування. Результатом можуть стати не тільки розбалансованість, втрата рівномірної пульсації, фальшиві ноти, безлике фразування, а й несинхронне виконання.

Концертмейстеру, що працює в освітній системі, доводиться зіштовхуватися зі своїми специфічними труднощами. Наприклад, поширеним огріхом виконання твору музикантами є «спотикання», до якого повинен бути готовий концертмейстер. Для цього «він повинен точно знати, у якому місці тексту він зараз грає, і не відриватися надовго від нот... Швидка реакція концертмейстера зробить цю похибку майже непомітною для більшості слухачів» [5].

Працюючи в музичних навчальних закладах і на концертній естраді, концертмейстер повинен бути готовим і до іншої, типової «дитячої» помилки: «Пропустивши декілька тактів, учень повертається назад, щоб зіграти все пропущене. Навіть досвідчений концертмейстер може розгубитися від такої несподіванки, але з часом виробляється увага до тексту і здатність зберігати ансамбль з учнем, незважаючи на будь-які сюрпризи» [6].

Наші дослідження показують, що через масштабність поля професійної діяльності концертмейстера алгоритм формування в нього компетенцій доцільно будувати з урахуванням його психолого-педагогічних особливостей. Згідно з дослідженнями Е. Островської, «якщо за типологічними ознаками концертмейстер може бути віднесений і до виконавців, і до педагогів, то за вимогами, які професія висуває до інтуїтивних властивостей, це музикант, який має надрозвинені психологічні властивості емпатії, що дають змогу налагоджувати з партнером по ансамблю будь-якого віку, рівня виконавчих здібностей, характеру музичне та людське взаєморозуміння» [7].

Два компоненти цієї професії – педагогіка і виконавство – значною мірою трансформуються в концертмейстерську діяльність, що унеможливає вивчення їх на основі окремо взятих фортепіанної педагогіки та виконавства без урахування третього компонента – психології.

Розглядаючи критерії професійної компетентності концертмейстера, треба враховувати складність їх визначення, що пояснюється феноменальністю його необхідних психолого-педагогічних якостей, таких як творча уява, увага, інтуїція, здатність до передслухання і втілення звукового образу, здатність до імпровізації, соціальної та музичної комунікації з різноманітними партнерами по ансамблю, емоційна сприйнятливність, готовність до розширення культурної картини світу, а також мобільність, ініціативність, творча сміливість, психологічна гнучкість, стресостійкість, рефлексія.

Концертмейстер виступає одночасно і як співавтор замислу/інтерпретації (композитора, режисера, акторів, партнерів по ансамблю). Навіть блискуче оволодіння концертмейстера необхідними техніко-виконавськими знаннями і вміннями у своїй професії (орієнтація в тексті, координація рухів усього піаністичного апарату, володіння музичним часом і т. д.) не гарантує повноцінного втілення художнього задуму й успішного музикального діалогу з партнерами. Англійський піаніст Дж. Мур, наприклад, писав про те, що вміння швидкого читання музики з листа свідчить про «рівень всього-на-всього гарної стенографістки», але не артиста [8, с. 11].

Видатний грузинський концертмейстер і музичний педагог В. Чачава, який зробив неоціненний

внесок у концертмейстерську школу, найважливішою рисою вважав уяву, розглядаючи її як основоположну властивість особистості, яка визначає здатність людини до художньої творчості: «Жодні природні фізичні дані – особливі руки, красивий голос – не замінять уяви: якщо її немає, не можна навіть думати про артистичний шлях» [8, с. 9]. Він також надавав особливого значення концепту «багатоаспектної» уваги, вдосконалення якої вимагає напруги духовних і фізичних сил: «Варто іноді послабити увагу до якоїсь деталі, до якогось компонента творчості – і виходить «пляма» [8, с. 10].

У своїй книзі «За лаштунками опери. Записки концертмейстера» відома акомпаніаторка Л. Могилевська згадує: «Під час виконання я і Маквала (Маквала Касрашвілі – оперна співачка радянських часів) чітко знаємо, про що думаємо в кожен момент звучання музики: вона вибудовує свої акторські перпендикуляри і плани до тексту, я вибудовую внутрішні монологи на акомпанементі. Що це означає? Граючи сольний фортепіанний фрагмент, я собі його уявляю таким, що він звучить в оркестрових барвах, вирішую, яким піаністичним прийомом зіграти, щоб темброво висловити звучання» [9, с. 66]. Саме Могилевській належить визначення «концертмейстер-режисер», що спирається на вміння здійснити музикальний аналіз музичної драматургії, під якою мається на увазі «особлива педагогічна відповідальність концертмейстера за результат роботи з актором, у процесі якої незримо триває формування художника, творця, виконавця» [9, с. 23].

У музичному партнерстві з концертмейстером «довіра народжується в процесі взаємного розчинення в єдиній музичній ідеї твору, коли спрацьовує навіть не творчий метод або принцип творчості, але творча інтуїція, яка спирається на цей метод або принцип» [11, с. 66]. Творче натхнення «передається партнеру й допомагає йому набутти впевненості, психологічної, а за нею й м'язової свободи... Під час виникнення будь-яких музичних неполадок, що сталися на естраді, він повинен твердо пам'ятати, що ні зупинятися, ні виправляти свої помилки неприпустимо, як і висловлювати своє незадоволення стосовно помилки мімікою або жестом» [10, с. 13–14].

Музикант, який співпрацює з чутливим концертмейстером, зможе побачити, що «одна і та ж п'єса має сто різних способів виконання». Розуміючи, що під час роботи концертмейстера з музикантами можуть бути різночитання через настрої, фразування, темпи, динаміку, відтінки, він повинен бути здатний до компромісу, а також розуміти, коли може дати раду, а коли повинен прийняти його сам, «коли атакувати і коли відступати» [9, с. 95, 97].

Згадуючи акторську майстерність, непередбачуваність і магнетизм Ф. Шаляпіна, Дж. Мур пише:

«Акомпаніатор повинен бути весь час наготові, щоб передбачити дії співака: чи прискорить він цю фразу, взявши дихання в її середині? А ця нота – зробить він на ній фермату чи не триматиметься на ній? Буде кульмінація на цій фразі, чи вона прозвучить *subitopianissimo*? Усе це залежало від настрою й самопочуття Шаляпіна. Але я розумів, що мало хто може захопити публіку так, як цей великий співак» [8, с. 35].

Розглядаючи зв'язку «акомпаніатор – співак» як партнерство, Дж. Мур говорив про те, що «піаніст залишається «на веслах» протягом усього твору.

Музикант уважав, що концертмейстер повинен до тонкощів знати лінію мелодії, щоб зуміти «передбачити будь-який нюанс, будь-який вигин... створити певний настрій твору, описати місце дії... ще до того, як співак відкриє рот», а фортепіано має «винести на своїх плечах тягар сенсу» [8, с. 272].

Необхідність розвитку психолого-педагогічних якостей концертмейстера продиктована сьогодні також активним пошуком нових форм музикування, синтезом музичних жанрів різних видів мистецтва – театру, балету, живопису, літератури – і їхньою взаємодією з інформаційно-телекомунікаційною мережею Інтернет, системами теле- й радіомовлення, ЗМІ. Розростається мережа малих концертних колективів, які виступають на базі неконцертних організацій – при музеях, храмах, навчальних закладах, а також на базі великих мегаполісних концертних майданчиків. Популярними стають фестивалі, що поєднують різні форми і жанри: класику і джаз, музику і слово, театр, живопис, архітектуру і релігію. Поле професійної діяльності концертмейстера неухильно розширюється, відповідно, підвищуючи його відповідальність у межах музичної співтворчості як у репетиційному процесі, так і під час концертного виконання.

Для концертмейстера необхідні як професійні, так і психолого-педагогічні якості. До професійних якостей належать: технічне володіння інструментом, навички читання з листа, вміння транспонувати, імпровізувати, підбирати» на слух».

Досягнення професійних якостей, необхідних для концертмейстерської діяльності, вимагає засвоєння досить значної кількості навичок для того, щоб ці якості змогли стати постійним надбанням і нормально розвиватися. Водночас не можна заперечувати значення таланту, обдарованості в діяльності концертмейстера, як і в будь-якій іншій професії, проте талант не знімає питання про значення техніки гри, знання специфіки професії.

Важливою умовою вдосконалення концертмейстерського мистецтва в професійному та освітньому середовищі, яке постійно трансформується, є вміння рефлексувати, що являє собою

«розширення концептуальної картини світу на тлі переосмислення індивідуального досвіду; зростання внутрішньої свободи; розвиток здатності осмислити позицію інших; підвищення творчої активності» [1].

Повноцінна професійна діяльність концертмейстера передбачає наявність у нього комплексу психологічних якостей особистості, таких як великий обсяг уваги та пам'яті, висока працездатність, мобільність реакції та кмітливість у непередбачуваних ситуаціях, витримка та воля, педагогічний такт і воля, комунікабельність. Зокрема, увага концертмейстера – це увага іншого виду, вона багатоконтексна: її потрібно вміти розподілити не тільки між двома власними руками, але й віднести до соліста – головної особи на сцені. Кожної миті важливо, що і як роблять пальці, як використовується педаль, чи слухова увага зайнята слуховим балансом, що є основою основ ансамблевого музикування, звуковеденням у соліста, тому що ансамблева увага стежить за втіленням єдності художнього замислу.

Не менш важливими факторами успішного оволодіння професійною майстерністю й подолання труднощів для сучасного студента-концертмейстера є саморозвиток – у руслі не тільки духовного, але й фізичного вдосконалення, і самостійна робота.

Висновки і пропозиції. Отже, підготовка майбутнього піаніста-концертмейстера вимагає врахування особливостей його професійної діяльності. В умовах мінливої соціокультурної ситуації і, відповідно, професійного та освітнього середовища в майбутнього концертмейстера необхідно розвивати такі педагогічні та психологічні якості, як творчу уяву, увагу, інтуїцію, здатність до передслухання і втілення звукового образу, здатність до імпровізації, соціальної та музичної комунікації з різноманітними партнерами по ансамблю, емоційну сприйнятливність, готовність до розширення світогляду, мобільність, ініціативність, творчу сміливість, психологічну стресостійкість, рефлексію. Розвиток цих якостей повною мірою може здійснюватися тільки за умови безперервного самовдосконалення та здійснення самостійної роботи, зокрема, на основі використання інформаційних, освітніх та інших видів ресурсів.

Список використаної літератури:

1. Овчинников И. Концертмейстер: творчество и статус. URL: <http://www.classicalforum.ru/index.php?topic=4263.10;wap2>.
2. Шендерович Е. О преодолении пианистических трудностей в клавирах: советы аккомпаниатора. Ленинград : Музыка, 1972. С. 130.
3. ФГОС 53.05.01. Искусство концертного исполнительства. URL: <http://www.gnesinacademy.ru/node/14136>.
4. Дубровская Е. Интонационная теория музыки в практике музыкального воспитания детей. *Современное дошкольное образование. Теория и практика*. 2013. № 3 (35).
5. Кравец М., Борисова Е. Психолого-педагогический аспект подготовки будущего пианиста-концертмейстера в контексте профессиональной коммуникативной среды. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2017. № 3 (март). 0,5 п. л. URL: <http://ekoncept.ru/2017/170067.htm>.
6. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/intonatsionnaya-teoriya-muzyki-v-praktike-muzykalnogo-vospitaniyadetej>.
7. Загоскина Е. Искусство аккомпанемента и специфика концертмейстерской работы. *Образование и воспитание*. 2016. № 4. URL: <http://moluch.ru/th/4/archive/39/1227>.
8. Островская Е. Концертмейстерское искусство: педагогика, исполнительство и психология. *Фундаментальные исследования*. 2009. № 1. URL: <https://www.fundamentalresearch.ru/article/view?id=1755>.
9. Мур Дж. Певец и аккомпаниатор / пер. с англ.; предисл. В. Чачавы. Москва : Радуга, 1987.
10. Могилевская Л. За кулисами оперы. Записки концертмейстера. Москва : Музыка, 2010. С. 66.
11. Ребенок М. Концертмейстерское исполнительство как практическая деятельность музыканта. *Искусство пианиста-концертмейстера: теория и практика* : сб. ст. конф. Школы концертмейстерского мастерства 2014 года / предисл. О. Бер. Москва : Принт-макет, 2015. С. 13–14.

Hurhula R., Yefremova I. Pedagogical aspect of preparation of the future pianist-accompanist

The article deals with the psychological and pedagogical features of teaching pianists-accompanists in the pedagogical college. The authors consider the main activities of the accompanist and analyze the tasks set for students, the professional qualities of the future specialist, the complexity of training, as well as analyze possible vectors for the development of concertmaster art in modern professional educational environment. An attempt is made to summarize the special tasks facing the accompanist. Describes the main qualities of an accompanist, which are necessary to become a highly professional accompanist, to be able to work harmoniously with an ensemble or soloist, using their own skills and abilities formed during their studies at university or college. The complex of professional qualities of the accompanist, which he must possess for successful work, is highlighted. It is determined that the dynamic change of the musical environment causes additional difficulties in the professional training of concertmaster students. The main task of the accompanist is outlined, which is to find the right intonation, to establish motor and speech coordination, the ability to analytically perceive and understand the text.

It is concluded that two components of this profession - pedagogy and performance - are largely transformed into concertmaster activity. This change necessitates the consideration of the third component – psychology. The criteria of professional competence of the accompanist are considered, the complexity of their definition is outlined. The need for a set of psychological and pedagogical qualities, such as creative imagination, attention, intuition, the ability to listen and embody the sound image, the ability to improvise, social and musical communication with various partners, as well as mobility, initiative, creative courage, psychological flexibility, stress resistance, reflection. The need to develop the psychological and pedagogical qualities of the accompanist in connection with the active search for new forms of music, the synthesis of musical genres of different arts. The most important factors of successful mastering of professional skills are determined, the main of which is self-development – in line not only with spiritual, but also physical improvement and independent work.

Key words: *accompanist, accompanist, pianist, joint performance, difficulties, psychological and pedagogical features, transformation of the musical environment, pre-listening, sensitivity, professional qualities, stress resistance, reflection.*

УДК 378.046.4

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.6>

Т. П. Гуркова

старший викладач кафедри початкової освіти
КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради

ПОКАЗНИКИ, РІВНІ І КРИТЕРІЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДІАЛОГОВИХ ФОРМ НАВЧАННЯ

На побудову освітньої системи істотно впливають технології, методи, засоби та форми навчання, які у свою чергу значною мірою визначаються змістом педагогічної освіти. Різноманітність і специфіка впроваджених у педагогічних закладах форм навчання пов'язані з необхідністю формування конкурентоспроможних спеціалістів; створення умов підготовки висококваліфікованих педагогів. У статті представлено й теоретично обґрунтовано ефективні показники, критерії підготовки вчителів початкової школи до реалізації діалогових форм навчання.

Метою статті є визначення та обґрунтування показників, критеріїв та рівнів підготовки вчителів до реалізації діалогових форм навчання. Для досягнення поставленої мети були використані методи аналізу психолого-педагогічної літератури; узагальнення напрацювань вітчизняних та зарубіжних учених з визначеного питання; систематизація отриманої інформації.

Проаналізувавши психологічну та педагогічну літературу, можна свідчити про відсутність єдиного підходу до визначення критеріїв сформованості готовності вчителів до професійної діяльності, але більшість учених підходять до вибору критеріїв з позиції мотиваційних, особистісних, когнітивних, діяльнісних та рефлексивних структурних компонентів.

Автором розглянуто результативно-рефлексивний блок підготовки вчителів початкової школи до реалізації діалогових форм навчання.

Визначено компоненти (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний), критерії підготовки (особистісно-мотиваційний, когнітивний, діялісно-творчий, рефлексивно-оцінювальний) та три рівні підготовки (низький, достатній, високий).

Розкрито особливості рівнів розвиненості компонентів, що стало підґрунтям для визначення рівнів підготовки вчителів.

Акцентовано увагу на мотивації вчителів до педагогічної діяльності, формуванні компетентностей, інноваціях та творчості, самоосвіті й самовдосконаленні педагогів.

Зазначено, що кожен компонент системи формування готовності функціонує через тісний взаємозв'язок один з одним.

Передбачено перспективу подальших досліджень проблеми підготовки вчителів початкової школи до реалізації діалогових форм навчання.

Ключові слова: показники, рівні, критерії, особистісно-мотиваційний компонент, когнітивний компонент, діялісно-творчий компонент, підготовка вчителів початкової школи, діалогові форми навчання.

Постановка проблеми. Результатом професійної підготовки вчителя початкової школи є його готовність. Вона є інтегративним процесом, який об'єднує ціннісне ставлення та мотивацію вчителя початкової школи до діяльності, опанування ним сучасного змісту навчання, ефективне використання освітнього середовища й передбачає його психологічну, методичну і предметну підготовку. Підготовка вчителя початкової школи до реалізації діалогових форм навчання є однією з основних якостей педагога, готує його до професійного становлення, є передумовою його ефективної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У новому професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» зазначено сучасний підхід до переліку та опису

загальних і професійних компетентностей вчителів. Кожен для себе може визначити конкретні орієнтири власного професійного становлення й розвитку, вибудувати свою індивідуальну траєкторію розвитку [8]. Саме це є підставою перегляду змісту підготовки вчителів початкової школи в закладах післядипломної освіти та впровадження діалогових форм навчання.

На основі вивчення й узагальнення підходів до розуміння готовності як результату підготовки вчителів ми зробили висновок, що саме готовність об'єднує в собі набутий досвід учителів, його вміння знаходити рішення непередбачених педагогічних ситуацій, постійно розвиватися й досягати високого професійного становлення.

Останнім і визначальним блоком підготовки вчителів початкової школи до реалізації діалогових

форм навчання є результативно-рефлексивний. Ми визначили компоненти підготовки до реалізації діалогових форм навчання (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний), критерії підготовки (особистісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-творчий, рефлексивно-оцінювальний) та три рівні підготовки (низький, достатній, високий).

Наступним завданням дослідження є перевірка ефективності та практичності розробленої моделі підготовки вчителів початкової школи до реалізації діалогових форм навчання. Феномен «ефективність» розуміємо як порівняння діяльності й мети. М. Андрущенко дає визначення ефективності як відношення «досягнутого результату (відповідно до того чи іншого критерію) до максимально досягнутого чи заздалегідь запланованого результату [1]. Для визначення ефективності та керуючись дослідженням феномену «готовність до реалізації діалогових форм навчання» ми окреслили критерії та рівні підготовки вчителів початкової школи до реалізації діалогових форм навчання. Феномен «критерії» С. Гончаренко формулює як «(грец. критпрюу – засіб переконання, мірило) показники, які поєднують у собі методи розрахунку, теоретичну модель розподілу і правила прийняття рішення про правдоподібність нульової або однієї з альтернативних гіпотез» [14]. У свою чергу рівень – ступінь прояву показника критерію. Дослідженню проблеми готовності вчителя початкової школи до професійної діяльності загалом присвятили свої праці Н. Бібік, Л. Коваль, О. Савченко, Л. Хомич та ін. [5; 6; 10; 11; 14]. Особливої актуальності сьогодні набуває питання підготовки вчителів початкової школи до реалізації діалогових форм навчання. Проведений аналіз (Є. Барбіна, І. Богданова, О. Борзенкова, В. Гриньова, К. Дурай-Новакова, Е. Карпова, Н. Кічук, А. Ліненко, О. Мороз та ін.) свідчить про значну увагу дослідників до питання обґрунтування критеріїв і показників ефективності професійного навчання. Не заперечуючи доцільності й інформативності означених критеріїв у цілому, ми вважаємо, що вони мають загальний характер і не дозволяють повною мірою виявити специфіку підготовки вчителів початкової школи до реалізації діалогових форм навчання. Критерії та рівні готовності вчителів у системі післядипломної освіти вивчали О. Бабкова [2], Л. Васильченко [4], Л. Рибалко [9], В. Танська [13], В. Ястребова [15] та ін., вчителів початкової школи – О. Варецька [3], О. Нікулочкіна [7], О. Снігур, Л. Сущенко [12] та ін.

Мета статті – визначити та обґрунтувати показники, критерії та рівні підготовки вчителів до реалізації діалогових форм навчання.

Виклад основного матеріалу. Таким чином, для визначення ефективності процесу підготовки вчителів до професійної діяльності необхідно визначити критерії, показники та рівні її сформованості. Результати аналізу дисертацій-

них досліджень деяких науковців, присвячених дослідженню й діагностуванню готовності вчителів до різних аспектів їхньої професійної діяльності, дали змогу виокремити різноманітні критерії: мотиваційно-ціннісний, процесуально-змістовий і регулятивно-рефлексивний (О. Нікулочкіна) [7]; мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний (Л. Сущенко) [12]; мотиваційно-ціннісний, змістово-гностичний, процесуальний, дослідницько-рефлексивний (С. Скворцова); мотиваційно-особистісний, предметно-змістовий, операційно-діяльнісний, теоретико-методологічний (О. Таможня); мотиваційно-цільовий, когнітивний, операційно-діяльнісний, емоційно-ціннісний, особистісно-позитивний, дослідницько-рефлексивний (А. Федорчук) та ін. Аналіз зазначеної інформації дає підстави стверджувати про відсутність єдиного підходу до визначення критеріїв сформованості готовності вчителів до професійної діяльності, але більшість учених підходять до вибору критеріїв з позиції мотиваційних, особистісних, когнітивних, діяльнісних та рефлексивних компонентів. З огляду на це для визначення ефективності підготовки вчителів початкових класів до реалізації діалогових форм навчання в системі післядипломної освіти нами визначені певні критерії, показники та рівні.

Особистісно зорієнтований підхід до аналізу професійних характеристик викладача як суб'єкта дозволив нам виокремити такі компоненти: особистісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-творчий, рефлексивно-оцінювальний. Кожен із них, відповідно, має низький, достатній та високий рівень сформованості.

На нашу думку, критерієм мотиваційного компонента є *особистісно-мотиваційний критерій*, показники якого – особистісна професійна позиція, усвідомлення мети діяльності, мотиваційна спрямованість, самопізнання; самоаналіз власних мотивів і смислів навчально-професійної діяльності, інтерес до професії викладача; мотиви психолого-педагогічної діяльності; розвиток мотивації самовдосконалення і самоосвіти, творчості й самореалізації у профдіяльності; орієнтація на мотивацію до діяльності, налаштування на професійне спілкування; високий рівень розвитку індивідуальних та професійних якостей.

Низький рівень особистісно-мотиваційного показника проявляється в слабковираженому рівні прояву зацікавленості до діяльності, частковому самоаналізі та, відповідно, низькому рівні самоосвітнього планування, відсутності мотивації самовдосконалення, потребі у здобутті та опануванні інновацій за фахом; наявності нестійкої та слабо-розвинутої професійної спрямованості.

Середній рівень проявляється у вчителів невідзначеним бажанням у педагогічній діяльності; переважанням соціальних мотивів над пізнавальними

й особистісними, саморозвиток і самовдосконалення виражені частково. У вчителів розвинутий лише один із напрямів професійної спрямованості (наприклад, бажання пройти атестацію, сертифікацію).

Високий рівень – наявність сформованості пізнавальних, соціальних, та особистісних мотивів; демонстрація самостійного розвитку професійної компетентності; налаштування на взаємодію, професійне самовдосконалення, сформованість позитивної мотивації, орієнтація на успіх.

Когнітивний компонент визначається когнітивними критеріями, а саме: ґрунтовністю знань, володінням сучасними технологіями, формами, методами навчання; обізнаністю з нормативною базою; сформованістю критичного мислення, умінням здійснювати самоаналіз діяльності; пізнавальною активністю; усвідомленням учителями початкової школи реального рівня власної фахової підготовки до реалізації діалогових форм навчання; обізнаністю про структуру, сутність, можливі труднощі впровадження діалогових форм навчання; усвідомленням потреби в самоосвіті, самовдосконаленні.

Низький рівень позначається на володінні базовими дидактичними знаннями на рівні репродуктивного елементарного розпізнавання й відтворення понять; частково сформовані професійно важливі навички та вміння.

Середній рівень – учитель намагається застосовувати дидактичні знання на рівні стандартних ситуацій, старається контролювати свої навчальні дії, має фрагментарні знання про діалогові форми навчання; він володіє основними професійними поняттями, частково вміє обґрунтовувати власну позицію.

Високий рівень характеризується розумінням мети, задач і змісту підготовки вчителів у процесі підвищення кваліфікації; сформованістю системи теоретичних, методологічних, психолого-педагогічних та практичних знань. Йому притаманні системність мислення, вміння прогнозувати та передбачати очікувані результати.

Дослідники розглядають *діяльнісно-творчий компонент* на основі діяльнісного і творчого критеріїв, показниками яких є креативність і новаторство, володіння педагогічною інтуїцією, направленість на професійну діяльність; уміння проектувати й передбачати очікувані результати; організувати співпрацю в парах, трійках, групах; бажання в самореалізації та самовдосконаленні; високий показник сформованості особистісних якостей: професійної спрямованості ерудиції, освіченості, моральних якостей; розуміння необхідності вдосконалення рівнів розвитку інтелекту та мислення; ціннісне ставлення до інтелектуальних здібностей; творчість у професійній діяльності.

Низький рівень полягає у частковому вмінні розв'язувати педагогічні завдання та ситуації; наявний низький рівень професійно-особистісних якостей; важко дається проявити організаторські здібності; відсутність творчого підходу до вирішення педагогічних завдань.

Середній рівень проявляється у невизначеному бажанні професійного самовдосконалення; частково сформованих необхідних якостях та здібностях особистості для реалізації діалогових форм навчання, власної професійної діяльності; в репродуктивному відтворенні інформації; у слабо-розвинутому емоційному інтелекті.

Високий рівень визначається у володінні професійними навичками й уміннями застосовувати знання практично, здатності успішно використовувати проєктувальні, конструктивні, організаторські, діалогічні, технологічні уміння для формування освітнього середовища навчального закладу; наявності умінь узагальнювати та аналізувати отримані в ході власної педагогічної діяльності результати, використовувати; сформованості умінь систематизувати та пропагувати власний педагогічний досвід; володінні високим емоційним інтелектом.

Визначення рівнів розвиненості компонентів є підґрунтям для обґрунтування рівнів підготовки вчителів до реалізації діалогових форм навчання в цілому.

Високий рівень підготовки вчителів початкової школи до реалізації діалогових форм навчання – це вмотивованість до педагогічної діяльності; чіткість вираження професійної спрямованості, усвідомлення вибору діалогових форм навчання, першочерговість пізнавальних, соціальних та особистісних мотивів; формування компетентностей, необхідних для успішної самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення, а також розвитку інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей; притаманність володіння на високому рівні інноваційними, творчими підходами до розв'язування педагогічних ситуацій. Сформовані такі якості: цілеспрямованість, пошук творчих підходів, прагнення професійного вдосконалення, демократичність, довіра та повага, відкритість і чесність, гуманність, культура спілкування, організованість, відповідальність, комунікативність, толерантність, конкурентоспроможність, ініціативність. Готові до нововведень.

Середній рівень – вчитель проявляє нестійку мотивацію до педагогічної діяльності, переважає внутрішня мотивація, мотиви особистісного розвитку й самовдосконалення недостатньо усвідомлені. Вчителі демонструють на репродуктивному рівні власну професійну компетентність, що забезпечує вирішення педагогічних завдань; у них слабо виражена активність і відсутній творчий підхід. Вони чітко виокремлюють

діалогові форми навчання, які для них цікаві, проте відчувають невпевненість у собі, у знаннях і вміннях, не виявляють готовності щодо їх практичного застосування, відсутня системність упровадження.

Низький рівень сформованості полягає в наявності недостатньої компетенції вчителів; вони не вмотивовані змінюватись, творчо працювати. Пізнавальна та професійна діяльність проявляється частково та ситуативно. Основною цінністю для них є здоров'я. Щодо їхніх особистісних якостей, то вимагають удосконалення такі: упевненість, цілеспрямованість, відповідальність, комунікативність, вміння співпрацювати в команді, володіння собою, конкурентоспроможність. Учителям притаманні низький рівень підготовки з фахових дисциплін та психолого-педагогічного напрямку; неготовність до самоосвіти й професійного самовдосконалення.

Кожен компонент системи формування готовності, поданий у моделі, функціонує через тісний взаємозв'язок один з одним.

Висновки і пропозиції. Визначені критерії, показники та рівні підготовки вчителів початкової школи до реалізації діалогових форм навчання дають можливість інтегрувати чинні умови в ППО й провести усвідомлений пошук ефективних шляхів професійного вдосконалення й зростання слухачів курсів.

Список використаної літератури:

- Андрущенко М.Н. Понятие эффективности и его философский смысл: Философские и социологические исследования. Ленинград, 1971. С. 45.
- Бабкова О.О. Формування готовності вчителів природничих спеціальностей у післядипломній освіті до оцінювальної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2008, С. 23.
- Варецька О.В. Підготовка вчителів початкових класів до економічного виховання школярів у системи післядипломної педагогічної освіти : дис. ... канд. пед. наук. Запоріжжя, 2008. 315 с.
- Васильченко Л.В. Формування управлінської культури керівника школи в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук. Запоріжжя, 2006. 278 с.
- Коваль Л.В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 375 с.
- Мороз О.Г., Сластьонін В.О., Філіпенко Н.І. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація. Київ : ІЗМН, 1997. 168 с.
- Нікулочкіна О.В. Розвиток інформаційної компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук. Запоріжжя, 2009. 280 с.
- Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://www.msp.gov.ua/files/News/20180815/20180815.pdf>
- Рибалко Л.С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя : дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2008. 277 с.
- Рузавин Г.И. Математизация научного знания. Москва : Мысль, 1984. 207 с.
- Савченко О. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу. *Початкова школа*. 2009. № 8. С. 1–6.
- Сущенко Л.О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системи післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук. Запоріжжя, 2008. 267 с.
- Танська В.В. Підготовка майбутнього вчителя біології до екологічної освіти старшокласників : дис. ... канд. пед. наук. Житомир, 2006. 272 с.
- Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997.
- Ястребова В.Я. Соціально-педагогічні основи управлінської діяльності директора сучасного загальноосвітнього закладу сільської місцевості : дис. ... д-ра. пед. наук. Запоріжжя, 2007. 301 с.

Hurkova T. Indicators, levels and criteria for preparation school teachers to dialogic forms of learning

The construction of the educational system is significantly influenced by technologies, methods, tools and forms of education, which in turn are largely determined by the content of pedagogical education. The variety and specificity of the forms of education introduced in pedagogical institutions are related to the need to form competitive specialists; creating conditions for training highly qualified teachers. The article presents and theoretically substantiates effective indicators, criteria for preparing primary school teachers to implement dialogic forms of learning.

The purpose of the article is to define and substantiate indicators, criteria and levels of teacher training for the implementation of dialogic forms of learning. To achieve this purpose, the methods of analysis of psychological and pedagogical literature were used; generalization of achievements of domestic and foreign scientists on a certain issue; systematization of the received information.

Analyzing the psychological and pedagogical literature, we can indicate the absence of a unified approach to determining the criteria for the formation of teachers' readiness for professional activity, but most scientists make a choice of the criteria from the position of motivational, personal, cognitive, activity and reflective structural components.

The author considers The effective-reflexive block of preparation of primary school teachers for realization of dialogical forms of training was considered by the author. The components (motivational, cognitive, activity), training criteria (personal and motivational, cognitive, activity and creative, reflexive and evaluative) and three levels of training (low, sufficient, high) are determined.

The peculiarities of the levels of development of the components are disclosed, which became the basis for determining the levels of teacher training.

Emphasis attention is placed on teachers' motivation to pedagogical activity, formation of competencies, innovations and creativity, self-education and self-improvement of teachers.

It is noted that each component of the readiness system operates through a close relationship with each other.

The prospect of further research on the problem of preparing primary school teachers for the implementation of dialogue forms of education is provided.

Key words: *indicators, levels, criteria, personal and motivational component, cognitive component, activity and creative component, training of primary school teachers, dialogic forms of learning.*

УДК 355.23:355.4(477);796.8
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.7>

І. М. Ковальов

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки
факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ

О. Д. Корнієнко

старший викладач кафедри теорії, методики та організації фізичної підготовки і спорту
Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

А. О. Івченко

науковий співробітник науково-дослідного відділу розвитку фізичного виховання,
спеціальної фізичної підготовки і спорту
науково-дослідного центру проблем фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

О. А. Романюк

старший викладач кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

С. М. Курбакова

старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін (з курсом фізичної підготовки)
Української військово-медичної академії

МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ІНСТИТУЦІЙ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ ПРОТИ ПЕРЕВАЖАЮЧОГО ЗА СИЛОЮ СУПРОТИВНИКА

Формування навичок застосування заходів фізичного впливу у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності (у тому числі й проти переважаючого за силою супротивника/супротивників) у майбутніх офіцерів (військовослужбовців і правоохоронців різних вікових груп та категорій) інституцій сектору безпеки й оборони України вимагає визначення та обґрунтування чинників, що впливають на ефективність цього процесу. Серед них провідне місце посідають педагогічні умови. Зазначене вище підкреслює актуальність вибраного напряму наукової розвідки.

Головною метою дослідження є моделювання педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів (на прикладі курсантів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ) до застосування заходів фізичного впливу проти переважаючого за силою супротивника (супротивників) у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності.

Ураховуючи результати моніторингу науково-методичної та спеціальної літератури (Інтернет-джерел), встановлено, що, незважаючи на значну кількість робіт із вибраного напряму наукової розвідки, проблему формування готовності майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки і оборони України до застосування заходів фізичного впливу проти переважаючого за силою супротивника (супротивників) у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності висвітлено недостатньо, що потребує подальших наукових розвідок і практичного розроблення відповідних педагогічних умов. Під час дослідно-експериментальної роботи нами використано такі методи дослідження: ідеалізації, формалізації, аксіоматичні, історичні, логічні, сходження від конкретного, аналізу і синтезу, індукції та дедукції, моделювання, власний досвід службово-бойової (оперативної) діяльності, власний досвід виступу на змаганнях різних рангів зі службово-прикладних одноборств тощо.

У результаті теоретичного дослідження нами змодельовано педагогічні умови формування готовності курсантів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ до застосування заходів фізичного впливу проти переважаючого за силою супротивника

(супротивників) у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності (табл. 1). Перспективи подальших досліджень у вибраному напрямі наукової розвідки передбачають апробацію розроблених нами педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів (на прикладі курсантів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ) до застосування заходів фізичного впливу проти переважаючого за силою супротивника (супротивників) у системі їх спеціальної фізичної підготовки.

Ключові слова: засоби фізичної підготовки, майбутні офіцери, моделювання, переважаючий супротивник, педагогічні умови, рукопашна підготовка, спеціальна фізична підготовка, технічний арсенал.

Постановка проблеми. Модернізація інституцій сектору безпеки і оборони України до світових стандартів (НАТО [1], FICP [2] тощо) потребує підготовки майбутніх офіцерів, які здатні до організації системи професійної (службової, індивідуальної) підготовки підлеглого особового складу з урахуванням сучасних наукових досягнень у військовій (правоохоронній) діяльності та позитивного бойового досвіду (досвіду правоохоронної діяльності).

Службово-бойова (оперативна) діяльність представників інституцій сектору безпеки і оборони України (далі – СБОУ) передбачає під час безпосереднього виконання ними завдань за призначенням застосування заходів фізичного впливу (сили). Нерідко у зазначених екстремальних умовах правопорушники (злочинці, терористи) знаходяться у кращій фізичній формі (досконало володіють бойовими мистецтвами), а також озброєні сучасними зразками вогнепальної (холодної) зброї, що потребує від сучасних військовослужбовців (правоохоронців), у тому числі й майбутніх офіцерів інституцій СБОУ, високого рівня спеціальної фізичної підготовленості, а також необхідного рівня сформованості навичок службово-прикладного рукопашного бою. Це стає можливим за навчання майбутніх офіцерів інституцій СБОУ (далі – майбутніх офіцерів) застосуванню в системі спеціальної фізичної підготовки сучасних форм та методів, а також відповідного наукового інструментарію (технічних засобів навчання, педагогічних технологій).

Формування навичок застосування заходів фізичного впливу, сили у різних умовах службово-бойової діяльності (у тому числі й проти переважаючого за силою супротивника/супротивників) у майбутніх офіцерів (військовослужбовців і правоохоронців різних вікових груп та категорій) вимагає визначення й обґрунтування чинників, що впливають на ефективність цього процесу. Серед них провідне місце посідають педагогічні умови, що підкреслює актуальність дослідження та практичну його спрямованість.

Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи і дослідно-конструкторських робіт кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 2 (кримінальної поліції) Харківського національного універси-

тету внутрішніх справ та Зведеного плану НДР і ДКР (РК) Українського інституту науково-технічної і економічної інформації (шифр «модель РБ», номер держреєстрації 0108U007536).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг науково-методичної та спеціальної літератури у напрямі формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до застосування заходів фізичного впливу (приймів рукопашного бою) у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності (1-й етап дослідження, грудень 2019 р. – березень 2020 р.) дав змогу визначити низку вчених: С. Малолєпшого, М. Калюжного, О. Хацаюка [3], В. Шемчука, А. Турчинова, В. Климовича, Є. Гончарова, Р. Тріщуна [4], О. Хацаюка, О. Єлісєєвої, В. Жукова, В. Клименка, Ю. Бережного [5], В. Шемчука, І. Донець, А. Леоненка, А. Красілова, С. Кулібаби [6] та інших фахівців і практиків: С. Антоненка, О. Моргунова, О. Пристинського, С. Романчука, А. Чудика, О. Яреценка. У наукових працях зазначених вище учених і практиків акцентується увага на використанні в системі спеціальної фізичної підготовки «силовиків» ефективного арсеналу службово-прикладного рукопашного бою з односторонь, які рекомендовані відомчими керівними документами для використання у системі професійної підготовки військовослужбовців (службової підготовки правоохоронців) різних вікових груп та категорій інституцій СБОУ.

Цікавими, на нашу думку, є роботи Н. Височіної, Л. Гуніної, О. Хацаюка, В. Томашевського, А. Титовича [7], М. Саморока, В. Халепа, Н. Височіної, О. Хацаюка, Р. Іванішина [8], В. Шемчука, Н. Вербина, О. Нестерова, М. Василенка, Є. Малахова [9], В. Шемчука, О. Петрачкова, О. Федоренко, Ю. Муштатова, Д. Коновалова [10], А. Турчинова, В. Шемчука, А. Одерова, В. Климовича, М. Саморока [11] та інших учених: А. Куруча, А. Леоненка, І. Приходька, А. Любаса, П. Рибалки, В. Ягупова, у яких висвітлено актуальні питання розроблення (моделювання) педагогічних умов формування професійних компетентностей (готовності) до службово-бойової діяльності майбутніх офіцерів (військовослужбовців) представників інституцій СБОУ.

Ураховуючи результати моніторингу науково-методичної та спеціальної літератури

(Інтернет-джерел), встановлено, що, незважаючи на значну кількість робіт із вибраного напрямку наукової розвідки, проблему формування готовності майбутніх офіцерів до застосування заходів фізичного впливу проти переважаючого за силою супротивника (супротивників) у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності висвітлено недостатньо, що потребує подальших наукових розвідок і практичного розроблення відповідних педагогічних умов.

Мета статті. Головною метою дослідження є моделювання педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів (на прикладі курсантів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ) до застосування заходів фізичного впливу проти переважаючого за силою супротивника (супротивників) у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності.

Для досягнення мети дослідження планувався вирішити такі завдання:

- провести моніторинг науково-методичної та спеціальної літератури у напрямі формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до застосування заходів фізичного впливу (прийомів службово-прикладного рукопашного бою) у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності;

- здійснити аналіз спеціальної науково-методичної літератури у напрямі розроблення педагогічних умов формування професійних компетентностей (готовності) до службово-бойової (оперативної) діяльності майбутніх офіцерів (військовослужбовців) – представників «силового блоку» України;

- визначити ефективні техніки службово-прикладного рукопашного бою (заходів фізичного впливу, сили) представників інституцій СБОУ, а також одноборців високої кваліфікації (представників традиційних та східних одноборств).

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети та якісного відпрацювання завдань теоретичного дослідження було створено науково-дослідну групу, до складу якої увійшли провідні учені та практики вибраного напрямку наукової розвідки (І. Ковальов, О. Хацаюк, О. Корнієнко, А. Івченко, О. Романюк, С. Курбакова). Під час дослідно-експериментальної роботи нами використано такі методи дослідження: ідеалізації, формалізації, аксіоматичні, історичні і логічні, сходження від конкретного, аналізу і синтезу, індукції й дедукції, моделювання, власний досвід службово-бойової (оперативної) діяльності, власний досвід виступу на змаганнях різних рангів зі службово-прикладних одноборств тощо.

Далі (2-й етап дослідження, квітень-листопад 2020 р.) членами науково-дослідної групи

відповідно до аналізу спеціальної науково-методичної літератури [12–15] визначено ефективні техніки службово-прикладного рукопашного бою (заходів фізичного впливу, сили) представників інституцій СБОУ, а також одноборців високої кваліфікації (представників традиційних та східних одноборств). Окрім цього, нами здійснено деталізований аналіз «бойової ефективності» службово-прикладного рукопашного бою майбутніх офіцерів досліджуваної категорії шляхом експертного оцінювання змістової частини робочої програми навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка» [16]. Варто зауважити, що членами науково-дослідної групи також було здійснено аналіз нормативно-правових документів [17; 18] організації службової підготовки поліцейських різних категорій та вікових груп.

Слід підкреслити, що «педагогічні умови» будь-якої педагогічної моделі забезпечують досягнення мети та розв'язання завдань, передбачених відповідними напрямками емпіричного (теоретичного) дослідження. Відповідно до аналізу спеціальної науково-методичної літератури [6; 9; 11 тощо] у напрямі розроблення та впровадження в освітній процес майбутніх офіцерів сучасних педагогічних моделей, нами встановлено, що підпункт «педагогічні умови» за своєю ієрархічною структурою позиційно розміщений у «Цільовому блоці» (педагогічних моделей у зазначених вище наукових працях) та органічно взаємопов'язаний з «Організаційно-змістовим» (чи аналогічним за своєю сутністю та змістовою характеристикою) блоком. Окрім цього, «педагогічні умови» здійснюють якісне наповнення навчально-методичного комплексу забезпечення навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка» [16] необхідними інтерактивними методами навчання, що планується практично впровадити в освітній процес майбутніх офіцерів із залученням висококваліфікованих кадрів.

Ураховуючи вищезазначене та результати попереднього аналізу спеціальної науково-методичної літератури [7–11], нами змодельовано педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів Національної поліції України до застосування заходів фізичного впливу проти переважаючого за силою супротивника (супротивників) у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності (табл. 1).

Отже, ураховуючи вищезазначене, членами науково-дослідної групи визначено основні складники системи рукопашної підготовки майбутніх офіцерів інституцій СБОУ, яка забезпечує їх готовність до застосування заходів фізичного впливу проти переважаючого за силою супротивника (супротивників) у різних умовах службово-оперативної (бойової) діяльності.

Педагогічні умови формування готовності курсантів Харківського національного університету внутрішніх справ до застосування заходів фізичного впливу проти переважаючого за силою супротивника (супротивників) у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності

№ з/п	Педагогічні умови (тематика та навчально-методичне наповнення)	Очікувані результати
1	2	3
1.	Тема 2. Гімнастика	
1.1.	включення у зміст практичних занять: спеціальних вправ із гумовим амортизатором, набивними м'ячами, гімнастичними вправами з партнером (партнерами)	удосконалення: сили, вибухової сили, спеціальної витривалості; сформовані колективні навички взаємодії
2.	Тема 4. Подолання перешкод	
2.1.	відпрацювання навчальних питань із подолання штучних та природних перешкод (в умовах значного психофізичного навантаження) доповнити тренувальними комплексами рукопашного бою	сформовані навички застосування заходів фізичного впливу (сили) на тлі значного психофізичного навантаження; удосконалені способи застосування табельної вогнепальної зброї (підручних засобів) у різних умовах службово-оперативної (бойової) діяльності
2.2.	відпрацювання техніки та тактики застосування заходів фізичного впливу (сили) під час практичних занять із подолання штучних та природних перешкод здійснювати із використанням штатної екіпіровки та озброєння (у змодельованих екстремальних умовах – із використанням підручних предметів)	
3.	Тема 5. Спеціальні підготовчі вправи	
3.1.	доповнення змісту підготовчої частини спеціальними акробатичними вправами (у парах, зі зброєю)	розвинуто та удосконалено: координаційні якості, вестибулярну стійкість; сформовані навички та уміння здійснення контролю оперативного простору у різних положеннях (позах) тіла людини; розвинуто спритність та швидкість виконання прикладних рухових дій
3.2.	розвиток та вдосконалення способів контролю оперативного простору у нестандартних положеннях в умовах значної фізичної переваги супротивника та загрози інших агресивно налаштованих осіб	
4.	Кидки та прийоми боротьби лежачи	
4.1.	відпрацювання кидків із переважаючим за масою (силою, зростом) супротивником; формування тактичної чутливості та вміння використовувати біомеханічні особливості загального центру маси, окремої біоланки супротивника; відпрацювання контратакуючих дій під час фізичного опору переважаючого за силою супротивника з використанням вогнепальної зброї (підручних засобів, предметів)	сформовані навички ведення рукопашної сутички із переважаючим за силою супротивником (супротивниками); виховано: сміливість, рішучість та впевненість у власних силах; удосконалено навички спостереження за оперативним простором в екстремальних умовах; удосконалено навички нанесення ударів руками та
		ногами у больові точки супротивника (супротивників); уміння використовувати теоретичні знання біомеханічних особливостей людського організму з метою ефективного застосування заходів фізичного впливу
4.2.	відпрацювання техніки та способів контратакуючих дій у положенні лежачи (партері) за активного фізичного опору (переваги) супротивника з попутним контролем оперативного простору	розвинуті та удосконалені техніко-тактичні дії (комбінації) контр-атакуючого характеру у незручних (нестандартних) положеннях (лежачи) під час переважаючого контролю супротивника (супротивниками); удосконалені техніко-тактичні комбінації ведення рукопашної сутички із супротивником (супротивниками)
4.3.	включення у зміст практичних занять спарингів із супротивником (супротивниками) різних рівнів фізичного розвитку	
5.	Тема 8. Способи затримання	
5.1.	удосконалення способів затримання із акцентованим фізичним впливом на больові точки супротивника (супротивників)	розвинуті та удосконалені техніко-тактичні дії та комбінації застосування способів затримання супротивника (супротивників) із попутним контролем оперативного простору та обґрунтованим використанням табельної вогнепальної зброї (спецзасобів тощо)
5.2.	доведення до автоматизму способів надягання кайданків (у тому числі з використанням табельної вогнепальної зброї, спецзасобів, підручних предметів) у різних умовах службово-оперативної (бойової) діяльності	
6.	Тема 10. Захист від загрози холодною зброєю	
6.1.	удосконалення технічної майстерності обеззброєння супротивника (супротивників) під час ударів ножем із різних положень (у стійці та положенні лежачи)	сформовані навички обеззброєння супротивника (супротивників) у різних екстремальних умовах службово-оперативної діяльності
7.	Тема 11. Захист від загрози вогнепальною зброєю	
7.1.	удосконалення способів уходу з лінії ураження, розвиток навичок контролю безпечної дистанції та способів зближення із супротивником із подальшим його обеззброєнням	розвинуті навички контролю озброєного супротивника, сформовані вміння уходу з лінії ураження та обеззброєння супротивника, уміння здійснювати больовий контроль супротивника, сформовані уміння вибору безпечного укриття під час вогневого контакту із супротивниками
7.2.	формування навичок швидкого пошуку та використання різного роду укриття під час вогневого контакту із супротивником (супротивниками)	

Закінчення таблиці 1

1	2	3
8.	Тема 12. Способи взаємодопомоги	
8.1.	удосконалення технічної майстерності застосування контратакуючих дій під час опору переважаючого за силою супротивника з акцентованим використанням больового впливу на його уразливі точки (використання табельної вогнепальної зброї, спецзасобів)	сформовані навички колективного застосування заходів фізичного впливу та організації взаємодопомоги у різних умовах службово-оперативної (бойової) діяльності із використанням спецзасобів

Примітка: застосування заходів фізичного впливу (сили) майбутніми офіцерами у зазначених екстремальних умовах здійснювати відповідно до чинного законодавства

Висновки і пропозиції. Таким чином, у результаті теоретичного дослідження нами змодельовано педагогічні умови формування готовності курсантів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ до застосування заходів фізичного впливу проти переважаючого за силою супротивника (супротивників) у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності. Розроблені нами педагогічні умови після відповідної уніфікації (адаптації) та трансформації до завдань, покладених на інші «силові структури і спеціальні служби» України, можуть бути впроваджені у систему їхньої професійної (службової, індивідуальної) підготовки.

Членами НДГ пропонується впровадити результати теоретичного дослідження у змістову частину робочої програми навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка», галузі знань 081 «Право (Поліцейські)». Перспектива подальших досліджень у вибраному напрямі наукової розвідки передбачає апробацію розроблених нами педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів (на прикладі курсантів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ) до застосування заходів фізичного впливу проти переважаючого за силою правопорушника (правопорушників) у системі їх спеціальної фізичної підготовки.

Список використаної літератури:

- Організація Північноатлантичного договору (призначення, організація, структура). 2021. URL: <https://www.nato.int/cps/uk/natohq/index.htm> (дата звернення: 18.02.2021).
- International Association of Gendarmeries and Police Forces with Military Status, 2021. URL: <http://www.fiep.org> (дата звернення: 17.02.2021).
- Малолєпший С.Б., Калюжний М.Г., Хацаюк О.В. Коефіцієнти ефективності застосування заходів фізичного впливу правоохоронцями МВС України. *Честь і закон*. 2017. № 1. С. 78–84.
- Використання технічних засобів навчання на початковому етапі формування навичок рукопашного бою майбутніх офіцерів / В.А. Шемчук та ін. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип. 70. Т. 4. С. 217–222.
- Модель формування готовності майбутніх офіцерів-правоохоронців до застосування заходів фізичного впливу в різних умовах службово-бойової діяльності / О.В. Хацаюк та ін. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 29. Т. 2. С. 174–178.
- Модернізація системи рукопашної підготовки майбутніх офіцерів / В.А. Шемчук та ін. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 25. Т. 1. С. 108–112.
- Вдосконалення професійних компетентностей офіцерів – фахівців фізичної підготовки і спорту у напрямі використання сучасних інтерактивних педагогічних технологій / Н. Височіна та ін. *Військова освіта*. 2020. Вип. 42. Т. 2. С. 76–88.
- Формування професійних компетентностей у правоохоронців МВС України підрозділів спеціального призначення до дій у гірських умовах / М.Г. Саморок та ін. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип. 71. Т. 2. С. 208–216.
- Педагогічна модель удосконалення спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів засобами службово-прикладних єдиноборств / В.А. Шемчук та ін. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип. 71. Т. 2. С. 241–248.
- Методика навчання тактиці армійського рукопашного бою здобувачів вищої освіти вищих військових закладів освіти Збройних Сил України / В.А. Шемчук та ін. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 25. Т. 1. С. 113–118.
- Педагогічна модель формування навичок рукопашного бою майбутніх офіцерів до дій в екстремальних умовах / А. Турчинов та ін. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28. Т. 4. С. 179–187.
- Вдосконалення техніко-тактичної підготовленості дзюдоїстів 17–18 років / К.В. Ананченко та ін. *Єдиноборства*. 2020. № 2(16). С. 4–13.
- Дослідження технічного арсеналу бійців ММА високої кваліфікації / О.В. Хацаюк та ін. *Єдиноборства*. 2020. № 3(17). С. 92–105.

14. Формування енергозберезувальної компетентності у спортсменів-єдиноборців / В.А. Шемчук та ін. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип. 72. Т. 2. С. 159–165.
15. Іванов О.Л. Методика навчання рукопашного бою в системі фізичної підготовки майбутніх офіцерів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Хмельницький, 2013. 16 с.
16. Моргунов О.А., Забора А.В., Соколов В.В. Робоча програма навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка» вибіркового компонента освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 081. Право (Поліцейські) : роб. прог. навч. дисц. Харків : ХНУВС, 2020. 24 с.
17. Наказ Міністра внутрішніх справ України від 26.01.2016 № 50 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z-0260-16#Text> (дата звернення: 17.02.2021).
18. Наказ Міністра внутрішніх справ України від 21.01.2020 № 51 «Про затвердження Змін до Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України». URL: http://search.ligazak-on.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34609.html (дата звернення: 17.02.2021).

Kovalov I., Korniienko O., Ivchenko A., Romaniuk O., Kurbakova S. Modeling of Pedagogical Conditions for the formation of the readiness of future officers of the Institutions of the Security and Defense Sector of Ukraine to use hand-to-hand combat techniques against the predominant enemy

Formation of skills of application of measures of Physical Influence in various conditions of service and combat (operational) activity (including against the prevailing opponent, opponents) at future officers (servicemen and policemen of different age groups and categories) of Institutions of Sector of Security and Defense of Ukraine demands definition and justification of the factors influencing the effectiveness of this process. Among them the leading place is occupied by pedagogical conditions. The above emphasizes the relevance of the chosen area of scientific intelligence.

The main purpose of the study is to model the Pedagogical Conditions for the formation of readiness of future officers (on the example of cadets of the faculty №2 Kharkiv National University of Internal Affairs) to apply Physical Measures against the overwhelming enemy (opponents) in different conditions of combat (operational) activities.

Taking into account the results of monitoring of scientific-methodical and special literature (Internet sources) it is established that despite a significant number of works in the chosen direction of scientific intelligence, the problem of readiness of future officers of Security and Defense Institutions of Ukraine to apply Physical Force against (opponents) in different conditions of service-combat (operational) activity is insufficiently covered, which requires further scientific research and practical development of appropriate pedagogical conditions. During the experimental work we used the following research methods: idealization, formalization, axiomatic, historical and logical, ascent from the specific, analysis and synthesis of induction and deduction, modeling, own experience of combat (operational) activities, own experience of competitions various ranks in service and applied martial arts, etc.

As a result of theoretical research, we modeled Pedagogical Conditions of formation of readiness of cadets of Faculty № 2 of Kharkiv National University of Internal Affairs to application of measures of Physical Influence against the prevailing on force of the opponent (opponents) in various conditions of service-combat (operational) activity (tabl. 1). Prospects for further research in the chosen area of scientific research include testing the Pedagogical Conditions developed by us to form the readiness of future officers (for example, cadets of the Faculty № 2 of Kharkiv National University of Internal Affairs) to apply Physical Measures against the overwhelming enemy (opponents) in their Special Physical Training.

Key words: means of Physical Training, future officers, modeling, the prevailing enemy, Pedagogical Conditions, hand-to-hand training, Special Physical Training, Technical Arsenal.

ВИЩА ШКОЛА

UDC 791.9-37.037

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.8>**Zh. I. Antipova**

ORCID ID: 0000-0002-3052-0862

Senior Lecturer at the Department of Physical Education
National University "Odessa Law Academy"**T. O. Barsukova**Senior Lecturer at the Department of Physical Education
National University "Odessa Law Academy"**O. V. Adeeva**Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department Physical Education and Sports
Odesa I. I. Mechnikov National University

CHEERLEADING AS A MEANS OF DEVELOPMENT OF PHYSICAL QUALITIES IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article is devoted to a new approach to the development of physical qualities among female students of law schools of higher education. The development of physical qualities is considered as a component of the educational process, as one of the most important tasks of physical education. A new look at the development of physical qualities involves an innovative approach to physical education – the use of cheerleading. Cheerleading in physical education is used as a way to promote high-quality assimilation of theoretical knowledge, practical skills and abilities by student's in future professional activities. Today cheerleading is considered as one of the effective means of strengthening students' health, increasing motivation for regular physical education and sports.

Successful educational activity in institutions of higher education provides for a significant tension in the mental, physical and mental forces of female students, an increase in general and special culture, coordination of movements, a mandatory high concentration of attention, endurance, and the development of physical qualities. The implementation of modern technologies using cheerleading, which are aimed at preserving, enriching and stimulating mental and physical health, will allow students to adapt more easily. This shows that the problem of developing students' physical qualities with the use of a cheerleading program remains relevant and important today for the qualitative solution of subsequent professional tasks.

Having studied the existing developments and the experience of using cheerleading programs by other teachers, the means and methods of teaching the basics of cheerleading suitable for our students were selected, a set of verification tests was developed, a questionnaire was conducted, and the development of the level of physical qualities was assessed. Based on the data obtained, a correction of the content of physical education classes is proposed, the introduction of a separate subsection on the topic "Cheerleading" is justified, a special program of this subsection and guidelines for it are proposed, which contributed to the successful implementation of the training tasks.

Key words: *physical education, physical qualities, students, cheerleading, health, institutions of higher education.*

Formulation of the problem. In order to find innovative ways to improve the organization, content and methods of conducting training sessions; new ways of developing physical qualities, scientists from many countries are exploring various means and methods. In practice, they use techniques that contribute to the successful solution of the main task of physical education - the creation of favorable conditions in the learning process in order

to acquire the necessary professional knowledge by students.

There is a problematic situation, which is based on the need of science and practice for knowledge about the use of cheerleading in the system of physical education in higher educational institutions and the lack of information about the impact of this type of activity on the body of female students, therefore our research is of particular importance and necessity.

Improving the quality of the educational process becomes significant, and the issue of introducing cheerleading means into the system of physical education classes becomes relevant.

Currently, cheerleading is a segment of the global sports and entertainment industry, which is actively developing in Ukraine as well. Cheerleading, as a new, innovative type of fitness technology is an excellent means of aesthetic development and moral education of female students. This direction of the lesson contributes to the most successful development of physical qualities, improving the level of sportsmanship (accuracy and consistency in team actions), which gives a special charm to the visual perception of movements performed by students [1, p. 49]. Loud voice accompaniment enhances the effect of performances at various levels, attracting spectators and fans to sports and recreational work at faculties and in the academy as a whole. All this is a good way to introduce all students of the academy to an active and healthy lifestyle.

Cheerleading has a powerful effect on the entire organism of the students: the mental state changes, the "vitality", endurance, working capacity increase, health and mood improve. The level of their physical fitness significantly increases: strength, endurance, flexibility, coordination abilities develop, body proportions are improved.

Cheerleading, as a form of fitness and sport, is gymnastics with elements of acrobatics in harmony with various dance show movements. Among the huge variety of complex coordination gymnastic and dance sports, cheerleading stands out for the specific content of spectacular demonstration and competitive programs. This type of physical activity, especially the use of pom-poms, is a generally available and most effective factor that helps to increase the motivation of female students to regularly engage in various types of physical activity [2, p. 23].

The introduction of cheerleading into the educational practice of classes with students gives an opportunity for the development of creativity, motor abilities, increasing the functional capabilities of the body, the formation of various motor skills. Active cheerleading activities contribute to the speedy successful adaptation of female students to the conditions of education in a higher educational institution [3, p. 223].

At present, many specialists and scientists are concerned about the deterioration of the health status of student youth, especially during the period of study in higher education, which is considered as a problem of modern society, the solution of which is partially entrusted to the subject of "Physical education" in higher education institutions.

The decrease in the level of health of student youth in the learning process is indicated by the studies of the authors A.O. Dragich, V.A. Nikiforov,

T.G. Pertseva, A.A. Nikiforova and others [4, p. 391; 5, p. 126].

Authors D.D. Aistrakhanov, G.V. Kurchatov, O.L. Blagiy, A.V. Zakharina and others, analyzing the state of health of students in Ukraine, note that only 14% of students are practically healthy, 50% of students have functional deviations, and 35% of students have chronic diseases [6, p. 12; 7, p. 8].

Modern life is characterized by a special pace, specific nature of the course of vital processes, the intensity of their development. This makes special demands on female students: society needs a highly professional specialist, physically and mentally healthy. The main task of higher legal education is considered to be the acquisition of professional legal knowledge by students, which is based on a sufficient level of physical fitness. By combining various methods and means in the higher education system, it is possible to successfully solve the tasks set, but it is necessary:

- to create certain conditions for a conscious understanding of the role of physical culture in the harmonious development of the personality of female students;

- to show students that in order to preserve and strengthen health, it is necessary to master knowledge about the culture of physical education;

- to promote the formation of a holistic, positive motivated attitude in them to regular physical education and sports;

- to provide them with theoretical knowledge that will contribute to the formation of a careful attitude towards their health;

- to organize and ensure methodically competent conduct of practical physical education classes using cheerleading;

- to bring to the attention of the students that the acquired, varied experience of physical activity will contribute to the success in fulfilling their professional duties.

To maintain the general high working capacity of girl students, it is important to maintain the same high level of physical fitness, based on the development of all the necessary physical qualities, allowing to practically applying the developed ability to perceive and process information coming from outside [8, p. 135]. It is possible to maintain the required level with the help of regular cheerleading, which can ensure the implementation of the formation of an active life position of a young specialist, support their enthusiasm, energy and motor activity.

Any activity involves motives, goals and ways to achieve results. This structure is fully represented in the physical culture and health-improving activities of higher education institutions. The presence of conscious motivation in the activities of students is one of the main conditions for ensuring high efficiency of the educational process [9, p. 133]. Motives

serve as a trigger for certain goals. In physical culture and health-improving activities of the higher education system, the goal is to form a physically healthy and harmoniously developed personality of a student. The way to achieve these goals is the system of pedagogical teaching aids; development of special educational and methodological programs reflecting the full scope of the subject and the topics included in it, corresponding to the training plans. At each stage of training, it is necessary to change the content structure of the motives being formed. Positive motivation is largely achieved by means of modernizing the educational process. The improved program for physical education contributes to a significant increase in the level of physical fitness of students, the development of endurance and general working capacity, the preservation and strengthening of health. For the successful implementation of the improvement tasks, a special program was developed for training students with cheerleading means.

The cheerleading program proposed by the teachers was approved at a meeting of the Department of Physical Education as a section of the general program for physical education for 1st year students of the Faculty of Law and Administration and the Faculty of Prosecutor's Office and Investigation of the NU "OYuA". The program was developed in accordance with the requirements of the state standard of higher education, in accordance with the existing general recommendations and based on the studied experience of teaching cheerleading in higher education institutions, in secondary schools, in the Cheerleading Federation:

- program "Cheerleading" by the author N.V. Borisenko, KhNUGH them. A.N. Beketova, 2017;
- E.Yu. Sokolova's program, Center for organizational and methodological support of physical education, Moscow, 2012;
- program by A.V. Shusharina, RF Krasnodar Territory, 2011;
- program of the Ukrainian Cheerleading Federation, studio "Brilliant", Kiev, 2010;
- program of the Odessa Regional Cheerleading Federation, Odessa, 2016.

When developing the program, pedagogical principles were applied that are standardly used in educational and educational activities with students of higher educational institutions: the principle of consciousness and activity; clarity and consistency; accessibility and individualization, as well as other, new principles that reflect the specifics of physical education. When planning and conducting cheerleading classes, a high school teacher must take into account three main conditions:

- 1) classes are built taking into account the semester cycle;
- 2) the impact of each subsequent lesson must be "superimposed" on the "traces" of the previous one, consolidating and deepening them;

3) the interval of rest between sessions should be maintained within the limits that guarantee the general trend of recovery and increase in performance.

The fundamental methodological meaning of this provision is the requirement to avoid unnecessarily long intervals between classes, while ensuring continuity. The most capable students should be invited to additional classes, taking into account their wishes, from which teams of faculties and the team of the academy will be completed.

The theoretical section of the program provides for the mastering of practical and special knowledge by students in the form of conversations, viewing and analysis of video recordings. This section includes a conversation on safety measures and the study of topics: "Cheerleading as part of a student's physical culture", "Fundamentals of a healthy lifestyle", "Self-control in the process of cheerleading", "Methodology for conducting independent cheerleading classes".

Practical classes are conducted in sections of general, special physical and special technical training.

General physical training is aimed at the comprehensive development of the student's personality, increasing and maintaining the level of the body's functional capabilities; development of all basic physical qualities: strength, speed, speed, endurance and flexibility. Elimination of existing deficiencies in physical development.

Special physical training is aimed at the maximum possible degree of development of physical qualities, taking into account the individual abilities of students, at shaping the physique, at teaching the technique of performing the basic elements of cheerleading, acquiring stable skills and abilities.

Special technical training solves the main task of classes: the development of special cheerleading skills and abilities. To implement the tasks, lead-up exercises are used to facilitate learning and the successful implementation of the main elements. Technical training involves teaching a skill from a variety of programs. From the Chir program – "chir-dance" movements and jumps; and from the Dance program – elements of acrobatics not complicated stunas, pyramids, chants, and pirouettes – rotations on one leg around its axis (at least 360°), swings (splits); as well as ligaments and combinations with simple and complex coordination of movements, elements of various structural groups.

Cheer jump is very common in all types of cheerleading programs, so you should devote a lot of time to it to successfully master the technique. Simple jumps include straddle, abstract, and so on.

Straddle – jump legs apart (legs straight, knee directed forward).

Abstract – one leg is raised in front of the body, bent, the knee is directed to the outside; the other is

laid back, the knee is bent as much as possible and directed to the outside.

So – jump into the grouping. Knees are pressed to the chest.

In the first semester in the curriculum, it is recommended to use exercises that increase endurance while developing the strength of the main muscle groups and coordination abilities. Training must begin with an acquaintance with the basic elements of cheerleading; this will contribute to the formation of a strong interest of female students in the training sessions. In the second semester, the orientation of the classes changes from the predominant development of endurance to the selective development of speed-strength endurance. For the correct perception by the students of the restructuring and formations of the program, it is necessary to use outdoor games aimed at developing speed and precision of movements, the ability to interact with partners in stunt groups. Education of dexterity, flexibility and coordination creates the basis for successful mastering of complex, including acrobatic elements. These tasks can be solved using outdoor and sports games, gymnastic exercises, balance exercises.

The peculiarity of the organization of the educational process at the stage of training lies in the application of the methodology developed by us, which involves the use of small loads, the achievement of the necessary level of development of physical qualities with their help. This technique involves the implementation of synchronous elements at a slow, medium, and then at a fast pace with repeated changes in rhythm, style, levels and planes, achieving artistry, musicality and coherence. When summing up the results of the practical use of the cheerleading program, students must successfully pass the developed control tests, perform the studied movements and dance ligaments. The control takes into account the development of all sections of the program by students, and when setting the final grade, the student's participation in demonstration performances for the faculty or as part of the academy team during the academic year is taken into account.

The novelty of the presented program lies in the fact that, on the basis of a differentiated approach to each student, a non-standard approach to training is proposed in the section of basic training for cheerleaders, which includes teaching the basic necessary skills. The applied program covers the comprehensive development of the personality of students; aimed at teaching, education and development of physical qualities; on the formation of their stable motivation to lead a healthy lifestyle, on a conscious attitude to their health as a value.

Analysis of recent research and publications. In the works of the authors S.A. Nosikova, T.N. Galkina, N.Yu. Borisova, E.L. Rumyantseva, E.N. Korosteleva notes that "Cheerleading is a modern direction of

physical education at a university", the use of which contributes to increasing the motivation of students to regular physical education and sports.

E.V. Popov, O.V. Aniskavich argue that cheerleading improves academic performance among college students.

N.V. Krivoruchko, I.P. Maslyak, I.N. Zhuravleva in their works investigated the influence of cheerleading on the development of strength in students and noted the positive result of using cheerleading in the development of physical qualities.

M.M. Bobyeva in his work "Elective" cheerleading "as one of the health-saving general educational technologies in a higher educational institution of medical profile" speaks about the effectiveness of the result of using cheerleading in the problem of maintaining and strengthening students' health.

N.V. Moskalenko, I.V. Stepanov emphasize the positive influence of cheerleading means on female students in the process of conducting physical education classes.

Purpose of the study. The purpose of our research is to study the influence of cheerleading on the physical fitness of first-year female students, on the development of their physical qualities and the dynamics of physical working capacity.

Presentation of the main material. The research was carried out on the basis of the National University "Odessa Law Academy". The research involved 207 girls of 17–18 years old, enrolled in the 1st year. During the academic year, in physical education classes, which were held on a schedule twice a week, special attention was paid to the development of physical qualities among students by means of cheerleading. In the process of organizing the research, an analysis of the available scientific and methodological literature, pedagogical observations, control testing and mathematical processing of the data were carried out.

To process test results, a scale of physical fitness of female students was developed. To assess the physical condition of the girl students, a table was used to determine the level of physical fitness. The result was assessed in quality, points and percentages. For comparison, the age norms were taken according to statistics, taking the initial level as 100% (table 1).

Tests approved in the cheerleading program were used as control standards.

Raising the body from the l. p. "Lying on your back", number of times. Raising the body from the l. p. "Lying on the stomach" (boat), number of times. Jumping out of l. p. crouching emphasis ("frog"), number of times. Flexion and extension of the arms in the lying position (push-ups) number of times. Tilt forward from l. p. standing on a bench (fold) and hold for 10 seconds. Basic movements in a composed link. Acrobatic elements. Jumping. Table 2 shows the ratings according to the rating scale.

Table 1

Evaluation scale of physical fitness of female students

Age, gender	Level preparedness	Physical fitness assessment		
		Percentage	Ballroom	High quality
Girls 17–19 years old	Tall	100–92%	5	Excellent rating
	Sufficient	91–80%	4	Good score
	Middle	79–38%	3	Satisfactory rating
	Low	37% and below	2	Not delivered

Table 2

Assessment of the level of physical fitness of students

Control exercises	Physical fitness level:			
	High 100–92% (5 points)	Sufficient 91–80% (4 points)	Average 79–38% (3 points)	Low 37% and below (2 points)
Raising the body from the l. p. "Lying on your back", number of times	30–27 in 1 min	26–24 in 1 min	23–21 in 1 min	20–18 in 1 min
Raising the body from the l. p. "Lying on the stomach" (boat), number of times	32–28 in 1 min	27–25 in 1 min	24–22 in 1 min	21–18 in 1 min
Jump up from the l. p. crouching emphasis ("frog"), number of times	14–12 in 30 sec	11–9 in 30 sec	8–7 in 30 sec	6–4 in 30 sec
Flexion and extension of the arms in the lying position (push-ups) number of times	20–17 in 40 sec	16–13 in 40 sec	12–10 in 30 sec	9–8 in 30 sec
Tilt forward from l. p. standing on a bench (fold) and hold for 10 seconds	+ 19–17 cm	+ 16–13 cm	+ 12–10 cm	+ 9–7 cm
Basic movements	Perform a bunch of basic movements for 3 musical eights	Perform a bunch of basic movements into 2 musical eights	Perform a bunch of basic movements for 1 musical figure eight	Perform a bunch of basic movements
Elements of acrobatics	2 forward rolls, 1 year ago	1 forward roll, 1 – back	Backward roll	Somersault forward
Beginner jumping (1 attempt is given)	Straddle, abstract, so	Straddle, abstract	Straddle	Jump of choice

The fulfillment of the control standards by the students at the end of the 1st semester made it possible to determine their level of development of physical qualities and showed that out of 207 people who took part in the research, the standards were passed as follows:

- 7 girls showed a high level of 3.4%;
- to a sufficient level – 45 girls, which amounted to 21.7%;
- to the average level – 100 girls, which amounted to 48.5%;
- to a low level – 55 girls, which amounted to 26.4%.

After performing a comparative analysis of the results at the end of the 1st semester in terms of individual indicators, it was noted that the lowest level was shown in the standards for acrobatics and jumping. This was taken into account by the teachers in the training sessions in the 2nd semester, for this purpose, additional attention was paid to acrobatic elements and exercises for the development of jumping ability. At the end of the academic year, the level of development of physical qualities changed significantly for the better, the standards were passed more successfully:

- 16 girls passed the high level, which was – 8.1% (it was 3.4%);
- 92 girls showed a sufficient level, which amounted to 44.5% (it was 21.7%);
- to the average level of 67 female students, which amounted to 32.7% (was 48.5%);
- to the low level of 28 female students, which was – 13.7% (was 26.4%).

Having carried out mathematical processing of the data obtained, we came to the conclusion that the use of a cheerleading program in the educational process of physical education gives a positive result in the development of physical qualities. The content of classes, emotional mood, and music contributes to the increase of motivation for classes. The popularization of cheerleading is favored by the opportunity for trainees to show their achievements at events. Even female students who do not have a high level of physical development are happy to take part in faculty and academic events, not wanting to be on the sidelines. Therefore, it can be argued that the use of cheerleading for the development of the physical qualities of female students is necessary, and the conduct of various physical education and

health activities and sports competitions is mandatory, taking into account the requirements of the program and the innovative orientation of the entire course of physical education.

To determine the interest of students in cheerleading classes, we conducted an anonymous survey. The result showed that 98% of female students have a correct understanding of cheerleading and are able to give it an appropriate definition. At the same time, the main sources of information are Internet and information sources, which are popular among young people. 88% of female students noted that they are interested in information about cheerleading, and 73% would like to regularly and purposefully engage in this kind. Holding a sports festival with the performance of teams from all faculties, as a form of summing up the results of classes, received 100% approval from all students. The expressed interest in classes among female students speaks of the need to organize optional cheerleading classes, which enable each student to individually improve her physical qualities, to further reveal and develop her abilities, to assert herself and gain recognition from others.

Conclusions and offers. The analysis of the conducted research allows us to assert the high efficiency of using cheerleading means in the system of physical education of female students of the Law Academy. Teaching the basics, learning specially compiled more complex combinations, demonstration performances - contributes to the formation of conscious activity for classes. An increase in the level of development of physical qualities, an improvement in physical health and the general functional state of trainees confirms the need to conduct classes of this orientation. Classes are not only interesting and emotional, but also have a positive effect on the psychophysical state of female students, increasing their level of readiness for future professional activities.

For a deeper study of this issue, further research is needed, which can be based both on our results and on the experience of other teachers in our country and abroad. It is necessary to study in more detail the effectiveness of the use of cheerleading in the development of physical qualities. Having found the rational option necessary for your educational institution, you can not only improve the educational process, but also increase the conscious motivation of students, strengthen their health and create the most comfortable conditions for mastering professional knowledge.

References:

1. Nosikova S.A. Cheerleading as an innovative sport in teaching physical culture in higher school. *Theory and Practice of Phys. culture*. 2002. No. 6. S. 49–51.
2. Galkina T.N., Borisova N.Yu., Rummyantseva E.L. Cheerleading is a modern direction of physical culture classes at a university. *Higher education pedagogy*. 2017. No. 1 (7). S. 23–25.
3. Kolosov V.P. Physical activity and health of student youth : monograph. Vladivostok : Dalnauka, 2007. 223 p.
4. Dragich O.A. Comparative analysis of the functional state of the organism of students of the Ural Federal District. *Vestn. KrasGAU*. 2006. Issue 12. P. 391–396.
5. Nikiforova V.A., Pertseva T.G., Prokhorenko V.B., Nikiforova A.A. Medical and biological aspects of health formation. *State of the environment and health of the population* : materials of the III international scientific-practical. conf. (5–6 April 2011). Kurgan, 2011. P. 126–128.
6. Aistrakhanov D.D., Kurchatov G.V., Gavrilyuk M.F. Uzagalny tendencies of change will become healthier of the mature population of Ukraine. *Ukraine. Health of the nation*. 2008. No. 1 (5). P. 12–19.
7. Good O.L. Blagiy O.L., Zakharina A.V. Analysis of the illness of students of the humanities high schools. *Theory and methodology of physical education and sport*. 2006. No. 4. P. 8–12.
8. Lyashenko A.A. Tsoi V.G. The role of physical culture in strengthening students of the Orenburg State Medical University. Text: direct, electronic. *Young scientist*. 2018. No. 1 (187). S. 34–36. URL: <https://moluch.ru/archive/187/47629>.
9. Korosteleva E.N. Cheerleading as a way of increasing motivation for sports activities of student youth. *Physical education and student sport in the eyes of students* : materials of the II All-Russian scientific-practical conference with international participation, dedicated to the 85th anniversary of KNITU-KAI. 2016. S. 133–136.
10. Antipova Zh.I., Barsukova Zh.I. Cheerleading in the physical education of female students. Odessa : Helvetika, 2020. P. 459–461.
11. Antipova Zh.I., Fidirko M.A. The impact of physical education on the personality of a future lawyer. Odessa : Fenix, 2013. P. 762–764. URL: <http://hdl.handle.net/11300/715>.

Антіпова Ж. І., Барсукова Т. А., Адєєва О. В. Черлідінг як засіб розвитку фізичних якостей серед студенток вищих навчальних закладів

Стаття присвячена новому підходу до розвитку фізичних якостей у студенток юридичних закладів вищої освіти. Розвиток фізичних якостей розглядається як складова частина навчального процесу, як одне з найбільш важливих завдань фізичного виховання. Новий погляд на розвиток фізичних

якостей передбачає інноваційний підхід до фізичного виховання – застосування черлідінгу. Черлідінг у фізичному вихованні використовується як спосіб, що сприяє якісному засвоєнню студентками теоретичних знань, практичних умінь і навичок у майбутній професійній діяльності. Сьогодні черлідінг розглядається як один з ефективних засобів зміцнення здоров'я студентів, підвищення мотивації до регулярних занять фізичною культурою і спортом.

Успішна навчальна діяльність у закладах вищої освіти передбачає значне напруження розумових, фізичних і психічних сил студенток, підвищення загальної і спеціальної культури, координації рухів, обов'язкової високої концентрації уваги, витривалості, розвитку фізичних якостей. Реалізація сучасних технологій із застосуванням черлідінгу, які спрямовані на збереження, збагачення й стимулювання психічного і фізичного здоров'я, дасть змогу студенткам легше адаптуватися. Звідси випливає, що проблема розвитку фізичних якостей у студентів із застосуванням програми з черлідінгу залишається актуальною й важливою для якісного вирішення подальших професійних завдань.

Вивчивши наявні напрацювання й досвід використання програм із черлідінгу іншими викладачами, ми підібрали відповідні нашим студенткам засоби й методи навчання основам черлідінгу, розробили комплекс перевірочних тестів, провели анкетування, оцінили розвиток рівня фізичних якостей. На підставі отриманих даних запропоновано корекцію змісту занять із фізичного виховання, обґрунтовано введення окремого підрозділу з теми «Черлідінг», запропоновано спеціальну програму цього підрозділу та методичні рекомендації до неї, що сприяло успішній реалізації поставлених завдань навчання.

Ключові слова: фізичне виховання, фізичні якості, студенти, черлідінг, здоров'я, заклади вищої освіти.

Т. О. Атрощенко

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету

ІННОВАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПЛОЩИНИ

У статті охарактеризовано теоретичні й методичні площини інноваційної компетентності майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти (далі – ЗДО). Формування інноваційної компетентності – один із найважливіших складників фахової підготовки майбутніх вихователів ЗДО у закладах вищої освіти, що досліджують у контексті актуальних проблем. Сучасному закладу дошкільної освіти потрібен компетентний вихователь-новатор, який готовий до інноваційної діяльності, здатний нетрадиційно виконувати освітні завдання, а також досягати очікуваних у суспільстві результатів у розв'язку особистості дитини дошкільного віку, усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не тільки на професійному, але й на особистісному рівні, є толерантним, психологічно грамотним, креативним. Проаналізовано дефініції понять «компетентність», «інновація», «інноваційна компетентність». Запропоновано авторське визначення терміна «інноваційна компетентність майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти»: основа професійної спрямованості, що вирізняється теоретичною й практичною готовністю до сприйняття та використання інновацій у професійній діяльності, забезпечує перетворення особистісного потенціалу як дітей дошкільного віку, так і фахівців.

Представлено розроблену навчальну дисципліну «Педагогічна інноватика в дошкільній освіті» для здобувачів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» другого (магістерського) рівня вищої освіти, що має на меті оволодіння загальними засадами педагогічної інноватики, змістом і структурою інноваційної педагогічної діяльності, сучасними технологіями навчання, методикою проектування й реалізації авторських інновацій, формування в майбутніх педагогів інноваційного мислення, готовності до інноваційної професійної діяльності.

В аспекті дослідження інноваційної компетентності майбутніх вихователів ЗДО акцентовано увагу на готовності до інноваційної діяльності, що трактується як сукупність якостей, які маркують спрямованість на розвиток власної педагогічної діяльності й діяльності всього колективу ЗДО, а також здатності виявляти актуальні проблеми освіти та виховання дітей дошкільного віку, знаходити й реалізовувати ефективні способи їх вирішення.

Ключові слова: вихователі закладу дошкільної освіти, компетентність, інноваційна компетентність, інноваційний процес, готовність до інноваційної діяльності, освітня інновація.

Постановка проблеми. Модернізація вітчизняної дошкільної освіти вимагає нових підходів до розвитку особистості вихователя та окреслює високі вимоги до його професіоналізму. Сьогодення потребує вихователів нового формату – справжніх фахівців, здатних ухвалювати нестандартні інноваційні рішення, постійно дбати про самоосвіту й саморозвиток, творчо зростати в процесі провадження освітньої діяльності в закладі дошкільної освіти. Варто наголосити на тому, що інноваційна діяльність вихователів – один з основних засобів оновлення й розвитку українського дошкільця, передумова якісної підготовки до шкільного навчання та соціалізації дітей дошкільного віку в умовах сучасного глобалізованого суспільства. З огляду на це формування інноваційної компетентності – значущий складник фахової підготовки майбутніх вихователів ЗДО в закладах вищої освіти, що сьогодні є надзвичайно

актуальним і потребує ґрунтовної наукової інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійну підготовку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти досліджували Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Завгородня, Л. Зданевич, З. Плохій, Л. Ткаченко, К. Щербаківа. Компетентнісний підхід до освіти вивчали І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, І. Зимня, Е. Зеєр, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равен, О. Савченко, В. Серіков, С. Трубачева, А. Хуторський. Науковці зосереджують увагу на інноваціях в освіті, що засвідчує накопичений багатий теоретичний матеріал і практичний досвід. Зокрема, проблемі готовності педагога до інноваційної діяльності присвячено праці Г. Демиденко, І. Дичківської, О. Дубасенюк, В. Зягвизинського, І. Зяюна, О. Кіяшко, О. Коберника, Л. Користилової, І. Ладенко, М. Поташніка, В. Уруського.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичної та методичної складових частин феномена інноваційної компетентності майбутніх вихователів ЗДО, а також у представленні авторського бачення досліджуваного поняття.

Виклад основного матеріалу. Упровадження інноваційних процесів у дошкільну освіту – провідна тенденція її оновлення. Сучасному закладу дошкільної освіти потрібен компетентний вихователь-новатор, який готовий до інноваційної діяльності, здатний нетрадиційно виконувати освітні завдання, досягати очікуваних від суспільства результатів у розвитку особистості дитини дошкільного віку, усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не тільки на професійному, але й на особистісному рівнях, є толерантним, психологічно грамотним, креативним. Ідеться насамперед про вихователя зі сформованою інноваційною компетентністю.

Попри ґрунтовні дослідження, сьогодні в науці немає усталеної думки про зміст поняття «компетентність». Зокрема, Г. Селевко трактує поняття як освітній результат, що виявляється в підготовленості випускника, реальному володінні методами й засобами діяльності, спроможності виконувати поставлені завдання. Крім того, це форма поєднання знань, умінь і навичок, яка дає змогу окреслювати мету й досягати її, змінюючи навколишнє середовище [12, с. 139]. Г. Беленька стверджує, що компетентність – це підготовленість і реалізована здатність суб'єкта праці до виконання завдань та обов'язків повсякденної діяльності. У структурі компетентності виокремлено знання, уміння, цінності, ставлення й досвід поведінки. Цілковитим погоджуємося з дослідницею стосовно того, що компетентність є результативно-діяльнісною характеристикою освіти [2].

Як справедливо зауважує І. Коновальчук, щоби сформувавши компетентного працівника у сфері педагогічної освіти, випускникові необхідно окреслити обсяг компетенцій, які потрібні йому для подальшої професійної діяльності. Сучасний компетентнісний підхід, на думку науковця, передбачає цільову орієнтацію процесу підготовки майбутнього педагога на формування професійної компетентності як інтегрованої характеристики, що маркує здатність виконувати професійні завдання, які постають у реальних ситуаціях професійно-педагогічної діяльності, використовувати знання, досвід, цінності й нахили особистості [5, с. 68].

Згідно з визначенням М. Радченко, інновація – це цілеспрямоване нововведення в певній системі, що вдосконалює цю систему, приводить до її прогресивного розвитку. За такого розуміння не все нове має інноваційний характер, а лише те, що надає діяльності бажаного ефекту, зокрема покращує результат, зменшує витрати. Як зазна-

чає автор, категорія «інноваційний» відображає сутність поняття «інновація» [11, с. 113].

У контексті педагогічного процесу інновація – це введення нового до цілей, змісту, методів і форм навчання й виховання, організація спільної діяльності вчителя та учня. Відповідно до міркувань І. Дичківської, педагогічна інновація – це нововведення до педагогічної діяльності, зміни в змісті й технології навчання та виховання, що мають на меті підвищення ефективності [3, с. 18].

«Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» [9] регламентує, що освітніми інноваціями є новостворені (застосовані) або вдосконалені освітні, навчальні, виховні, психолого-педагогічні та управлінські технології, методи, моделі, продукція, освітні, а також технічні рішення в галузі освіти, які істотно підвищують якість, результативність та ефективність освітньої діяльності.

В. Ткаченко доводить, що освітню інновацію необхідно витлумачувати як системне поняття. Інноваційними процесами у сфері освіти автор вважає процеси пошуку інноваційних ідей; розроблення інноваційних продуктів у педагогічній науці та системі освіти; сприйняття їх соціально-педагогічним співтовариством і системою освіти загалом завдяки теоретичній, методичній, психологічній підготовці учасників; освоєння й застосування рекомендацій; поточне використання; оцінювання продуктивності та ефективності, подальше поширення [13, с. 45].

О. Дубасенюк слушно зауважує, що інноваційний процес полягає у формуванні й розвитку змісту та організації нового. Під інноваційним процесом дослідниця розуміє комплексну діяльність зі створення (народження, розроблення), освоєння, використання й поширення нововведень [4].

А. Машкіна, досліджуючи сутність компетентності майбутніх фахівців у сфері застосування педагогічних інновацій, виокремлює такі компоненти, як поінформованість, грамотність, культура, позиція студентів щодо використання інноваційних педагогічних технологій у ЗДО. Розроблена науковцем модель інноваційно-професійної підготовки майбутніх педагогів до використання інноваційних технологій у закладах дошкільної освіти охоплює змістовий, технологічний, оцінно-результативний складники. Змістовий складник віддзеркалює сутність компетентності студентів щодо використання інноваційних педагогічних технологій і параметри поінформованості, грамотності, культури, особистої позиції студентів-випускників щодо впровадження педагогічних інновацій. Технологічний складник інформує про шляхи та джерела формування компонентів компетентності; результативно-оцінний – про результати підготовки студентів до використання інноваційних педагогічних технологій у закладах дошкільної освіти [8, с. 116].

Аналіз наукових праць доводить існування різних підходів до з'ясування педагогічної сутності поняття «інноваційна компетентність». М. Радченко трактує інноваційну компетентність як досягнення фахівцем певного рівня особистісного та професійного виявів майстерності в інноваційній діяльності. На думку автора, інноваційна компетентність – це результат теоретичної і практичної готовності фахівця до професійної діяльності, що передбачає використання ефективних нововведень [11]. Натомість І. Дичківська вбачає в інноваційній компетентності педагога систему мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з дітьми [3, с. 278]. О. Проценко кваліфікує інноваційну компетентність як складник загальної професійно-педагогічної компетентності, зміст якої зумовлений особливостями інноваційної діяльності, її суспільною значущістю, творчим характером і спрямованістю на неперервне творення нового, розвиток особистісного й професійного потенціалу педагога [10, с. 55].

На підставі узагальнення наукових підходів до порушеної проблеми, вивчення специфіки професійної діяльності у сфері дошкільної освіти та рефлексії власного педагогічного досвіду сформульовано авторську дефініцію досліджуваного поняття. Інноваційна компетентність майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти – це основа професійної спрямованості, що вирізняється теоретичною й практичною готовністю до сприйняття та використання інновацій у професійній діяльності, забезпечує перетворення особистісного потенціалу як дітей дошкільного віку, так і фахівців.

Формування інноваційної компетентності майбутніх вихователів ЗДО активно відбувається в процесі навчання в магістратурі, оскільки в цей час вони є свідомими суб'єктами освітнього процесу. Такий факт підтверджений професійною занятістю, тому що 90% здобувачів працюють у ЗДО. Здобувачі спеціальності 012 «Дошкільна освіта» другого (магістерського) рівня вищої освіти Мукачівського державного університету в процесі фахової підготовки опановують дисципліну «Педагогічна інноватика в дошкільній освіті» (4 кредити, 120 годин), що має на меті оволодіння загальними засадами педагогічної інноватики, змістом і структурою інноваційної педагогічної діяльності, сучасними технологіями навчання; методикою проєктування й реалізації авторських інновацій, формування в майбутніх педагогів інноваційного мислення, готовності до інноваційної професійної діяльності.

Зміст дисципліни поділений на два модулі, що мають інтегративний характер та залучають знання з різних галузей. Змістовий модуль 1

«Теоретичні основи інноваційної діяльності в сучасній дошкільній освіті» ознайомлює з предметом і завданням курсу в структурі професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО; обґрунтовує місце педагогічної інноватики в структурі наукового знання; розкриває сутність та структуру інноваційної педагогічної діяльності. Змістовий модуль 2 «Інноваційні педагогічні технології в дошкільній освіті» охоплює теми «Зарубіжні інноваційні технології дошкільної освіти»; «Інноваційні технології другої половини ХХ століття в галузі дошкільної освіти»; «Українські інновації в змісті навчання і виховання дітей дошкільного віку»; «Інноваційна діяльність вихователя сучасного закладу дошкільної освіти»; «Інновації в змісті, структурі, формах і методах управління ЗДО». У ході практичних занять, виконуючи завдання самостійної та індивідуальної роботи, здобувачі переосмислюють теоретичний матеріал для поглиблення опанованих знань, переосмислення, що вможливує їх подальше використання в професійній діяльності.

Дослідження інноваційної компетентності майбутніх вихователів ЗДО передбачає з'ясування проблеми готовності до інноваційної діяльності. Є. Макагон розуміє готовність до інноваційної діяльності як інтегральну якість особистості, що вирізняється наявністю певного рівня сформованості мотиваційно-орієнтаційного, змістово-операційного та оцінно-рефлексивного компонентів у їхній єдності. Це виявляється в прагненні до інноваційної діяльності та підготовленості до її провадження на професійному рівні [7].

Зазначимо, що готовність до інноваційної педагогічної діяльності не є вродженою якістю особистості, а являє собою результат підготовки в закладі вищої освіти. Імпонує позиція О. Косенчук стосовно того, що сучасну підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти потрібно досліджувати як багатофакторну структуру, основне завдання якої полягає в набутті кожним студентом особистісного смислу діяльності, формуванні фахової майстерності. Авторка зауважує, що оновлення змісту освітньої підготовки студентів із педагогічних дисциплін (з акцентом на сучасні теоретико-методологічні концепції особистісно-діяльнісного напрямку, національну й зарубіжну демократичну педагогічну спадщину) дає змогу використовувати багатий і надзвичайно цінний виховний досвід, а також ознайомлювати студентів з альтернативними виховними системами, педагогічними інноваціями [6, с. 73]. Як доречно зазначає О. Бартків, готовність до інноваційної педагогічної діяльності – особливий особистісний стан, який прогнозує наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами й засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості та рефлексії [1, с. 53].

У межах розвідки цінними вважаємо показники ефективності формування готовності педагога до інноваційної діяльності, що представлені В. Уруським, такі як спрямованість педагогічних працівників на інноваційний підхід до навчання й виховання; орієнтація методичних структур на окреслення індивідуальної траєкторії підготовки педагога-новатора; вироблення на цій основі нетрадиційних форм і методів методичної роботи; зростання педагогічної майстерності вчителів, вихователів і керівників закладів освіти [14, с. 16].

Висновки і пропозиції. Інноваційна компетентність майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти – це основа професійної спрямованості, що вирізняється теоретичною й практичною готовністю до сприйняття та використання інновацій у професійній діяльності, забезпечує перетворення особистісного потенціалу як дітей дошкільного віку, так і фахівців. Характер інноваційної діяльності майбутніх вихователів ЗДО залежить від рівня їхньої готовності до такої діяльності. Готовність до інноваційної діяльності – це сукупність якостей вихователів, що маркують спрямованість на розвиток власної педагогічної діяльності та діяльності всього колективу ЗДО, а також засвідчують здатність виявляти актуальні проблеми освіти й виховання дітей дошкільного віку, знаходити та реалізовувати ефективні способи їх вирішення. Подальші напрацювання варто скеровувати на розроблення педагогічних умов формування інноваційної компетентності майбутніх вихователів ЗДО.

Список використаної літератури:

1. Бартків О. Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2010. № 1. С. 52–58.
2. Беленька Г. Сучасні підходи до питань формування професійної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2012. Вип. 5 (48). С. 99–102.
3. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 2-ге вид., доп. Київ: Академвидав, 2012. 352 с.
4. Дубасенюк О. Інновації в сучасній освіті. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12–28.
5. Коновальчук І. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти на засадах компетентнісного підходу: теоретичний аналіз. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 764. С. 65–72.
6. Косенчук О. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі фахової підготовки. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2019. Вип. 1. С. 71–77.
7. Макагон Е. Формирование готовности педагога к поисковой деятельности в условиях последипломного образования: дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01; Институт педагогики АПН Украины. Киев, 1998. 217 с.
8. Машкіна Л. Теоретичні засади інноваційно-професійної підготовки майбутніх педагогів. *Педагогічний альманах*. 2018. Вип. 38. С. 114–119.
9. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1171-17#Text> (дата звернення: 12.01.2021).
10. Проценко О., Юрочко С. Інноваційна компетентність педагога: зміст і структура. *Молодь і ринок*. 2015. № 5 (124). С. 51–55.
11. Радченко М. Шляхи формування інноваційної компетентності студентів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія*. 2017. № 11. С. 112–116.
12. Селевко Г. Компетентности и их классификация. *Народное образование*. 2004. № 4. С. 138–143.
13. Ткаченко В. Інноваційна діяльність у закладах освіти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 10. С. 44–46.
14. Урусський В. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності: методичний посібник. Тернопіль: ТОКІППО, 2005. 96 с.

Atroshchenko T. An innovative competence of future educators of preschool educational establishment: theoretical and methodological planes

The article has characterized the theoretical and methodological planes of innovative competence of future educators of preschool educational establishment (next HEE). The formation of innovative competence is one of the most important components of professional training of future educators of preschool educational establishments at higher educational establishments that have been studied in the context of current issues. A modern preschool educational establishment needs a competent educator-innovator who is ready for innovative activities, is able to perform educational tasks unconventionally, while achieving the expected results in the development of the preschool child's personality, realizes the practical importance of various innovations in education not only professionally but also on a personal level, is tolerant, psychologically

literate, and creative. We have analyzed the definitions of the concepts “competence”, “innovation”, “innovative competence”. The author’s definition of the term “innovative competence of future educators of preschool educational establishment” has been proposed: the basis of professional orientation, characterized by theoretical and practical readiness to perceive and use innovations in professional activities, provides transformation of personal potential of preschool children and professionals.

We have showed the developed discipline “Pedagogical innovation in preschool education” for applicants for the specialty 012 “Preschool education” of the second (master’s) level of higher education, which aims to master the general principles of pedagogical innovation, content and structure of innovative pedagogical activities, modern teaching technologies, methodic of projecting and realization of author’s innovations, formation in future educators of innovative thinking, readiness for innovative professional activity.

In the aspect of research of innovative competence of future educators of HEE attention has been focused on readiness for innovative activity, which has been interpreted as a set of qualities that mark the focus on the development of own pedagogical activity and activity of the whole stuff of HEE, as well as ability to identify current issues of education and upbringing of preschool children and implement effective ways to solve them.

Key words: *educators of preschool educational establishment, competence, innovative competence, innovative process, readiness for innovative activities, educational innovation.*

УДК 796.011:37.018.43

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.10>**Т. О. Белкова**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичного виховання
Донецького національного медичного університету**Ж. В. Малахова**кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
завідувач кафедри фізичного виховання
Донецького національного медичного університету**В. О. Якушевський**старший викладач кафедри фізичного виховання
Донецького національного медичного університету**В. Г. Лосік**викладач кафедри фізичного виховання
Донецького національного медичного університету

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ»

У статті здійснено спробу висвітлити використання технологій дистанційного навчання студентів для ефективної реалізації їхнього фізичного виховання в умовах карантину COVID-19. Відзначено, що однією з ключових проблем суспільства під час дистанційного навчання є відповідна організація фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів для зміцнення та збереження їхнього здоров'я в умовах дуже низької рухової активності. Визначено, що серед чинників, які мають найбільший вплив на особисте здоров'я студентів, слід відзначити педагогічний, оскільки саме у ВНЗ формуються основи фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я. Ці складові частини здоров'я є в комплексі одним цілим процесом активної життєдіяльності підростаючого покоління.

Спеціальний курс дистанційного навчання з дисципліни «Фізичне виховання» мав на меті раціональне поєднання традиційних форм та інноваційних фізкультурно-оздоровчих підходів, які б забезпечували належну фізичну підготовку студентів. Спілкуючись дистанційно, студенти взаємно збагачуються знаннями, вміннями й навичками, систематично їх удосконалюючи. В результаті дослідження визначено необхідність розроблення алгоритму індивідуальної оздоровчо-профілактичної програми для самовдосконалення студентів і покращення їх фізичної підготовки, що є замкнутим циклічним процесом та складається з п'яти блоків, а саме діагностичного, інформаційного, цільового, діяльнісного й контролюючого.

Доведено, що активний прояв студентів у фізкультурно-оздоровчій діяльності є необхідною умовою гармонійного розвитку особистості, що набуває якості цілеспрямованого впливу на студентів ВНЗ згідно з їх потребами. В ході дослідження було виявлено, що використання сучасних інформаційних технологій дає можливість реорганізувати викладання традиційних форм навчання та інноваційних фізкультурно-оздоровчих підходів шляхом раціоналізації студентської праці, оптимізації процесів пізнання й правил проведення самостійних занять фізичними вправами, підняття на більш високий рівень зацікавленості студентів у навчанні.

Ключові слова: дистанційне навчання, здоров'я, фізичне виховання, студент, самовдосконалення, фізкультурно-оздоровча діяльність.

Постановка проблеми. У процесі модернізації усіх ланок сучасного суспільства дистанційна освіта досить активно увійшла у повсякденне життя саме в умовах карантину. З розвитком комп'ютерних та інформаційно-комунікативних технологій зменшується обсяг рухової активності студентської молоді, що має негативні наслідки щодо її повноцінного й гармонійного фізичного розвитку. Регресивні зміни рухової функції разом з низьким рівнем власного здо-

ров'я призводять до погіршення якості життя студентської молоді [7].

Події, спричинені пандемією коронавірусу COVID-19, що поширилась у світі у 2020 році, викликали потребу вжиття безпрецедентних заходів. Вимушений перехід на дистанційну форму роботи вищих закладів освіти змусив науково-педагогічних працівників кафедри фізичного виховання шукати нові форми та методи для впровадження в освітній процес студентів. З огляду

на це особливого значення набуває проблема залучення молоді до оздоровчої діяльності, цінностей фізичної культури, здорового способу життя. Спілкуючись дистанційно у позанавчальній діяльності, вони взаємно збагачуються знаннями, вміннями та навичками, систематично їх удосконалюючи. Зміст дистанційного навчання полягає у раціональному поєднанні традиційних форм та інноваційних фізкультурно-оздоровчих підходів, що забезпечують належну фізичну підготовку студентів. Постає питання всебічної активізації студентів до занять фізичною культурою та спортом як генеруючого чинника їх способу життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фізичне виховання в освітньому процесі вищих закладів як складова частина загальної системи освіти передбачає забезпечення основи та розвитку здоров'я, комплексного підходу до формування розумових і фізичних якостей особистості, вдосконалення фізичної працездатності, підготовку до активного життя й майбутньої професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості та оптимізації процесу навчання з використанням різноманітних засобів і форм фізичного вдосконалення [5, с. 1].

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення технологій освіти є методи дистанційного навчання, які дають змогу істотно підвищити якість освітнього процесу. Проблемам із питань розвитку дистанційної освіти присвячені роботи багатьох зарубіжних науковців, таких як Р. Деллінг, Г. Рамбле, Д. Кіган, М. Сімонсон, М. Мур, А. Кларк, М. Томпсон, та вітчизняних учених, таких як О. Андреев, Г. Козлакова, І. Козубовська, В. Олійник, Є. Полат, А. Хуторський. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, сучасна дистанційна освіта в Україні не застосовує всіх можливостей принципово нових форм і методів навчання, хоча дистанційні форми навчання могли б суттєво змінити педагогічну діяльність, бо дають змогу організувати самостійну пізнавальну діяльність студентів, озброїти їх методами та засобами здобуття знань, розвивати навички їх застосування на практиці, використовувати найсучасніші комунікаційні засоби для спілкування [1, с. 7].

В розглянутих наукових працях до кінця ще не вирішене питання особливостей побудови організації та застосування елементів дистанційної освіти в освітньому процесі з дисципліни «Фізичне виховання» у вищих закладах освіти.

Мета статті полягає в обґрунтуванні впровадження елементів дистанційного навчання з дисципліни «Фізичне виховання», зокрема поєднання традиційних форм та інноваційних фізкультурно-оздоровчих підходів, що забезпечують належну фізичну підготовку студентів для збе-

реження їхнього здоров'я в умовах дуже низької рухової активності.

Виклад основного матеріалу. Розвиток вищої школи в умовах дистанційного навчання супроводжується соціально-економічним пресингом на всі сфери студентського життя й праці. Завеликий обсяг інформації приводить до інтенсивного розумового перенавантаження студента. Праця студента за фізичною складовою частиною належить до першої категорії (легка), а за напруженістю – до четвертої (дуже напружена праця), що вимагає значних духовних і фізичних зусиль. Неухильно зменшується рухова активність молоді.

Рухова активність – це загальна невід'ємна властивість усіх форм живої матерії. Вона залежить від організації фізичного виховання, тілобудови, функціональних можливостей організму, а також характеризується здатністю реалізовувати свої потреби й пристосовуватися до умов середовища, що постійно змінюється [2, с. 39].

Потреба в руховій активності, фізичних вправах – одна із загальнобіологічних особливостей організму, що відіграє важливу роль у його життєдіяльності. У зв'язку з цим зростає значимість фізичного виховання як засобу покращення режиму життя, активного відпочинку, збереження працездатності. Сьогодні відбувається зміщення акцентів діяльності вищої школи згідно з новою освітньою парадигмою, пріоритетами якої є інтереси особистості, звідки випливають нові вимоги суспільства до освітнього рівня та професійної спрямованості фахівця. Розроблена нова концепція державної політики у сфері фізичної культури і спорту, зміст якої полягає у переході від формальної гонитви за масовістю фізкультурно-спортивного руху до рекреаційно-оздоровчого й профілактичного ефекту, утвердження здорового способу життя [4, с. 146].

В умовах запровадження загальнонаціонального карантину відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» від 11 березня 2020 року № 211, а також на основі рекомендацій МОН України вищі заклади освіти перейшли на дистанційну форму навчання [6, с. 146]. Однак студентам потрібно пам'ятати про дотримання основ здорового способу життя, режиму праці та відпочинку, харчування та занять фізичними вправами й спортом. У зв'язку з такою ситуацією на кафедрі фізичного виховання була впроваджена система дистанційного навчання з дисципліни «Фізичне виховання» для студентів I–II курсів університету, яка складалася з практичних самостійних завдань. Виконання фізичних вправ у комплексі підтримувало необхідний рівень фізичного й функціонального стану студентів, а також мало оздоровчу спрямованість, давало змогу домогтися усвідомленого ставлення

до самостійних занять фізичною культурою на основі ретельного самоаналізу.

Дистанційні заняття студентів з фізичного виховання відбувалися за допомогою використання технічних та інформаційних засобів, навчальних ресурсів, безпосередньо за допомогою Освітнього порталу, а також через сервіси Viber, Telegram, електронної пошти та мобільного зв'язку з викладачами кафедри.

Дистанційна форма навчання надзвичайно гнучка й передбачає індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти, який може вибрати найбільш зручний для нього режим навчання. В основу методики самостійних занять було покладено індивідуальний підхід. Було підібрано норму фізичного навантаження та спосіб її регулювання з огляду на рівень фізичного здоров'я студента.

Задля самовдосконалення студентів визначено необхідність розроблення алгоритму індивідуальної оздоровчо-профілактичної програми покращення фізичної підготовки, що є замкнутим циклічним процесом та складається з п'яти блоків, а саме діагностичного, інформаційного, цільового, діяльнісного й контролюючого.

Діагностичний блок передбачає детальне обстеження та оцінювання здоров'я, фізичної і теоретичної підготовленості студентів, що складають дані медичного обстеження (діагноз захворювання, показання та протипоказання до різних видів фізичних вправ, антропометричні вимірювання, рівень фізичного здоров'я); результати педагогічного тестування (оцінка розвитку фізичних якостей, а також рівнів теоретичних знань з фізичної культури); результати психологічного й педагогічного тестування та опитування.

Цей блок передбачає індивідуальне обговорення зі студентом результатів діагностики, а саме аналіз отриманих результатів, виявлення причин, які заважають студенту поліпшувати фізичну підготовленість, фізичне здоров'я та психологічний стан, усвідомлювати необхідність індивідуальної програми для покращення свого фізичного стану.

Інформаційний блок передбачає забезпечення студента інформацією та методичними вказівками, необхідними для ознайомлення з особливостями захворювання та перспективами корегування функціональних можливостей.

Цільовий блок запроваджує постановку студентам реальної особистої мети з корегування фізичної підготовленості з урахуванням виявлених відхилень у стані здоров'я.

Діяльний блок залучає комплекси фізичних вправ корегувального спрямування, які призначені для розвинення тих чи інших фізичних якостей з урахуванням вихідних показників фізичної підготовленості, рівня здоров'я та характеру захворювання або його наслідків; рекомендації щодо профілактики захворювань, ведення здо-

рового способу життя (харчування, чергування роботи та відпочинку, відмова від згубних звичок тощо); засоби забезпечення комфортності проведення корекційної роботи; належний психологічний клімат, матеріально-технічне забезпечення, правила виконання фізичних вправ (причини травм і засоби їх запобігання; обмеження деяких видів рухової активності через захворювання).

Контролюючий блок втілює порівняння результатів, отриманих у ході поточного результату та самоконтролю, з вихідними даними, показує успішність або недоліки проведеної роботи.

Суттєве значення для розроблення й реалізації таких програм має комплекс інформаційних і методичних засобів [3, с. 108].

Для вибору засобів, які можна застосовувати в системі самостійних занять з фізичного виховання, було проведено опитування, яке дало змогу виявити, що головними мотиваційними пріоритетами до самостійних занять фізичними вправами у студентів є підвищення рівня фізичного здоров'я та профілактика захворювань.

Для поточного самоконтролю студенти використовували індивідуальні щоденники, які допомагали їм самостійно визначати зміни своїх морфофункціональних показників і порівнювати їх із нормою, яка теж була наведена у щоденнику. В систему контролю входили об'єктивні показники, а саме маса тіла, ЧСС, частота дихання. Студенти у щоденнику відмічали суб'єктивні зміни, такі як загальне самопочуття, сон, апетит, біль у м'язах, загальна працездатність, порушення спортивного та навчального режимів. В кінці тижня самостійних занять здійснювався аналіз щоденників самоконтролю студентів задля визначення змін морфофункціональних показників.

Використання сучасних інформаційних технологій дає можливість реорганізувати викладання традиційних форм навчання та інноваційних фізкультурно-оздоровчих підходів шляхом раціоналізації студентської праці, оптимізації процесів пізнання й правил проведення самостійних занять фізичними вправами, підняття на більш високий рівень зацікавленості студентів у навчанні. У зв'язку з цим відбувається підвищення ефективності та якості знань, покращення організації у забезпеченні самостійної діяльності студентів. Чим краще відібрано, структуровано, систематизовано й подано навчальний матеріал, тим ліпше організована система контролю й самоконтролю в пізнавальній діяльності студента.

Висновки і пропозиції. Сучасні інформаційні технології розкривають нові перспективи для підвищення ефективності освітнього процесу. Модулюється сама парадигма освіти, а саме велике значення мають методи активного пізнання, самоосвіти, самовдосконалення, дистанційні освітні програми. Дистанційна форма

навчання дає змогу реалізувати абсолютно нові форми й методи навчання.

Розвиток дистанційного навчання буде продовжуватися і вдосконалюватися з розвитком інтернет-технологій і вдосконалення методів дистанційного навчання.

Список використаної літератури:

1. Андрусенко Н. Дистанційне навчання в Україні. *Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія* : матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 року) / відп. ред. Л. Ліщинська. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. С. 7–9.
2. Белкова Т. Підготовка студентів вищих медичних закладів до формування особистого здоров'я засобами фізичної культури : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Кропивницький, 2018. 316 с.
3. Карпюк І. Індивідуалізація навчального процесу з фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп. *Педагогічні технології навчання фізичної культури. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2013. № 1 (21). С. 106–109.
4. Омельченко С. Зміст і методи роботи класного керівника щодо формування здорового способу життя школярів. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. Вип. XXVII / за ред. В. Сипченка. Слов'янськ : СДПУ, 2005. С. 144–151.
5. Радзівський В. Методика навчання майбутніх лікарів технологій розвитку фізичної працездатності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)». Чернівці, 2017. 20 с.
6. Щодо тимчасового переходу на дистанційне навчання : Лист МОН України від 12 жовтня 2020 року № 1/9-576. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/76975.
7. Paterson H.D. Physical activity and functional limitations in older adults: a systematic review related to Canada's Physical Activity Guidelines. Darren ER Warburton, 2010. URL: <http://www.ijbnpa.org/content/7/1/38>.

Bielkova T., Malakhova Zh., Yakushevskiy V., Losik V. Theoretical aspects of distance learning in the discipline "Physical Education"

In the given article the attempt to cover use of technologies of distance learning of students for effective realization of their physical education in the conditions of quarantine of COVID-19 is made. It is noted that one of the key problems of society in distance learning is the appropriate organization of physical culture and health activities of students to strengthen and maintain their health in conditions of very low physical activity. It is determined that among the factors that have the greatest impact on the personal health of students is pedagogical, because it is in universities that the foundations of physical, mental, social and spiritual health are formed. These components of health are a complex whole of the process of active life of the younger generation.

The special distance learning course in the discipline "Physical Education" aimed at a rational combination of traditional forms and innovative physical culture and health approaches that would provide proper physical training of students. Communicating remotely, students mutually enrich their knowledge, skills and abilities, systematically improving them. The study identified the need to develop an algorithm for individual health and prevention program for self-improvement of students and improve their physical fitness, which is a closed cyclical process and consists of five blocks: diagnostic, informational, targeted, activity and control.

It is proved that the active manifestation of students in physical culture and health activities is a necessary condition for the harmonious development of personality, which acquires the quality of purposeful influence on university students according to their needs. The study found that the use of modern information technology provides an opportunity to reorganize the teaching of traditional forms of education and innovative physical culture and health approaches, streamlining student work, optimizing learning processes and rules of independent exercise, raising students' interest in learning.

Key words: distance learning, health, physical education, student, self-improvement, physical culture and health-improving activity.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.11>**С. Б. Бєляєв**

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

І. С. Сергєєва

доцент кафедри іноземної філології
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ПЕДАГОГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

У статті розглянуто питання визначення ефективних інструментів підготовки здобувачів освіти до включення у науково-дослідну діяльність. На основі аналізу публікацій із питань організації науково-дослідної роботи студентів в умовах закладу вищої освіти встановлено, що науковцями визначено її цілі, зміст, завдання та структуру. Встановлено, що результативність науково-дослідної роботи визначається наявними знаннями та вміннями. Це дало підстави констатувати, що невизначеними залишаються можливі механізми ефективної підготовки студентів до включення у науково-дослідну діяльність.

Проведений аналіз характеристичних ознак науково-дослідної роботи дав змогу виділити як провідну її пошуково-творчий характер та високий рівень самостійності у виконанні дослідження. Пошуково-творчий характер діяльності потребує сформованості системи знань та вмінь, що виходять за межі репродуктивної навчальної діяльності. Серед можливих педагогічних інструментів формування таких знань та вмінь значний потенціал має самостійна робота студентів. Високий рівень самостійності під час виконання науково-дослідної роботи вказує на доцільність урахування досвіду організації самостійної роботи для визначення можливих педагогічних інструментів підготовки студентів до проведення різних досліджень.

У статті розглянуто основні види самостійних робіт, які можуть бути реалізовані під час організації освітнього процесу з різних спеціальностей. Визначені у статті види самостійних робіт не обумовлюються конкретизованим змістом навчальної дисципліни, тому можуть вважатись універсальними у вирішенні питання підготовки студентів до науково-дослідної роботи під час вивчення різних навчальних дисциплін.

Підготовка до науково-дослідної роботи розглядається з позиції накопичення необхідного їй достатнього обсягу знань та вмінь, що забезпечують перехід до самостійних пошуково-творчих дій під час проведення наукового дослідження. Систематично організована самостійна робота забезпечує теоретичну та практичну підготовку до участі у науково-дослідній діяльності закладу вищої освіти шляхом набуття студентом досвіду самостійної пошуково-творчої діяльності.

Ключові слова: науково-дослідна робота, заклад вищої освіти, самостійна робота, види самостійних робіт, професійна підготовка в закладі вищої освіти.

Постановка проблеми. Організація науково-дослідної роботи здобувачів освіти є однією з ключових складових частин якісної професійної підготовки. Вона спирається на активну та самостійну навчальну й пошуково-творчу діяльність та передбачає пошуково-дослідницькі дії зі збирання, опрацювання інформації, формулювання обґрунтованих висновків та пропозицій щодо вирішення актуальних проблем. Результатом успішного включення здобувача освіти в різні види науково-дослідної роботи є формування готовності до проведення наукових досліджень під час виконання посадових обов'язків у процесі безпосередньої професійної діяльності. Це створює додаткові можливості для успішного виконання системи професійних функцій та завдань, пошуку нових

способів їх вирішення з якісно кращими результатами. Водночас виникає питання про визначення продуктивних механізмів підготовки здобувачів освіти до успішного набуття досвіду науково-дослідної діяльності під час навчання в закладі вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації науково-дослідної роботи досліджуються науковцями упродовж тривалого часу. Як наслідок, на сучасному етапі розвитку педагогічної науки узагальнено досвід організації науково-дослідної роботи студентів [2], визначено структуру організації науково-дослідної діяльності студентів в умовах закладу вищої освіти [3, с. 140–142], розроблено методики організації науково-дослідної діяльності в закладі

вищої освіти [5], визначено можливості організації роботи студентського наукового товариства в активізації науково-дослідної роботи здобувачів освіти [4]. Представлені в публікаціях А. Алексюка, В. Даниленко, Н. Дем'яненка, С. Золотухіної, І. Зязюна, О. Микитюка, Г. Пономарьової, Н. Сидорчука наукові здобутки розкривають загальні питання організації студентської науково-дослідної роботи. При цьому залишаються невирішеними питання визначення педагогічних інструментів підготовки здобувачів освіти до включення в різні види студентської науково-дослідної роботи.

Мета статті. Метою роботи є визначення педагогічних інструментів підготовки до включення в науково-дослідну роботу здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Науково-дослідна робота здобувачів освіти є ваговою складовою частиною їх професійної підготовки, оскільки передбачає «пошукову діяльність наукового характеру, у результаті якої суб'єктивне пізнання дійсності набуває певної об'єктивної теоретичної і практичної значущості і новизни» [3, с. 140]. Визначення інструментів організації продуктивної пошуково-творчої діяльності під час проведення наукових досліджень має спиратись безпосередньо на праці, що розкривають фундаментальні засади організації такої діяльності. Ваговою характеристикою виступає самостійність суб'єкта науково-дослідної роботи. Це дає підстави розглядати положення організації та управління самостійною навчальною діяльністю студентів як основу для розроблення педагогічних інструментів організації науково-дослідної роботи.

У наукових дослідженнях сутності та особливостей організації самостійної роботи студентів міститься вичерпна інформація про роль та місце самостійної навчальної діяльності у формуванні особистості (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн); принципів можливості самостійної навчальної діяльності у підвищенні якості освітнього процесу (В. Буряк, М. Гриньова, О. Жерновникова, О. Малихін); психологічні аспекти самостійності в навчанні (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Н. Менчинська, С. Рубінштейн); технологічні аспекти організації самоосвітньої діяльності (В. Беспалько, Н. Міняєва). Перевагами самостійної навчальної діяльності дослідники вважають характеристичні властивості прогнозованих результатів, зокрема формування вмінь планувати діяльність, визначати її цілі та засоби досягнення; формування вмінь об'єктивно оцінювати власні ресурси та спрямовувати їх на досягнення поставлених завдань; формування вмінь здійснювати самоконтроль та корегування власної діяльності; формування вмінь використовувати знання у нетипових ситуаціях під час виконання різних завдань.

Порівняння характеристик самостійної навчальної діяльності з науково-дослідною роботою засвідчує спільність підходів науковців до розуміння сутності та загальних характеристик означених видів діяльності. Це дає підстави розглядати як інструмент підготовки до науково-дослідної роботи впровадження в освітній процес самостійних робіт, що виконуватимуться здобувачами освіти під час вивчення професійно орієнтованих освітніх компонентів. Організація самостійної навчальної діяльності в закладі вищої освіти забезпечує розвиток спостережливості, логічного та аналітичного мислення, умінь виділяти логічні зв'язки, закономірності, що певною мірою відповідає окресленим завданням науково-дослідної роботи.

В межах закладу вищої освіти науково-дослідна робота здобувачів освіти акумулюється в студентських наукових гуртках та роботі студентського наукового товариства. Учасники наукових гуртків відповідно до власних наукових інтересів проводять дослідження, результати яких презентуються під час виступів на наукових конференціях різних рівнів, участі у конкурсах студентських наукових робіт. Для закладу вищої освіти має значення якість підготовки до участі у студентській науково-дослідній роботі, адже ефективність роботи гуртків та показники участі студентства у наукових конференціях і конкурсах прямо залежать від своєчасного ефективного управління здобуттям студентами базових умінь проводити самостійну пошуково-дослідну діяльність.

Базовими методами реалізації самостійної пошуково-дослідницької діяльності в умовах закладу вищої освіти є аналіз, порівняння, синтез, узагальнення, моніторинг [1, с. 261–262]. Означені методи сприяють ефективній організації самостійної роботи під час накопичення теоретичних знань, системи умінь, а також у процесі безпосереднього формування професійно важливих якостей в ході професійної підготовки. Виділення зазначених методів реалізації самостійної пошуково-дослідної діяльності ґрунтується на положеннях компетентнісного підходу на підставі виділених у межах програми визначення та вибору ключових компетентностей ("Definition and selection of competencies", DeSeCo [6]) категорій автономності діяльності, інтерактивності в діяльності, діяльності в соціально гетерогенних групах, які характеризують прогнозовані необхідні та достатні результати навчальної діяльності. Згідно з вимогами програми "Definition and selection of competencies" [6], самостійність визначається провідною ознакою вибору методів професійної підготовки.

Перехід до науково-дослідної діяльності вимагає попереднього формування досвіду виконання аналогічних самостійних дій, що обумовлює визначення необхідного переліку самостійних

робіт. В освітньому процесі закладу вищої освіти використовуються такі види самостійних робіт, як спостереження; аналіз формул, графіків, демонстрацій; робота з підручником та додатковими джерелами знань; підготовка доповідей, повідомлень, рефератів; рецензування доповідей та участь в обговореннях; усні та письмові вправи для самостійного розв'язання; завдання для комплексного застосування знань.

У процесі спостереження відбувається цілеспрямоване сприйняття зовнішніх характеристик об'єкта. Потенціал для проведення спостереження мають демонстрації на лекційних чи практичних заняттях, у лабораторіях, виробнича практика, екскурсія. Спостереження містить такі елементи, як цілеспрямований вибір об'єкта, визначення мети та завдань дослідження, ретельне вивчення й аналіз об'єкта дослідження. Зафіксовані факти стають підставою для логічних міркувань та обґрунтування висновків. Особливою властивістю спостереження як виду самостійної навчально-пізнавальної діяльності є безпосередній процес знаходження знань за допомогою логічної розумової діяльності на основі спостережень, результатом чого є самостійно здобуті знання. Спостереження розвиває вміння орієнтуватись у характері наукового знання, відокремлювати суттєві факти від другорядних, виділяти причинно-наслідкові зв'язки й залежності, робити висновки, формулювати правила й закономірності. Правильно організоване спостереження стимулює розвиток самоконтролю.

Самостійна робота з аналізу формул, графіків, демонстрацій полягає у визначенні спільних та відмінних ознак явищ, процесів, предметів, формулюванні на цій основі характеристик об'єктів дослідження. У процесі порівняльно-аналітичної діяльності активізується увага, розвиваються критичність мислення, аналітичні здібності, вміння виділяти спільні ознаки та знаходити пояснення щодо цього; бачити й виділяти закономірності; систематизувати факти й робити узагальнення. Її метою є пізнання частин єдиного цілого, залежностей між ними й систематизації (класифікації) на цій основі знань про явища та процеси, що пов'язані з об'єктом спостереження.

Самостійна робота з підручником та додатковими джерелами знань має завданням набуття умінь користуватись літературними джерелами. Така робота починається з пошуку потрібної літератури, що передбачає опрацювання бібліографічного матеріалу, користування посиланнями, переліками рекомендованих джерел, періодичними виданнями. На кожному етапі такого пошуку відбуваються усвідомлене виділення суттєвих, другорядних та непотрібних фрагментів інформації, приведення їх до цілісного вигляду, що сприяє якісному накопиченню необхідних практичних умінь.

Логічним продовженням роботи з джерелами інформації є підготовка доповідей, повідомлень, рефератів. У процесі такої самостійної роботи відбувається оволодіння технікою опрацювання різних інформаційних джерел, здобувається досвід конспектування, аналізу та узагальнення наукових фактів, теорій, складання власних уявлень про досліджуване питання; розвиваються вміння виділяти основну й другорядну інформацію, вести тематичний пошук, дотримуватись обмежень щодо обсягу необхідної інформації, вивчати структурні елементи системи знань за узагальненим планом, здійснювати самоконтроль, зіставляти отримані результати з поставленою метою, дотримуватись правил оформлення повідомлень.

У процесі презентації доповідей з'являється можливість організації самостійної роботи з рецензування доповідей та участі в обговореннях. Цей вид самостійної роботи полягає в активному зіставленні почутої інформації з власною системою знань. В умовах закладу вищої освіти змістом цього виду самостійної роботи є активний пошук відповідей на запропоновані питання в умовах об'єктивного існування різних точок зору, підходів, теорій. У процесі такої самостійної діяльності забезпечується розвиток вміння слухати, критичного мислення, культури вести дискусію, обстоювати власну точку зору, формулювати та висловлювати думки. Організована дискусія під час семінару або на етапі обговорення доповіді розкриває логіку наукового пошуку, сприяє формуванню культури наукової праці, розширює світогляд, виховує толерантність.

Усні та письмові вправи для самостійного розв'язання полягають у визначенні частини наукового знання, що дає пояснення певної проблеми. Усні вправи забезпечують оволодіння провідними поняттями, що складають загальні категоріальні основи навчальної дисципліни. Під час розв'язання усних вправ відбувається початкове здобуття досвіду ідентифікації умов застосування знань. Усні вправи можуть мати вигляд логічних завдань з різною метою. Вони не вимагають складних технічних засобів і тривалого часу на виконання, але сприяють формуванню навичок логічної розумової діяльності. Під час самостійного виконання усних вправ формуються вміння орієнтуватись у фактах, поняттях, законах, взаємозв'язках між ними, самостійно застосовувати знання, створювати абстрактні схеми.

Письмові вправи для самостійного розв'язання забезпечують практичне застосування теоретичного матеріалу, а також виступають засобом формування практичного досвіду. Розв'язання письмових вправ забезпечує розуміння логіки знаходження знань, формування досвіду застосування знань.

Самостійна робота з виконання завдань на комплексне застосування знань виступає простором для демонстрації набутих знань та вмінь переносити знання у нові ситуації, комплексно бачити структуру об'єкта вивчення, формулювати проблему й визначати мету діяльності, шукати альтернативні способи розв'язання задачі, комбінувати різні відомі способи розв'язання задачі або відкривати новий. Створення власного способу розв'язання нового типу задач чи вже відомих є можливим у разі існування сформованих умінь переносити знання й способи діяльності у нові умови, що свідчить про існування систематизованих, усвідомлених знань, розуміння можливості застосовувати їх у певних життєвих ситуаціях.

В умовах закладу вищої освіти існують можливості для запровадження різнорівневих систем вправ для самостійного розв'язання. Для того щоб охопити системами вправ для самостійного розв'язання академічну групу, необхідно компонувати їх з урахуванням різних рівнів пізнавальних можливостей студентів. При цьому слід дотримуватись вимог, що пропонувані вправи повинні бути цікавими, мати пізнавальну цінність, забезпечувати розвиток інтелектуального потенціалу, збагачувати теоретичний і практичний досвід.

Названі види самостійної роботи відповідають ключовим характеристикам науково-дослідної роботи, що безпосередньо спирається на цілісну систему набутих знань. Науково-дослідну роботу вирізняє органічна єдність теорії та практики, що обумовлює вивчення сутності явищ та процесів. Ефективність науково-дослідної роботи обумовлюється наявністю вмінь складати план дослідження й передбачати його результати, моделювати штучні умови для проведення дослідження, давати кількісну та якісну оцінку отриманим під час дослідження результатам. Названі уміння ефективно формуються під час впровадження окреслених видів самостійної навчальної діяльності. Це дає підстави констатувати, що ефективним інструментом для підготовки здобувачів освіти до науково-дослідної діяльності в умовах закладу вищої освіти є впровадження різних видів самостійних робіт. Завдання правильної організації підготовки до науково-дослідної роботи у цьому контексті полягає у визначенні послідовності впровадження різних видів самостійних робіт,

зміст та прогнозовані результати яких забезпечують послідовне та логічне формування умінь збирати та обробляти інформацію, визначати цілі та завдання дослідження, формувати план дослідницької діяльності, визначати критерії оцінювання отриманих результатів, інтерпретувати їх та визначати адекватні способи презентації проведеної науково-дослідної роботи.

Висновки і пропозиції. Науково-дослідна робота в умовах закладу вищої освіти має спільні характеристичні ознаки із самостійною навчальною діяльністю. Відмінність у складності та змісті означених видів діяльності свідчить про доцільність використання різних видів самостійної навчальної діяльності як інструменту для підготовки здобувачів освіти до включення у науково-дослідну роботу.

Список використаної літератури:

1. Беляєв С. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів до розроблення та використання педагогічних технологій : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 ; Українська інженерно-педагогічна академія. Харків. 2020. 575 с.
2. Микитюк О. Теорія і практика організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах освіти України в ХІХ ст. : автореф. дис. ... докт. пед. наук ; Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2004. 42 с.
3. Пономарьова Г. Науково-дослідна робота студентів у ВНЗ як складова їх професійної підготовки. *Наукові записки кафедри педагогіки* : збірник наукових праць. Харків : Харківський національний університет імені В. Каразіна. Харків, 2010. С. 138–144
4. Сидорчук Н. Організація науково-дослідної роботи студентів педагогічних навчальних закладів. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі*. 2002. Вип. 3. С. 117–120.
5. Спіцин Є. Методика організації науково-дослідної роботи студентів у вищому закладі освіти. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. 120 с.
6. The definition and selection of key competencies. Executive Summary. URL: <http://www.oecd.org/pisa/35070367.pdf> (дата звернення: 26.02.2021).

Bieliava S., Serhieieva I. Pedagogical tools of preparation of educators for research work

The article considers the issues of determining effective tools for preparing students for research activities. The analysis of publications on the organization of research work of students in the conditions of higher education institution is carried out. This gave grounds to establish that scientists have defined the goals, content, objectives and structure of research work. The study showed that the effectiveness of research is determined by existing knowledge and skills.

As a result, insufficiently researched parts of the problem of preparing students for research work were identified. Mechanisms for effective preparation of students for inclusion in research activities need scientific substantiation.

The article analyzes the characteristics of research work. This gave grounds to highlight as its leading characteristics the exploratory and creative nature and a high level of independence in the implementation

of the study. The exploratory and creative nature of the activity requires the formation of a system of knowledge and skills that go beyond reproductive learning activities.

Among the possible pedagogical tools for the formation of such knowledge and skills, this potential has the independent work of students. The high level of independence in the performance of research work proves the need to take into account the experience of organizing independent work. Independent work of students should be considered as possible pedagogical tools to prepare students for various types of research.

The article considers the main types of independent work that can be implemented during the organization of the educational process in different specialties. The types of independent works defined in the article are not determined by the specified content of the discipline. These types of independent work can be considered universal in addressing the issue of preparing students for research work in the study of various disciplines.

Preparation for research work is considered from the standpoint of accumulation of the necessary and sufficient amount of knowledge and skills. These knowledge and skills provide a transition to independent exploratory and creative activities during research. Systematically organized independent work provides theoretical and practical preparation for participation in research activities of higher education institutions by students gaining experience of independent research and creative activities.

Key words: research work, institution of higher education, independent work, types of independent work, professional training in an institution of higher education.

УДК 378.371.134:37.025.8

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.12>

С. О. Бурчак

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізико-математичної освіти та інформатики, докторант
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ STEM-ОСВІТИ

Публікацію присвячено визначенню ролі та місця процесу розвитку творчості майбутніх учителів математики в умовах STEM-освіти. У статті наголошено на тому, що концепція розвитку природничо-математичної освіти повинна стати пріоритетним напрямом розвитку освіти України, вагомою складовою частиною державної політики, що сприятиме підвищенню рівня розвитку конкурентоспроможності економіки й людського капіталу, важливим фактором інноваційної діяльності в галузі освіти, яка відповідатиме потребам економіки й суспільства загалом.

Крім того, констатовано факт, що розвиток творчості майбутніх учителів є однією з необхідних умов упровадження STEM-технологій у систему освіти України, оскільки у Європі та США одним із інструментів підготовки фахівців майбутнього, котрі здатні творчо мислити та створювати інновації, вважають STEM-освіту.

У статті розглянуто можливості використання сучасних інтерактивних лекцій у процесі розвитку творчості здобувачів, оскільки саме лекція виступає однією з домінуючих і традиційних форм освітнього процесу в закладах вищої освіти України, зокрема під час підготовки спеціалістів STEM-технологій.

Також представлено види інноваційних практичних, лабораторних і семінарських занять (семінарське й практичне заняття-бесіда, дискусійне семінарське й практичне заняття, дослідні семінарські й практичні роботи, частково-пошукові семінари й практичні заняття, кейсове семінарське (практичне заняття), семінарське (практичне заняття-тренінг), семінари й практичні заняття за моделлю «Викладач за дверима», семінар (практичне заняття-дидактична гра), лабораторне заняття-спостереження тощо), які, на думку автора, сприяють розвитку творчості майбутніх фахівців STEM-освіти.

Водночас запропоновано основні напрями позааудиторної діяльності здобувачів, спрямовані на розвиток творчості майбутніх фахівців STEM-середовища (органи самоврядування здобувачів, гуртки, клуби, студії за інтересами, агенція соціальних проєктів, наукове товариство здобувачів, спортивні клуби, секції, майстер-класи, волонтерська діяльність майбутніх учителів математики, творчі лабораторії тощо).

Ключові слова: STEM-освіта, творчість майбутніх фахівців, майбутні учителі математики, педагогічний заклад вищої освіти, інтерактивні лекції, позааудиторна робота майбутніх педагогів, вища школа.

Постановка проблеми. Зміни в житті сучасної людини, фахівця, професіонала потребують регулярного удосконалення змісту освіти, освітніх стратегій, форм, методів і технологій організації освітнього процесу, зокрема у вищій школі. Таке удосконалення уможлиблюється перш за все через упровадження та використання сучасних освітніх технологій, а також стрімке розгортання процесів, що сприяють інформатизації навчання.

Природничо-математична освіта повинна насамперед орієнтуватись на ті зміни, які відбуваються в Новій українській школі, основних положеннях Законів України «Про освіту» (2017 рік), «Про вищу освіту» (2017 рік), «Про повну загальну освіту» (2020 рік), Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) (2020 рік).

Концепція розвитку природничо-математичної освіти за наявним акронімом STEM-освіти,

затверджена у 2020 році, повинна стати пріоритетним напрямом розвитку освіти України, вагомою складовою частиною державної політики, що сприятиме підвищенню рівня розвитку конкурентоспроможності економіки й людського капіталу, важливим фактором інноваційної діяльності в галузі освіти, яка відповідатиме потребам економіки й суспільства загалом.

Саме тому метою розвитку STEM-освіти є системне упровадження інноваційних технологій навчання й викладання, мобілізація можливостей усіх учасників освітнього процесу щодо формування й розвитку необхідних компетентностей здобувачів вищої освіти, які уможливають вирішення окреслених завдань людства шляхом поєднання природничих наук, технологій, інженерії та математики.

З огляду на зазначене, а також стрімкі зміни у вищій та середній освіті, швидкий розвиток

STEM-освіти, Нової української школи, інклюзивної та дистанційної освіти особливої актуальності набуває питання розвитку творчості особистості, що не лише є одним із базових компонентів вітчизняних стратегічних освітніх, названих вище документів, але й визначено Радою ЄС одним із завдань в рамках основної стратегії європейського співробітництва в галузі освіти і професійної підготовки [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами розвитку STEM-освіти в нашій країні та за її межами, пошуком перспектив на майбутнє займалися і продовжують займатися багато вчених і педагогів-практиків (Н. Весела, С. Квадріціус, С. Лабудько, Л. Ніколенко, К. Петренко, О. Кузьменко, І. Чернецький, І. Сліпухіна, Н. Полухін, О. Петрикеєва, О. Лозова, С. Граськін, Г. Ногайбаєва).

Так, Н. Весела у своїх працях називає STEM-освіту перспективною формою інноваційної освіти в країні, вимогою «нової економіки», об'єктом, що може створити всі умови, щоб країна стала конкурентоспроможною на світовій арені [6].

Низка авторів підкреслює, що досить важливим є процес інтеграції STEM-підходу до вітчизняної науки (С. Квадріціус, К. Петренко), а також у своїх наукових доробках висвітлюють передумови впровадження STEM-освіти в процесі навчання природничо-математичним дисциплінам.

Досить важливою є думка Г. Ногайбаєвої [8], яка називає STEM-освіту своєрідним містком, що з'єднує освіту особистості з її кар'єрою.

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі, місця та необхідності процесу розвитку творчості майбутніх учителів математики в умовах STEM-освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним із пріоритетних напрямів модернізації освітнього простору (у рамках викладання природничо-математичних та інженерно-технічних дисциплін) є STEM-підхід до навчання, що спрямований на мотивування учнів щодо вивчення дисциплін, на яких ґрунтуються сучасні технології і які забезпечують можливість кар'єрного зростання в інженерно-технічній сфері [7].

Розуміння та усвідомлення всієї важливості розвитку STEM-освіти, зокрема в Україні, задля поліпшення економічної ситуації в країні дає змогу розпочати процес створення передумов і можливостей для наукової, технічної та інших видів діяльності у закладах вищої і середньої освіти, спрямованих на формування життєтворчих, професійних, фахових компетентностей, проведення науково-дослідницької роботи, конкурсів, отже, популяризації STEM-освіти.

У Європі та США одним із інструментів підготовки фахівців майбутнього, котрі здатні творчо, креативно мислити й створювати інновації, вважається STEM-освіта, предмети якої визначаються

таким чином: природнича наука, що передбачає вивчення навколишнього світу, законів природи, що пов'язані з фізикою, біологією, хімією, оперуванням та застосуванням фактів, принципів, концепцій навчальних дисциплін; технологія, що включає систему організацій, людей, знань, процесів і пристроїв, котрі входять до технологічної діяльності; інжиніринг, що є сукупністю знань про особливості та способи створення продуктів і вирішення проблем; математика, що вивчає взаємозв'язки і закономірності величин, цифр та форм.

Виходячи з цього, констатуємо факт, що розвиток творчості майбутніх учителів є однією з необхідних умов впровадження STEM-технологій у систему освіти України [5].

Педагогічні заклади вищої освіти надають умови як для розвитку творчості майбутніх педагогічних працівників, так і для підготовки STEM-спеціалістів, здатних виконувати професійні обов'язки в умовах Нової української школи під час впровадження в неї STEM-технологій.

Розглянемо особливості професійної підготовки творчих, креативних STEM-фахівців на прикладі майбутніх учителів математики, оскільки серед основних компетентностей освітньої програми підготовки майбутніх учителів математики визначено здатність і готовність до розв'язання комплексних задач (проблем), критичного мислення, творчості, когнітивної гнучкості, здійснення інноваційної діяльності тощо.

Досвід застосування STEM-технологій в освітньому процесі педагогічного закладу вищої освіти передбачає використання презентацій, інтерактивних тренажерів, електронних тестових завдань, медіапроектів, вебквестів, кейс-технологій, «перевернутого навчання», дистанційного навчання, міжпредметних зв'язків, а також застосування різноманітних мережевих технологій, серед яких виділяємо електронну пошту, онлайн-конференції, науково-популярні канали на YouTube. Рекомендованими формами навчання можемо вважати групову роботу, проектну діяльність, комп'ютерне моделювання, індивідуальне навчання здобувачів вищої освіти тощо [2].

Розглянемо використання сучасних інтерактивних лекцій у процесі розвитку творчості здобувачів, оскільки саме лекція виступає однією з домінуючих і традиційних форм освітнього процесу в закладах вищої освіти України, зокрема, під час підготовки спеціалістів STEM-технологій. Досвід підготовки майбутніх учителів математики показує, що найефективнішими в процесі розвитку творчості здобувачів є такі види лекційних занять, як проблемна лекція, лекція-візуалізація, бінарна лекція (лекція-дискусія), лекція із заздалегідь запланованими помилками (лекція-провокація), лекція-прес-конференція, лекція-консультація, лекція-діалог (лекція-бесіда), лекція-інтерактив,

евристична лекція (А. Алексюк, А. Вербицький, В. Сергеева, А. Хуторський, Г. Чаплицька) [3].

Ми погоджуємося з думкою педагогів і психологів про те, що доцільність і продуктивність використання в педагогічних закладах вищої освіти окреслених видів лекційних занять як продуктивних форм інтерактивної освітньої взаємодії в процесі розвитку творчості майбутніх учителів математики підтверджені й доведені в ході педагогічного експерименту.

Крім того, результати експериментальних досліджень показують, що використання спеціальних творчих (креативних) методів на зазначених лекційних заняттях значно оптимізують та активізують процес розвитку творчості здобувачів-математиків, майбутніх фахівців STEM-освіти.

Під творчими (креативними) методами розуміємо такі, що зорієнтовані на створення здобувачами власних професійних продуктів. Умовно творчі (креативні) методи навчання можна поділити на такі:

- методи інтуїтивного характеру («мозковий штурм», метод емпатії тощо);
- методи навчання, що базуються на використанні алгоритмічних приписів та інструкцій (методи синектики, «морфологічного аналізу» тощо);
- методи евристики (методи «наведення» на можливі правильні вирішення завдань та скорочення варіантів їх вирішень).

Під час вибору таких методів навчання необхідно враховувати чинники, які пов'язані з досягненням поставлених цілей і вирішенням завдань заняття, їх відповідністю до специфіки навчального предмета, змісту та вибраних форм організації навчання.

1) Метод придумування. За результатами певних розумових дій відбувається створення невідомих раніше продуктів. Цей метод може реалізуватися за допомогою низки прийомів, серед яких слід назвати заміну якостей певного об'єкта властивостями іншого задля побудови нового.

2) Метод «Якби...». Складання опису та малювання рисунку про те, що відбудеться, якщо щось зміниться. Цей метод сприяє не лише розвитку уяви, але й кращому розумінню реальності.

3) Метод гіперболізації. Збільшення чи зменшення об'єкта пізнання, його окремих частин чи якостей. Прикладом може виступити Книга рекордів Гіннеса, адже саме у ній представлено досягнення, які знаходяться між фантазією і реальністю.

4) Метод аглютинації. Поєднання непоєднуваних у реальності якостей, властивостей, частин об'єктів (приклад гарячого снігу, обсягу пустоти, солодкої солі, чорного світла).

5) Метод «мозкового штурму». Збирання великої кількості творчих ідей з результатами звільнення від стереотипів.

6) Метод синектики. Стимуляція уяви шляхом поєднання різноманітних за змістом і природою елементів, базою для якого виступає «мозковий штурм».

7) Метод «морфологічного аналізу». Базою виступає принцип систематичного аналізу ознак та зв'язків, що отримані з різноманітних комбінацій, які використовуються для пошуку нових ідей.

8) Метод інверсії. Пошук ідей у нових умовах, що є найчастіше протилежними традиційним.

9) Метод інциденту. Подолання власної інерційності й пошук адекватних способів поведінки в стресових ситуаціях.

10) Кейсовий метод. Основною метою є навчання на прикладі конкретної ситуації (кейса) груповому аналізу проблеми й самостійному прийняттю рішень.

Серед практичних, лабораторних занять і семінарів виокремлюємо семінарське й практичне заняття-бесіду, дискусійне семінарське й практичне заняття, дослідні семінарські й практичні роботи, частково-пошукові семінари й практичні заняття, кейсове семінарське (практичне заняття), семінарське (практичне заняття-тренінг), семінари й практичні заняття за моделлю «Викладач за дверима», семінар (практичне заняття-дидактична гра), лабораторне заняття-спостереження тощо [4].

Під час організації позааудиторної роботи (індивідуальної, групової, фронтальної) здобувачів-математиків можемо виокремити такі напрями діяльності, спрямованої на розвиток творчості майбутніх фахівців STEM-середовища, як органи самоврядування здобувачів, гуртки, клуби, студії за інтересами, агенція соціальних проєктів, наукове товариство здобувачів, спортивні клуби, секції, майстер-класи, волонтерська діяльність майбутніх учителів математики, творчі лабораторії [5].

Висновки і пропозиції. Державна політика багатьох країн світу щодо впровадження STEM-освіти засвідчує, що модернізація освітнього процесу в окресленому напрямі є одним із головних завдань реформування системи освіти в Україні. Підготовка творчих, креативних STEM-спеціалістів сприятиме зростанню технологій, економіки й науки в майбутньому України.

У процесі підготовки майбутніх педагогів природничо-математичного спрямування у закладах вищої освіти, а також на різноманітних курсах підвищення кваліфікації учителів слід ввести спеціальні навчальні дисципліни, що разом з ознайомленням з методологією STEM вивчають форми й методи розвитку творчості особистості. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у створенні методичних розробок інтегрованих уроків або робочих програм інтегрованих курсів, що сприяють розвитку творчості особистості в рамках STEM-підходу до освітнього процесу.

Список використаної літератури:

1. Бузовська Т. Розвиток педагогічної креативності як особливості професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 8. С. 31–33.
2. Бурчак С. Використання лекцій-консультацій у процесі розвитку творчості майбутніх освітян. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції* : матеріали міжнародної науково-методичної конференції (м. Суми, Україна, 29–30 травня 2020 року) / ред. колегія: В. Завгородня, А. Куліш та ін. Суми : Сумський державний університет, 2020. С. 60–62.
3. Бурчак С. Роль проблемної лекції в системі розвитку творчості майбутніх учителів математики. *Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення* : збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 15 жовтня 2020 року). Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2020. С. 226–228.
4. Бурчак С., Бурчак Л. Використання практичних занять-бесід у процесі розвитку творчості майбутніх педагогів. *Priority directions of science and technology development* : abstracts of I International Scientific and Practical Conference (Kyiv, Ukraine, 27–29 September 2020). Київ, 2020. С. 343–349.
5. Бурчак С., Бурчак Л. Позааудиторна робота як засіб розвитку творчості здобувачів вищої освіти. *Наукові записки* / ред. кол. В. Черкасов, В. Радул, Н. Савченко та ін. Вип. 191. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. С. 44–47.
6. Весела Н. STEM-освіта як перспективна форма інноваційної освіти в Україні. Тернопіль, 2017. 112 с.
7. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік / Міністерство освіти і науки України. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/56880.
8. Ногайбаева Г. Развитие STEM-образования в мире и Казахстане. URL: <http://iac.kz/ru/publishing/razvitie-stemobrazovaniya-v-mire-i-kazahstane>.

Burchak S. Development of creativity of future teachers of mathematics in the conditions of STEM-education

The publication is devoted to defining the role and place of the process of creative development of future mathematics teachers in the conditions of STEM-education. The article emphasizes that the concept of development of natural and mathematical education should become a priority for the development of education in Ukraine, an important component of public policy, which will increase the competitiveness of the economy and human capital, an important factor in innovation in education that meets the needs of economy and society in general.

In addition, it is stated that the development of creativity of future teachers is one of the necessary conditions for the introduction of STEM-technologies in the education system of Ukraine, as in Europe and the US one of the tools for future professionals who can think creatively and create innovations, consider STEM-education.

The article considers the possibilities of using modern interactive lectures in the development of applicants' creativity, as the lecture is one of the dominant and, at the same time, traditional forms of educational process in higher education institutions of Ukraine, including during training of STEM-technologies.

Also presented are types of innovative practical, laboratory and seminar classes (seminar and practical lesson-conversation, discussion seminar and practical lesson, research seminar and practical work, partial-search seminars and practical classes, case seminar (practical lesson), seminar-practical lesson-training), seminars and practical classes on the model "Teacher at the door", seminar (practical lesson-didactic game), laboratory lesson-observation, etc.), which, according to the author, promote the creativity of future professionals STEM-education.

The main directions of extracurricular activities of applicants are also aimed at developing the creativity of future specialists of STEM-environment (applicants' self-government bodies, clubs, clubs, interest studios, agency of social projects, scientific society of applicants, sports clubs, sections, master classes, volunteer activities of future mathematics teachers, creative laboratories, etc.).

Key words: *STEM-education, creativity of future specialists, future teachers of mathematics, pedagogical institution of higher education, interactive lectures, extracurricular work of future teachers, higher school.*

УДК 37.036:378.2

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.13>

О. В. Варгата

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

О. В. Кулешова

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

Л. В. Міхєєва

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ

Стаття присвячена визначенню психологічних чинників та специфічних особливостей професійного вигорання педагогів. Здійснено теоретичний аналіз сутності поняття професійного вигорання педагогів як психологічного феномена. Охарактеризовано сутність та ознаки психологічного феномена професійного вигорання, названо підходи до пояснення його появи. Розкрито сутність понять «педагог», «вигорання», «професійне вигорання», «емоційне вигорання», «професійне вигорання педагогів», «рівні психологічного вигорання педагогів», «психологічні чинники професійного вигорання педагогів», «психологічні симптоми професійного вигорання педагогів».

Визначено, що поняття «професійне вигорання педагогів» є результатом довготривалих стресів, пов'язаних з інтенсивністю педагогічної професійної діяльності та характеризується порушенням працездатності, втомою, безсонням, підвищеною дратівливістю та психічними захворюваннями. Розкрито та проаналізовано етапи професійного вигорання педагогів. Перший етап професійного вигорання педагогів характеризується напруженням та проявляється в легкій формі. Другий етап професійного вигорання характеризується надмірним емоційним виснаженням та відсутністю бажання працювати. Третій етап професійного вигорання характеризується повним виснаженням педагога та погіршенням стану професійного здоров'я.

Визначено специфіку педагогічної діяльності, фактори, причини та симптоми виникнення цього явища. Здійснено теоретичний аналіз причин, чинників, форм і рівнів професійного вигорання педагогів. Обґрунтовано негативний вплив дії психологічного феномена професійного вигорання на психічне здоров'я педагогів. Вивчаючи різні аспекти означеної проблеми, психологи мають враховувати та прослідковувати прояви симптомів, етапи, стадії професійного вигорання педагогів.

Ключові слова: педагог, вигорання, професійне вигорання, емоційне вигорання, професійне вигорання педагогів, рівні психологічного вигорання педагогів, психологічні чинники професійного вигорання педагогів, психологічні симптоми професійного вигорання педагогів.

Постановка проблеми. Основними психологічними проблемами в діяльності педагога з точки зору психологічних досліджень є емоційний стан перенапруженості педагогів, мобілізація потенційних резервів, акумуляція інтелектуальних ресурсів, високий рівень поліінформованості, самомотивація та активізація учнів до навчання, саморегуляція власної поведінки, високий рівень комунікації з урахуванням суб'єкт-суб'єктного характеру взаємодії, використання психотехніки, швидке вирішення конфліктів та налагодження соціально-психологічного клімату. У педагогічній діяльності слід враховувати прояви професійного вигорання, які виявляються у поведінці педагога. Психологи-практики

стверджують, що якщо педагог зазвичай є балакучою та нестриманою особистістю, то він може стати тихим і відчуженим, або, навпаки, педагог, що зазвичай тихий і стриманий, може стати дуже говірким, вступати в бесіду будь з ким. Педагог, у якого явні ознаки професійного вигорання, може стати ригідним у мисленні та блокувати усі інноваційні процеси в професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній психології проблемі професійного вигорання педагогів присвячено чимало досліджень, зокрема, таких науковців, як В. Бойко, Л. Карамушка, К. Маслач, О. Мірошніченко, Л. Сіроха, Ю. Скорик, Т. Форманюк.

Мета статті. Головною метою роботи є здійснення теоретичного аналізу означеної проблеми та визначення психологічних чинників і специфічних особливостей професійного вигорання педагогів.

Виклад основного матеріалу. Педагог може намагатися справитися з проявами професійного вигорання, тримаючи дистанцію від інших як фізично, так і думками. Часто він не виявляє бажання справлятися з будь-якими проблемними ситуаціями, несистематично готується до занять, ухиляється від обов'язків, задумується про те, що він некомпетентний, як наслідок, у нього виникає бажання змінити професію.

Дослідники в галузі психології виділяють такі ознаки стресового напруження педагогів: важко вдається розподілити та переключення уваги, важко щось запам'ятати, важко зосередитися на чомусь конкретному, виникають часті помилки у професійній педагогічній діяльності, плутаються думки, важко висловити свою позицію та донести її до колег, зустрічаються помилки у педагогічному спілкуванні, він перекладає роботу на завтра, професійна діяльність не викликає задоволення та радості, небажання виходити з дому та спілкуватися з колегами.

Наковці у розвитку професійного вигорання виділяють три етапи.

Перший етап професійного вигорання педагогів характеризується напруженням. Його ознаки та симптоми проявляються в легкій формі, напруження формується протягом років, його характер динамічний і проявляється у таких симптомах:

- турбота про себе;
- часті проміжки між роботою та відпочинком;
- педагогу здається, що його умови роботи та відносини з колегами психотравмуючі;
- проявляється незадоволеність собою або педагогічною діяльністю;
- під час виникнення проблем виникає відчуття безвихідності ситуації;
- може з'явитися бажання змінити роботу чи професійну діяльність взагалі;
- виникає тривога, місцями депресія.

Другий етап професійного вигорання характеризується надмірним емоційним виснаженням. Прослідковується відсутність бажання працювати, зникає інтерес до роботи, немає потреби в спілкуванні, педагог починає частіше хворіти, відсутні сили та енергія, особливо під кінець тижня, часті головні болі ввечерами, підвищена дратівливість.

Педагог відчувається виснаженим навіть після тривалого відпочинку та вихідних. Цей етап професійного вигорання може тривати в середньому від 5 до 15 років. При цьому виникають такі симптоми:

- часте неадекватне психоемоційне реагування або безконтрольний вплив настрою на професійну діяльність;

- почуття розгубленості, подальший розвиток байдужості у колективі;

- нестача емоцій, емоційна замкненість, відчуження, бажання усамітнитись від колег та учнів;
- прояви втечі від виконання будь-яких видів професійних обов'язків.

Третій етап професійного вигорання характеризується повним виснаженням педагога. Характерними є прояви погіршення стану професійного здоров'я, зникнення інтересу до роботи, мотиваційно-емоційна байдужість, проявляються педагогічні деформації та постійна нестача сил до виконання обов'язків. Цей етап може тривати від 10 до 20 років.

Важливою залишається для нас концепція О. Бойко, оскільки він описує такі симптоми вигорання:

- дефіцит емоцій (на фоні виснаження виникає емоційна почуттєвість);
- відчуження від власних емоцій (утворення бар'єра від прояву емоцій);
- відчуження від інших колег (педагог відчувається від стосунків, спілкування, професійних обов'язків та роботи загалом);
- вегетативні порушення психіки (порушення сну, часті головні болі, скачки тиску тощо) [1].

Вивчаючи різні аспекти означеної проблеми, ми звернулися до позиції Г. Нікіфорова, який визначає такі психологічні чинники професійного вигорання:

- орієнтовані на особистість (низька самоповага та самооцінка, схильність до агресії та авторитаризму);
- орієнтація на статус і роль особистості (рольова позиція, незадоволеність професійно-особистісним зростанням);
- професійна орієнтація (відсутність організаційної культури, постійні конфлікти в організаціях, постійний контроль);
- екзистенційність, тобто нездійснення професійно-особистісних сподівань [2].

Психологам важливо враховувати та прослідковувати прояви, симптоми, етапи, стадії професійного вигорання у роботі з педагогами та керівництвом в закладах освіти.

Досліджуючи стан професійного вигорання, О. Мірошниченко виділяє основні його симптоми.

Психофізичні симптоми можна охарактеризувати таким чином:

- відчуття частої втоми як ввечері, так і зранку;
- відчуття емоційного й фізичного виснаження;
- зниження світосприйняття;
- загальна астенія (слабкість, зниження активності та енергії, погіршення біохімії крові та гормональних показників);
- часті безпричинні головні болі, постійні розлади шлунково-кишкового тракту;

- різка втрата чи різке збільшення ваги;
- повне чи часткове безсоння (швидке засипання й відсутність сну вранці або, навпаки, нездатність заснути і «важке» пробудження вранці, коли потрібно вставати на роботу);
- постійний загальмований, сонливий стан і бажання спати протягом усього дня;
- задишка або порушення дихання за фізичного чи емоційного навантаження;
- помітне зниження зовнішньої і внутрішньої сенсорної чутливості (погіршення зору, слуху, нюху й дотику, втрата внутрішніх, тілесних відчуттів, запаморочення, тремтіння) [3].

Характеристика емоційних симптомів виявляється у такому:

- байдужість, нудьга, пасивність і депресія;
- зниження емоційного тону, почуття пригніченості;
- підвищена дратівливість на незначні, дрібні події;
- постійне переживання як негативних, так і позитивних емоцій;
- постійне відчуття млявості;
- втрата почуття гумору;
- негативізм у роботі та особистому житті;
- відчуття розчарування, безпорадності, невпевненості, нав'язливі думки (помститися);
- важкість зосередитися, нервовий плач, поганий настрій, песимізм [3].

Характеристика поведінкових симптомів проявляється у такому:

- важкою стає професійна робота, виникає неможливість її виконання;
- педагог суттєво змінює свій робочий день;
- часто педагог бере роботу додому, але не виконує її;
- педагогу часто важко прийняти рішення;
- педагог часто шукає виправдань за невиконання завдання собі та іншим;
- педагог зневірюється, у нього падає ініціативність до роботи;
- виникає байдужість до результатів роботи;
- неусвідомлене виконання будь-яких завдань часто з елементарними помилками;
- небажання включатися у різноманітні проекти;
- часто педагог самоусувається у професійній діяльності та перекладає свою відповідальність на інших;
- прояви невихованості та брутальності до колег;
- відбувається дистанціювання від співробітників та учнів, підвищення неадекватної критичності;
- проявляється відчуття некомпетентності в професійній діяльності;
- є нестача енергії та ентузіазму;
- особистість починає зловживати алкоголем, різко зростає кількість викурених за день цигарок, навіть можливе вживання наркотиків [3].

Характерним для інтелектуального стану є таке:

- інтелектуальний ресурс знижується;
 - виникають труднощі під час підготовки до занять та заходів;
 - небажання творчо працювати;
 - низький рівень професійної мотивації;
 - формалізоване виконання обов'язків;
 - інтелектуальна ригідність;
 - відсутність критичного мислення;
 - інтелектуальне безсилля;
 - важке сприймання нової інформації та поставлених задач;
 - погана інтерпретація;
 - виникають труднощі у роботі з нововведеннями;
 - немає інтелектуального розвитку;
 - педагог не виявляє прагнень до професійного зростання та самовдосконалення.
- Характерними ознаками соціально-психологічних симптомів є такі:
- неконтрольовані емоції;
 - замкненість у собі;
 - постійне занепокоєння та тривожність;
 - надмірна відповідальність за інших та відчуття страху;
 - негативна Я-концепція педагога;
 - невіра у позитивний результат;
 - деструктивні форми поведінки та розлади;
 - поява негативних звичок;
 - агресивні форми поведінки;
 - постійне відчуття самотності.

Здійснивши аналіз психолого-педагогічних джерел щодо сутності професійного вигорання педагогів, ми систематизували такі психологічні чинники:

- індивідуально-особистісні, такі як характер, темперамент, вік, стать, рівень самооцінки та рефлексивності;
 - організаційно-професійні, такі як умови праці, рівень заробітної плати, перевантаження на роботі, брак часу, ненормований робочий час;
 - психологічно-мотиваційні, такі як рівень емоційної та мотиваційної сфер, психологічна готовність до педагогічної діяльності.
- Таким чином, можемо виділити такі психологічні чинники, що сприяють виникненню професійного вигорання у педагогів:
- високий рівень відповідальності;
 - дисбаланс між інтелектуально-психологічними ресурсами та моральними й матеріальними стимулами;
 - виникнення конфліктів у педагогічному оточенні;
 - недостатні умови для самовираження та творчості; одноманітність діяльності та безініціативність;
 - відсутність позитивного оцінювання та заохочення;

- відсутність перспектив у роботі та подальшого саморозвитку;
- невирішені проблеми особистого характеру.

Висновки і пропозиції. Психологічні чинники, що сприяють виникненню професійного вигорання у педагогів, поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх чинників належать хронічно напружена психоемоційна діяльність, пов'язана з інтенсивним спілкуванням; дестабілізуюча організація діяльності, а саме нечітка організація та планування праці, погано структурована й розпливчата інформація; підвищена відповідальність за функції, що виконуються педагогом; неблагополучна психологічна атмосфера професійної діяльності; психологічно важкий контингент спілкування. До внутрішніх чинників професійного вигорання належать емоційна ригідність; слабкий рівень мотивації до діяльності; дезорієнтація особистості до виконання про-

фесійних завдань та небажання вдосконалюватися. Питання вивчення психологічних чинників, які сприяють професійному вигоранню педагогів, залишається актуальним та потребує подальшого розроблення практичних рекомендацій щодо профілактики та подолання професійного вигорання педагогів.

Список використаної літератури:

1. Бойко В. Синдром «емоціонального вигорання» в професіональному общении. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 105 с.
2. Никифоров Г. Психология здоровья : учебное пособие. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 256 с.
3. Мірошніченко О. Профілактика синдрому «професійного вигорання» у працюючих в екстремальних умовах : навчально-методичний посібник. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 156 с.

Vargata O., Kuleshova O., Mikheieva L. Psychological factors of professional burnout of the teachers

The article presents the psychological factors of professional burnout of the teachers. The article analyzes the terminology apparatus, which is used to refer to the psychological phenomenon of “professional burnout” of the teachers. The article describes the nature and characteristics of the psychological phenomenon of professional burnout of the teachers. The article theoretical reveals the definitions teacher, burnout, professional burnout, emotional burnout, professional burnout by teachers, psychological levels of professional burnout of the teachers, psychological cause of professional burnout of the teachers, psychological symptoms of professional burnout of the teachers.

The definition of the term “professional burnout of the teachers” as a result from long-term professional stresses of medium intensity is given and is characterized by impaired performance at work, fatigue, insomnia, increased susceptibility to physical somatic diseases. The article analyzes the stages of professional burnout of the teachers. The first stage of professional burnout of the teacher’s characteristics a tension. The second stage of professional burnout of the teacher’s characteristics an emotional exhaustion. The third stage of professional burnout of the teacher’s characteristics a complete exhaustion of the teacher.

The peculiarities of educational activities, factors, causes and symptoms of the phenomenon have been investigated. The theoretical analysis of the causes, factors, forms and levels of professional burnout of the teachers. The psychological factors, causes and symptoms of occurrence of this phenomenon are determined. As a result of the study, there is a negative impact of the psychological phenomenon of professional burnout on the mental health of the teacher’s psychological factors.

Key words: *teacher, burnout, professional burnout, emotional burnout, professional burnout by teachers, levels of professional burnout of the teachers, psychological factors of professional burnout of the teachers, psychological symptoms of professional burnout of the teachers.*

О. І. Васильченко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізького національного університету

Ю. Є. Халемендик

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізького національного університету

МІЖКУЛЬТУРНА ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена аналізу досліджень з проблеми міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців. Загальні інтеграційні тенденції у європейській системі освіти, визначення Радою Європи основних ключових компетентностей у контексті освіти впродовж життя, зокрема знань іноземної мови, обізнаність щодо ефективної міжкультурної комунікації, сучасні трансформаційні процеси, які відбуваються у вітчизняному суспільстві, зумовлюють необхідність підготовки фахівців нового типу, які вирішуватимуть поставлені перед ними завдання. Міжкультурна професійна компетентність майбутніх фахівців відповідає на визначені сучасні виклики суспільства, тому стала предметом розгляду з точки зору міждисциплінарних досліджень як невід'ємна складова частина процесу професійної підготовки студентів.

У статті розглянуто такі основні поняття, як «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність», «міжкультурна компетентність», в результаті чого стало можливим виокремлення основних компонентів міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців та позиція її авторського визначення.

З'ясовано, що, незважаючи на те, що протягом останніх десятиліть спостерігається тенденція до вивчення змісту міжкультурної компетентності фахівців різної професійної спрямованості, міжкультурна компетентність переважно розглядається у контексті іншомовної підготовки майбутніх фахівців, що залишає без належної уваги її соціально-педагогічні аспекти. Визначено, що більшість вітчизняних науковців розглядає міжкультурну компетентність як сукупність знань, умінь та навичок, яка зумовлює готовність особистості фахівця до міжкультурної взаємодії в іншомовному професійному середовищі.

Проведений аналіз наукових праць із проблеми дав змогу представити основні складові частини міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців. Отже, ними є знання щодо успішного професійного спілкування та культурних особливостей; уміння ефективно взаємодіяти з урахуванням професійних та культурних особливостей; навички встановлювати та підтримувати соціокультурні професійні контакти з колегами з іншомовного середовища.

Визначено основні складові частини міжкультурної професійної компетентності майбутнього фахівця, такі як знання, уміння, навички, які дадуть йому/їй змогу ефективно взаємодіяти у професійній діяльності з представниками інших культур. Грунтуючись на теоретичному аналізі наукових праць, пропонуємо визначити міжкультурну професійну компетентність майбутніх фахівців. Міжкультурна професійна компетентність майбутніх фахівців – це інтегративне соціально-особистісне новоутворення, що об'єднує знання, уміння й навички, які розвиваються у майбутнього фахівця впродовж життя в процесі іншомовного спілкування в умовах формальної і неформальної освіти з представниками інших культур.

Ключові слова: компетентність, професійне спілкування, професійна компетентність, міжкультурна професійна компетентність.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, розширення міжнародного співробітництва передбачають створення єдиної європейської зони вищої освіти й науки задля забезпечення високого рівня мобільності та конкурентоспроможності вітчизняних фахівців в умовах світового ринку праці. Сучасні педагоги повинні орієнтуватися на перспективи міжнародної співпраці, в яких

має бути розвинена така якість, як професійна мобільність у межах світового освітнього й наукового простору. Отже, усвідомлення значущості міжкультурного співробітництва як важливої складової частини професіоналізму майбутніх фахівців вищих навчальних закладів є актуальною проблемою професійної освіти. Водночас комунікація іноземними мовами та міжкультурна обізнаність

розглядаються представниками Європейської комісії, Ради Європи та Європейського парламенту як важливі ключові компетенції, що формуються в процесі навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема міжкультурної компетентності у сучасній вітчизняній педагогічній науці досліджується з позиції міжнародних та міжкультурних відносин у праці О. Огієнко [11], як окрема складова частина професійної підготовки в роботах О. Волярської [3], І. Секрет [18], Л. Суценко [20]. Важливість феномена міжкультурної професійної компетентності обґрунтовано у вітчизняних дисертаційних дослідженнях І. Бахова [2], Н. Самойленко [17], С. Радула [15], А. Токаревої [21].

Водночас нами не виявлено праць, у яких досліджувалася та вирішилась проблема розвитку міжкультурної професійної компетентності майбутніх магістрів педагогіки вищої школи в умовах неформальної освіти.

Мета статті полягає в аналізі поняття «міжкультурна професійна компетентність майбутнього фахівця» та визначенні її основних складових частин.

Виклад основного матеріалу. До основних понять розкриття проблеми розвитку міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців вищої школи нами віднесено такі поняття, як «компетентність», «професійна компетентність», «міжкультурна професійна компетентність».

Поняття «компетентність» визначено як «обізнаність у чому-небудь, знання, досвід; знання і досвід у тій чи іншій галузі; поінформованість, обізнаність, авторитетність» [19, с. 87]. У педагогічній енциклопедії поняття «компетентність» визначено як категорія, що містить, крім суто професійних знань, умінь і навичок, такі якості, як ініціативність, співробітництво, здатність працювати в групі; комунікативні здатності, вміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, відбирати й використовувати інформацію [13, с. 237].

У структуру поняття «компетентність» входять такі складові частини, як знання, настанови та навички, що спрямовують особистість ефективно виконувати різноманітні функції, досягати певних стандартів у професійній діяльності. Для оцінювання компетентностей пропонується виділяти з цього поняття набуті (базові) знання, вміння, навички та навчальні досягнення [8]. Зазначимо, що кожна «компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і умінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії» [8, с. 9].

У новій редакції Закону України «Про вищу освіту» (ст. 1) компетентність визначається як «динамічна комбінація знань, умінь і практичних

навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [6, с. 1]. Наголосимо на тому, що основний акцент у цьому визначенні робиться на такій властивості особистості, як здатність успішно виконувати професійну (навчальну) діяльність. Вважаємо, що до структури поняття «компетентність» входять і пізнавальні характеристики людини, і соціальні.

Так, аналізуючи компетентність, Л. Онищук розглядає її «як сукупність властивостей і якостей особистості, таких як знання, вміння, навички, способи діяльності» [12, с. 456]. На думку дослідниці, «компетентність формується в процесі оволодіння видом діяльності та проявляється настільки, наскільки успішно вона буде засвоєна людиною» [12, с. 462].

Отже, з огляду на вищезазначене компетентність ми розуміємо як сукупність професійних і когнітивних якостей особистості, що допомагають виконувати діяльність у соціальному середовищі; як похідний компонент від загальнокультурної компетентності; як рівень фахівця.

Використовуючи напрацювання результатів досліджень О. Овчарук із компетентнісного підходу до української освіти та матеріалів дискусії (проект Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй), визначаємо такі компетентності, як соціальна компетентність, загальнокультурна компетентність, компетентність з інформаційних і комунікаційних технологій, громадянська, підприємницька компетентність.

Зважаючи на проаналізовані наукові праці з визначення компетентностей, вважаємо за необхідне обґрунтування поняття «компетенція». Так, згідно з Енциклопедичним словником, «компетенція (від лат. "competere" – «досягати, відповідаю, підходжу») – коло повноважень, наданих законом, статутом або іншим актом конкретному органу або посадовій особі; знання і досвід у певній галузі» [5, с. 613]. У Словнику сучасної української мови компетенція трактується як «добра обізнаність із чим-небудь» [14, с. 560].

І. Зимня визначає компетенції через деякі внутрішні потенційні, приховані психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей і відносин, досвід), що проявляються в компетентностях людини [7]. З наведених означень компетенції неважко помітити, що в більшості з них зустрічається поняття «обізнаність», яке слід розуміти як добре ознайомлений з чимось, як володіння інформацією.

О. Волярська зазначає, що узагальнені знання, вміння та універсальні здібності є підґрунтям відповідних компетентностей особистості [3].

А. Маркова комплексно розробляла проблему професійної компетентності в логіці психології праці. Дослідниця обґрунтувала структуру професійної компетентності вчителя (професійні психологічні та педагогічні знання; професійні педагогічні вміння; професійні психологічні позиції, настанови вчителя; особистісні особливості, що забезпечують оволодіння вчителем професійними знаннями та вміннями) і визначила чотири види професійної компетентності вчителя (спеціальна, соціальна, особистісна, індивідуальна) [9].

Професійна компетентність розуміється нами як сукупність професійних компетенцій, інтегративна єдність, синтез інтелектуальних та дійових складових частин (когнітивної, діяльнісної), особистісних характеристик (ціннісні орієнтації, здібності, риси характеру, готовність до здійснення діяльності тощо) і досвіду, що дає змогу керівникові використати свій потенціал, здійснювати складні види діяльності, оперативно й успішно адаптуватися у постійно змінюваному суспільстві та професійній діяльності.

Таким чином, під професійною компетентністю фахівця ми розуміємо те, чим він уже опанував, а під компетенцією – те, чим він повинен опанувати. Проаналізовані поняття дають нам змогу перейти до вивчення питання щодо сутності та визначення складових частин міжкультурної компетентності.

У наукових розвідках останніх десятиліть спостерігається тенденція до вивчення змісту міжкультурної компетентності фахівців різної професійної спрямованості. Філософсько-соціологічний аспект цієї проблеми представлений у працях Т. Овсянникової [10], А. Садохіна [16], Н. Янкіної [22], у яких науковці міжкультурну компетентність розглядають як «сукупність знань, навичок і вмінь, за допомогою яких індивід може успішно спілкуватися з партнерами з інших культур як на побутовому, так і на професійному рівнях» [16, с. 133]; «здатність ефективно здійснювати міжкультурну взаємодію, виступаючи в ролі посередника між представниками своєї та іншої культури, усвідомлюючи себе представником певної етнічної спільноти, нації і всього людства та сприймаючи ситуацію міжкультурного діалогу як обов'язкову умову самореалізації і взаємозбагачення представників різних культур» [10, с. 153]; «важливий результат університетської освіти, базовий показник її якості в контексті глобальних тенденцій інтеграції освітнього простору в сучасному світі, розвинену готовність особистості до участі в міжкультурній комунікації, у тому числі на професійному рівні, у просторі діалогу культур, що розширюється» [22, с. 320].

Отже, на думку науковців, міжкультурна компетентність є сукупністю знань, вмінь і навичок, яка зумовлює готовність особистості фахівця до міжкультурної взаємодії в іншомовному професійному середовищі.

Міжкультурна компетентність вітчизняних фахівців у сучасній педагогічній теорії і практиці досліджується з позиції світових освітніх тенденцій, іншомовного професійного спілкування, соціокультурних взаємодій. Загальні проблеми формування міжкультурної компетентності як кінцевої мети іншомовної освіти висвітлюються в дослідженнях Н. Александрової [1], І. Бахова [2], С. Радула [15], Н. Самойленко [17], А. Токаревої [21].

Слід відзначити, що міжкультурну компетентність переважно розглядають у теорії і практиці іншомовної підготовки, залишаючи без належної уваги її соціально-педагогічні аспекти. Отже, багатоаспектність проблеми розвитку міжкультурної компетентності фахівців обумовило різночитання трактувань самого поняття. У зв'язку з цим виникає необхідність аналізу сутності та змісту міжкультурної компетентності.

У праці Н. Александрової з дослідження міжкультурної компетентності зазначено, що ця компетентність є складним особистісним утворенням, до складу якого входять знання щодо своєї та іншої культури, уміння й навички застосування цих знань, певні якості особистості, досвід спілкування з представниками іншої культури [1].

Ми повністю погоджуємося з твердженням українського дослідника І. Бахова, що міжкультурну компетентність фахівців слід розуміти як «інтегративно-динамічне особистісне утворення, що характеризується системою професійних знань, вмінь і якостей, які забезпечують можливість фахівцеві регулювати свої професійні дії» [2, с. 3]. Дослідник довів, що особливий інтерес у практиці професійного зростання майбутніх перекладачів викликає проблема оволодіння ними вербальними та невербальними моделями спілкування, що властиві іншомовним спільнотам [2, с. 3].

Н. Самойленко розглядає поняття «міжкультурна компетентність фахівця гуманітарного профілю» як «здатність будувати успішні комунікативні стратегії з представниками інших культурних груп; високий рівень соціальної прийнятності етнічної ідентичності, толерантне ставлення до неї, готовність до двозначних ситуацій у процесі спілкування та взаємодії» [17, с. 29].

Під міжкультурною компетентністю дослідниця проблем формування міжкультурної компетентності майбутніх менеджерів А. Токарева розуміє «інтегративне новоутворення, що об'єднує знання, уміння та особистісні якості, які формуються задля досягнення позитивної взаємодії, взаємозбагачення та входження до світового культурного контексту і розвиваються впродовж життя у процесі спілкування з представниками двох або більше культур» [21, с. 16].

Здійснений нами аналіз наукових праць дає змогу визначити такі основні складові частини

міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців:

1) знання щодо успішного професійного спілкування та культурних особливостей;

2) уміння ефективної взаємодії з урахуванням професійних та культурних особливостей;

3) навички встановлювати й підтримувати соціокультурні професійні контакти з колегами з іншомовного середовища.

Висновки і пропозиції. Отже, міжкультурна професійна компетентність майбутніх фахівців – це інтегративне соціально-особистісне новоутворення, тобто сукупність знань, умінь, навичок, які дають змогу майбутньому фахівцю успішно взаємодіяти у професійній діяльності з представниками інших культур як на побутовому, так і на професійному рівнях. Процес формування міжкультурної професійної компетентності відбувається в процесі іншомовного спілкування в умовах формальної і неформальної освіти з представниками інших культур. З огляду на це вивчення професійно спрямованої іноземної мови в умовах освіти передбачає виконання дій студентами на основі засвоєння соціокультурних і комунікативних мовленнєвих компетенцій.

Таким чином, проведений аналіз свідчить про складність розглянутих понять та неоднозначність позицій науковців щодо їхнього визначення. Результати здійсненого аналізу стають підґрунтям для аналізу тенденцій розвитку та процесу формування міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців у зарубіжних дослідженнях. Перспективу нашого дослідження ми вбачаємо у пошуку ефективних форм та методів формування міжкультурної професійної компетентності майбутніх фахівців в умовах змішаного або дистанційного навчання студентів.

Список використаної літератури:

- Александрова С. Формування міжкультурної компетентності студентів туристських спеціальностей. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Ч. I. № 14 (225). С. 6–10.
- Бахов І. Формування професійної міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2011. 20 с.
- Волярська О. Підготовка зареєстрованих безробітних та слухачів навчальних підрозділів підприємств, організацій, установ: теоретичні і методичні аспекти : монографія. Київ ; Запоріжжя : ІПК ДСЗУ : Кругозір, 2015. 479 с.
- Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
- Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Кремень ; заст. голов. ред.: О. Савченко, В. Андрущенко ; відп. наук. секр. С. Сисоєва. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
- Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- Зимняя И. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический аспект). *Высшее образование сегодня*. 2006. № 8. С. 20–26.
- Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с. (Бібліотека з освітньої політики).
- Маркова А. Психология профессионализма. Москва : Мысль, 1996. 308 с.
- Овсянникова Т. Педагогические условия формирования межкультурной компетентности студентов. *Вектор науки ТГУ*. 2011. № 2(5). С. 152–155.
- Огієнко О. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах : монографія / за ред. Н. Ничкало. Суми : Еллада, 2008. 444 с.
- Онищук Л. Сутність і зміст професійної компетентності вчителя. *Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір* : збірник наукових праць / за ред. І. Зязюна, Н. Ничкало. Київ ; Хмельницький, 2008. С. 455–463.
- Педагогика. Большая современная энциклопедия / сост. Е. Рапацевич. Минск : Современное слово, 2005. 720 с.
- Професійна освіта: словник : навчальний посібник / уклад. : С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало та ін. Київ : Вища школа, 2000. 381 с.
- Радул С. Міжкультурна компетентність викладача іноземної мови: зміст та структура. *Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2015. Вип. 24. С. 15–18.
- Садохин А. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2007. Т. X. № 1. С. 125–139.
- Самойленко Н. Теоретичні та методичні засади формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців гуманітарного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 ; НАПН України, Інститут вищої освіти. Київ, 2014. 40 с.
- Секрет І. Іншомовна професійна компетентність: проблема визначення. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. 2010. № 2. 312 с.

19. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. Пустовіт та ін. Київ : Довіра : УНВЦ «Рідна мова», 2000. 1017 с.
20. Сущенко Л. Науково-педагогічний супровід професійного зростання освітян: теорія і практика : монографія. Київ : Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова ; Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2011. 147 с.
21. Токарева А. Формування міжкультурної компетентності у майбутніх менеджерів зовнішньо-економічної діяльності засобами інтерактивних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти» ; Класичний приватний університет ; Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. Запоріжжя, 2013. 20 с.
22. Янкина Н. Формирование межкультурной компетентности студента университета : дисс. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Оренбург, 2006. 360 с.
-

Vasylychenko O., Khalemendyk Yu. Future professionals' intercultural competence as subject of research

The article is devoted to the analysis of findings on the problem of future specialists' intercultural professional competence. General integration trends in the European education system and the Council of Europe defined the key competences in the context of lifelong learning. Among them there is knowledge of a foreign language, awareness of effective intercultural communication. At the same time modern transformational processes that take place in the Ukrainian society and higher education caused the need for a new type specialist who could successfully respond to the new challenges of a society.

Future specialists' intercultural professional competence meets identified modern tasks of the society and therefore has become the subject of our consideration in terms of interdisciplinary research as an integral part of the process of students' professional training.

The article considers the basic concepts "competence", "professional competence", "intercultural competence" as a result of which it became possible to provide the main components of future professionals' intercultural professional competence and propose its authors' definition.

It was found that despite the fact that during recent decades there has been a tendency to study the content of intercultural competence of specialists of different professional domains, the issue of intercultural competence is mainly considered in the context of foreign language training ignoring its social and-pedagogical aspects.

It is determined that the vast majority of Ukrainian scientists consider intercultural competence as a set of knowledge, skills and abilities that determines the readiness of the individual to intercultural interaction in a foreign language professional environment.

The main components of future specialists' intercultural professional competence were identified knowledge of successful professional communication and cultural features; the ability to interact effectively, taking into account professional and cultural peculiarities; skills to establish and maintain social and cultural professional contacts with foreign colleagues.

Future professionals' intercultural professional competence is defined as an integrative social and personal formation that combines knowledge, skills and abilities that develop in the future specialists during their lives in the process of foreign language interaction in formal and informal education with representatives of other cultures.

Key words: *competence, professional communication, professional competence, intercultural professional competence.*

УДК 378.147+004.588+004.9+371
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.15>

В. Л. Васюк

доктор медичних наук, доцент,
доцент кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб
Буковинського державного медичного університету

Р. В. Слухенська

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини
Буковинського державного медичного університету

Н. Б. Решетілова

кандидат медичних наук,
доцент кафедри анатомії людини імені М.Г. Туркевича
Буковинського державного медичного університету

Г. І. Влад

кандидат фізико-математичних наук,
асистент кафедри біологічної фізики та медичної інформатики
Буковинського державного медичного університету

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ МЕДИЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

У статті розглянуто специфіку організації освітнього процесу в медичній освітній ланці під час довготривалих карантинних обмежень. Пандемія COVID-19 змінила звичний уклад речей. Підпала під її вплив така серйозна та необхідна сфера, як освітня. Дистанційне навчання стало вимушеною альтернативою навіть для такої освітньої ланки, як медична. Без сумніву, надзвичайно важко якісно організувати навчання студентів-медиків без організованої у стаціонарних умовах практичної складової частини. Однак повністю зупинити процес навчання на невизначений термін нереально, тому освітні медичні системи усіх країн намагаються адаптуватись до нинішніх умов без паралічу цієї важливої освітньої складової частини.

Пандемія Covid-19 значною мірою вплинула на всі сфери життя, зокрема на вищу медичну освіту. Однак навіть за таких умов необхідно знаходити шляхи оптимізації підтримки якості освітнього процесу на належному рівні.

Метою статті є розгляд специфіки освітнього процесу в умовах затяжної світової пандемії та українських реалій неготовності до цього кризового явища.

Найменше проблем у всіх ланках здобуття вищої освіти в умовах вимушеного, екстреного дистанційного онлайн-навчання виникає з проведенням лекцій. Крім того, перевага онлайн-режиму у цьому разі полягає в тому, що лекцію можна записати й дати можливість відсутнім в ефірі з тих чи інших причин студентам прослухати її. Складніша ситуація склалася з проведенням практичних занять для студентів-медиків, тому було вжито низку альтернативних заходів. До кожної теми практичних занять викладачами розміщуються завдання для самостійного опрацювання у вигляді протоколів, на навчальних онлайн-платформах виставляються практичні відео тощо.

Заклади на місцях та власне уряд санкціоновано намагаються зробити так, щоб студенти отримали практичні знання та навички, незважаючи на складність ситуації з пандемією. Звичайно, такі маніпуляції стосуються лише медичних предметів, які передбачають практичний курс. Блок теоретичних дисциплін та предмети непрофільного рівня повністю переведені на онлайн-навчання, якщо йдеться про те, що заклад знаходиться на території так званої червоної зони або вся країна перебуває в умовах повного локдауну.

***Ключові слова:** пандемія, COVID-19, дистанційне навчання, технічне забезпечення, медична освіта.*

Постановка проблеми. 2019 рік приніс людству нове явище, яке перевернуло життя, діяльність усіх без винятку країн світу. Пандемія COVID-19 змінила звичний уклад речей. Підпала під її вплив така серйозна та необхідна сфера, як

освітня. Дистанційне навчання стало вимушеною альтернативою навіть для такої освітньої ланки, як медична. Без сумніву, надзвичайно важко якісно організувати навчання студентів-медиків без організованої у стаціонарних умовах практичної

складової частини. Однак повністю зупинити процес навчання на невизначений термін нереально, тому освітні медичні системи усіх країн намагаються адаптуватись до нинішніх умов без паралічу цієї важливої освітньої складової частини.

Пандемія Covid-19 значною мірою вплинула на всі сфери життя, зокрема на вищу медичну освіту. Однак навіть за таких умов необхідно знаходити шляхи оптимізації підтримки якості освітнього процесу на належному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Найсвіжішим українським виданням щодо дистанційного навчання є колективна монографія В. Кухаренко, В. Бондаренко «Екстрене дистанційне навчання в Україні» [3], де висвітлено теоретико-методологічні погляди на проблему реалізації навчального процесу в умовах карантину, викликаного пандемією COVID-19. Методологічні аспекти проблеми дистанційної освіти розглядалися І. Зязюном, Н. Ничкало. Застосування у педагогічному просторі ідей ДН досліджують І. Солдаткін, М. Кухаренко, Ю. Богачков та інші вчені. Наукові роботи в галузі організації ДН належать таким провідним іноземним дослідникам, як Н. Фредеріксон, Ф. Рід, В. Кліффорд. М. Мур, Ч. Ведмеєр.

Мета статті полягає у розгляді специфіки освітнього процесу в умовах затяжної світової пандемії та неготовності України до цього кризового явища.

Виклад основного матеріалу. Спершу визначимо, що таке онлайн-навчання та дистанційне навчання. Д. Тейлор розуміє це явище таким чином: «дистанційне навчання – це індивідуальне навчання за спеціально підготовленими навчальними матеріалами, друкованими або електронним, підкріплене інтеграційними освітніми ресурсами й такими діями, як очне навчання, практичний досвід, зворотний зв'язок і підтримка студентів». «Дистанційне навчання є змішаним навчанням з впровадженням різних скоординованих модальностей і методів, що сприяють реалізації навчальної програми та ефективному навчанню» [7]. Таким чином, онлайн-навчання (e-Learning) не є самостійним процесом, а являє собою частину більш широкої галузі дистанційного навчання.

Онлайн-освіта у розвинених країнах ще задовго до пандемії стала серйозним конкурентом аудиторній [5]. Багато університетів по всьому світі уже мали добре налагоджену інфраструктуру ефективного онлайн-навчання. Безумовно, за такого раптового переходу більшість викладачів намагається максимально зберегти напрацьовані методику й стилі викладання, оскільки часу на планомірний перегляд навчальної програми зовсім немає. Однак не варто думати, що просте перенесення освітнього контенту в онлайн (відеозапису або тексти лекцій) буде мати той же ефект, що в аудиторії [6], оскільки викладання –

це не лише контент, воно нерозривно пов'язане з методами і способами донесення цього контенту респондентам освітнього процесу, діалогом, соціальною взаємодією в групі, вирішенням проблем, зворотнім зв'язком тощо. В онлайн-режим викладач повинен, як і раніше, розробляти дизайн заняття, підбирати джерела інформації (відеозаписи, статті, підручники), але цей менеджмент є лише відправною точкою майбутніх активностей, а хід заняття не підвладний викладачеві повністю, він може лише «менеджувати» і спрямовувати його у правильне русло [5].

Крім того, є ціла низка проблем, таких як технічні питання, стабільність інтернет-з'єднання, вміння користуватись новими платформами для онлайн-зустрічей, бути активним реципієнтом ресурсів для розміщення навчальних матеріалів, для медичних спеціальностей – доступ до роздаткового матеріалу, наочність, муляжі, практичні заняття в лікарнях, що важко реалізувати в умовах повного локдауну та лише дистанційного навчання. Разом ці проблеми створили своєрідний освітній колапс, який однозначно загальмував процес гармонійного навчання.

Найменше проблем у всіх ланках здобуття вищої освіти в умовах вимушеного, екстреного дистанційного онлайн-навчання виникає з проведенням лекцій. Крім того, перевага онлайн-режиму в цьому разі полягає в тому, що лекцію можна записати й дати можливість відсутнім в ефірі з тих чи інших причин студентам прослухати її або тим, хто її слухав, прослухати ще раз і таким чином краще закріпити матеріал [6].

Важливо розбити лекцію на фрагменти, перериваючись на виконання невеликих цікавих завдань, ставити питання щодо прослуханого матеріалу, що стимулює активне навчання. В онлайн-лекціях можна використовувати метод "Flipped classroom" («перевернутий клас»), коли в ході лекції проводяться різні активності на тему заздалегідь самостійно опрацьованого студентом матеріалу (це можуть бути глави підручника, стаття або відео) [2]. Щодо інструментарію, яким користуються учасники освітнього процесу, то для організації відеозустрічей дієвим є сервіс Google Hangouts Meet із можливістю трансляції навчального матеріалу в онлайн-додатку Google-презентації, що дає змогу вести обговорення в реальному часі за допомогою функції «Запитання аудиторії», «оживлюючи» онлайн-лекцію.

Складніша ситуація склалась із проведенням практичних занять для студентів-медиків. «Якщо раніше в клініці проходило все практичне заняття, тобто приходили студенти, приходили в якусь кімнату, займалися теоретично (наприклад, три години), а потім йшли ще на годину до хворого і поверталися в цю кімнату, то тепер ці три години ми можемо провести на іншому майданчику, щоб

зменшити навантаження на цю клініку, а безпосередньо в клініці вони й будуть проводити той час, який вони проводили біля хворого. Це той час, який ми не можемо зменшити, ми, безумовно, забезпечимо цю складову частину» [4]. У період повного локдауну таке забезпечення проводиться не могло, тому було вжито низку альтернативних заходів. До кожної теми практичних занять викладачами розміщуються завдання для самостійного опрацювання у вигляді протоколів. Практичну ж частину роботи склало розв'язання медичних задач. Алгоритм практичних задач такий: викладачі створюють мультимедійну презентацію, яка складається із задач, до кожної задачі є 2 запитання. Виводилась на екран одна задача для одного студента, у якого є три-чотири хвилин, щоб вирішити задачу, отже, отримати оцінку.

Великим недоліком дистанційного навчання для медичних спеціальностей є відсутність можливості роботи з пацієнтом та відпрацювання практичних навиків у реальному часі. Найбільш оптимальним рішенням для цього є демонстрація відеоролика або виконання викладачем власноруч певного навика (перевірка сили та тону м'язів, координаторних функцій тощо) з подальшим повтором цього студентом та коригуванням недоліків виконання викладачем [1].

Однак заклади на місцях та власне уряд санкціоновано намагаються зробити так, щоб студенти отримали практичні знання та навички, незважаючи на складність ситуації з пандемією. Звичайно, такі маніпуляції стосуються лише медичних предметів, які передбачають практичний курс. Блок теоретичних дисциплін та предмети непрофільного рівня повністю переведені на онлайн-навчання, якщо йдеться про те, що заклад знаходиться на території так званої червоної зони або вся країна перебуває в умовах повного локдауну.

Щодо поточної перевірки знань, то багато медичних навчальних закладів практикують використання віртуальних навчальних кімнат та хмарних сервісів Google Classroom, де студенти виконують практичні завдання та надсилають їх на перевірку.

Окрім цього, важливим моментом є контроль якості знань, особливо для студентів-медиків. Уряд в екстрених умовах розробляє низку заходів для перевірки рівня засвоєного матеріалу. «Зараз створена професійна платформа, вже знаходиться на етапі впровадження і включення її в роботу. Це професійна платформа, яка дає змогу ідентифікувати кожного студента, забезпечує

доступ до всіх матеріалів, дає розуміння, скільки часу студент провів, продивляючись відео, і за який час він склав тестові завдання. Теорія буде проходити в онлайн-форматі, але обов'язково будуть практичні заняття як в аудиторіях невеликими групами, так і в клінічних лікарнях» [4].

Висновки і пропозиції. Складний час пандемічних обмежень диктує свої жорсткі умови. Людство має адекватно й гнучко пристосовуватись до нелегких реалій. Це стосується такої важливої сфери, як медична освіта. Саме тому письмові іспити у форматі есе або тестів можна проводити дистанційно, а іспити щодо рівня володіння практичними навичками та ліцензійні іспити здійснюються навіть в умовах суворих обмежень. Під час їх проведення слід керуватися принципами доцільності, а користь повинна перевищувати ризик. Одне не підлягає сумніву: досвід дистанційного та онлайн-навчання, набутий у результаті пандемії COVID-19, стане невід'ємною складовою частиною медичної освіти.

Список використаної літератури:

1. Герасимчук В., Гриб В. Оптимізація викладання неврології в умовах дистанційного навчання. URL: <https://www.ifnmu.edu.ua/images/announcement/pdf2020/9/Матеріали%20конференції%202020.pdf>.
2. Кулакова Е., Кондратьева И. «Перевернутое обучение» в медицинском образовании. *Медицинское образование и профессиональное развитие*. 2015. № 2. С. 39–46. URL: <http://www.medobr.ru/ru/jarticles/344>.
3. Кухаренко В., Бондаренко В. Екстрене дистанційне навчання в Україні : монографія. Київ, 2020. 409 с.
4. Навчання медиків онлайн: як це відбуватиметься та чи готові студенти. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/navchannya-medikiv-onlayn-yak-ce-vidbuvatimetsya-ta-chi-gotovi-studenti-1617460.html>.
5. Fawns T., Jones D., Aitken G. Challenging assumptions about “moving online” in response to COVID-19, and some practical advice. *MedEdPublish*. 2020. № 9(1). P. 83.
6. Sandars J., Correia R., Dankbaar M., de Jong P. et al. Twelve tips for rapidly migrating to online learning during the COVID-19 pandemic. *MedEdPublish*. 2020. № 9 (1). P. 82.
7. Taylor D., Grant J., Hamdy H., Grant L., et al. Transformation to learning from a distance. *MedEdPublish*. 2020. № 9(1). P. 76.

Vasuk V., Slukhenska R., Reshetilova N., Vlad H. Specifics of the organization of the medical educational process during the pandemic

The article considers the specifics of the organization of the educational process in the medical educational chain during long-term quarantine restrictions. The COVID-19 pandemic has changed the way things are. Such a serious and necessary field as education also fell under its influence. Distance learning has become a forced

alternative even for such an educational unit as medical. Undoubtedly, it is extremely difficult to qualitatively organize the training of medical students without a practical component organized in inpatient settings. But to completely stop the learning process indefinitely is not realistic. Therefore, medical education systems in all countries are trying to adapt to current conditions without paralyzing this important educational component.

The Covid-19 pandemic has significantly affected all walks of life, including higher medical education. However, even in such conditions it is necessary to find ways to optimize the maintenance of the quality of the educational process at the appropriate level.

The purpose of the article: to consider the specifics of the educational process in a protracted global pandemic and the Ukrainian realities of unpreparedness for this crisis.

The least problems in all levels of higher education in the conditions of forced, emergency distance online learning arise with lectures. In addition, the advantage of online mode in this case is that the lecture can be recorded and give the opportunity to be absent from the air for one reason or another students to listen to it. The situation is more complicated with practical classes for medical students. Therefore, a number of alternative measures were taken. For each topic of practical classes, teachers post tasks for self-study in the form of protocols, practical videos were exhibited on educational online platforms, and so on.

Local institutions and the government itself are sanctioned to ensure that students gain practical knowledge and skills despite the complexity of the pandemic situation. Of course, such manipulations apply only to medical subjects that provide a practical course. The block of theoretical disciplines and non-core subjects are completely transferred to online learning, if it is about the fact that the institution is located in the so-called red zone or the whole country is in complete lockdown.

Key words: *pandemic, COVID-19, distance learning, technical support, medical education.*

УДК 378.046-021.68:796:334.722(043.5)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.16>

О. І. Верітов

кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
старший викладач кафедри фізичної культури і спорту
Запорізького національного університету

ТЕОРЕТИЧНІ УЗАГАЛЬНЕННЯ З ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

У статті викладено теоретичні й методичні засади формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту. Досліджено складну проблему, вирішення якої є перспективним науковим завданням і передбачає подолання низки суперечностей, зокрема, між об'єктивною потребою нинішнього українського соціуму в підвищенні статусу та поваги до людини-підприємця й відсутністю сформованої культури підприємницької діяльності як цільової характеристики підготовки майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту. Авторська концепція спирається на унікальні перспективи та самоактуалізаційний потенціал підприємницької діяльності у сфері фізичної культури та спорту, що має стати смислотворчою основою навчальної цілеспрямованості та усвідомленого пошуку студентом варіантів організації власної справи, яка стане логічним продовженням післяспортівної кар'єри в складних і важкопрогнозованих умовах ринкової економіки постіндустріального суспільства. Виділено основні корегувальні чинники традиційного педагогічного процесу в закладах вищої освіти спортивно-фізкультурного профілю, такі як використання специфічних принципів (принципи диджиталізації, варіативності освітніх траєкторій, ступеневості та кризовості, професійно-підприємницької контекстності); необхідних і достатніх педагогічних умов; персоналізованого навчально-методичного забезпечення; програмних (модельних) алгоритмів його поступової екстраполяції в практику індивідуального застосування. Експліковано педагогічні умови формування підприємницької культури, такі як нарощення індивідуальних ІТ-звичок та ІТ-присутності в освітньому, спортивно-фізкультурному, підприємницькому та соціальному середовищі; формування ціннісних установок на задоволення потреб інших людей у логіці усвідомленого контролю за альтруїстичними та комерційними мотивами; культивування практики прийняття рішень на основі інноваційних управлінських технологій (тайм-менеджмент, SMART тощо) засобами проблемного навчання; стимулювання розвитку підприємницького мислення, мотивації досягнення успіху та толерантності до ризиків засобами інтерактивних педагогічних технологій; насичення науково-дослідної роботи студентів підприємницьким змістом; забезпечення зустрічі з професійною позицією успішних підприємців у сфері фізичної культури і спорту та включення здобувачів освіти в соціальні (волонтерські) практики підприємництва; реалізація взаємодоповнюючих методик контролю та рефлексії динаміки розвитку підприємницьких якостей студентів. Встановлені факти свідчать про те, що в результаті педагогічного експерименту виникли такі кількісні та якісні зміни в особистісних і професійних характеристиках учасників освітнього процесу, які незаперечно свідчать про те, що процес формування підприємницької культури в експериментальних ЗВО відбувся більш успішно, що підтверджує гіпотезу дослідження, дають підстави констатувати досягнення його мети та виконання поставлених завдань.

Ключові слова: підприємницька культура, професійна підготовка, майбутній бакалавр фізичної культури та спорту, методичне забезпечення, педагогічні умови, методичний супровід, форми й методи навчання, заклади вищої освіти.

Постановка проблеми. Свобода підприємницької діяльності, більш вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України детермінували зростання ділової активності професіоналів різних галузей, зокрема суб'єктів спортивно-фізкультурного середовища, в якому розвиток підприємництва покликаний підвищити рівень здоров'я та соціального благополуччя громадян, популяризації в масовій суспільній свідомості ідеалів гармонійного та всебічного розвитку, досконалих фізичних здібностей і краси тіла тощо.

Зазначені процеси переконують у необхідності суттєвого корегування цільових і процесуальних характеристик професійної освіти майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту (ФКіС) на користь формування так званих *soft skills* (м'яких/гнучких навичок), якими є емоційний інтелект, ІТ-компетентність, готовність працювати в команді, лідерська життєва позиція, креативність, відповідальність, підприємницькі здібності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Надзвичайно важливу роль корегування цільових

і процесуальних характеристик професійної освіти майбутніх фахівців з ФКіС висвітлено в більшості фундаментальних науково-педагогічних досліджень останніх десятиліть, у яких підготовка професійних спортсменів, учителів фізичної культури, тренерів-викладачів, менеджерів, інструкторів з видів спорту, інших спортивних педагогів представлена як академічна освіта високого рівня складності, де зазначені фахівці готуються до ініціативного, творчого та відповідального виконання функцій збереження здоров'я, реабілітації, розвитку фізичних якостей населення (О. Ажиппо, Н. Белікова, В. Бойчук, Ю. Бріскін, М. Василенко, Г. Грибан, П. Джуринський, М. Дутчак, Є. Захаріна, Р. Клопов, Ю. Лянной, В. Мазін, І. Наконечний, М. Носко, Є. Приступа, В. Приходько, П. Рибалко, А. Сватъєв, Л. Сущенко, О. Тимошенко, О. Томенко, П. Хоменко, А. Цьось). Концептуальні задуми згаданих та багатьох інших авторів цілком логічно актуалізовано в Стандарті вищої освіти за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт», у якому підприємницький дух професії задекларований як запит на людину, що здатна виконувати складні завдання в умовах невизначеності.

На посиленні ролі ліберальних і демократичних цінностей у діяльності закладів вищої освіти (ЗВО), реалізації політики прозорості, доброчесності та академічної незалежності, розблокуванні творчої ініціативи та звільненні інших потужних ресурсів якості педагогічних процесів неодноразово наголошували державні діячі та реформатори сучасної вищої школи (В. Андрущенко, М. Винницький, Л. Гриневич, Л. Губерський, І. Зязюн, С. Калашнікова, С. Квіт, В. Кремень, В. Луговий, С. Ніколаєнко, П. Саух, Ж. Таланова, О. Шаров, О. Шинкарук).

Наукові та громадянські настанови згаданих і багатьох інших учених, що реалізуються нині у сфері вищої освіти, детермінували надзвичайно високу активність дослідників проблем підготовки майбутніх фахівців з ФКіС, зокрема в контексті розвитку або формування в них підприємницької (А. Молдаван [1]), етичної (Б. Без'язичний [2]), комунікативної (О. Лахтадир [3]) компетентностей, професійної надійності (О. Солтик [4]), суб'єктності (В. Бицюк [5]), культури професійної самореалізації (В. Мазін), готовності до впровадження технології спортивного менеджменту (Л. Безкоровайна [6]), самовизначення після закінчення спортивної кар'єри (Т. Арабаджи [7]), самоорганізації (О. Тесленков [8]), особистісної активності (С. Собко [9]), інноваційної (Д. Балашов [10]), маркетингової (Т. Тищенко [11]), анімаційної (А. Сидорук [12]) діяльності, використання національних засобів фізичного виховання (О. Притула [13]), організації спортивного дозвілля в аквацентрах (Т. Серман [14]).

Процес формування підприємницької культури майбутніх фахівців ФКіС повинен подолати низку суперечностей, а саме між об'єктивною потребою нинішнього українського соціуму в підвищенні статусу та поваги до людини-підприємця й відсутністю сформованої культури підприємницької діяльності як цільової характеристики підготовки майбутніх фахівців галузі ФКіС; між усвідомленням складності й ризикованості спортивно-фізкультурної діяльності в умовах ринкової економіки та усталеною системою форм, методів і засобів освіти студентів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт», які позбавлені практики контрольованого перебування в стресогенних умовах, вияву лідерських якостей, набуття досвіду ініціативної та ризикованої поведінки; між декларуванням вільного вибору індивідуальних освітніх траєкторій студентів та відсутністю практики фасилітації їхніх амбітних фінансово-економічних цілей і супроводу перспективних бізнес-ідей з боку викладачів та роботодавців в освітньому середовищі ЗВО; між дедалі вищими вимогами населення України до якості й переліку ринкових пропозицій у сфері ФКіС та недостатнім рівнем насиченості фахової освіти майбутніх бакалаврів комерційним і підприємницьким контентом, адекватними засобами й методами розвитку необхідних когнітивних, емоційних та поведінкових рис і якостей; між очевидною тенденцією до децентралізації фахової освіти, підвищенням академічної свободи ЗВО, можливостями впровадження індивідуалізованих освітніх програм та надто обережним залученням до педагогічного процесу ЗВО успішних підприємців галузі ФКіС, менеджерів спортивно-фізкультурних закладів, інших стейкхолдерів, що можуть підвищити якість навчання студентів, сприяти набуттю досвіду успішних підприємницьких дій. Усвідомлення необхідності виправити зазначені суперечності із застосуванням нових освітніх можливостей вищої спортивно-фізкультурної освіти ініціювало вибір теми дослідження.

Мета статті полягає в наведенні теоретичних узагальнень з дослідження проблеми формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту.

Викладосновного матеріалу. Підприємницька культура набуває ознак ключової якості сучасної людини в умовах капіталістично детермінованого соціуму, що ставить на порядок денний проблему відповідної модернізації підготовки нових поколінь (Z) фахівців спортивно-фізкультурної галузі як потенційних суб'єктів соціально корисного, високомаржинального та гуманістично спрямованого бізнесу. Втім, масова професійна підготовка майбутніх бакалаврів України з ФКіС з визначених дидактичних та екстраосвітніх причин поки що демонструє в цьому питанні певне відставання, незважаючи на те, що Державний стандарт

зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» передбачає в переліку компетентностей та результатів навчання випускника достатній набір складників підприємницького успіху людини, зокрема її здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі в умовах невизначеності.

Виявлено, що з огляду на суттєве збільшення та популярність запитів громадян на неформальні спортивно-фізкультурні послуги фахівці з ФКіС дедалі більше користуються можливістю персональної підприємницької активності задля отримання прибутку, що іноді має деструктивні наслідки для фізичного й психічного здоров'я населення. Відповідно, обґрунтовано, що їх індивідуальна підприємницька діяльність має не лише упредметнюватися через накопичені протягом життя й професійної освіти знання та практичні навички, але й корелювати з наявністю загальної культури, гуманістичних ціннісних установок, моральних та юридичних обмежень.

У результаті аналізу наукової, методичної, історичної та публіцистичної літератури в галузі філософії, соціології, мікроекономіки, спортивного менеджменту, медицини, психології, педагогіки тощо констатовано надзвичайно важливу роль становлення підприємницької культури (ПК) в історії людства й брак наукового висвітлення проблематики її формування в межах теорії та методики професійної освіти. Виявлений ретроспективний та сучасний досвід концептуалізації процесу формування ПК у різних професійних співтовариствах демонструє певну спадкоємність і залежність розуміння цього феномена від особливостей його «прищеплення» у різних суспільно-економічних формаціях, релігійних та етнічних групах.

Доведено, що в сучасних українських традиціях побудови освітнього процесу в контексті проблематики формування ПК домінує логіка поступового та передбачуваного нарощення необхідних когнітивних, психоемоційних та діяльнісних ресурсів людини, сформульованих у термінах здебільшого загальних компетентностей, більшість яких можна зарахувати до метаякостей або, з використанням патернів західної термінології, *soft skills*. Експліковано низку суперечностей такого підходу, більшість яких пов'язана з фрагментарністю та абстрактністю уявлень розробників освітніх програм і науково-педагогічних працівників про особливості підприємницької діяльності в нинішніх умовах загалом та в галузі ФКіС зокрема. Констатовано брак академічної та мультикультурної мобільності студентів, незначний футуристичний (прогностичний) потенціал у цільових та змістових характеристиках традиційного навчання, інші суттєві недоліки освітнього процесу, що поступово виправляються в стихійному або опосередкованому стейкхолдерами (НАЗЯВО тощо) варіанті якості вищої освіти.

Обґрунтовано вибір поліпарадигмальності як найбільш конструктивної стратегії наукового дослідження, що має великий пояснювальний потенціал авторського бачення феномена ПК та способів її формування завдяки діалектичному поєднанню ресурсів системного, синергетичного, інтердисциплінарного, особистісно-діяльнісного, аксіологічного, культурологічного та компетентнісного підходів.

Визначено, що підприємницька культура фахівців з ФКіС у контексті цього дослідження є індивідуальною характеристикою особистості професіонала, що формується з набутих протягом життя й фахової освіти системи знань, цінностей, моральних та етичних норм, прийомів і методів, які дають змогу на свій власний ризик та під свою відповідальність здійснювати персональну економічну діяльність у сфері спортивно-фізкультурного бізнесу відповідно до чинних у суспільстві правових обмежень, норм, традицій.

Дослідження особливостей здійснення підприємницької діяльності фахівців з ФКіС дало змогу виокремити найбільш популярні її види та організаційно-правові форми. Отже, ними є такі:

- індивідуальне підприємництво – діяльність професійних спортсменів, послуги спортивних інструкторів та тренерів, блогерська діяльність у соціальних мережах;
- у формі юридичної особи – діяльність фітнес-клубів та організацій, що надають в оренду спортивні споруди та інвентар тощо.

Загальними вимогами до економічних знань фахівців під час здійснення господарської діяльності визначено знання норм і процедур оподаткування, володіння маркетинговими технологіями, навички брендингу, оптимального розподілу часу та планування; специфічними економічними знаннями – способи організаційного проектування, ведення обліку господарських операцій, управління фінансами, ризиками та персоналом, ведення орендних операцій. До прикладних знань та вмій зараховано розуміння порядку державної реєстрації бізнесу, елементарні знання в галузі договірної права, створення відеороликів та технічного супроводження блогерської діяльності.

У процесі відбору та структурування ПК майбутніх бакалаврів з ФКіС виокремлено сім основних її компонентів (психологічний, етичний, економічний, управлінський, інформаційно-комунікаційний, соціальний та педагогічний). Для конкретизації кожного компонента вибрано по п'ять елементів (складників), що мають різний за вагою вплив на формування рівня ПК. На основі кваліметричного підходу розроблено факторно-критеріальну модель, застосування якої дає змогу визначити рівень ПК з урахуванням вагомості визначених семи компонентів. На основі факторно-критеріальної моделі розроблено текст

опитувальника, відповіді на який дають змогу оцінити рівень ПК за п'ятибальною шкалою.

Запропонований діагностичний інструмент допомагає не лише оцінити загальний рівень ПК респондентів, але й виявити найбільш проблемні її параметри, що в подальшому може бути використано для розроблення структурно-функціональної моделі формування ПК та змісту науково-методичного забезпечення її формування.

Авторська концепція спирається на унікальні перспективи та самоактуалізаційний потенціал підприємницької діяльності у сфері ФКіС, що має стати смислотворчою основою навчальної цілеспрямованості та усвідомленого пошуку студентом варіантів організації власної справи, яка буде логічним продовженням післяспортивної кар'єри в складних та важкопрогнозованих умовах ринкової економіки постіндустріального суспільства.

Такий пошук має відбуватися в межах впливу та нарощення суб'єктності студентів у трьох таких генеральних незалежних середовищах:

- спортивний (олімпійський, професійний або масовий спорт), головною метою якого залежно від різновиду є концентрація на підготовці та успішній участі в Олімпійських іграх (медалі, слава, честь держави); участі у видовищних шоу, бізнесі тощо (гроші, цінні призи, дохід від реклами тощо); самоствердження та гармонійний розвиток фізичних і психічних якостей (зміцнення здоров'я, гарний настрій та задоволення від активного типу дозвілля);

- освітній (академічне навчання в обсязі 240 кредитів у вибраній індивідуальній освітній траєкторії, у якому поєднано добре перевірені продуктивні технології педагогіки вищої школи та прикладні напрацювання спортивної дидактики);

- підприємницький (побутова економія, елементарна мікрокомерція та пошук способів отримання додаткового доходу тощо), головною метою перебування в якому є накопичення досвіду прибуткової економічної активності, фінансової грамотності з урахуванням того, що освітні та спортивні цілі на цьому етапі життя мають домінувати.

Основними корегувальними чинниками традиційного педагогічного процесу в ЗВО спортивно-фізкультурного профілю визначено використання специфічних принципів (принципи диджиталізації, варіативності освітніх траєкторій, ступеневості та кризовості, професійно-підприємницької контекстності); необхідних і достатніх педагогічних умов; персоналізованого навчально-методичного забезпечення; програмних (моделних) алгоритмів його поступової екстраполяції в практику індивідуального застосування.

На організаційно-методичному рівні в концепції враховано низку академічних традицій навчання майбутніх бакалаврів ФКіС, зокрема поєднання спортивно-тренувального та освітнього процесу, можливості та важливість проходження дослідницької та

виробничої практики із залученням успішних професійних тренерів, підприємців і роботодавців.

Обґрунтовано педагогічні умови формування ПК майбутніх бакалаврів з ФКіС, зокрема нарощення індивідуальних ІТ-звичок та ІТ-присутності в освітньому, спортивно-фізкультурному, підприємницькому та соціальному середовищах; стимулювання розвитку підприємницького мислення, мотивації досягнення успіху й толерантності до ризиків засобами інтерактивних педагогічних технологій; формування ціннісних установок на задоволення потреб інших людей у логіці усвідомленого контролю за альтруїстичними та комерційними мотивами; культивування практики прийняття рішень на основі інноваційних управлінських технологій (тайм-менеджмент, SMART тощо) засобами проблемного навчання; вивчення й засвоєння досвіду професійно успішних підприємців у сфері ФКіС та включення здобувачів освіти в соціальні (волонтерські) практики підприємництва; насичення науково-дослідної роботи студентів підприємницьким змістом; реалізація взаємопов'язаних методик контролю та рефлексії динаміки набуття студентами підприємницьких якостей.

На основі визначених програмних результатів навчання експліковано компоненти освітньої програми, представлені через 14 змістових модулів визначених навчальних дисциплін, науково-дослідну діяльність студентів (курслова робота, що включає розроблення персональних стартапів у галузі ФКіС), емпіричний експеримент з елементами підприємницької активності (наскрізна виробнича практика, що передбачає імітаційну спробу реалізації персональних стартапів під контролем та супроводом досвідчених носіїв ПК).

Методичне забезпечення змодельоване в логіці рекомендацій Національного агентства з питань якості вищої освіти, які упредметнюються у створенні педагогічними колективами та зацікавленими стейкхолдерами системи прозорих, соціально підтриманих, дидактично обґрунтованих, публічних та конкурентних документів і навчальних ресурсів, що дають змогу через модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище закладу вищої освіти об'єднати педагогів, адміністраторів, здобувачів освіти та інших стейкхолдерів в одну інтегровану систему, частиною наскрізної відповідальності якої є формування ПК студентів.

Ключовою відмінністю реалізації змодельованої системи є збільшення ступеня персоналізації та зацікавленості викладачів і студентів у побудові якісної, конкурентної, споживацько привабливої, візуально та змістовно доцільної архітектури навчальних дисциплін та окремих модулів навчання як важливих інструментів організації та фасилітації самостійної роботи студентів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» (на першому рівні вищої освіти), що покращують імідж та впливають на професійний рейтинг педагога,

надають суттєво більший набір варіантів адаптації студентів до когнітивних та психоемоційних особливостей їхнього сприйняття інформації, мотивів, сильних та слабких сторін, інтересів, а головне, персоналізованого темпу навчання.

Створення аутентичних, студентоцентризованих силабусів дисциплін, методичних рекомендацій до виконання курсових досліджень, креативних дидактичних завдань забезпечує можливість більш вільного та усвідомленого вибору форм навчання (очна, заочна, дистанційна, мережева, дуальна) через асинхронні та синхронні засоби дистанційної комунікації, одночасно підвищуючи цінність персональних зустрічей, консультацій та інших форм аудиторного контакту.

У педагогічному експерименті реалізовано низку додаткових інновацій у методичній та організаційній площині освітнього процесу, що, зокрема, передбачає таке:

- адаптація групових, індивідуальних, інтерактивних, контекстних, проблемно-пошукових методів навчання в практику онлайн-викладання (через Zoom, Google Meet, Webex-засоби);

- більш якісна інтеріоризація змісту лекцій та практичних занять (у текстовому, відео-, аудіо-, реальному режимі або в режимі трансляції), виконання навчальних, квазіпрофесійних, навчально-професійних завдань з використанням фото-, аудіо-, відеозаписів, що ідентифікують їх автора, консультативна, науково-дослідна та тьюторська підтримка в синхронному та асинхронному режимі, автоматизоване або персональне вжиття заходів контролю;

- залучення до освітнього процесу стейкхолдерів (тренерів, менеджерів оздоровчих клубів, власників спортивно-фізкультурного бізнесу, підприємців галузі тощо) на засадах сумісництва або тимчасових трудових угод тощо.

Аналіз даних, отриманих наприкінці педагогічного експерименту за допомогою авторського опитувальника в експериментальній (ЕВ) та контрольній вибірках (КВ), показав, що існує статистично достовірна відмінність за критерієм Манна-Уїтні між даними ЕВ та КВ за більшістю компонентів на прийнятому рівні значущості ($p < 0,05$). Винятком є соціальний компонент, за яким відмінності виражені ($p = 0,08$), проте не мають статистично достовірного характеру.

Аналіз даних експертного оцінювання в ЕВ та КВ виявив наявність відмінностей у рівні сформованості підприємницької культури між ЕВ та КВ, що підтверджено порівнянням отриманих даних за критерієм Манна-Уїтні за більшістю компонентів цієї професійної якості на прийнятому рівні значущості ($p < 0,05$). Винятком є інформаційно-комунікаційний компонент, за яким відмінності хоча й зафіксовані, проте не мають статистично достовірного характеру ($p = 0,08$).

Висновки і пропозиції. Встановлені факти свідчать про те, що в результаті педагогічного ек-

перименту виникли такі кількісні та якісні зміни в особистісних і професійних характеристиках учасників освітнього процесу, які незаперечно свідчать про те, що процес формування підприємницької культури в експериментальному ЗВО відбувся більш успішно, що підтверджує гіпотезу дослідження, дають підстави констатувати досягнення його мети та виконання поставлених завдань.

Проведене дослідження є ще одним кроком до побудови оптимальної інфраструктури якості освітнього процесу майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт», який не зупиняє інших методичних, організаційних можливостей формування готовності до підприємницького стилю життя та професійної діяльності.

Перспективу подальших досліджень становлять можливості розвитку підприємницької активності та комерційної продуктивності самих ЗВО, зокрема побудови автоматизованої системи викладацьких рейтингів, пошуку економічних механізмів, що стимулюватимуть до чесної конкуренції суб'єктів педагогічного впливу, а саме гарантів освітніх програм, професорсько-викладацький склад, інших адміністраторів та модераторів навчання.

Список використаної літератури:

1. Молдаван А. Актуалітети розвитку підприємницької компетентності майбутніх фахівців у галузі фізичної культури і спорту. *Теоретико-методологічні основи розвитку професійної освіти і навчання*. 2019. № 18. С. 16–23. DOI: 10.32835/2223-5752.2019.18.16-23.
2. Без'язичний Б. Теоретичні і методичні засади формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійної підготовки : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Скороводи. Харків, 2016. 435 с.
3. Лахтадир О. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» ; Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2017. 261 с.
4. Солтик О. Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Хмельницький національний університет. Хмельницький. 569 с.
5. Бицюк В. Формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2020. 230 с.

6. Мазін В. Формування культури професійної само-реалізації майбутніх учителів фізичного виховання : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2008. 222 с.
7. Безкоровайна Л. Формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту до впровадження технології спортивного менеджменту : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2009. 254 с.
8. Арабаджи Т. Формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Харків, 2017. 256 с.
9. Тесленков О. Педагогічні умови формування професійної самоорганізації майбутніх учителів фізичного виховання : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Одеса, 2017. 237 с.
10. Балашов Д. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до інноваційної професійної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка. Суми, 2018. 285 с.
11. Тищенко Т. Формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту до маркетингової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2012. 215 с.
12. Сидорук А. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до анімаційної діяльності в загальноосвітній школі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 288 с.
13. Притула О. Підготовка майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання національних засобів фізичного виховання у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницький, 2016. 234 с.
14. Серман Т. Підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до організації спортивного дозвілля учнівської молоді в аквацентрах : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 204 с.

Veritov O. Theoretical generalizations of research to the problem of formation of entrepreneurial culture of future bachelors in physical culture and sports

The author's view on theoretical and methodical basis for formation of business culture of future bachelors in physical culture and sports is covered in the work. It is shown that despite its complexity it is a promising scientific task, by resolving which a number contradictions will be overcome, in particular, the one between the objective need of the current Ukrainian society to improve the status and respect for an entrepreneur and lack of business culture as a target characteristic of training of future professionals in physical culture and sports. The author's concept is based on unique perspectives and self-actualizing potential of entrepreneurial activity in the field of physical culture and sports, which should become a meaningful basis for educational purposefulness as well as students' conscious search for business initiatives to set up their own business, which will be a logical continuation of post-sports career in difficult market economy society. The main corrective factors for the traditional pedagogical process in higher education institutions of sports and physical education profile are highlighted, these are the use of specific principles, such as digitalization, variability of educational trajectories, gradation and crisis, professional and business context); necessary and sufficient pedagogical conditions; personalized educational and methodical support; software (model) algorithms for its gradual extrapolation into the practice of individual application. The pedagogical conditions of formation of entrepreneurial culture have been explained among them the crucial are an increase of individual IT-habits and IT-presence in educational, sports-physical culture, entrepreneurial and social environment; formation of values to meet the needs of others in the logic of conscious control over altruistic and commercial motives; cultivating the practice of decision-making on the basis of innovative management technologies (time management, SMART, etc.) by means of problem-based learning; stimulating the development of entrepreneurial thinking, motivation to achieve success and risk tolerance by means of interactive pedagogical technologies; saturation of research work of students with entrepreneurial content; ensuring a meeting with the professional position of successful entrepreneurs in the field of physical culture and sports and the inclusion of students in social (volunteer) business practices; implementation of complementary methods of control and reflection on the dynamics of development of entrepreneurial qualities of students. The facts were proved during the pedagogical experiment show that as a result of pedagogical influence there were convincing quantitative and qualitative changes in personal and professional characteristics of participants of educational process which indisputably testify that process of formation of business culture in experimental institutions of higher education took place more successfully, which confirms the hypothesis of the study, signifies the achievement of its goals and objectives.

Key words: *entrepreneurial culture, professional training, future bachelor of physical culture and sports, methodical support, pedagogical conditions, methodical support, forms and methods of education, institutions of higher education.*

УДК 061.2-055.2.(477)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.17>**М. І. Воровка**

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і педагогічної майстерності
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького,
доцент кафедри соціально-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ЖІНОЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У статті проаналізовано становлення громадських жіночих організацій в Україні. Щодо визначення поняття «громадська організація» авторка дотримується підходу, що це «добровільне, незалежне, неприбуткове об'єднання громадян, яке ґрунтується на спільності інтересів її членів і спрямоване на досягнення соціально значущих цілей, захист інтересів і розв'язання соціальних проблем суспільства, громад, соціальних груп та індивідів».

З'ясовано, що, за даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), у 2019 р. (навіть без даних із тимчасово окупованої території) кількість громадських організацій зросла до 80 тис. Четверть із цих громадських організацій України розв'язують проблеми домашнього насильства та гендерної нерівності (25 %). Водночас реєстр громадських об'єднань видавав більш як 500 організацій, назви яких містять слово «жіноча/-ий», більш як 500 – похідні від іменника «жінка», більш як 25 – похідні від слова «гендер».

З'ясовано, що, на відміну від західних країн, де базовою функцією жіночих організацій був правовий захист, в Україні вони здебільшого зосереджуються на соціальній допомозі та культурно-освітній діяльності.

Вказується, що розгалуження мережі громадських організацій різного спрямування є однією з найважливіших ознак демократичного суспільства. Зазначено, що за роки незалежності в Україні сформувався впливовий агент соціальних змін – жіночі організації, до яких належать: традиційні, соціально-орієнтовані жіночі рухи, організації ділових жінок і феміністичні (гендерні) рухи. Діяльність останніх сприяла освоєнню цінностей демократії, зокрема гендерної рівності, трансформації суспільних поглядів щодо становища жінки в суспільстві, стимулювала зрушення в суспільній свідомості щодо гендерних питань, впливала на розвиток демократичних процесів, а також сприяла інституціоналізації гендерних досліджень і гендерної освіти в Україні.

Ключові слова: громадська організація; жіночий рух; класифікація течій жіночого руху: традиційні, соціально-орієнтовані; організації ділових жінок, феміністичні (гендерні), жіночі організації України.

Постановка проблеми. У 2000-х роках період активізації громадянського суспільства змінився посиленням контролю та заборон у регулюванні гендерних відносин у суспільстві з боку інститутів влади (держава, церква, ринок). Подальше посилення патріархальної ідеології після розпаду СРСР О. Мезенцева (1992) [9] визначила як «постсоціалістичний патріархальний ренесанс», а Т. Журженко (2004) [6] – як «пострадянський традиціоналізм». У ЗМІ, політичному та академічному дискурсі наголошується на зростанні соціальної значущості традиційних жіночих ролей дружини та матері, поверненні чоловікові економічної відповідальності за забезпечення сім'ї, важливій ролі «традиційно міцної» української сім'ї в процесах консолідації та відродження нації, значенні жіночої репродуктивної функції для посилення позицій українського етносу. Ідеалізація «традиційної сім'ї» передбачала дистанціювання від комуністичного досвіду, нав'язаного державою формального егалітаризму та повернення до «природних» гендерних ролей [6, с. 268].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із розпадом СРСР та відмовою від комуністичної ідеології радянські досягнення в сфері рівності чоловіків і жінок було знецінено, і вони не набули популярності в нових соціально-економічних умовах.

Пострадянський традиціоналізм, на думку Т. Журженко, має низку загальних істотних характеристик:

- абсолютизація сім'ї як однієї з вищих соціальних цінностей, її ідеалізація як форми соціального зв'язку між людьми; протиставлення сім'ї як соціальної норми «девіантним» несімейним формам організації життя;

- різко негативне ставлення до практики та результатів радянської сімейної та гендерної політики як таких, що мали моральні наслідки;

- фактичне зведення сім'ї до репродуктивної функції, до завдань дітонародження та соціалізації дітей; відносини подружжя розглядаються як похідні від батьківства;

- відновлення й розширення виробничої функції сім'ї задля відродження її моральної та

економічної автономії, гідності та високого статусу в соціумі;

– критика радянського досвіду гендерних відносин у родині, пов'язаних із порушенням «природного» поділу ролей, обов'язків і повноважень, з відмовою від основного принципу сімейного єдності – взаємодоповнюваності. На думку прихильників традиціоналізму, демократичний принцип рівних прав не можна поширювати на сімейні стосунки, які принципово передбачають нерівність, пов'язану зі статтю й віком його членів, що забезпечує формування сім'ї як цілісної та гармонійної спільноти;

– визначення пріоритетів сімейної політики колективними інтересами сім'ї як спільноти, що не диференціюється; вороже або байдуже ставлення до проблеми репродуктивних прав [6, с. 270–275].

Загалом відродження традиціоналізму є глобальним процесом, своєрідною відповіддю на виклики модернізації в сімейній сфері. Оскільки в Україні, як і в будь-якій іншій країні в період національного відродження, відбувалося звернення до жіночо-материнської символіки, український пострадянський патріархальний ренесанс спирався на націоналізм і національну міфологію. На зміну остаточно дискредитованому канону жіночності – «радянської супержінки» – прийшов образ Берегині – утілення національного ідеалу «Українки-Матері». Хоча популяризатори образу Берегині апелюють до історичних коренів, він, як доводить дослідниця у сфері історії та антропології О. Кісь [8], є цілком новочасним кабінетним міфом, створеним на зламі 80–90-х рр. на хвилі національного піднесення під гаслом відродження української духовності, етнічної ідентичності та культурних цінностей. За майже повної відсутності ґрунтовних історико-етнографічних досліджень становища українських жінок у минулому з'явилася безліч науково-популярних публікацій, що легітимізували в академічному дискурсі український патріархальний міф, а також міф про Берегиню. Його творці романтизують і сакралізують образ Українки-Матері, недвозначно вимагаючи материнської самопошвяти від кожної української жінки й щодо власної сім'ї, і щодо своєї великої родини – Нації. Це означає перетворення жіночих репродуктивних функцій (і самого материнства) на фактор суспільного престижу та влади, виведення жіночих соціальних ролей суто з природних, біологічних, анатомічних особливостей жіночого тіла.

Літературознавиця, одна з фундаторок гендерних студій в Україні С. Павличко, писала, що «патетична за формою та антиісторична по суті» теорія щодо культу матері є виявом глибинної зневаги до жіноцтва та «загалом має надати несправедливого зведення статусу жінки до другорядних суспільних ролей романтичного серпанку. Крім

того, вона має відвернути її увагу від сучасної проблематики до гордого захоплення власним минулим» [11, с. 61]. Американська україністка М. Рубчак [15], яка, хоча й підтримує думку про український матриархат, втрачений під культурним і політичним впливом Росії, гадає, що образ Берегині ґрунтується на культурі материнства, а не жінки як повноцінної та повноправної людини. Суттєво завищений статус Берегині має компенсувати біль від реального жіночого безправ'я й водночас нав'язати жінці модель її ідентичності в межах патріархальних моделей.

Розвиток громадського руху, розгалуження мережі громадських організацій різного спрямування є одними з найважливіших ознак демократичного суспільства. Оскільки в сучасному науковому дискурсі є багато підходів до визначення поняття «громадська організація», ми будемо дотримуватися підходу, за яким «узагальнено громадську організацію можна визначити як добровільне, незалежне, неприбуткове об'єднання громадян, яке засноване на спільності інтересів її членів і спрямоване на досягнення соціально значущих цілей, захист інтересів і розв'язання соціальних проблем суспільства, громад, соціальних груп та індивідів» [4, с. 42].

За даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), з 2012 по 2018 рр. (у 2018 р. – навіть без даних із тимчасово окупованої території) кількість громадських організацій зросла з 59 тис. до 80 тис. [14, с. 110]. Чверть із цих громадських організацій України розв'язує проблеми домашнього насильства та гендерної нерівності (25 %).

Мета статті – проаналізувати становлення громадських жіночих організацій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Піонери жіночого руху, що відродився після проголошення незалежності, намагалися ідейно пов'язати себе із подібними структурами, що діяли в Україні у дореволюційні часи або у Західній Україні у міжвоєнний період, але не мали під собою інституційної спадщини та суспільної підтримки. Тому подальший розвиток жіночого руху в Україні набув, на думку М. Богачевської-Хом'як [1, с. 161], виразних феміністичних ознак унаслідок стихійно прогресивних під час ринкових перетворень економіки, дискримінації жінок в політичній сфері та на ринку праці. На противагу попереднім періодам української історії жіночий рух став частиною життя українського суспільства.

Якщо в західних країнах базовою функцією жіночих організацій був правовий захист, то в Україні вони здебільшого зосереджуються на соціальній допомозі та культурно-освітній діяльності. Це зумовлено успадкованим від радянського минулого інституційним підґрунтям – законодавством, що забезпечувало та захищало основні

соціальні та політичні права жінок. Тому громадські організації на фоні соціально-економічної кризи в країні протягом 1990-х рр. перемкнулися на більш актуальні завдання – проблеми сімейної та молодіжної політики, материнства, охорони здоров'я, розвитку культури, освіти, захист прав дітей [10, с. 38]. Реєстр громадських об'єднань станом на квітень 2019 р. видавав більш як 500 організацій, назви яких містять слово «жіноча/-ий», понад 500 – похідні від іменника «жінка», більш ніж 25 – похідні від слова «гендер». Для розуміння змісту та місії жіночого руху доцільно скористатися запропонованою Л. Смоляр [12] класифікацією ідейних течій жіночого руху:

1. Традиційні жіночі рухи, які відродились одними з перших на базі раніше наявних жіночих організацій дореволюційних і повоєнних часів України: «Союз українок», що спрямовував діяльність жіноцтва на відродження історичних святинь і духовної культури українського народу; «Жіноча громада», яка сприяла відродженню громадянського суспільства, підвищенню соціального статусу та подоланню дискримінації жінок; «Всеукраїнське товариство імені О. Теліги», яке зосереджувалося на досягненні жінками рівних прав із чоловіками й утвердженні української державності тощо. Значну увагу ці та багато інших таких організацій приділяють благодійництву.

2. Соціально-орієнтовані жіночі рухи – найчисленніші з жіночих організацій, які виникли у відповідь на пекучі соціальні проблеми в суспільстві: «Організація солдатських матерів України» займається громадським контролем в армії та дотримується ідеології материнства у своїй культурній і політичній діяльності; спілка жінок-трудівниць «За майбутнє жінок України» ставить за мету поліпшення стану жінок і дітей, а також подолання демографічної кризи в Україні; еколого-просвітницькі організації «Екофем», «Дитина та довкілля» зосереджувалися на екологічному вихованні дітей, формуванні екологічного мислення; Сімферопольський жіночий клуб «Дочки-матері», одеська жіноча організація «Мати і дитя» займалися проблемами захисту соціально-економічних, правових та інших інтересів жінок-матерів. Соціально-орієнтовані жіночі рухи не виявляють активності в обстоюванні саме жіночих прав, оскільки орієнтуються на розв'язання нагальних соціальних потреб.

3. Організації ділових жінок – об'єднання економічного характеру на ґрунті ділових відносин: створена однією з перших київська федерація ділових жінок «Либідь»; кредитний союз «Жіноча взаємодопомога»; ГО «Ділові українські жінки», діяльність якої має на меті зміцнення впливу та ролі жінки в реформуванні українського суспільства; «Ліга ділових і професійних жінок України», діяльність якої спрямована на впровадження рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, запобі-

гання торгівлі людьми та насильству в сім'ї, участь жінок в економічних і соціальних перетвореннях тощо. Усі вищезазначені жіночі рухи спрямовують свою діяльність на зміну становища жінки в суспільному, політичному житті, підприємстві, намагаються досягти рівноправ'я з чоловіками;

4. Феміністичні (гендерні) рухи створюються та діють на основі групових спільних інтересів, взаємодовіри й порозуміння та мають форму громадянських ініціатив. До них належать професійні організації жінок («Українська асоціація жінок-кінематографісток», «Фемін інформ», «Жінка в засобах масової інформації», «Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем» тощо), які формально не визнають себе феміністичними. Через солідарний характер відносин, взаємопідтримку всередині груп створюють можливості для структуралізації жінок як соціальної групи, надають їхній діяльності організованого характеру, формують культуру свідомості жінки як особистості, активного суб'єкта в соціальному просторі, сприяють освоєнню свободи як складника демократії, зокрема й паритетної. Своєю діяльністю вони сприяють трансформації суспільних поглядів щодо становища жінки в суспільстві. Варто зазначити, що через скептичне ставлення до феміністичних ідей, почасти успадковане ще з радянських часів, навіть у 2017 р. незначний відсоток жіночих організацій офіційно визначав себе як феміністичні [13]. База відомостей жіночих організацій «Український жіночий портал»¹, за даними на 2019 р., містить інформацію про 288 жіночих організацій і тільки 16 організацій – за ключовим словом «фемінізм». Більшість із цих організацій існує формально. За даними експертів, на всеукраїнському рівні активно діють 20–30 організацій, діяльність ще 30–40 має регіональний характер [10].

До цієї групи належать правозахисні та благодійницькі організації, що зорієнтовані на розв'язання гендерних питань. У 1997 р. було створено Центр «Ла Страда – Україна» – громадську міжнародну правозахисну організацію, яка працює для забезпечення гендерної рівності, запобігання всім видам гендерного насильства, зокрема насильства в сім'ї, протидії торгівлі людьми та забезпечення прав дітей, сприяючи впровадженню міжнародних стандартів прав людини в усі сфери життя суспільства та держави. До завдань Центру, який 20 років очолює К. Левченко (з 2018 р. – урядова уповноважена з питань гендерної політики), зокрема, належить сприяння підвищенню рівня інформованості суспільства про права людини, досягнення гендерної рівності в суспільстві, необхідність ліквідації всіх форм насильства та жорстокого поводження; сприяння проведенню досліджень із зазначеної проблематики, організації конференцій, форумів, громадських акцій.

¹ <http://portal.uwf.org.ua/>

«Ла Страда – Україна» є членом Координаційної ради із запобігання торгівлі жінками при Уповноваженому Верховної Ради з прав людини, Експертної робочої групи при Міжвідомчій координаційній раді із запобігання торгівлі людьми, Громадської ради при Міністерстві внутрішніх справ України з питань забезпечення прав людини. У 2004 р. Центр «Ла Страда – Україна» став засновником і членом міжнародної асоціації «Ла Страда»².

У 2000 р. був створений та активно діє сьогодні Український жіночий фонд – міжнародна благодійна організація, що надає фінансову, інформаційну та консультативну допомогу організаціям громадянського суспільства з України, Молдови та, донедавна, Білорусі. УЖФ, директоркою якого є О. Бондар, є членом Міжнародної мережі жіночих фондів та Форуму благодійників України. Свою місію фонд убачає в допомозі таким організаціям, зокрема жіночим, відігравати активну роль у процесах розбудови демократичного суспільства, яке забезпечує рівність, справедливість і реалізацію людських прав шляхом підтримки громадянського суспільства через надання фінансових можливостей. Завдання фонду: просування людських прав та основних свобод громадян через зміцнення організацій громадянського суспільства; залучення ресурсів для підтримки громадянського суспільства через сприяння в розвитку культури філантропії в Україні; посилення консолідації жіночого руху як невіддільної частини громадянського суспільства України, Молдови та Білорусі; посилення участі громадянськості в процесах ухвалення рішень на різних рівнях; посилення уваги громадянськості до питань різноманітності та гендеру [2, с. 332].

Особливе місце в групі феміністичного руху посідали гендерні центри, з діяльністю яких пов'язана інституціоналізація гендерних досліджень і гендерної освіти в нашій країні. Більш детально їхній вплив на розвиток ГК суспільства буде розглянуто в наступному розділі.

Як вказує М. Богачевська-Хом'як [1, с. 41], до початку ХХІ ст. активізація громадської діяльності жінок в Україні була пов'язана з орієнтацією на розв'язання актуальних для нашого суспільства потреб, на відміну від рухів, які виникли у правовому суспільстві та спрямовані на нове для всієї історії людства, актуалізоване фемінізмом розуміння рівних прав.

Специфіка українського жіночого руху, на думку А.А. Карнаух [7], полягає в тому, що за роки незалежності: на початковому етапі в ньому переважала консервативна ідеологія «жінки-домогосподарки» та поступово наростали ідеї поміркованого характеру; українське жіноцтво не знаходить повною мірою застосування своєї політичної суб'єктності; український жіночий рух ще не став масовим явищем;

у реальному житті жіноче суспільство в Україні залишається значною мірою патріархальним.

Висновки і пропозиції. На відміну від Західної Європи та США, де жіночі організації щодо урядів виступають як група тиску, що намагається впливати на формування порядку денного публічної політики, актуалізуючи ті чи інші соціальні проблеми, в Україні спостерігаємо іншу ситуацію. Пострадянська політична культура, слабка ресурсна база та велика залежність від політичних рішень щодо соціальних проблем призвели до того, що між державою та жіночими громадськими об'єднаннями встановилися відносини патерналізму, що знижує політичний потенціал жіночого руху [10, с. 40].

На думку координаторки Громадської ради з гендерних питань при міжфракційному об'єднанні «Рівні можливості», керівниці Програми рівних можливостей жінок ПРООН Л. Кобелянської, жіночі організації в Україні не досить солідарні [5], проте ми можемо твердити, що жіночий рух у нашій країні стає агентом суспільних змін, розвивається повномасштабно, перетворюється на політичну та громадську силу. Представниці неурядових жіночих організацій беруть активну участь не тільки у формуванні державної політики щодо сім'ї, дітей, молоді, а також розвитку політики та інституційних механізмів забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків в усіх сферах суспільного життя, протидії торгівлі людьми, насиллю та дискримінації. Пропозиції неурядових жіночих організацій враховуються під час формування державних програм і національних планів дій. Спільно з жіночими організаціями проводяться всеукраїнські заходи та масові акції, розв'язуються найгостріші соціальні проблеми.

Розвиток жіночих організацій стимулював зрушення в суспільній свідомості щодо гендерних питань, зумовив виокремлення гендерного руху, який набуває дедалі більшого впливу на демократичні процеси в країні, стає реальним актором впровадження у громадську думку та суспільне життя цінностей егалітарної гендерної культури, а також сприяє інституціоналізації гендерних досліджень і гендерної освіти в Україні.

Розгалуження мережі громадських організацій різного спрямування є однією з найважливіших ознак демократичного суспільства. За роки незалежності в нашій державі сформувався впливовий агент соціальних змін – жіночі організації, до яких належать: традиційні, соціально-орієнтовані жіночі рухи, організації ділових жінок і феміністичні (гендерні) рухи. Діяльність останніх сприяла освоєнню цінностей демократії, зокрема гендерної рівності, трансформації суспільних поглядів щодо становища жінки в суспільстві, стимулювала зрушення в суспільній свідомості щодо гендерних питань, вплинула на розвиток демократичних процесів, а також сприяла інституціоналізації гендерних досліджень і гендерної освіти в Україні [3, с. 23].

² <http://la-strada.org.ua/>

Список використаної літератури:

1. Богачевська-Хомяк М., Веселова О.М. Жіночий рух в Україні. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол. : В.А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2005. С. 160–162.
2. Воронка М.І. Розвиток гендерної культури студентства у фокусі історико-педагогічного дослідження : монографія. Мелітополь, 2019. 410 с.
3. Воронка М.І. Теорія і практика розвитку гендерної культури студентів вищих навчальних закладів України (60-ті роки ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Кропивницький, 2019. 42 с.
4. Євдокимова І.А. Тенденції розвитку громадських організацій у сучасній Україні. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства : методологія, теорія, методи»*. 2018. Т. 41. С. 42–48. URL: <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/12527/11940>.
5. Жіночі рухи в Україні недостатньо солідарні: Лариса Кобелянська. *Громадське радіо—12.07.2015*. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/prostir-rivnosti/zhinochi-ruhy-v-ukrayini-needostatno-solidarni-larysa-kobelyanska>.
6. Журженко Т.Ю. Старая идеология новой семьи: демографический национализм России и Украины. *Семейные узы: Модели для сборки : сборник статей*. Кн. 2 / сост. и редактор С.А. Ушакин. Москва : Новое литературное обозрение, 2004. С. 268–296.
7. Карнаух А.А. Різноманітність підходів до типології жіночих рухів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2015. Вип. 17. С. 70–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2015_17_15.
8. Кісь О.Р. Кого оберігає Берегиня, або Матріархат як чоловічий винахід. *Гендерний журнал «Я» (Інформаційно-освітнє видання)*. 2006. № (4) 16: Євроінтеграція. Харків, 2006. С. 11–16.
9. Мезенцева Е.Б. Равенство возможностей в сфере занятости, или «Защитные» меры: женщины перед лицом выбора. *Женщины и социальная политика (гендерный аспект) / отв. ред. З.А. Хоткина*. Москва : НИИ труда, 1992. С. 23–46.
10. Ніколайчук К.А. Жіночі громадські організації у суспільно-політичному житті сучасної України. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2017. № 1. С. 35–41.
11. Павличко С.Д. Фемінізм. Київ : Основи, 2002. 322 с.
12. Смоляр Л.О. Самоорганізація жінок та відродження жіночого руху в Україні. *Жіночі студії в Україні : Жінка в історії та сьогодні : монографія / за заг. ред. Л.О. Смоляр*. Одеса : Астропринт, 1999. С. 178–223.
13. Сучасний жіночий / феміністичний рух в Україні: погляд зсередини. Український жіночий фонд, 2017. 19 с.
14. Феминологія : словарь терминов / Т.Н. Дубликаш, А.В. Дунебабин, Ю.Ю. Карасев, А.Н. Карпов, Е.Б. Левченко, О.Н. Пищулина (ред.). Харьков : Издательство ХНУ, 2002. 301 с.
15. Rubchak M. Evolution of a Feminist Consciousness in Ukraine and Russia. *The European Journal of Women's Studies*. 2001. Vol. 8 (2). P. 149–160.

Vorovka M. The establishment of public women's organizations in independent Ukraine

This article analyzes the establishment of public women's organizations in Ukraine. Concerning the definition of a "public organization", the author takes the approach that "it is a voluntary, independent, non-profit association of citizens, which is based on the common interests of its members and aims to achieve socially significant goals, protect the interests and social problems of society, communities, social groups and individuals".

Based on the data of the Unified State Register of Enterprises and Organizations of Ukraine (USREOU), it has been found out that in 2019 (even without data from the temporarily occupied territory) the number of NGOs increased to 80 thousand. A quarter of these NGOs in Ukraine address domestic violence and gender inequality (25 %). At the same time, the register of public associations has shown more than 500 organizations whose names contain the word "female", more than 500 organizations contain a word that derives from the noun "woman" and more than 25 organizations contain a word that derives from the word "gender".

It has been found out that in contrast to Western countries, where the basic function of women's organizations is legal protection, in Ukraine they mostly focus on social assistance and cultural and educational activities.

It is pointed out that the branching of the network of public organizations of different directions is one of the most important features of a democratic society. It is noted that during the years of independence, an influential agent of social change has been formed in Ukraine – women's organizations, which include: traditional and socially-oriented women's movements, business women's organizations and feminist (gender) movements. The activities of the latter have contributed to the development of the values of democracy, in particular, gender equality and transformation of public views on the position of women in society, stimulated a shift in public consciousness to gender issues, influenced the development of democratic processes as well as promoted institutionalization of gender research and gender education in Ukraine.

Key words: *public organization; women's movement; classification of women's movements: traditional, socially-oriented; business women's organizations, feminist (gender) organizations, women's organizations of Ukraine.*

УДК 372.851.9

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.18>

С. П. Гіренко

кандидат педагогічних наук, доцент,
заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ

Н. В. Партико

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та практичної психології,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»

А. О. Івченко

науковий співробітник науково-дослідного відділу розвитку фізичного виховання,
спеціальної фізичної підготовки і спорту
науково-дослідного центру проблем фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

Г. І. Гончар

кандидат наук із фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

В. В. Аксьонов

старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ З ФІЗИЧНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

Введення режиму карантинних обмежень на території України вносить відповідні корективи у зміст, місце та структуру організації індивідуального фізичного тренування здобувачів вищої освіти, зокрема й курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи Національної поліції України (НПУ). Розроблення нових форм і методів індивідуального фізичного тренування курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи НПУ в умовах карантинних обмежень сьогодні є актуальним і своєчасним напрямом наукової розвідки.

Відповідно до результатів аналізу останніх досліджень і публікацій, члени науково-дослідної групи встановили, що, попри значну кількість робіт обраного нами напряму наукової розвідки, питанням використання прикладних методик, спрямованих на підтримання рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів Національної поліції України в умовах карантинних обмежень з акцентованим використанням технічних засобів навчання (мультимедійних засобів мережі Інтернет, спеціалізованих мобільних додатків), присвячено недостатню кількість робіт, що підкреслює актуальність дослідження та практичний його складник.

Головною метою дослідження є розроблення й апробація методики підтримання оптимального рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів НПУ в умовах карантинних обмежень з акцентованим використанням мультимедійних засобів мережі Інтернет і прикладних мобільних додатків (технічних засобів навчання).

Врахувавши результати попередніх досліджень, ми розробили методику підтримання оптимального рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості курсантів Харківського національного університету внутрішніх справ в умовах карантинних обмежень з акцентованим використанням мультимедійних засобів мережі Інтернет і прикладних мобільних додатків. З метою підтвердження ефективності розробленої нами зазначеної вище методики проведено педагогічний експеримент. Під час порівняння показників до та після використання розробленої нами методики з технічними засобами навчання встановлено, що результати, отримані наприкінці педагогічного

експерименту в досліджуваних групах, підвищилися порівняно з вихідними даними, і ці відмінності переважно достовірні ($E_g, P < 0,05$).

Ключові слова: дистанційне навчання, майбутні офіцери, карантинні обмеження, методика, мультимедійні технології, спеціальна фізична підготовка, технічні засоби, фізична підготовка, функціональні комплекси.

Постановка проблеми. Відповідно до постанови КМУ від 9 грудня 2020 р. № 1236 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів із метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [1], у закладах вищої освіти, зокрема в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи МВС України, було продовжено дистанційну форму навчання. Відповідно, керівникам закладів освіти зі специфічними умовами навчання було рекомендовано передбачити індивідуальні канікули для здобувачів вищої освіти, зокрема й курсантів), а також організувати взаємодію учасників освітнього процесу в дистанційній формі з використанням мультимедійних засобів (тощо) мережі Інтернет.

Організація освітнього процесу дистанційним способом у теоретичному блоці навчальних дисциплін курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання Національної поліції України (НПУ) в умовах карантинних обмежень не викликала особливих складнощів, однак виникли проблеми з організацією навчального процесу в дистанційній формі у блоці практичних дисциплін, зокрема фізичної та спеціальної фізичної підготовки. Крім того, з огляду на перехід на дистанційне навчання майбутні офіцери НПУ значну частку вільного часу розпочали проводити за комп'ютером і телекомунікаційними пристроями, що, безсумнівно, може призвести до прояву: гіподинамії, захворювання очей, викривлення хребта та інших негативних наслідків малорухливого режиму дня (способу життя).

Важливим є той факт, що введення режиму карантинних обмежень вносить відповідні корективи у зміст, місце та структуру організації індивідуального фізичного тренування в зазначених обставинах, а це означає, що єдине місце, де можливо займатися фізичним тренуванням, – це місце проживання майбутнього офіцера НПУ. З огляду на вищезазначене простежується важливість розроблення нових форм і методів індивідуального фізичного тренування в умовах карантинних обмежень, а використання мультимедійних і телекомунікаційних засобів мережі Інтернет, а також сучасних мобільних додатків для організації самостійних занять фізичною культурою та спортом – забезпечить підтримання оптимальної фізичної та спеціальної фізичної форми майбутніх офіцерів НПУ в зазначених вище умовах, що

сьогодні є актуальним і своєчасним напрямом наукової розвідки.

Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи й дослідно-конструкторських робіт кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 2 (кримінальної поліції) Харківського національного університету внутрішніх справ (ініціативна тема, 2020–2021 р.р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг науково-методичної та спеціальної літератури в напрямі організації освітнього процесу курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання (вищих військових навчальних закладів інституцій сектору безпеки і оборони України), 1-й етап дослідження, травень-червень 2020 р., дав змогу визначити низку учених: О. Хацаюка, О. Єлісеєву, В. Жукова, В. Клименка [2], О. Мошковського, Н. Козак [3], Н. Лавриненко, Н. Партико, А. Ребрину, І. Савку, А. Ребрину [4], М. Саморока, В. Халепа, Н. Височіну, О. Хацаюка, Р. Іванішина [5] та інших фахівців (К. Бугайчука, С. Гордійчука, Т. Вайду, І. Шруба, Н. Слуцьку).

У наукових працях провідних учених і практиків: С. Лещені, С. Забродського, О. Хацаюка [6], Є. Солодовника [7], С. Забродського, О. Хацаюка, О. Нестерова, С. Власка, О. Большакова [8], С. Ящука, Г. Гончара, Р. Маслюка, В. Комара, В. Мудрика [9] та інших фахівців (В. Кухаренка, І. Пахомової, Н. Самолюк, Т. Тернавської, Д. Ткача) – висвітлено основні напрями організації системи дистанційного навчання (освіти) в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання (ЗВОСУН), вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) сектору безпеки й оборони України (зкладах вищої освіти).

Окремі напрацювання в напрямі організації системи фізичної та спеціальної фізичної підготовки майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки й оборони України (СБОУ), які викладено в роботах зазначених вище учених і практиків, доцільно використати під час розроблення методик, спрямованих на підтримання оптимальної фізичної форми (рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості) зазначених вище категорій правоохоронців.

Відповідно до результатів аналізу останніх досліджень і публікацій, зазначених вище, члени науково-дослідної групи встановили, що, попри значну кількість робіт обраного нами напряму наукової розвідки, питанням використання прикладних методик, спрямованих на підтримання рівня

фізичної та спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів Національної поліції України в умовах карантинних обмежень із акцентованим впливом технічних засобів навчання (мультимедійних засобів мережі Інтернет, спеціалізованих мобільних додатків), присвячено недостатню кількість робіт, що підкреслює актуальність дослідження та практичний його складник.

Метою статті є розроблення та апробація методики підтримання оптимального рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів Національної поліції України в умовах карантинних обмежень з акцентованим використанням мультимедійних засобів мережі Інтернет і прикладних мобільних додатків (технічних засобів навчання).

Для досягнення мети дослідження планувалося розв'язати такі завдання:

- здійснити аналіз науково-методичної та спеціальної літератури в напрямі організації освітнього процесу курсантів ЗВОСУН, ВВНЗ інституцій сектору безпеки й оборони України;

- провести моніторинг спеціальної науково-методичної літератури в напрямі організації системи дистанційного навчання (освіти) у ЗВОСУН, ВВНЗ сектору безпеки й оборони України (цивільних закладах вищої освіти);

- розробити й апробувати методику підтримання оптимального рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів Національної поліції України в умовах карантинних обмежень із акцентованим використанням мультимедійних засобів мережі Інтернет і прикладних мобільних додатків (технічних засобів навчання).

Виклад основного матеріалу. З метою розв'язання поставлених перед нами завдань і досягнення головної мети дослідження було створено науково-дослідну групу, до якої ввійшли провідні вчені та практики обраного напрямку наукової розвідки (С. Гіренко, О. Хацаюк, Н. Партико, Г. Гончар, А. Івченко, В. Аксьонов). Під час емпіричного дослідження члени науково-дослідної групи (НДГ) використали такі методи дослідження: абстрагування, аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, моделювання, математично-статистичні (кореляційного аналізу тощо), власний досвід службово-бойової (оперативної) діяльності, досвід підготовки збірних команд ЗВОСУН, ВВНЗ інституцій СБОУ зі службово-прикладних видів спорту до змагань різних рангів тощо.

Відповідно до результатів аналізу науково-методичної та спеціальної літератури (інтернет-ресурсів) в обраному нами напрямі дослідження встановлено, що як один зі шляхів розв'язання окресленої проблеми, під час організації індивідуального фізичного тренування курсантів Харківського національного університету внутрішніх справ (курсантів ЗВОСУН) в умовах каран-

тинних обмежень можливим є використання мобільних фітнес-додатків (Leap Fitness Group, Track Yoga, Спортсмен PRO, Nike Training Club, Seven, Travel Wod Generator for HIIT Workout, Sworkit, Runtastic, Strava Big та велоспорт – GPS та інші), а також спеціалізованих відеороликів. Використання зазначених вище технічних засобів навчання та медіаможливостей мережі Інтернет (сучасних технічних засобів навчання) забезпечує підтримання оптимального рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості правоохоронців досліджуваної категорії.

Надалі (2-й етап дослідження, червень-листопад 2020 р.), враховуючи результати попередніх досліджень [6; 8; 9], а також зміст проєкту Постанови КМУ від 9 грудня 2020 р. № 1236 [1], члени НДГ розробили методику підтримання оптимального рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості курсантів ХНУВС в умовах карантинних обмежень з акцентованим використанням мультимедійних засобів мережі Інтернет і прикладних мобільних додатків (табл. 1).

З метою підтвердження ефективності розробленої нами зазначеної вище методики (табл. 1) проведено педагогічний експеримент (грудень 2020 – січень 2021 р.р.), у якому взяли участь курсанти старших курсів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (n=68 осіб, середній вік досліджуваних 21,2 роки).

Досліджуваних курсантів було розподілено на контрольну групу (Кг, n=34 осіб) та експериментальну групу (Ег, n=34 осіб). До початку педагогічного експерименту курсанти Кг та Ег за рівнем фізичної та спеціальної фізичної підготовленості достовірно не відрізнялися (враховано поточну успішність за основними фізичними якостями: сила, спритність, швидкість, витривалість, а також рівень сформованості навичок застосування заходів фізичного впливу, сили за 4-бальною шкалою оцінювання відповідно до чинної нормативно-правової бази [10; 11]). Упродовж педагогічного експерименту курсанти Кг під час індивідуального фізичного тренування в зазначених вище умовах використовували традиційну методику підтримання оптимального рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості (відповідно до чинної нормативної бази [10; 11]).

Зі свого боку, досліджувані курсанти Ег під час індивідуальних фізичних тренувань в умовах карантинних обмежень додатково використовували розроблену нами методику (табл. 1) із технічними засобами навчання («Leap Fitness Group», навчально-методичні фільми з фізичної та спеціальної фізичної підготовки). Варто також підкреслити, що мобільний додаток «Leap Fitness Group» [12] – програма тренувань на кожен день для всіх основних груп м'язів, яка забезпечує всебічний фізичний розвиток індивіда в домашніх умовах.

Таблиця 1

Методика підтримання оптимального рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості курсантів ХНУВС в умовах карантинних обмежень із акцентованим використанням мультимедійних засобів мережі Інтернет і прикладних мобільних додатків

№ з/п	Зміст тренувальних завдань	Організаційно-методичні вказівки
1	2	3
1.	I. Підготовчий блок	
1.1.	Вхідний контроль.	Перевірка вихідного рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості (за окремим планом)
1.2.	Заняття 1. Згинання-розгинання рук в упорі лежачи. Стрибки ліворуч-праворуч. Тренування м'язів живота. Тренування ударів руками та ногами у стійці. Розтягнення (стречинг).	Дозування навантаження відповідно до індивідуально-типологічних особливостей досліджуваних курсантів. Тренування проводити коловим методом. Контролювати досліджуваними ЧСС. Кількість циклів від 1 до 3. Наприкінці тренування виконати заминку. Стежити за часом відпрацювання тренувальних завдань. Дотримуватися заходів запобігання травматизму.
1.3.	Заняття 2 Упор присівши – упор лежачи. Стрибки догори з упору присівши. Комплексне відпрацювання (імітація) ударно-кидкових дій. Розтягнення (стречинг).	
1.4.	Заняття 3. Згинання-розгинання рук в упорі на стільці (разів). Сійка в упорі лежачи на ліктях (планка, сек., безперервної фіксації). Відпрацювання тактичних комбінацій захисту-контратаки. Розтягнення (стречинг).	
1.5.	Заняття 4. Фізичні вправи з гантелями, гириями. Упор присівши – упор лежачи. Згинання-розгинання рук в упорі лежачи. Імітація кидків. Розтягнення (стречинг).	
1.6.	Заняття 5. Згинання-розгинання рук в упорі лежачи. Стрибки ліворуч-праворуч. Тренування м'язів живота. Тренування ударів руками та ногами у стійці. Комплексне відпрацювання (імітація) ударно-кидкових дій. Розтягнення (стречинг).	
2.	II. Основний блок	
2.1.	Заняття 6. Фізичні вправи з гантелями, гириями. Стрибки догори з упору присівши. Тренування ударів руками та ногами у стійці. Відпрацювання тактичних комбінацій захисту-контратаки. Сійка в упорі лежачи на ліктях (планка, сек., безперервної фіксації). Розтягнення (стречинг).	Дозування навантаження відповідно до індивідуально-типологічних особливостей досліджуваних курсантів. Тренування проводити коловим методом. Контролювати досліджуваними ЧСС.
2.2.	Заняття 7. Згинання-розгинання рук в упорі лежачи. Стрибки ліворуч-праворуч. Тренування м'язів живота. Згинання-розгинання рук в упорі на стільці (разів). Сійка в упорі лежачи на ліктях (планка, сек., безперервної фіксації). Комплексне відпрацювання техніко-тактичних дій (імітаційних) застосування заходів фізичного впливу на фоні значного фізичного навантаження. Розтягнення (стречинг).	Кількість циклів від 2 до 4. Наприкінці тренування виконати заминку. Стежити за часом відпрацювання тренувальних завдань. Дотримуватися заходів запобігання травматизму.
2.3.	Заняття 8. Згинання-розгинання рук в упорі лежачи (разів). Фізичні вправи з гантелями, гириями. Стрибки догори з упору присівши. Тренування м'язів живота. Тренування ударів руками та ногами у стійці. Комплексне відпрацювання (імітація) ударно-кидкових дій. Розтягнення (стречинг).	
2.4.	Заняття 9. Згинання-розгинання рук в упорі лежачи. Тренування м'язів живота. Комплексне відпрацювання техніко-тактичних дій (імітаційних) застосування заходів фізичного впливу на фоні значного фізичного навантаження. Розтягнення (стречинг).	
2.5.	Заняття 10. Згинання-розгинання рук в упорі лежачи. Тренування м'язів живота. Фізичні вправи з гантелями, гириями. Стрибки догори з упору присівши. Комплексне відпрацювання (імітація) ударно-кидкових дій. Розтягнення (стречинг).	
2.6.	Проміжний контроль.	Проміжний контроль рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості (за окремим планом)
3.	III. Константувальний блок	
3.1.	Заняття 11. Згинання-розгинання рук в упорі на стільці. Тренування м'язів живота. Згинання-розгинання рук в упорі лежачи. Фізичні вправи з гантелями, гириями. Тренування ударів руками та ногами у стійці. Відпрацювання тактичних комбінацій захисту-контратаки. Комплексне відпрацювання техніко-тактичних дій (імітаційних) застосування заходів фізичного впливу на фоні значного фізичного навантаження. Розтягнення (стречинг).	Дозування навантаження відповідно до індивідуально-типологічних особливостей досліджуваних курсантів. Тренування проводити коловим методом. Зменшувати час на відпочинок. Контролювати досліджуваними ЧСС.

Продовження таблиці 1

1	2	3
3.2.	Заняття 12. Стрибки догори з упору присівши. Згинання-розгинання рук в упорі лежачи. Стрибки догори з упору присівши. Тренування ударів руками та ногами у стійці. Тренування м'язів живота. Стрибки ліворуч-праворуч. Комплексне відпрацювання (імітація) ударно-кидкових дій. Розтягнення (стречинг).	Кількість циклів від 3 до 5. Наприкінці тренування виконати заминку. Стежити за часом відпрацювання тренувальних завдань. Дотримуватися заходів запобігання травматизму.
3.3.	Заняття 13. Згинання-розгинання рук в упорі лежачи. Тренування м'язів живота. Тренування ударів руками та ногами у стійці. Упор присівши-упор лежачи. Стійка в упорі лежачи на ліктях (планка, сек., безперервної фіксації). Комплексне відпрацювання (імітація) ударно-кидкових дій. Розтягнення (стречинг).	
3.4.	Заняття 14. Упор присівши – упор лежачи. Імітація кидків. Згинання-розгинання рук в упорі лежачи. Стрибки ліворуч-праворуч. Тренування м'язів живота. Тренування ударів руками та ногами у стійці. Розтягнення (стречинг).	
3.5.	Заняття 15. Стрибки ліворуч-праворуч. Тренування ударів руками та ногами у стійці. Упор присівши – упор лежачи. Стрибки догори з упору присівши. Комплексне відпрацювання (імітація) ударно-кидкових дій. Розтягнення (стречинг).	
3.6.	Контрольне заняття	

Примітка: алгоритм відпрацювання індивідуальних тренувальних занять із фізичної та загальнофізичної підготовки наскрізний (від заняття 1 до заняття 15); перед початком впровадження експериментальної методики здійснено вхідний контроль рівня фізичної та загальної фізичної підготовленості досліджуваних курсантів контрольної групи (Кг) та експериментальної (Ег); наприкінці 2-го блоку (основного), 3-го етапу педагогічного експерименту здійснено проміжний контроль рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості досліджуваних курсантів Кг та Ег; наприкінці педагогічного експерименту здійснено контрольне тестування рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості досліджуваних курсантів; тривалість заняття 90 хв; перед тренуванням проводився відеоінструктаж і перегляд навчально-методичних роликів відповідного напрямку, а також стандартна підготовча частина тривалістю до 10–12 хв.

Основною її перевагою є те, що вона не потребує присутності викладача, а також спеціального обладнання. Усі фізичні вправи, передбачені програмою, виконуються із власною вагою. Функціонал мобільного додатку «Leap Fitness Group» складається зі: спеціальної підготовчої програми (розминка та розтягнення м'язів); запису індивідуальних даних тренувань; зручного та оптимального графіку зі зниження власної ваги; демонстрації навчальних відеофільмів; особистого віртуального тренера тощо.

Алгоритм використання засобів індивідуального фізичного тренування передбачав потокове виконання досліджуваними курсантами Ег комплексів фізичних вправ (використано метод колового тренування) та найпростіших прийомів заходів фізичного впливу, які не потребують присутності партнера.

Послідовність відпрацювання навчальних питань і зміст індивідуального тренувального завдання на кожній «робочій станції» змінювалися відповідно до самопочуття досліджуваних курсантів Ег. Відпрацювання тренувальних комплексів на «робочих станціях» здійснювалося упродовж 40–50 сек. (наприкінці експерименту 50–60 сек), час на відпочинок становив 40–45 сек.

У міру вдосконалення фізичних якостей і спеціальної витривалості час відпрацювання тре-

нувальних завдань на кожній «робочій станції» збільшувався до 1 хв., а час відпочинку – до 40–45 сек. Кількість тренувальних циклів поступово було доведено до п'яти. Варто також зауважити, що членами НДГ систематично здійснювався проміжний контроль рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості курсантів Ег та Кг (результати викладено в табл. 2).

Крім того, для кожного досліджуваного курсанта Ег було встановлено індивідуальну кількість повторень на кожній «робочій станції» (частота серцевих скорочень (ЧСС) сягала 114–150 уд./хв. (1 аеробна зона). Водночас ми здійснювали контроль за особливостями відновлення досліджуваних курсантів Ег.

Порівнюючи показники до та після використання розробленої нами методики з технічними засобами навчання (табл. 1) встановлено, що результати (табл. 2), отримані наприкінці педагогічного експерименту, у досліджуваних групах підвищилися порівняно з вихідними даними, і ці відмінності переважно достовірні (Ег, $P < 0,05$).

Висновки і пропозиції. Отже, відповідно до результатів емпіричного дослідження члени науково-дослідної групи підтвердили високу ефективність методики підтримання оптимального рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості

Таблиця 2

**Кореляційний зв'язок рівня фізичної підготовленості досліджуваних курсантів ХНУВС (Кг та Ег)
упродовж педагогічного експерименту**

№ з/п	Фізичні вправи (прийоми рукопашного бою)	Блоки педагогічного експерименту					
		1-й блок вхідний контроль		2-й блок проміжний контроль		3-й блок підсумковий контроль	
		Кг, n=34	Ег, n=34	Кг, n=34	Ег, n=34	Кг, n=34	Ег, n=34
1.	Фізична підготовленість						
1.1	згинання-розгинання рук в упорі лежачи (разів)	0,231	0,232	0,260	0,319	0,306	0,352
1.2	стрибки ліворуч-праворуч (раз.)	0,353	0,352	0,377	0,384	0,350	0,400
1.3	тренування м'язів живота (раз.)	0,189	0,189	0,301	0,303	0,275	0,324
1.4	упор присівши-упор лежачи (разів)	0,246	0,245	0,281	0,286	0,270	0,320
1.5	стрибки догори з упору присівши (разів)	0,164	0,164	0,192	0,199	0,201	0,252
1.6	згинання-розгинання рук в упорі на стільці (разів)	0,148	0,148	0,187	0,294	0,268	0,318
1.7	стійка в упорі лежачи на ліктях (планка, сек., безперервної фіксації)	0,284	0,286	0,348	0,388	0,425	0,475
1.8	фізичні вправи з гантелями, гириями (разів)	0,163	0,163	0,181	0,191	0,148	0,198
2.	Спеціальна фізична підготовленість						
2.1	тренування ударів руками та ногами у стійці	0,352	0,352	0,377	0,383	0,349	0,399
2.2	імітація кидків	0,164	0,164	0,192	0,199	0,201	0,252
2.3	комплексне відпрацювання (імітація) ударно-кидкових дій	0,284	0,286	0,348	0,388	0,425	0,475
2.4	відпрацювання тактичних комбінацій захисту-контратаки	0,189	0,189	0,301	0,303	0,275	0,324
2.5	комплексне відпрацювання техніко-тактичних дій (імітаційних) застосування заходів фізичного впливу на фоні значного фізичного навантаження	0,248	0,247	0,283	0,288	0,272	0,322

майбутніх офіцерів Національної поліції України (з акцентом на використання технічних засобів навчання): прикладних мобільних додатків; мультимедійних засобів мережі Інтернет в умовах карантинних обмежень.

Члени науково-дослідної групи пропонують впровадити результати дослідження в систему дистанційної освіти курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи МВС України (вищих військових навчальних закладів інституцій СБОУ). Перспективи подальших досліджень в обраному напрямі наукової розвідки передбачають розроблення навчально-методичних фільмів у напрямі організації індивідуального фізичного тренування в умовах карантинних обмежень з акцентом на використання ізометричних вправ і засобів дихальної гімнастики «Цигун».

Список використаної літератури:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-ta-zaprovadzhennya-obmezhuvalnih-protiepidemichnih-zahodiv-1236-091220> (дата звернення: 08.03.2021).

- Хацаюк О.В., Єлісєєва О.С., Жуков В.Л., Клименко В.П., Бережний Ю.М. Модель формування готовності майбутніх офіцерів-правоохоронців до застосування заходів фізичного впливу в різних умовах службово-оперативної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 29 (Т. 2). Причорноморський НДІЕІ, 2020. С. 174–178.
- Мошковський О.М., Козак Н.Д. Задоволеність студентів факультету підготовки лікарів для Збройних Сил України рівнем і роллю фізичного виховання в навчальному процесі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 73 (Т. 2). Класичний приватний університет, 2020. С. 128–132.
- Лавриненко Н.Ю., Партико Н.В., Ребрина А.А., Савка І.М., Ребрина А.А. Формування професійних компетентностей у майбутніх військових перекладачів для дій в умовах значного психофізичного навантаження. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 73 (Т. 2). Класичний приватний університет, 2020. С. 69–76.
- Саморок М.Г., Халеп В.В., Височіна Н.Л., Хацаюк О.В., Іванішин Р.О. Формування професійних компетентностей у правоохоронців МВС України підрозділів спеціального призначення до дій у гірських умовах. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 71 (Т. 2). Класичний приватний університет, 2020. С. 208–216.

6. Лещеня С.В., Забродський С.С., Хацаюк О.В. Нові форми організації спортивних заходів у НГУ в умовах самоізоляції. 2020. URL: <https://ojs.ukrlo-gos.in.ua/index.php/mcnd/issue/archive> (дата звернення: 07.03.2021).
7. Солодовник Е.М. Особенности организации дистанционного обучения в ПЕТРГУ по дисциплине «Физическая культура и спорт». *Вопросы педагогики*. № 5 (1). ВИФК, 2020. С. 338–341.
8. Забродський С.С., Хацаюк О.В., Нестеров О.С., Власко С.В., Большаков О.О. Впровадження сучасних форм фізичної підготовки у систему професійної освіти майбутніх офіцерів Національної гвардії України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 72 (Т. 2). Класичний приватний університет, 2020. С. 130–144.
9. Ящук С.М., Гончар Г.І., Маслюк Р.В., Комар В.П., Мудрик В.Г. Перспективи використання мобільних додатків для самостійних занять спортом здобувачами вищої освіти в умовах карантинних обмежень. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 29 (Т. 2). Причорноморський НДІЕІ, 2020. С. 197–202.
10. Моргунов О.А., Забора А.В., Соколов В.В. Спеціальна фізична підготовка : роб. прог. навч. дисц. Харків : ХНУВС, 2020. 24 с.
11. Наказ МВСУ від 26 січня 2016 р. №50 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників НПУ», 2016. URL: <https://zako-n.rada.gov.ua/law-s/show/z-0260-16#Text> (дата звернення: 09.03.2021).
12. Leap Fitness (Leap Fitness Group). 2021. URL: <https://leap.app> (дата звернення: 10.03.2021).

Hirenko S., Partyko N., Ivchenko A., Honchar H., Aksonov V. Methods of organizing the distance learning system for physical and special physical training of future officers of the National Police of Ukraine under quarantine restrictions

The introduction of the quarantine regime on the territory of Ukraine makes appropriate adjustments to the content, place and structure of individual physical training of higher education, including cadets of higher education institutions with specific training conditions of the National Police of Ukraine (NPU). Development of new forms and methods of individual physical training of cadets of higher education institutions with specific training conditions of the NPU system in the conditions of quarantine restrictions is an actual and timely direction of scientific research.

According to the analysis of recent research and publications, members of the research team found that despite the significant number of works of our chosen area of scientific intelligence, the use of applied techniques aimed at maintaining the level of physical and special physical training of future officers of the National Police in Ukraine. restrictions with the accentuated use of technical teaching aids (multimedia means of the Internet, specialized mobile applications), devoted to the insufficient number of works, which emphasizes the relevance of the study and its practical component.

The main purpose of the study is to develop and test methods for maintaining the optimal level of physical and special physical fitness of future officers of the National Police of Ukraine in quarantine restrictions with emphasis on the use of multimedia Internet and applied mobile applications (technical training tools). During the empirical study, members of the research group (RG) used the following research methods: abstraction, analysis and synthesis, induction and deduction, modeling, mathematical and statistical (correlation analysis, etc.), their own experience of combat (operational) activities, experience preparation of national teams in service and applied sports for competitions of various ranks, etc.

Considering the results of previous research, RG members have developed a method of maintaining the optimal level of physical and special physical fitness of cadets of Kharkiv National University of Internal Affairs in quarantine restrictions with emphasis on the use of Internet multimedia and mobile applications. In order to confirm the effectiveness of the above methodology, we conducted a pedagogical experiment. Comparing the indicators before and after using the method developed by us with technical teaching aids, it was found that the results obtained at the end of the pedagogical experiment in the studied groups increased compared to the initial data and these differences are mostly significant (Eg, $P < 0,05$).

Key words: distance learning, future officers, quarantine restrictions, methods, Multimedia Technologies, Special Physical Training, Technical means, Physical Training, functional complexes.

UDC 37.211.24

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.19>**T. P. Golub**

PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English in Technical Direction № 2
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

O. O. Kovalenko

Lecturer at the Department of English in Technical Direction № 2
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

O. I. Nazarenko

Lecturer at the Department of English in Technical Direction № 2
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

L. M. Zhygzhytova

Lecturer at the Department of English in Technical Direction № 2
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

THE USAGE OF PROVERBS AND SAYINGS IN THE PROCESS OF LINGUISTIC EDUCATION AT TECHNICAL UNIVERSITY

The article considers the helpful and useful function of English proverbs and sayings in the process of foreign language teaching for the creation of communicative and intercultural competences for professional purposes in the sphere of engineering, Information Technologies, economic and other non-linguistic specialties at technical university. The article also deals with such essential aspects of language studying as grammar and vocabulary via the usage of English proverbs and sayings; their function, structural types, means of expressiveness and semantic peculiarities and appliance in the process of communication, their pedagogical values and importance in creation students' intercultural profound knowledge, positive behavior and language awareness and abilities for their future professional activities and carrier. The research has been performed among 100 students of the 5th year of studying at the Institute of Telecommunication Systems. The study, overview and generalization of leading linguists and scholars from different countries have been conducted. The object of our research was the usage of proverbs and sayings because of their extended usage in real life, functionality and topicality, their helpful role in teaching different aspects of English Grammar and in expanding the English Vocabulary, as well as creating a positive atmosphere in the educational environment, thus stimulating and motivating students in acquiring knowledge of the subject, that will set them up for achieving professional competencies and it will also help them to find productive means for further self-studying, for finding new information or advancing already obtained skills. Moreover, the studying and usage of the English proverbs and sayings illustrate that, despite the existence of frontiers between countries, and regardless of the division of peoples into nations and nationalities, their different mentality, ethnocultural features and educational differences, our attitude to common human categories and values, such as love, friendship, honesty, diligence, Motherland and many other important notions coincide completely. The awareness of this phenomenon will help our students to create intercultural competences and friendly relationship with English speaking people on our way to the European Union, to the world without borders and misunderstanding.

Key words: proverbs, sayings, foreign language, grammar, vocabulary, competences, knowledge.

Problem statement. The current processes of globalization in all spheres of our life have influenced and predetermined different changes not only in politics, industry, Information Technology, our social and cultural life, but also in the field of education, as the most important, necessary and influential branch of the society, that can ensure reliable and stable development of the economy, providing it with highly qualified specialists and real professionals, who could be able to work with all modern achievements of the humanity and at the same time who would be able to design something unique, more efficient and

unusual to meet the new needs and challenges of our today's world. That is why a young specialist must have a good command of one or better two foreign languages and be able to conduct efficient disclosing with his/her business interlocutors all over the world either for academic or business communication or for fluent discourse at the household level. Because of this, education has become a leading player in the field of information medium, demanding crucial changes in the creation of the modernized system of higher education as well as in the selection of new methods, approaches and techniques for the teaching

activities. For this purpose, the thorough studying of all aspects of foreign language preparation, including Grammar structures and Lexical materials are really of great importance in the process of learning. In this regards, the most rational and effective methods and approaches for teaching foreign languages are being constantly looked for, developed and created by the leading teachers, applied linguists, methodologists and scientists. Nevertheless, all new achievements in the methodology of teaching foreign languages are based on main fundamental principles and techniques, which have already proved their efficiency, utility and importance. This article considers the usage of English proverbs and sayings as an integral part of spoken language and as the vehicle of communication method which is aimed to develop students' spoken skills and to help them understand native speakers better, improving their language acquisition at technical non-linguistic university.

Analysis of recent research and publications.

Proverbs and sayings are a spacious part of English culture and many linguists and scientists have been studying their origin, sources, etymology, functions and many other aspects of these short and concise pieces of folklore. Theoretical background for studying the semantics of proverbs and sayings for their possible ways of translation was founded by the works of G. Toury, N. Fairclough, G. Fauconnier, M. Turner; R. Ridout, C. Willing, E. Ivanov, J. Petrushevskaya analyzed the etymology of proverbs, M. Peters described proverbs and other communicative phraseological units; A.K. Belousova, N.K. Epriskaya, A.A. Slusareva studied the ways of improving the teaching of foreign languages through the comparative analysis of images in proverbs and sayings.

The aim of this article. In this article we analyze the educational value of using proverbs and sayings for studying grammatical structures and lexical material, as well as phonetics, at the practical lessons at the Institute of Telecommunication Systems of the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute". For this purpose, 100 students of the first year of studying from 4 groups of 2 specialties were invited to take part in the research. The research has been continuing for 5 years till the students are at the fifth year of studying and we can analyze the results of our research.

The main purpose of our research was to offer different proverbs and sayings as the additional materials to four groups of students of the specialty "Telecommunication Systems" and to the students of specialty "Technical Equipment of Telecommunications". Now, when the participants of our research are studying at the fifth year and conducting the necessary professional practice in different companies, foreign ones including, they

are obliged to communicate with native speakers, at the same time checking up, whether the additional material in the form of the proverbs was helpful or not.

Presenting main material. The English proverbs and sayings were chosen as the object of our research because of their extended usage, functionality and topicality. Regardless of their ancient topology (many of them originated from ancient Greek and Latin languages, and in the Middle Ages the proverbs were broadly used for teaching Latin in European schools) they are still widely applied in modern English by native speakers in all spheres of their life [2, p. 868]. If we want our students to understand an Englishman in a broad range of different situations, we should provide them with these "short and meaningful units, which have the rhythmic organization in poetic style" [4, p. 6]. Proverbs and sayings help our students to perceive better the culture, customs and traditions, as well as the way of living and behavior of the foreigners. While working on the proverbs and sayings, students find out many common features in the content of the English proverbs and the Ukrainian ones, but it is not because of borrowings. It means, that different peoples have got a lot of things in common, as they possess a great number of proverbs of similar meaning in both languages, because such notions as work, love, friendship, honesty, Motherland are equally precious for different people in different countries: "A friend in need is a friend indeed", "There is no place like home", "Love me – love my dog" [3, p. 352]. A great variety of proverbs and sayings allows teachers to use them in the educational process for students of all ages and different levels of language knowledge. Applying proverbs and sayings at the lesson provides students with positive emotions and feelings, motivates them to master and use a foreign language as a tool of intercultural communication. The deep sense of these short sayings not only develop students' critical thinking but also has a great educational value, provides "a general rule of behavior drawn from practical experience" [4, p. 9]. "Custom is the second nature", "Diligence is the mother of success", "At Rome do as the Romans do". In the process of studying proverbs and sayings are often used as means of expressions, which help to develop the students' ability to "feel" the language, understand its subtle variations [1, p. 753]. In different stages of language studying the usage of proverbs and sayings at the lessons really helps to solve different educational tasks and problems. There are three main aspects of any human language: grammatical, phonetical and lexical [5, p. 8]. From the very first lessons of studying the English language, it is possible to use proverbs and sayings for forming correct phonetic pronunciation of the language. Even at the university we often meet students who don't know how to pronounce the word

“hour” in a proper way. In this case, we correct them, and as the example of a mute “h” students get a proverb: “Honesty is the best policy”. Also, for helping in pronunciation such words as “closure”, “exposure” students are offered the proverbs: “Eat at pleasure, drink with measure”, “The busiest man finds the most leisure”, “Business before pleasure”. As to the lexical aspect of the English language, there is also a great number of proverbs and sayings which help students to study the new words faster, to extend and enrich the vocabulary in a more effective way. For example: in the Ukrainian language there is only one word to denote the action of giving some money for a particular period of time: “позичати”, but in English there are two different words, and it is sometimes difficult for students to understand and memorize the difference between them. In this case the proverbs: “Neither a borrower nor a lender be” and “Never borrow, never lend if you want to keep a friend” will come in handy, and its rhythmic organization in poetic style will simplify the hard work of keeping the new and strange words in memory. Also, together with the saying “Neither fish nor flesh”, students remember the structure “Neither ... nor...”. There is one more unusual word for our students – “worth”, which needs clarification and special attention, because it is often confused with the superlative form of the adjective “bad” (bad – worse – the worst): “The Cobbler always wear the worst shoes”, “Hope for the best, prepare for the worst”. To clear up this point we have used the following proverbs: “One volunteer is worth ten pressed men”, “The laborer is worthy of his hire”, “An ounce of prevention is worth a pound of cure” “A bird in a hand is worth two in a bush”, “One today is worth two tomorrow”, “The game is not worth the candle”, “A swarm in May is worth a load of hay, a swarm in June is worth a silver spoon; but a swarm in July is not worth a fly”.

To fulfill the main task of nowadays, that is to teach students communication in a foreign language, teachers should also pay special attention to the most widely used aspect of the English language, which, at the same time, is the least studied, so-called “phrasal verbs” or “multi-part” verbs. It is possible to find phrasal verbs in everyday English, as well as in films, songs, fiction, etc., where they make up approximately 40 per cent of spoken language. In formal style they are recommended to be avoided, to be replaced by ordinary words, or we should build up a sentence in another way. For example: call up – telephone, come by – obtain, put off – postpone, bring up – educate, get after – chase, be after – want, keep after – criticize, give up – stop doing, stop using something, etc. Phrasal verbs enrich the spoken language and make it brighter, more vivid and colourful. That is why to understand the native speakers correctly and to be able to transmit our thoughts in the same way they do, we should teach our students to “doze” into

the rules of their perception of the reality, to master all possible means of expressing this reality, i.e. to be able to make up the speech not by means of separate words, but by means of word-combinations, or expressions. In this regards, English folklore is also rich in different proverbs and sayings: “Never put off till tomorrow what you can do today”, “Dogs that put up many hares kill none”, “When the fox preaches, take care of your geese”, “A bad penny always turns up”, “It is better to wear out, than to rust out”, “He will never set the Thames on fire”, “To call off the dogs”, “The dogs bark, but the caravan goes on”, “An apple a day keeps the doctor away” etc.

The most difficult part of any foreign language for everybody to study and use correctly is its grammar, and the great number of English proverbs are really helpful in this case. Thus, to better understand such notions as Non-Finite-forms of the verbs, such as Infinitive, Gerund and Participle with their special rules and peculiarities we have learned with students many meaningful and educational proverbs and sayings. So, to remember the grammar structure of Infinitive, students were offered the following ones: Infinitive is used after the structure It + be + adjective/adverb: “It is never too late to learn”, “It is better to give than to receive”; to express purpose: “Live not to eat, but eat to live”, “Wait for the cat to jump”; Infinitive without “to” is used after the verbs of sense perception: “Each bird loves to hear himself sing”. Within this rule, we also pay students’ special attention to the word “to make”, which means “to force” somebody to do something, but not the meaning “to do”, “to produce”, as they studied it earlier, and some more proverbs with “make” for not using particle “to” before the next verb: “You can take a horse to water, but you cannot make him drink”, “It is enough to make a cat laugh”, “It is love that makes the world go round”, “Absence makes the heart grow fonder”. In continuation to this rule, we propose the proverbs with “let”: “Laws catch flies, but let hornets go free”, “Let bygones be bygones”, “Let sleeping dogs lie”, “Don’t let the grass grow under your feet”, so on. To understand Gerund better, which does not exist in Ukrainian language, we have used the following proverbs: “Seeing is believing”, “Doing is better than saying” – highlighting students’ attention to the fact, that Gerund can be used in the function of a subject; “It is good fishing in troubled waters”, “There is no use crying over the spilt milk”, “It is no use pumping a dry well” – the example of using Gerund after a special phrase; “By doing nothing we learn to do ill” – Gerund is used after a preposition. While studying Participle I, students were given such proverbs as: “Better die standing than live kneeling”, “A rolling stone gathers no moss”, “Barking dogs seldom bite”, “Beware of Greeks bearing gifts”. Also, while studying Participle II students worked with such proverbs and sayings as: “Money spent on the brain is never spent in vain”,

“Lost time is never found again”, “Well begun is half done”, “Self done is well done”, “Soon learnt, soon forgotten”, “A danger foreseen is half avoided”, “A penny saved is a penny earned”, paying attention to the passive meaning of the Participle II.

All students of technical specialties should be taught to write procedural instructions to different kinds of devices, as the product of their future inventions. It is necessary to emphasize the important determinants of the instruction, on all the main points, such as procedural information, main principles and examples. That is why, we remind them that, together with completing tasks in a stepwise manner, they should use the Imperative form of the main verbs and Modal verbs for expressing obligation, duty or necessity. There are a lot of proverbs to practice Imperative form of the verb: “Be slow to promise and quick to perform”, “Go to bed with the lamb and rise with the lark”, “Keep your mouth shut and your ears open”, “Don’t blow your own trumpet”, “Don’t cast pearls before swine”; and also there are a great number of proverbs with Modal verbs: “Children should be seen but not heard”, “Children and fools must not play with edged tools”, “A man can do no more than he can”, “Love may creep where it may not go”, “You can’t fit a round peg in a square hole”.

All students of the technical specialties should be taught to describe the procedures and results of their researches. In this case, the Passive Voice is widely used in the English language. However, this grammar notion is always a challenge, “a bitter pill to swallow” for our students. To help them to overcome this difficulty we chose some proverbs in Passive Voice: “Rome was not built in a day”, “A man is known by the company he keeps”, “Just as the twig is bent, the tree is inclined”, “The road to hell is paved with good intentions”, “A bird may be known by its song”, “Love cannot be forced”, “Never fry a fish till it’s caught”, “Old birds are not caught with chaff” etc.

Any grammar or lexical phenomenon of a foreign language that does not exist in our native language usually causes some particular difficulties, which can be solved only with the help of a teacher. In English and Ukrainian languages the singular and the plural forms of the Countable and Uncountable nouns do not coincide, that is why we have to help our students to cope with this unusual situation. The following proverbs, as a rule, come in handy: “No news is good news”, “Money is a good servant, but a bad master”, “Money doesn’t grow on trees”, “His money burns a hole in his pocket”, “Forbidden fruit is sweet”, “Hope is the poor man’s bread”, “A little knowledge is a dangerous thing”, “Diligence is the mother of success” etc.

One of the most difficult parts of English Grammar for our students is the sentences in the Conditional Mood. Their structure is not common in Ukrainian language, though we also have the same types of

sentences: simple (extended and unextended) and composite (compound and complex), we do not have a combination of different Grammar tenses in one of them. The Conditional Mood can be applied in simple, compound and complex sentences to express an action as unreal which would take place under certain conditions expressed or implied. Concerning the sentences of Zero Conditional Mood, it is quite easy for our students to understand the usage of it for expressing the laws of nature, but it is difficult for them to understand the usage of these sentences for expressing the general truth. To make the process of mastering conditional sentences easier but not less effective, we have studied some proverbs: “Where there’s smoke, there’s fire”, “What goes round, comes around”, “Where there is a will, there is a way”, “If you are not the lead dog, the view never changes”, “Man proposes but God disposes”. As to the sentences of the First Conditional Mood, it is not usual for us to use the Present Tenses in subordinate clause, and to use the Future Tense, or Imperative Mood in the Main clause, our students are inclined to use Future Tenses in both clauses. That is why, we train them by using the following proverbs: “Don’t trouble trouble, until trouble troubles you”, “If you want to have a friend – be one”, “When angry – count a hundred”, “If you cannot bite, never show your teeth”, “Don’t sell the bear’s skin before you have caught it”, “Open not your door when the devil knocks”, “If you play with fire, you’ll get burned” and others.

The mastering of the Second Conditional Mood sentences also requires a special drilling, as all complicated phenomena in a foreign language. Whereas these sentences are used to express unreal present, we sometimes ask students to translate them into the Ukrainian language. Here are some examples of the proverbs in the Second Conditional Mood, which simplify the understanding of this grammar material: “If there were no clouds, we should not enjoy the sun”, “If things were to be done twice, all would be nice”, “If wishes were horses, beggars might ride”, “If “ifs” and “ands” were pots and pans, there’d be no work for tinker’s hands”, “If youth but knew, if age but could”, “If it were not for hope, the heart would break”. But the most difficult for understanding and especially for the appliance in spoken language are the sentences in the Third Conditional Mood because of their Past Perfect tenses in the subordinate clauses and Perfect Infinitive after “would” in the main clauses. There are also two examples of the proverbs in the Third Conditional Mood: “If my aunt had been a man, she’d have been my uncle,” and “If God had meant us to fly, he’d have given us wings.” These are only the part of the proverbs, that were used at the lessons of the English language as additional material, aimed to develop students’ communication skills and abilities and to create their intercultural linguistic competences.

We asked students to answer the question: “Were the English proverbs helpful for you in communication with foreigners?” Having conducted the research, we obtained the following results (Table 1):

Table 1
Were the English proverbs helpful for you in communication with foreigners?

Group	Number	Very helpful	Helpful	Not helpful	Difficult to answer
TZ-01 m	25	15	6	3	1
TZ-02 m	24	10	8	5	1
TS-01 m	26	14	10	2	–
TS-02 m	25	10	3	10	2

As we can see on the table, the usage of English proverbs and sayings was very helpful for the majority of students, that is 49 of them, that equals to 49 %, it was just helpful for 27 students that is 27 % respectfully, it was not helpful for 20 students, that equals 20 %, and it was difficult to answer for 4 students, that constitutes only 4 %. As to compare the results according to the specialty, they are approximately equals “Very helpful”: 25 to 24; “Just helpful”: 14 to 13; “Not helpful”: 8 to 12; “Difficult to answer”: 2 to 2.

Conclusion. Thus, the usage of English proverbs and sayings are really important and helpful for developing students’ speaking skills and abilities; and for the creation of their intercultural competences and language awareness. Proverbs and sayings make our language brighter, more vivid and expressive. Having come from ancient times, the English proverbs and

sayings reflect customs, traditions, mode of living and thinking of the English people, at the same time, they help our students to doze into the atmosphere of the English language to feel and understand it better. Moreover, the English proverbs and sayings have a great educational, methodological and practical value to illustrate Grammar, enrich Lexical materials and to use them successfully in everyday communications.

References:

1. Belousova A.K., Epritskaya N.K. Improving the Teaching of Foreign Languages through Comparative Analysis of Images in Proverbs and Sayings. *Integration of Education*. 2018. Vol. 22. No. 4. P. 750–765. DOI: 10.15507/1991-9468.093.022.201804.750-765.
2. Ivanov E.E., Petrushevskaya J.A. Etymology of English Proverbs. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. 2015. Vol. 5. P. 864–872.
3. Kuzmyn S.S., Shadryn N.L. Russko-angliyskiy slovar poslovyts i pogovorok: 500 eydynyts / Russian-English Dictionary of proverbs and sayings. Moscow : Rus. Yaz. 1989. 352 p.
4. Слюсарева А.А. Использование пословиц и поговорок в обучении иностранным языкам. URL: <https://www.rgph.vsu.ru/ru/science/sss/reports/11/slyusareva.pdf> (дата звернення: 02.03.2021).
5. Peters M. We need proverbs because they reflect who we are. URL: <https://www.bbc.com/worklife/article/20161117-we-need-proverbs-because-they-reflect-who-we-are> (last accessed: 02.03.2021).

Голуб Т. П., Коваленко О. О., Назаренко О. І., Жигжитова Л. М. Застосування прислів'їв і приказок у процесі лінгвістичної підготовки студентів технічного університету

У статті досліджено особливості застосування англійських прислів'їв і приказок у процесі викладання іноземних мов та їхній позитивний вплив на формування комунікативних і міжкультурних компетенцій студентів технічних спеціальностей під час навчання в технічному університеті. Досліджено основні аспекти вивчення англійської мови у вищому технічному навчальному закладі: вивчення граматики та розширення лексичного запасу студентів за допомогою англійських прислів'їв і приказок; досліджено функцію, структурні типи, засоби виразності та семантичні особливості, а також особливості застосування прислів'їв і приказок у процесі спілкування; визначено їхню педагогічну значущість і роль у формуванні міжкультурних знань, позитивної поведінки та мовленнєвої обізнаності студентів технічних спеціальностей. Проведено емпіричне дослідження серед 100 студентів I курсу магістратури Інституту телекомунікаційних систем. Представлено огляд та узагальнення результатів досліджень провідних мовознавців і науковців із різних країн світу, які займалися вивченням проблеми застосування прислів'їв і приказок у навчальному процесі. Прислів'я та приказки для застосування в навчальному процесі було відібрано з огляду на широту їхнього використання в повсякденному житті, функціональність та актуальність, корисність у навчанні різних граматичних аспектів англійської мови та розширенні лексичного запасу студентів немовних спеціальностей, а також у створенні позитивної атмосфери в освітньому середовищі, що, відповідно, стимулює та мотивує студентів до здобуття знань і формування мовленнєвих компетенцій. Досвід вивчення та використання англійських прислів'їв і приказок у навчальному процесі вищого немовного навчального закладу засвідчує позитивні соціокультурні явища, зокрема те, що, незважаючи на існування кордонів між країнами й незалежно від поділу людей на нації та національності, незважаючи на різний менталітет, етнокультурні особливості та освітні відмінності, наше ставлення до людських категорій і цінностей, таких як любов, дружба, чесність, працьовитість, Батьківщина та багато інших важливих понять, повністю збігається. Усвідомлення цього явища допоможе нашим студентам створити міжкультурні компетенції та дружні стосунки з англомовними громадянами різних країн в умовах сучасних глобалізаційних тенденцій, які панують у світі.

Ключові слова: прислів'я, приказки, іноземна мова, граматики, лексика, компетенції, знання.

УДК 371.134-615.825:616.233

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.20>

Г. Ф. Горпинич

викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки
факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ

В. А. Шемчук

кандидат педагогічних наук,
начальник науково-дослідного відділу розвитку фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
навчально-дослідного центру проблем фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій
Національного університету оборони імені Івана Черняхівського

Г. О. Коник

старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

О. А. Суровов

старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Д. В. Аксьонов

викладач кафедри фізичного виховання
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

МЕТОДИКА ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ ПІСЛЯ ЛІКУВАННЯ КОРОНАВІРУСНОЇ ХВОРОБИ

Враховуючи наслідки всесвітньої пандемії коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2), яка за своїми масштабами охопила всі групи населення, зокрема й представників інституцій сектору безпеки й оборони України (СБОУ), сьогодні важливим є пошук нових форм, методів і засобів фізичної реабілітації правоохоронців і військовослужбовців різних категорій і вікових груп після лікування коронавірусної хвороби, що підкреслює актуальність обраного напрямку наукової розвідки та практичну її спрямованість.

Узявши до уваги результати моніторингу науково-методичної та спеціальної літератури (інтернет-джерел), ми встановили, що питанням розроблення та впровадження в систему лікувальної фізичної культури представників різних груп населення (службової підготовки поліцейських і професійної підготовки військовослужбовців СБОУ різних вікових груп і категорій) ефективних методик фізичної терапії присвячено недостатню кількість робіт, що потребує подальших наукових досліджень.

Головною метою дослідження є розроблення та апробація методики фізичної терапії викладачів фізичної та спеціальної фізичної підготовки закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання Національної поліції України, вищих військових навчальних закладів Національної гвардії України після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2).

Відповідно до статистики Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо боротьби зі всесвітньою пандемією COVID-19 (SARS-CoV-2), ми встановили, що в переважній більшості хворих на зазначене вище захворювання спостерігається запалення легенів (пневмонія). Узявши до уваги цей факт, а також довідкову інформацію щодо наслідків (ускладнень) після перенесення зазначеного вище захворювання, члени науково-дослідної групи (НДГ) розробили методику фізичної терапії викладачів спеціальної фізичної підготовки закладів вищої освіти (ЗВО) зі специфічними умовами навчання Національної поліції України (НПУ), а також зазначених вище фахівців вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) Національної гвардії України (НГУ) після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2).

Порівнюючи показники до та після використання розробленої членами науково-дослідної групи методики фізичної терапії встановлено, що результати, отримані наприкінці педагогічного експе-

рименту в досліджуваних викладачів кафедр (фізичної підготовки та спорту Національної академії Національної гвардії України, тактичної та спеціальної фізичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ), суттєво підвищилися порівняно з вихідними даними, і ці відмінності переважно достовірні (Eg , $P \leq 0,05$).

Ключові слова: викладачі, відновлення, компетентності, коронавірус, лікувальна фізична культура, методика, служба підготовка, спеціальна фізична підготовка, фізична терапія, фізичне виховання.

Постановка проблеми. Зухвалим викликом для фізичного виховання різних груп населення, а зокрема системи фізичної та спеціальної фізичної підготовки представників інституцій сектору безпеки й оборони України, стала коронавірусна пандемія COVID-19 (SARS-CoV-2). Не оминула коронавірусна хвороба COVID-19 (SARS-CoV-2) й викладачів кафедр фізичної та спеціальної фізичної підготовки закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання Національної поліції України (НПУ), вищих військових навчальних закладів Національної гвардії України (НГУ) та інших інституцій сектору безпеки й оборони України (СБОУ).

З огляду на той факт, що сьогодні наявні вакцини проти COVID-19 (SARS-CoV-2), такі як: «Aifa», «Pfizer та BioNTech», «Moderna», «Спутнік V», «QazCovid-in», «CoronaVac (Sinovac)», «Novavax» та «Johnson & Johnson» [1] – малоефективні, лікування уражених зазначеним вище вірусом людей здійснюється відповідно до спеціальних медичних протоколів, які не досить дієві та спричиняють різноманітні побічні ефекти, що негативно впливає на відновлення організму представників різних груп населення.

Враховуючи вищевикладене та наявний стан справ боротьби людства проти всесвітньої пандемії, спричиненої коронавірусом COVID-19 (SARS-CoV-2) та його новими мутованими штамами, простежується важливість пошуку нових ефективних і надійних ліків, а також відповідних форм, методів і засобів фізичної реабілітації (терапії, ерготерапії) представників різних груп населення, зокрема викладачів кафедр фізичної та спеціальної фізичної підготовки закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання (інших вищих військових навчальних закладів інституцій СБОУ) після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2), що підкреслює актуальність обраного напрямку наукової розвідки та практичну її спрямованість.

Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи й дослідно-конструкторських робіт кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 2 (кримінальної поліції) Харківського національного університету внутрішніх справ (ініціативна тема, 2020–2021 р.р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг науково-методичної та спеціальної

літератури (інтернет-джерел) в напрямі організації системи фізичної терапії (ерготерапії) представників різних груп населення, (1-й етап дослідження, вересень-жовтень 2020 р.) дав нам змогу визначити низку вчених і практиків: Ю. Копочинську [2], Л. Андрійчук [3], П. Віндюка [4], Л. Рубан [5] та інших фахівців (О. Беспалову, О. Скомороха, О. Стасюка, О. Толкачова, Г. Туміловича).

Цікавими за своїм змістом і сутнісними характеристиками є теоретико-методичні праці вчених: В. Зюзя, Т. Бабич, В. Балухтіної [6], С. Старікова, В. Юдіна, С. Калашнікова, П. Мохова, С. Ткаченка, Є. Косухіна [7], М. Костінова [8], Y. Xiaobo, Y. Yuan, X. Jiqian, S. Huaqing, X. Jia'an, L. Hong [9] та інших фахівців (В. Амбросімова, Б. Кіндзера, Г. Пономаренко, А. Разумова, О. Хацаюка, А. Чучаліна), у яких висвітлено актуальні питання використання сучасних програм (методик) фізичної терапії, ерготерапії представників різних груп населення після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2) та супутніх бронхо-легеневих захворювань. Окремі напрями фізичної терапії представників різних груп населення, які наведено в наукових працях зазначених вище учених і практиків, доцільно використати під час розроблення сучасних методик (педагогічних моделей), спрямованих на фізичну терапію викладачів фізичної та спеціальної фізичної підготовки закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання інституцій СБОУ після одужання від коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2).

Враховуючи результати моніторингу науково-методичної та спеціальної літератури (інтернет-джерел), ми встановили, що питанням розроблення та впровадження в систему лікувальної фізичної культури представників різних груп населення (службової підготовки поліцейських різних вікових груп і категорій) ефективних методик фізичної терапії присвячено недостатню кількість робіт, що потребує подальших наукових досліджень і підкреслює актуальність і практичний складник обраного напрямку наукової розвідки.

Метою статті є розроблення та апробація методики фізичної терапії викладачів фізичної та спеціальної фізичної підготовки закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання НПУ, вищих військових навчальних закладів НГУ після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2).

Для досягнення мети дослідження планувалося розв'язати такі завдання:

- здійснити моніторинг науково-методичної та спеціальної літератури (інтернет-джерел) в напрямі організації системи фізичної терапії (ерготерапії) представників різних груп населення;

- провести аналіз сучасних програм (методик) фізичної терапії, ерготерапії представників різних груп населення після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2) (супутніх бронхо-легеневих захворювань);

- розробити й апробувати методику відновлення рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості (прикладних професійних компетентностей) атестованих і цивільних викладачів кафедр: тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (ХНУВС); фізичної підготовки і спорту Національної академії Національної гвардії України (НАНГУ) на етапі фізичної терапії після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2) (супутніх бронхо-легеневих і серцевих захворювань).

Під час емпіричного дослідження було використано такі методи: абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання, математично-статистичні (кореляційного аналізу, факторного аналізу, шкалювання), власний досвід фізичної реабілітації після лікування бронхо-легеневих захворювань.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення головної мети емпіричного дослідження було створено науково-дослідну групу у складі Г. Горпинича, В. Шемчука, О. Хацаюка, Г. Коника, О. Суrowова, Д. Аксьонова (провідні учені та практики обраного напрямку наукової розвідки).

Відповідно до результатів аналізу науково-методичної літератури, спеціальних науково-методичних інтернет-ресурсів ми встановили, що після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2) у деяких індивідів спостерігаються різного роду ускладнення, а саме: бронхо-легеневої та серцево-судинної систем, що негативно впливає на тривалість етапу відновлення (фізичної реабілітації) та час повернення до виконання службових обов'язків на посадах викладачів кафедр фізичної та спеціальної фізичної підготовки закладів вищої освіти (ЗВО) зі специфічними умовами навчання НПУ (вищих військових навчальних закладів НГУ).

Узявши до уваги вищезазначене, а також звітну статистику щодо боротьби зі всесвітньою пандемією COVID-19 (SARS-CoV-2) [10], ми встановили, що в переважній більшості хворих на вказане вище захворювання спостерігається запалення легенів (пневмонія); члени науково-дослідної групи (НДГ) розробили методику (2-й етап дослідження, листопад 2020 р.) фізич-

ної терапії викладачів спеціальної фізичної підготовки ЗВО зі специфічними умовами навчання НПУ, а також зазначених фахівців вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) НГУ після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2) (табл.1).

Зазначена вище (табл. 1) методика забезпечує: поліпшення дренажної функції бронхів; нормалізацію легеневої гемодинаміки; прискорене розсмоктування запального пневмонічного вогнища; поліпшення функції апарату зовнішнього дихання; стимуляцію імунологічної та неспецифічної резистентності організму, прискорення регенеративних процесів; профілактику спаєчного процесу та інше – завдяки акцентованому використанню засобів фізичної та спеціальної фізичної підготовки (фізичної терапії) [11].

Варто також зауважити, що під час педагогічного моделювання члени НДГ передбачали, що зазначена вище методика (табл. 1) сприятиме ефективному та поетапному відновленню прикладних професійних компетентностей викладачів досліджуваної категорії, які забезпечують їхню високу педагогічну майстерність.

Крім того, варто підкреслити, що досліджувані викладачі ХНУВС, НАНГУ до початку педагогічного експерименту пройшли відповідні реабілітаційні курси: маніпуляційних втручань, дихальної гімнастики, водних процедур і навчання пацієнтів у відповідних умовах спеціалізованих лікувальних закладів системи МВС України м. Харкова.

Для підтвердження ефективності розробленої членами НДГ методики фізичної терапії (табл. 1) проведено педагогічний експеримент (3-й етап дослідження, грудень 2020 – березень 2021 р.р.). У дослідженні взяли участь викладачі кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 2 ХНУВС (n=8 ос.) та викладачі кафедри фізичної підготовки і спорту НАНГУ (n=5 ос.), які одужали після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2), ускладненої запаленням легенів (ураженням легенів різного ступеню), і які за рекомендаціями лікарів допущені до виконання службових обов'язків і фізичних навантажень.

Варто зауважити, що всі досліджувані викладачі зазначених вище кафедр ХНУВС, НАНГУ дали згоду на участь у педагогічному експерименті, що підтверджується відповідним актом. До початку педагогічного експерименту в досліджуваних викладачів фізичної та спеціальної фізичної підготовки рівень сформованості основних (індивідуальних) фізичних якостей і спеціальної фізичної підготовленості був на низькому рівні (рис. 1), що пов'язано з перенесеним ними захворюванням на коронавірусну хворобу COVID-19 (SARS-CoV-2).

Таблиця 1

Методика фізичної терапії досліджуваних викладачів ХНУВС та НАНГУ після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2)

№ з/п	Розділ	Тривалість заняття ЛФК (хв.)	Кількість тренувальних занять ЛФК (заг. час тренувань (хв.))	Зміст тренувальних завдань ЛФК
I. Загальна фізична підготовка				
1.1	Гімнастика та атлетична підготовка	30	6 (180)	Загальнорозвивальні вправи, розтягнення, вправи з власною вагою (гантелями), комплекси вільних вправ
1.2	Ходьба (спортивна ходьба)	40	5 (200)	Ходьба (спортивна ходьба) в помірному темпі до 2–2,5 км, ходьба вгору до 250–300 м
1.3	Біг (помірним темпом)	20	5 (100)	Біг у помірному темпі до 2,5–3 км
1.4	Спортивні ігри (мініфутбол, баскетбол, волейбол)	20	4 (80)	Футбол, мініфутбол, волейбол
1.5	Плавання (вільним стилем)	30	3 (90)	Вільним стилем до 1,2–1,7 км
1.6	Комплексне тренування	35	2 (70)	Комплекси вільних вправ, підтягування на перекладині, ходьба до 800 м, біг у помірному темпі до 1–1,5 км, розтягнення, жим лежачи, робота з гумовим амортизатором
Усього за 1 блок (3 етапу дослідження)			19 (720)	-----
II. Спеціальна фізична підготовка (заходи фізичного впливу, сили)				
2.1	Спеціальні вправи (акробатика, дихальні вправи, комплекси рукопашного бою, кати)	50	5 (250)	Дихальні вправи з Кіокушинкай карате «Ногаре», ката «Санчін», самострахування, акробатичні вправи, імітація технічних дій застосування заходів фізичного впливу без, відпрацювання ударів руками, ногами, відпрацювання ударів руками та ногами на боксерських мішках, вправи із затримкою дихання
2.2	Технічна підготовленість	50	7 (350)	Відпрацювання прийомів застосування заходів фізичного впливу з партнером
2.3	Тактична підготовленість	50	7 (350)	Відпрацювання тактичних комбінацій у стійці і партері (комплексне тренування)
2.4	Функціональна підготовленість	50	8 (400)	Виконання функціональних комплексів системи кросфіт (колове тренування)
Усього за 2 блок (3 етапу дослідження)			27 (1350)	-----
Усього за 3 етап підготовки (1, 2 блоки)			46 (2070)	-----

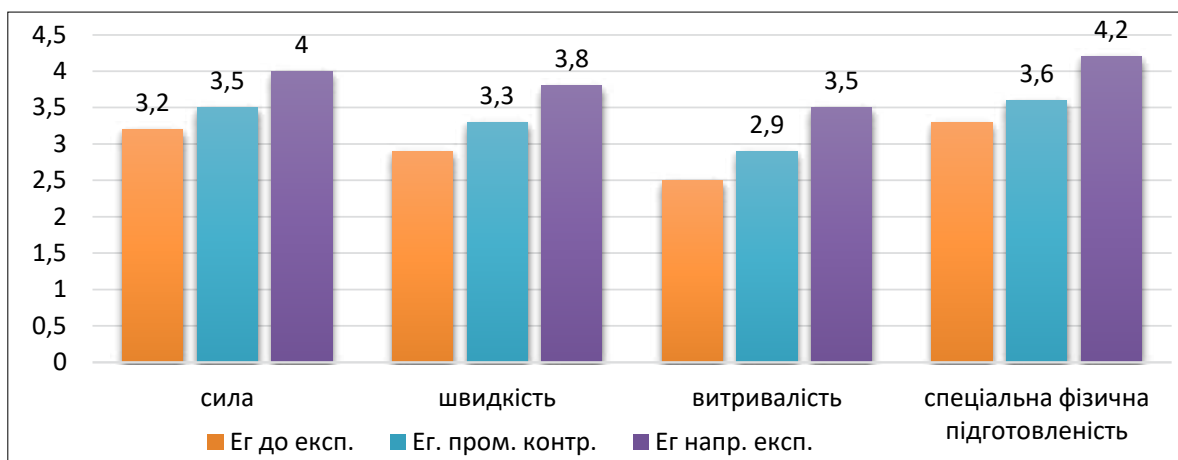


Рис. 1. Результати визначення рівня сформованості основних фізичних якостей і спеціальної фізичної підготовленості досліджуваних викладачів ХНУВС, НАНГУ упродовж педагогічного експерименту

Примітка: вивчення ефективності сформованості професійних компетентностей (рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості) у досліджуваних Ег здійснювалося шляхом експертної оцінки за 4-бальною шкалою оцінювання, де 5 – максимальний бал, а 2 – мінімальний відповідно до чинної нормативної бази НПУ[12], НГУ [13]

Тривалість періоду відновлення досліджуваних викладачів зазначених вище кафедр ХНУВС, НАНГУ із використанням розробленої членами НДГ методики фізичної терапії (табл. 1) становить 3,5 місяця (грудень 2020 – березень 2021 р.р.). Практичні заняття лікувальною фізичною культурою (ЛФК) за розробленою нами методикою (табл. 1) з досліджуваними викладачами ХНУВС, НАНГУ організовувалися відповідно до індивідуальних планів, а також з обов'язковим медичним контролем (на всіх блоках педагогічного експерименту 3-го етапу; кількість практичних занять ЛФК, тривалість і зміст вказано в табл. 1).

Наприкінці педагогічного експерименту (березень 2021 р.) члени НДГ провели контрольне-перевірочне заняття (тестування рівня сформованості основних фізичних якостей і спеціальної фізичної підготовленості досліджуваних експериментальної групи (Ег, викладачів ХНУВС, НАНГУ; результати тестування наведено на рис. 1).

Порівнюючи показники до та після використання розробленої членами НДГ методики фізичної терапії (табл. 1) встановлено, що результати, отримані наприкінці педагогічного експерименту в досліджуваних викладачів кафедр (фізичної підготовки та спорту НАНГУ, тактичної та спеціальної фізичної підготовки ХНУВС), суттєво підвищилися порівняно з вихідними даними, і ці відмінності переважно достовірні (Ег, $P \leq 0,05$).

Висновки і пропозиції. Відповідно до результатів педагогічного експерименту, члени науково-дослідної групи підтвердили високу ефективність і функціональність методики фізичної терапії викладачів фізичної та спеціальної фізичної підготовки ЗВО зі специфічними умовами навчання НПУ, ВВНЗ НГУ після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2). Крім того, ми встановили, що акцентоване використання методики фізичної терапії (табл. 1) забезпечило підвищення рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості в досліджуваних викладачів ХНУВС та НАНГУ.

Отже, головної мети дослідження – розроблення та апробація методики фізичної терапії викладачів фізичної та спеціальної фізичної підготовки ЗВО зі специфічними умовами навчання НПУ, ВВНЗ НГУ після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2) – досягнуто, а завдання – виконано.

Члени науково-дослідної групи пропонують впровадити результати дослідження в систему лікувальної фізичної культури (службової підготовки НПУ, професійної підготовки НГУ) представників ЗВО зі специфічними умовами навчання МВС України та ВВНЗ інституцій СБОУ. Перспективи подальших досліджень в обраному напрямі наукової розвідки передбачають розроблення програми терапії (ерготерапії) майбутніх офіцерів інституцій СБОУ після лікування коронавірусної хвороби COVID-19 (SARS-CoV-2) з акцентованим використанням засобів фізичної підготовки.

Список використаної літератури:

1. Вакцина проти COVID-19. 2021. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вакци-на_проти_COVID-19 (дата звернення: 12.03.2021).
2. Копочинська Ю.В. Фізична реабілітація студенток з ожирінням та низьким рівнем фізичної підготовленості : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.03. Львів, 2012. 20 с.
3. Андрійчук О.Я. Теоретико-методичні основи фізичної реабілітації хворих на гонартроз : автореф. дис. ... канд. наук із фіз. виховання і спорту : 24.00.03. Львів, 2013. 40 с.
4. Віндюк П.А. Шляхи підвищення функціональних можливостей кардіореспіраторної системи у підлітків з церебральним паралічем засобами фізичної реабілітації : автореф. дис. ... канд. наук із фіз. виховання і спорту : 24.00.03. Львів, 2014. 20 с.
5. Рубан Л.А. Диференційований підхід до призначення комплексу засобів фізичної реабілітації студентам за хронічного обструктивного захворювання легенів на поліклінічному етапі : автореф. дис. ... канд. наук із фіз. виховання і спорту : 24.00.03. Львів, 2014. 20 с.
6. Зюзь В.М., Бабич Т.М., Балухтіна В.В. Фізична активність – засіб зміцнення та реабілітації під час пандемії COVID-19. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Вип. 8 (128). НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. С. 74–79.
7. Стариков С.М., Юдин В.Е., Калашников С.В., Мохов П.А., Ткаченко С.А., Косухин Е.С. Физическая реабилитация больных пневмонией, ассоциированной с коронавирусной инфекцией (COVID-19) : учеб. пособ. Москва : Издательство «Перо», 2020. 75 с.
8. Костинов М.П. Основы иммунореабилитации при новой коронавирусной инфекции (COVID-19) : пособ. Москва : Группа МДВ, 2020. 112 с.
9. Xiaobo Yang, Yuan Yu, Jiqian Xu, Prof Huaqing Shu, Prof Jia'an Xia, Prof Hong Liu. Clinical course and outcomes of critically ill patients with SARS-CoV-2 pneumonia in Wuhan, China: a single-centered, retrospective, observational study : a.rev. China. *Lancet Respir. Med.*, 2020. 118 p.
10. Всемирная организация здравоохранения. 2021. URL: <https://www.who.int/ru/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> (дата звернення: 02.03.2021).
11. Моргунов О.А., Забора А.В., Соколов В.В. Спеціальна фізична підготовка : роб. прог. навч. дисц. Харків : ХНУВС, 2020. 24 с.
12. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : Наказ міністра внутрішніх справ України від 26 січня 2016 р. № 50. 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/w/z0260-16#Text> (дата звернення: 12.03.2021).
13. Інструкція з організації фізичної підготовки в Національній гвардії України : Наказ МВСУ від 13 жовтня 2014 р. № 1067. 2019. URL: <https://zakon.ra-da.gov.ua/laws/show/z1375-14#Text> (дата звернення: 12.03.2021).

Horpynych H., Shemchuk V., Konyk H., Surovov O., Aksonov D. Methods of physical therapy for teachers of special physical training of higher education institutions with specific learning conditions after treatment of coronavirus disease

Given the consequences of the global coronavirus pandemic COVID-19 (SARS-CoV-2), which covered all groups of the population, including representatives of the institutions of the Security and Defense Sector of Ukraine (SDSU), today it is important to find new forms and methods and means of physical rehabilitation of law enforcement officers and servicemen of different categories and age groups after treatment of coronavirus disease, which emphasizes the relevance of the chosen area of scientific intelligence and its practical orientation.

Taking into account the results of monitoring of scientific-methodical and special literature (Internet sources) we found that the development and implementation of the system of therapeutic physical culture of different groups (police training and training of SDSU servicemen of different ages and categories) effective methods of physical therapy insufficient number of works is required, which requires further research.

The main purpose of the study is to develop and test methods of physical therapy for teachers of physical and special physical training of higher education institutions with specific training conditions of the National Police of Ukraine, higher military educational institutions of the National Guard of Ukraine after treatment of coronavirus COVID-19 (SARS-CoV-2).

According to the World Health Organization's statistics on the global pandemic COVID-19 (SARS-CoV-2), we have found that the vast majority of patients with the above disease have pneumonia (pneumonia). Taking into account this fact, as well as background information on the consequences (complications) after the transfer of the above disease, members of the research group (RG) developed a method of physical therapy for teachers of special physical education institutions (HEI) with specific training conditions of the National Police of Ukraine (NPU), as well as the above specialists of higher military educational institutions (HMEI) of the National Guard of Ukraine (NGU) after treatment of coronavirus COVID-19 (SARS-CoV-2).

Comparing the indicators before and after using the method of physical therapy developed by members of the research group, it was found that the results obtained at the end of the pedagogical experiment in the studied teachers (physical training and sports of the National Academy of National Guard of Ukraine, tactical and special physical training of Kharkiv National University of Internal Affairs) increased compared to the original data and these differences are mostly significant (Eg, $P \leq 0.05$).

Key words: *teachers, recovery, competencies, coronavirus, therapeutic physical culture, methods, in-service training, special physical training, physical therapy, physical education.*

UDC 371.134+159.955

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.21>

R. S. Hurin

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogics
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

A. S. Kushniruk

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Mathematics and its Teaching Methods
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

Z. R. Mamatova

Lecturer at the Department of Defectology and Physical Rehabilitation
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

DETERMINANTS OF THE FUTURE TEACHERS' FORMATION OF PEDAGOGICAL THINKING DURING PROFESSIONAL TRAINING

The article is related to the analysis on the issue of the future teachers' pedagogical thinking formation during professional training. It is determined that cardinal changes in education make certain demands on the personality of a modern teacher and his competitiveness in the educational space, as well as on the training of the future teachers who are able to react quickly in different pedagogical process situations. The aim of the article is to define the determinants of formation of the future teachers' pedagogical thinking during professional training. The research methods were as follows: analysis of modern legal normative, methodological, psychological and pedagogical sources on the problem of the future teachers' training and systematization of scientific information on the content of phenomenon "pedagogical thinking". The forms of pedagogical thinking have been characterized as: visual-active, visual-imaginative and verbal-conceptual. In the course of theoretical and methodological analysis of the scientific fund it has been established that pedagogical thinking is characterized as the ability to consciously use pedagogical ideas, knowledge and skills in specific situations of professional activity; to recognize in certain phenomena of action the pedagogical essence aimed at further determining of the activity and volition for the individual's achievements in the future profession. Determinants of the formation of future teachers' pedagogical thinking during training are specified as a specific impact on applicants for higher education, which is based on subjective and objective factors on which their awareness of pedagogical reality depends, the relationships in it and their self-realization in future professional activities. Determinants of the future teachers' pedagogical thinking formation during professional training are defined as follows: future teachers' involvement in game modeling during training; the use of interactive teaching methods in the future teachers training; directive of future teachers for continuous self-development. The essence of the concept "self-development" and the content of the construct "interactive teaching methods", as well as their impact on the development of the future teachers' personal and professional qualities, are considered.

Key words: pedagogical thinking, determinant, future teachers, game modeling, self-development, interactive teaching methods.

The setting of the problem in general and its relation to important scientific or practical tasks. The proclamation of the National doctrine of education development, which is aimed at a new type of humanistic and innovative education, its competitiveness in the European and world educational space is related to the training of future teachers who are able to make personal choices, acquire skills, abilities and competencies for integration into society at different levels, also able to lifelong learning, etc. It results in reformational changes that make certain demands on the personality of a modern teacher, his / her professional qualities, which allow him / her to respond quickly in different situations of the pedagogical process. In this

regard, firstly, the problem of forming a qualitatively new personality of the teacher is relevant for our country and is becoming one of the most important factors in increasing the competitiveness of the future professionals in the education field; secondly, the need for a comprehensive understanding of pedagogical thinking as a phenomenon of acceptance, awareness and understanding of pedagogical phenomena by future teachers is not in doubt.

Analysis of recent studies and publications.

The analysis of the scientific fund of Ukraine proves that the problems of thinking in pedagogy are explored in different contexts. Among modern scientific studies the authors highlight such developments as: O. Akimova, 2010 (Theoretical and methodical bases

of forming the future teacher's creative thinking in the conditions of university education); I. Bilosevych, 2011 (Development of technical thinking in future teachers of technology in the process of studying special disciplines); T. Dyak, 2011 (Theoretical bases of pedagogical thinking formation in the coordinates of individual's self-determination); A. Zubryk, 2010 (Formation of productive pedagogical thinking of the future teachers of humanitarian disciplines); K. Kostyuchenko, 2011 (Pedagogical conditions for the formation of the future teachers' rational-critical thinking in the process of studying psychological and pedagogical disciplines); N. Mozgalyova, 2002 (Formation of musical thinking of the future music teacher in the process of instrumental training); L. Semenyuk-Ivanyuk, 2011 (Pedagogical conditions for the formation of synthetic thinking of pedagogical college students in the process of psychological and pedagogical training); O. Khoruzha, 2010 (Methodical bases of forming ethnopedagogical thinking of the future teacher of music), etc. Despite the extensive range of investigations on this construct, the abovementioned determinants of the future teachers' pedagogical thinking formation during their professional development are beyond doubt and can be the subject of scientific research, given the recent reforms in education.

Highlighting previously unsolved parts of the general problem. The training of the modern teacher must provide appropriate determinants for his / her professional development and correspond to the realities of today according to the reform of education. Despite the availability of scientific research on this problem, it is necessary to study the theoretical foundations of the pedagogical thinking formation. Of particular significance is the question of the importance of using interactive methods, game modeling and future teachers' directive for continuous self-development during the formation of their pedagogical thinking.

Formulating goals of the article and setting the task. The purpose of the article is to define the determinants of the formation of the future teachers' pedagogical thinking during training. To achieve this goal, the following research objectives were set: to specify the concept of "pedagogical thinking"; to characterize the determinants defining the formation of future teachers' pedagogical thinking during training.

Presentation of the main research material. On account of the outlined issues investigation, it was found out that during the formation of different contexts of the future teachers' thinking, the implementation of pedagogical conditions is generally accepted. As a rule, under pedagogical conditions the circumstances, opportunities, factors, the result of the educational process are understood. The scientific basis for this is represented by the following scientific studies:

N. Borytko (2001) – an external circumstance that to some extent significantly affects the course of the pedagogical process, is consciously well-designed by the teacher, involves achieving a certain result; L. Horbatyuk (2002) – circumstances that operate in the educational process and affect both educational activities and learning outcomes; V. Pavlova (2007) – a combination of objective and subjective factors that positively affect the efficiency and effectiveness of educational process. However, in the context of our research we consider it necessary to emphasize the determinants during formation of the future teachers' pedagogical thinking [2].

Based on the scientific works of K. Abulkhanov-Slavskaya, V. Agapov, A. Derkach, O. Dubanesyuk, E. Karpova, A. Rean, K. Rogers and others, it was found out that the determinant in different contexts denotes a factor, precondition or condition. In the context of investigation, under the determinants of this phenomenon we will understand the specific impact on higher education applicants, which is based on subjective and objective factors on which their awareness of pedagogical reality depends, the relationships within and self-realization in future professional activities.

Thus, during theoretical and methodological analysis (H. Ball, V. Davydov, P. Halperin, I. Isayev, M. Kashapov, V. Krutetsky, I. Lerner, A. Matyushkin, M. Skatkin, V. Slastenin, H. Sukhobskaya, N. Talyzina, L. Friedman, etc.) it was established that pedagogical thinking is characterized as the ability to consciously use pedagogical ideas, knowledge and skills in specific situations of professional activity, the ability to see pedagogical essence in the certain phenomena of activity, which will henceforward determine person's activity and volition for achievements in the future profession [5].

Note that pedagogical thinking is characterized by visual-active, visual-imaginative and verbal-conceptual forms. Visual-active thinking is implemented by means of a real transformation of the situation, observation of a real motor act, event, action. Visual thinking functions through imaginary representation that must occur as a result of the subject's activity. Figurative thinking allows to present unusual, non-standard combinations of properties, connections and relationships. Verbal-conceptual thinking is implemented through logical operations with concepts. Depending on the areas of functioning and the type of tasks being solved the theoretical and practical pedagogical thinking are distinguished. Theoretical pedagogical thinking is aimed at discovering new laws, principles, rules of teaching and education. Practical pedagogical thinking functions in the process of activity, its main task is the transformation of reality [4].

Changing the philosophy of education requires the use of innovative technologies in the pedagogical

process, which affect not only the assimilation of educational material by future teachers, but also from the skills and abilities of their practical use in professional activities. Thus, the use of game modeling becomes important in the pedagogical process. Despite the sufficient number of psychological and pedagogical studies of game modeling: I. Pidlasy, H. Selevko, P. Shcherban and others (pedagogical grounds of using game in the educational process), B. Ananiev, I. Bekh, G. Kostyuk, K. Rogers, S. Rubinstein, L. Vygotsky, and others (psychological aspects of game), the question of considering its use during future teachers' pedagogical thinking formation remains open.

In the process of investigating the problem it was proved that game modeling helps to create a friendly psychological climate, helps future teachers to gain experience on enduring certain pedagogical phenomena, to form skills on future behavior in the collective, etc. (according to A. Budanov, O. Mudryk, L. Novikova, S. Polyakov, etc.).

It should be noted that mathematical, verbal-logical, structural-logical and game types of models and modeling itself have become widespread in modern pedagogy. In this context modeling in training is defined by means of: content, way of cognition, educational actions [9].

The analysis of the scientific fund (A. Panfilova, H. Selevko, H. Vashchenko, etc.) on this issue made it possible to establish that the games are classified on various indications. During professional training the future teachers are mostly interested in such types of games as: educational, upbringing, developmental, socializing, training, reproductive, productive, creative (by the nature of the organization of learning process); didactic, cognitive, intellectual, computer, travel-game, training (according to prepared rules); role-playing, business game, imitation, game-dramatization (according to the game methodics) [3]. Their use contributes to the following: assimilation of knowledge by future teachers and encouraging them to analyze, compare, systematize and generalize the pedagogical concepts, facts, theories, patterns, phenomena, specific situations, etc.; formation of the future teachers' ability to comprehend pedagogical phenomena, to allocate the main characteristic features in the latter; development of pedagogical capabilities; formation of professional skills, such as: ability to assess their feelings in a particular situation, students' mental state; ability to self-management and showing pedagogical tact; ability to choose the right action tactics in accordance with pedagogical tasks and pedagogical situations, etc.) [5].

The study of psychological and pedagogical literature on the future teachers training using interactive learning has allowed us to conclude that scientists interpret this concept differently and define it as follows: cooperative learning (collaborative learning): dialogue learning, in the process of which

the interaction "teacher–student", "student–student", "student – group", etc. is performed (according to O. Pometun); as a special form of organizing the cognitive activity, which implies quite specific and predictable goals (according to N. Suvorova). Considering the subject of the study, the view of interactive learning, expressed by researcher S. Bondar, is appropriate, who understands it as a learning process that takes place only under the condition of constant, active interaction of all the participants. According to the author, it is mutual learning (such as group, collective, collaborative learning), when both the teacher and the student are equal subjects of learning; the organization of interactive learning is carried out by means of modeling life situations, use of role games, cooperative solving the problems on the basis of the corresponding situations; promotes the formation of communication skills, creating an atmosphere of cooperation; reveals teacher's and students' leadership traits, whereas no one dominates over the others, while the opinions of all the members of educational process are taken into account [1].

We shall notice, that for the effectiveness of any type of training the corresponding categories of didactics are used in practice. That makes it possible to take note on interactive methods when using interactive learning in the future teachers' training for professional activities. Interactive teaching methods involve such interaction in the learning process, which orients the individual to the development of his / her own creative abilities, to practicing the ability of choosing a situation; aim at activity stimulating resourcefulness. As for the essence of interactive teaching methods, we should focus on the mobilization of cognitive forces and aspirations of learners, on the awakening of individual interest in knowledge, on the formation of their own interests, on the ability to concentrate on the creative process, to enjoy creativity.

As rightly pointed out by O. Pometun, interactive teaching methods make it possible to involve learners in a set of educational and learning situations that are constantly updated and in which the full personal connection of higher education applicants to activities and communication is implemented, which activates the internal forces and thus promotes internal growth. The tasks of interactive teaching methods are: the development of intellectual skills (ability to form one's own position on socially significant events, ability to ascertain the situation, make decisions on controversial issues and defend this decision, which depends on the development of logical and critical thinking); development of communication skills (the ability to clearly and concisely formulate and present their position, interact in a group); assimilation of values (the respect for human rights and dignity, peaceful ways of resolving conflicts, cooperation;

tolerance; justice; openness; honesty; responsibility; persistence; respect for others and their own labour efforts); formation of a holistic view of the world; development of the ability to orientate in the environment [8].

Note that in philosophy the directive for self-development is considered as a spiritual and practical transformation in order to complete individual self-improvement. Whereas in psychology it is interpreted as a necessary condition for individual's self-realization. The investigation of self-development in pedagogy is aimed at finding opportunities, technologies of the education system impact on the individual's motivation to self-development, equipping them with self-development means, complex comprehensive support of self-development by pedagogical methods [10, p. 35].

Considering the scientific category "self-development" it was found out that the versatility of the study affects the ambiguity of its terminological figuration. The scientists define individual's self-development as: person's fundamental ability to become and be the subject of his / her life, to transform his / her own life into a subject of practical transformation (E. Isayev, V. Slobodchikov, 2000); purposeful process of "deployment" of existing already, but "rolled up" until the certain time inclinations, abilities, skills, qualities or "starting" and incipience of properties and qualities, which did not exist before (A. Derkach, 2006); a necessary condition for individual's self-realization, self-change of the subject in the direction of his Self-ideal, which occurs under the influence of external and internal causes (I. Bekh, 2003); the process of active, consistent, progressive and entirely irreversible qualitative change in the person's psychological status (H. Zhelezovskaya and O. Yeliseyeva, 1997); purposeful multifaceted self-change of personality, which serves the purpose of maximum spiritual and moral, activity-practical self-enrichment and self-development (K. Stetsiuk, 2013); individual's conscious, purposeful and controlled activity, the purpose of which is self-change in a positive direction, which provides personal growth, self-improvement (S. Kuzikova, 2011).

Regarding this, we are amenable to the study of H. Nazarenko, in which the author understands individual's self-development as an active purposeful activity to change oneself by their own efforts through this activity, resolving internal contradictions of their existence in a democratic space. As the scientist emphasizes, the process of self-development takes place in two forms – self-education (a specific type of internal activity of the subject, aimed at developing abilities, skills, qualities for its self-realization in a democratic environment) and self-improvement (the highest form of individual's self-development as a subject of democratic interaction, carried out in the

moral coordinate system and requiring the use of a mechanism of reflection aimed at noises of their behavior, actions and deeds, feelings and abilities, as well as awareness of how it is perceived by interaction partners) [6, p. 99]. Thus we consider the abovementioned determinants to affect the future teachers' formation of pedagogical thinking during training.

The conclusions and prospects for further development. Based on the results of scientific fund analysis on the phenomenological feature of pedagogical thinking and taking into account the uniqueness of the content of update training in terms of its formation in future teachers, such determinants were identified as: future teachers' involvement in game modeling; use of interactive teaching methods in future teachers' training; future teachers' directive for continuous self-development.

The **prospects** for further research in this field will be to determine the methodological, theoretical and methodical coordinates of forming pedagogical thinking of the future teachers with different specialties.

References:

1. Бондар С.П. Підготовка майбутніх учителів світової літератури до розвитку читацьких інтересів старшокласників у профільній школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінниця, 2010. 252 с.
2. Гурін Р.С., Кушнірук А.С., Яцій О.М. Педагогічні умови акмеологічного становлення майбутніх учителів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Педагогічні науки : зб. наук. пр. № 1 (68). Лютий 2020. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2020. С. 56–62.
3. Гурін Р.С. Використання ігрового моделювання у підготовці майбутніх учителів. *Theoretical and empirical scientific research : concept and trends : Collection of scientific papers "ΛΟΓΟΣ" with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (Vol. 3). July 24, 2020. Oxford, United Kingdom : Oxford Sciences Ltd. & European Scientific Platform. P. 35-37.
4. Вертгеймер М. Продуктивное мышление / пер. с англ. С.Д. Латушкин; общ. ред. С.Ф. Горбова и В.П. Зинченко; вступ. ст. В.П. Зинченко. Москва : Прогресс, 1987. 336 с.
5. Куони Е.Ю. Формирование педагогического мышления у студентов классического университета : на примере изучения иностранного языка : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08; Ульяновск, 2010. 30 с.
6. Назаренко Г.А. Теорія і практика виховання культури демократизму учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Київ, 2016. 597 с.

7. Панфилова А.П. Игровое моделирование в деятельности педагога : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / под ред. В.А. Сластенина, И.А. Колесниковой. Москва : Академия, 2006. 368 с.
 8. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук. метод. посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О. І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
 9. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий : в 2 т. Москва : НИИ школьных технологий, 2006. Т. 1. 816 с.
 10. Фрицюк В.А. Акмеологічні аспекти дослідження проблеми саморозвитку особистості. *Професійне становлення особистості : психолого-педагогічний науковий журнал*. Хмельницький : ФОП Цюпак, 2015. Вип. 4. С. 87–92.
-

Гурін Р. С., Кушнірук А. С. Маматова З. Р. Детермінанти формування педагогічного мислення майбутніх учителів під час професійної підготовки

Статтю присвячено аналізу проблеми формування педагогічного мислення майбутніх учителів під час професійної підготовки. Визначено, що кардинальні зміни в освіті висувають певні вимоги як до особистості сучасного вчителя та його конкурентоздатності в освітньому просторі, так і до підготовки майбутніх учителів, які здатні швидко реагувати в різних ситуаціях педагогічного процесу. Метою статті є визначення детермінант формування педагогічного мислення майбутніх учителів під час професійної підготовки. Методами дослідження виступили: аналіз сучасних нормативно-правових, методичних, психолого-педагогічних джерел із проблеми підготовки майбутніх учителів і систематизація наукової інформації щодо змісту феномену «педагогічне мислення». Під час теоретико-методологічного аналізу наукового фонду встановлено, що педагогічне мислення характеризується як здатність усвідомлено використовувати педагогічні ідеї, знання та вміння в конкретних ситуаціях професійної діяльності, бачити в певних явищах діяльності педагогічну сутність, що надалі буде визначати активність і прагнення особистості до досягнень у майбутній професії. Детермінанти формування педагогічного мислення майбутніх учителів під час професійної підготовки конкретизовано як специфічний вплив на здобувачів вищої освіти, в основі якого є суб'єктивні та об'єктивні чинники, від яких залежить усвідомлення ними педагогічної дійсності, взаємозв'язків у ній і самореалізація їх у майбутній професійній діяльності. Визначено детермінанти формування педагогічного мислення майбутніх учителів під час професійної підготовки: залучення майбутніх учителів до ігрового моделювання під час навчання; використання інтерактивних методів навчання під час підготовки майбутніх учителів; настанова майбутніх учителів на безперервний саморозвиток. Розглянуто сутність поняття «саморозвиток» і змістове наповнення конструкту «інтерактивні методи навчання», а також їхній вплив на розвиток особистісних і професійних якостей майбутніх учителів.

Ключові слова: педагогічне мислення, детермінант, майбутні вчителі, ігрове моделювання, саморозвиток, інтерактивні методи навчання.

УДК 378.147(0.75.5)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.22>**В. С. Гучко**викладач кафедри германської філології
Горлівського інституту іноземних мов
Донбаського державного педагогічного університету

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ТА РОБОЧА МОДЕЛЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В РОБОТАХ ПОЛА ДАММЕТА І ДЖОНА Г'ЮЗА

Стаття звертає увагу читачів на одне з найважливіших питань у сучасній освіті – що є пріоритетом в освітньому процесі, яка його кінцева мета. Що є більш нагальним – завантажити учнів певним обсягом певних знань або ж навчити їх мислити критично, незалежно й ухвалювати рішення самостійно на базі отриманих знань? Підготувати учнів до традиційних професій або ж бути готовими прийняти виклик нових, суперсучасних або навіть тих, що ще не з'явилися, професій. У роботі аналізується процес зміщення фокусу навчання в сучасній освіті від процесу придбання знань до їх критичного оцінювання. Дослідження висловлює позицію таких реформаторів і вчених-соціологів, як Джон Дьюї, Вільям Самнер, Едвард Глейзер, а також Пола Даммета і Джона Г'юза щодо критичного мислення в процесі освіти, пояснює їхнє бачення того, чому критичне мислення неймовірно затребуване, які види активності можуть бути створено й застосовано в процесі навчання.

Праця описує робочу модель критичного мислення та її ключові складники й виділяє такі складники критичного мислення, як рефлексивне мислення (передбачає критичне оцінювання судження та більш глибоке його дослідження), аналітичне мислення (передбачає здатність дотримуватися доводів і доказів у логічному порядку) та раціональне мислення (залишає читача об'єктивним, неупередженим мислителем).

Найперше, щоб відповісти на ці питання, а також визначити роль критичного мислення в процесі навчання, показати, як ця модель може бути використана для більш глибокого розуміння значення окремих слів і речень, більш об'ємних фрагментів інформації, ідей, різних засобів комунікацій, стаття визначає робочу модель концепції критичного мислення. Така модель також представляє цю концепцію й щодо інших навичок критичного мислення: початкових (нижчих) і творчих (вищих). Важливо зазначити, що види діяльності критичного мислення – це ті частини уроку або вправ, які вимагають більш глибокого розуміння мови або завдання. Робоча модель критичного мислення зумовлена трьома ключовими факторами. Ефективність вивчення мови визначається балансом між початковими і творчими навичками критичного мислення. Робота також знайомить читача з іншими моделями критичного мислення, авторами яких є Д. Красволь і Л. Андерсон. Дослідження наводить приклади застосування різних видів активностей критичного мислення на різних стадіях процесу навчання, сконцентрованих на критичному мисленні, і підкреслює важливість комбінованої моделі критичного та креативного мислення, його актуальність у процесі сучасної освіти та його безсумнівні перспективи.

Ключові слова: критичне мислення, рефлексивне мислення, раціональне мислення, теорія таксономії, метакогнітивний підхід.

Постановка проблеми. Одна з основних проблем освіти, на думку багатьох фахівців, полягає в тому, що головним фокусом у процесі навчання є наповнення свідомості учнів певним обсягом знань, підготовка їх до проходження того чи іншого тесту. Викладачі не орієнтовані на те, щоб навчити студентів мислити критично, самостійно й незалежно.

Неможливо не виділити загальної тенденції наявності критики системи освіти повсюдно під час визначення головного вектора – передати знання або навчити учнів мислити самостійно й аналізувати отриману інформацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість цієї концепції було визнано ще в 20-х роках минулого століття, коли такі рефор-

матори та вчені-соціологи, як Джон Дьюї, Вільям Самнер, Едвард Глейзер, визначили критичне мислення як різновид освітнього досвіду, якому має бути приділено більше уваги. Очевидно, що це була реакція на жорстку, суворо регульовану, неповоротну систему освіти, орієнтовану на виховання громадян, які відповідають певним соціальним і економічним стандартам.

Потреба в новому, головним чином, сконцентрованому на більш глибокому, творчому підході до аспекту критичного мислення, показує потреби сучасного суспільства. Швидкість змін у поточних потребах сучасного суспільства відбувається настільки швидко, що виявляється досить складно передбачити, які саме вміння будуть затребуваними серед сучасних студентів; як сформувати

структуру освітньої програми, підготувати учнів до тих професій, які ще не створені й тільки існують в умах письменників-фантастів. Не дивно, що в останні роки спостерігається більший інтерес до розвитку навичок критичного мислення, ніж до простого нагромадження знань. Відповідно, спостерігається тенденція зміщення акценту освіти від набуття знань і інформації до їх оцінювання. Більш, ніж будь-коли, виникає необхідність у набутті навичок уміння відрізнити достовірну й точну інформацію від поверхневої й неточної в кращому разі або ж сфабрикованої і яка вводить в оману. Ця тенденція спостерігається у сфері й освіти, і навчання іноземних мов – не виняток.

Метою статті є зробити акцент на критичному мисленні як ключовій компоненті ефективного навчання й дати відповіді на три основних запитання: що таке критичне мислення; як воно представлено в контексті навчання; чому критичне мислення затребуване в процесі навчання; як ми можемо створити різні види діяльності із застосуванням елементів критичного мислення, щоб розширити і поглибити процес навчання.

Виклад основного матеріалу. Пол Даммет і Джон Г'юз у своїй книзі «Критичне мислення в навчанні англійської мови» [1, с. 3] роблять акцент на критичному мисленні як ключовій компоненті ефективного навчання й дають відповіді на три основних запитання: що таке критичне мислення; як воно представлено в контексті навчання; чому критичне мислення затребуване в процесі навчання; як ми можемо створити різні види діяльності із застосуванням елементів критичного мислення, щоб розширити й поглибити процес навчання.

Перш за все, щоб відповісти на ці запитання, а також визначити роль критичного мислення в процесі навчання, показати, як ця модель може бути використана для більш глибокого розуміння значення окремих слів і пропозицій, більш об'ємних фрагментів інформації, ідей, різних засобів комунікацій, автори книги визначили робочу модель концепції критичного мислення. Така модель також представляє цю концепцію й щодо інших навичок критичного мислення: початкових (нижчих) і творчих (вищих). Важливо зазначити, що види діяльності критичного мислення – це ті частини уроку або вправ, які вимагають більш глибокого розуміння мови або завдання. Робоча модель критичного мислення зумовлена трьома ключовими факторами. Ефективність вивчення мови визначається балансом між початковими і творчими навичками критичного мислення. Жоден із видів навичок не є пріоритетним. Баланс цих навичок – ось що є домінуючим.

Навички критичного мислення відіграють ключову роль у процесі глибокого вивчення й розуміння мови. Що ж таке критичне мислення? Кожен

відповідає на це запитання, спираючись на свій власний досвід і світогляд.

Ось тільки деякі приклади, наведені Полом Дамметом і Джоном Г'юзом: корисний інструмент, щоб поліпшити мовні знання студентів; здатність об'єднувати ідеї для формування думки й ухвалення рішення; здатність бачити речі з різних кутів зору; здатність думати, міркувати й аналізувати проблему; сумніватися, поміркувати над деякими питаннями, щоб відрізнити правдиві факти від неправдоподібної інформації.

Наскільки ми можемо судити, у визначеннях поняття критичного мислення немає єдиної думки. Деякі дефініції ґрунтуються на метакогнітивному аспекті. (Джон Флейвелл: *Метапізнання – сукупність знань людини про основні особливості пізнавальної сфери та способи її контролю, «знання про знання, мислення про мислення, усвідомлення усвідомлення»*). Коли говоримо про метакогнітивний підхід, маємо на увазі мислення про мислення іншого з метою оцінити ефективність висловлювання й усвідомити свої власні помилки й кути зору. Інші підкреслюють раціональний бік цього аспекту – об'єктивний аналіз і оцінку проблеми або теми з метою формування позиції. Така різноманітність визначень дає привід зробити висновок, що критичне мислення – це досить широкий термін, який існує більш як сучасний модний тренд, ніж чітко сформульована освітня концепція. Більш детальний аналіз визначень критичного мислення розкриває той факт, що велика їхня кількість дублюється та має спільні погляди, на тлі яких виділяються три основних види, що дають більш чітку картину про те, що ж таке критичне мислення.

Перший складник – це рефлексивне мислення, що передбачає критичне оцінювання судження й більш глибоке його дослідження. Як стверджує Джон Дьюї (1859–1952), якщо припущення прийнято як істину тільки одиний раз, то в цьому разі ми маємо справу з некритичним мисленням із мінімумом самоаналізу. Обмірковувати й аналізувати означає пошук додаткових даних і нової інформації, що дає змогу або підтвердити якесь припущення чи факт, або зробити очевидним їхню нерелевантність чи абсурдність. Які ж питання ставить критичний мислитель? Від найпростіших – чому; що якщо, що ще – до нескінченної кількості питань, основною метою яких є дослідувати більш глибоко та знаходити нові аргументи й інформацію, що підтверджують той чи інший факт.

Другим складником критичного мислення є аналітичне мислення, яке визначається як здатність дотримуватися доводів і доказів у логічному й раціональному порядку. У вищих школах цей аспект розглядається як здатність мислити раціонально і тверезо про те, що робити і в що вірити. Людина, що володіє критичним мисленням,

акцентує увагу на істотності різноманітних доводів і, відповідно, оцінює релевантність цих причин.

Концепція критичного мислення вимагає наявності третього складника – раціонального мислення, завдяки якому той, хто навчається, залишається об'єктивним, неупередженим мислителем, критично оцінює, що є реально і справедливо.

Критичне мислення передбачає те, що під час вивчення предмета потрібно поставити собі запитання: що є факти та яку правду ці факти підтверджують.

«Ніколи не дай захопити себе, – каже Бертран Расселл, – захопити в іншу сторону тим, у що б ти хотів вірити, у те, що могло б мати соціальні вигоди, у разі якщо в це можливо було повірити». Однак у реальності не завжди можливо зробити судження, основане на фактах, оскільки факти не завжди точні, підтверджені або доступні. У цьому випадку, вважають фахівці, варто притримати свої висновки, не висловлювати своїх суджень і намагатися дійти до висновку, що є розумне рішення, вільне від упередженого ставлення, забобонів і попереджень.

У підсумку критичне мислення розглядається як модель мислення, яка передбачає рефлексивне мислення (присутність фактора цікавості), раціональне мислення (аналітичний фактор) і логічне мислення (логічні висновки). Критичне мислення – це не набір інструментів, які можна використовувати, коли це потрібно, для якогось певного випадку.

Вміння критично мислити є в постійному їх використанні, не як частина ситуативної випадкової вправи, а як частина обдуманого, комплексного підходу до навчання. Критичний спосіб мислення, який Д. Дьюї назвав «здоровим скептицизмом», означає, що це не руйнівний і цинічний, а зважений, обдуманий, і обґрунтований підхід [3, с. 9]. Це означає не піддавати ідею сумнівам агресивно, а шукати розуміння цієї ідеї, шукати причини їхньої появи.

Здатність мислити рефлексивно, раціонально, логічно – ось що учні повинні стимулювати й розвивати у своєму розумінні критичного мислення.

Як підвищити усвідомленість важливості критично мислити в процесі навчання?

Розгляньмо можливу реакцію на таке твердження: «Люди сьогодні витрачають занадто багато часу в різних медіа заради свого задоволення замість того, щоб витягувати з них яку-небудь користь».

Ось лише деякі варіанти реакції на це твердження:

- Мені ця тема не цікава.
- Так, я згоден, це правда.
- Ні, я не згоден. Це не так.

І тепер розгляньмо деякі відповіді у світлі того, наскільки критично ми розмірковуємо про це висловлювання:

– Як ти можеш бути впевнений, що ця тема не цікава, якщо ти не вивчив це питання більш глибоко?

– У тебе є думка, але що допомогло сформулювати її?

– У тебе є думка, але чи впевнений ти, що ці доводи не є всього лише чийись упередженнями?

Легко переконатися, що за допомогою простих реплік досить легко скерувати учнів на шлях критичного мислення. Щоб зрозуміти, як критичне мислення працює в процесі навчання іноземної мови в межах вправи або уроку, необхідно звернути увагу не тільки на ті види активності, які вимагають критичного мислення, а й на інші когнітивні види пізнання, залучені в процес навчання. Для цього варто зупинитися на теорії таксономії американського психолога Бенджаміна Блюма (1956) [1, с. 6] у світлі критичного мислення, який розглядає цю концепцію як набір із трьох ієрархічних моделей, що використовуються для класифікації освітніх цілей навчання за рівнями складності та специфікацій і охоплюють цілі навчання в когнітивній, афективній і сенсорній сферах. Мета навчання залежить від ієрархії розумових процесів: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання. Ми також повинні звернути увагу на етапи початкового та креативного мислення, тому що вони відіграють важливу роль у процесі навчання, а також варто зауважити, що в цьому ланцюжку креативне мислення не є домінуючим. Кожен є важливим елементом у своєму роді.

Використовуючи цю класифікацію, педагоги звернули увагу на дисбаланс у системі освіти. Значна частина навчального часу витрачається на етапах знання й розуміння, і дуже мало – на аналіз, узагальнення та розуміння – вищі ментальні процеси, що дають можливість застосовувати знання креативно (рис. 1).



Рис. 1. Таксономія Б. Блюма

Згодом (2001) Девід Красволь і Лорін Андерсон перетворили модель таксономії, використовуючи

для опису різних умінь критичного мислення дієслова, а не іменники, і більше не описували їх як накопичувальні та ієрархічні. Незважаючи на те, що всі шість рівнів процесу критичного мислення розташовуються в такій же послідовності, як і в таксономії Блюма, його колеги розглядають різні вміння як рівні, які можуть бути застосовні на різних етапах навчання (рис. 2).

Ось як Андерсон і Красволь представляють і описують кожне з цих умінь [2, с. 14]. Запам'ятовування – можливість запам'ятовувати і впізнавати вивчений раніше матеріал. Це може бути перевірено за допомогою простих тестів, як, наприклад, завдання – зіставити слова з їхніми визначеннями. Також запам'ятовування інформації на уроках читання можна перевірити за допомогою таких простих запитань, як «що?», «де?», «коли?».

Розуміння передбачає конструювання нового значення за допомогою об'єднання нового з уже наявним значенням. Простий приклад цього – пояснення створення множини іменників. У результаті пояснення студенти розуміють, що множина утворюється шляхом додавання закінчення -s (-es), оскільки вони вже знають форму однини іменників.

Застосування передбачає тестування (контроль) набутих знань, зазвичай під контролем викладача. Приклад застосування може бути таким: студенти беруть фразу, почуту в тексті, і використовують її в аналогічному діалозі. Застосування є першим кроком на шляху використання мови для комунікації в реальних умовах.

Дієслова: застосуйте, обчисліть, змініть, виберіть, продемонструйте, зіставте, використовуйте. Застосування є першим етапом на шляху використання мови з метою комунікації. Аналіз передбачає розподіл досліджуваної концепції на окремі частини та спостереження за процесом їхньої взаємодії в цілісній структурі або значенні. Дієслова аналізу: про-

аналізуйте, оцініть, згрупуйте, класифікуйте, порівняйте, протиставте, критикуйте, поясніть, зіставте, перевірте. Прикладом цього етапу може бути читання доводів, визначення підтверджувальної інформації. Цей процес відбувається на рівні слова або пропозиції, коли студенти намагаються сформулювати, наприклад, граматичне правило з мовного контексту.

Аналіз і оцінювання є першими двома складниками вищого рівня розумової активності, що застосовуються під час визначення студентами ступеня переконливості різних доводів. Це може бути колективна робота над розв'язанням проблеми, оцінювання, критика робіт колег, критичний аналіз, наприклад, презентації на предмет комунікативної ефективності.

Створення передбачає появу чогось нового, оригінального й унікального з використанням вивченої мови та мовних концепцій під час виконання таких завдань, як розповісти історію, зробити презентацію, брати участь у рольових іграх, написати есе.

Перші три типи навчання (запам'ятовування, застосування, розуміння) визначаються як початкові нижчі, а наступні три (аналіз, оцінювання та створення) – як вищі.

Необхідно звернути увагу на те, що різні типи мислення можуть застосовуватися в будь-якому, хаотичному порядку й чергуватися без певного порядку та використовуватися більш ніж раз. Варто також зазначити, що хоча багато фахівців прирівнює критичне мислення до вмінь аналізу й оцінювання, інші (Андерсон і Красволь) – утримуються від такого судження та розглядають критичне мислення як когнітивний процес у різних категоріях, які різночудно відрізняються від інших категорій процесу навчання.

Щодо робочої моделі критичного мислення в навчанні англійської мови, то у процесі навчання, відповідно до схеми Андерсона і Красволя, беруть участь шість різних розумових процесів [4, с. 41] (рис. 3).



Рис. 2. Таксономія Андерсона і Красволя

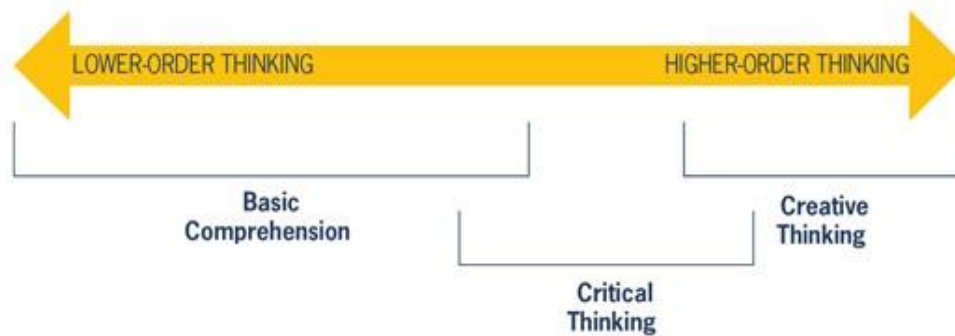


Рис. 3. Робоча модель критичного мислення

1 Label the pictures with the words in the box.

motorway airport terminal ferry terminal coach station railway station underground station

1 _____ 2 _____ 3 _____

4 _____ 5 _____ 6 _____

2 Unscramble the words to write the names of different means of transport. Are they used on land [L], in the air [A] or on the sea [S]?

1 TRIMBEOKO _____	5 CIBELYC _____	9 NEALP _____
2 NVA _____	6 CROSTOE _____	10 NIART _____
3 MART _____	7 LYRRO _____	11 SUB _____
4 PHROLETIEC _____	8 PHIS _____	12 CAYTH _____

3 Which of the forms of transport in exercise 2 are public transport?

Рис. 4. Зразок вправи на розвиток критичного мислення нижчого порядку [5, с. 4]

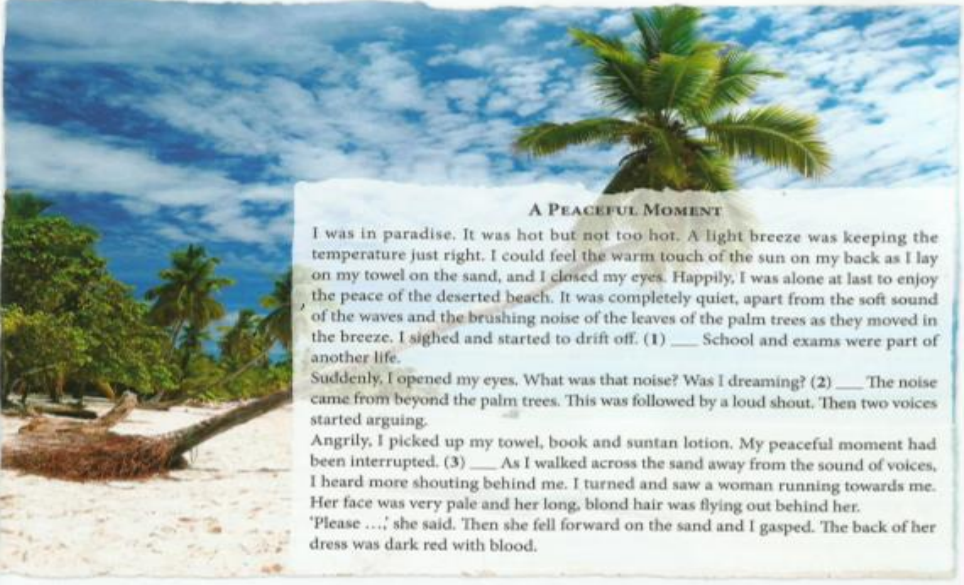
Більш глибоко вивчивши схему, не можна не поставити собі деякі запитання, які викликають певні сумніви: чи справді розуміння є умінням розумового процесу нижчого порядку; чи є такі категорії критичного мислення, як аналіз і мислення, частиною процесу розуміння; яка відмінність між застосуванням знань і креативністю.

У процесі навчання велика частина часу приділяється базовому розумінню й менша – критичному мисленню та креативності. Зупинімося на деяких термінах. Спільне усвідомлення, розу-

міння передбачає осмислення головного значення слова, речення, тексту. Розумовий процес нижчого порядку чітко належить до загального розуміння й практикується вчителями у всьому світі (рис. 4).

Але якщо ми хочемо досягти розуміння мови на більш глибокому рівні, необхідно використовувати всі види діяльності, притаманні критичному мисленню. Без просування, у процесі навчання від мислення початкового порядку до вищого творчого, неможливо досягти успіху у вивченні

4 Read the following text. Three sentences have been removed from the text. Choose from the sentences (A-E) the one which fits each gap (1-3) to obtain a logical and coherent text. There are two extra sentences that you do not need to use.



A PEACEFUL MOMENT

I was in paradise. It was hot but not too hot. A light breeze was keeping the temperature just right. I could feel the warm touch of the sun on my back as I lay on my towel on the sand, and I closed my eyes. Happily, I was alone at last to enjoy the peace of the deserted beach. It was completely quiet, apart from the soft sound of the waves and the brushing noise of the leaves of the palm trees as they moved in the breeze. I sighed and started to drift off. (1) ____ School and exams were part of another life.

Suddenly, I opened my eyes. What was that noise? Was I dreaming? (2) ____ The noise came from beyond the palm trees. This was followed by a loud shout. Then two voices started arguing.

Angrily, I picked up my towel, book and suntan lotion. My peaceful moment had been interrupted. (3) ____ As I walked across the sand away from the sound of voices, I heard more shouting behind me. I turned and saw a woman running towards me. Her face was very pale and her long, blond hair was flying out behind her. 'Please ...' she said. Then she fell forward on the sand and I gasped. The back of her dress was dark red with blood.

A I turned over but I couldn't relax.
B Then it came again – the sound of a rock hitting wood.
C However, I couldn't help worrying.
D This was my idea of the perfect holiday moment.
E It was time to find another, quieter spot for sunbathing.

Fish for words

5 Complete the sentences with the correct form of the words in the box.

drift lie follow sigh pick gasp

- Mum's got a headache so she _____ on the bed. Don't disturb her.
- I had such a lot of work to do. I _____ loudly as I opened the first book.
- I was so tired after the party that I sat on the sofa and _____ off.
- The game show was _____ by a quiz. It was boring, so I switched off and read a book.
- I _____ up my suitcase and walked towards the departure lounge.
- The door opened suddenly and I _____ in surprise.

6 Can you name

- your favourite spot for sunbathing?
- two deserted places you know?
- two uses for a towel?
- the factor of the suntan lotion that you use?

Wrap it up

7 What do you think happened next in the story in exercise 4?




Рис. 5. Зразок вправи на розвиток критичного мислення глибокого розуміння [5, с. 11]

мови, і критичне мислення відіграє тут свою вирішальну роль.

Критичне мислення, як уже згадувалося раніше, – це образ мислення, що передбачає вміння мислити рефлексивно, раціонально й обґрунтовано. Цей спосіб мислення дає можливість учням досягти такого рівня мови, за якого мова може бути застосовна більш раціонально й ефективно. Однак не варто вводити себе в оману, вважаючи, що застосування різних типів критичного мислення можливо тільки на вищих рівнях навчання (В1, В1 + і вище). Варто чітко розуміти, що є безліч способів застосувати методи критичного мислення на різних етапах навчання. Тому стає абсолютно очевидно, що брак чітких моделей навчання критичного мислення, так само як і

яскравих ефективних прикладів активних дій, що передбачають критичне мислення, стають перешкодою для вчителя в допомозі студентам практикувати навички критичного мислення найбільш ефективно (рис. 5).

Замість простого запам'ятовування ми можемо ввести приклади критичного мислення, даючи можливість глибокого застосування аналізу й розуміння, як фрази працюють на практиці. Застосовуючи критичне мислення, учні просуваються від базового усвідомлення до глибокого розуміння. Просуваючись поступово вгору, викладачі можуть створювати інші завдання, фокусуючись на критичному мисленні.

Креативне мислення може бути охарактеризоване як процес або практика, яка дає можливість

Writing 1 Part 2

Letter of application

a Read the following Writing Part 2 instructions. You see the following advertisement in your local English-language newspaper:

MUSICIANS AND DANCERS REQUIRED

We need teaching assistants for the music and dance activities at our English-language summer school for young children.

If you can speak English and believe you have the right skills to teach music and/or dance to young people, you are the right person for us.

Write to the director, Paul Beacon, and explain why you would be a suitable person for the job.

Write your **letter of application**.

b Read the letter of application on page 21. Ignore the words and expressions in **bold (1-10)** and answer the following question.

Do you think the applicant would be suitable for the job which is advertised? Give reasons for your answer.

Dear **(1) Paul**

(2) I've had a look at your advertisement in the latest edition of 'English Weekly' and **(3)** I want to ask for a job as a music and dance teacher at your summer school.

I am a twenty-year-old music student in my second year at university and can play several instruments, including piano, violin and clarinet. **(4)** I've also been going to a local dance academy for the past twelve years and am a member of a modern-dance group called 'Pasos'.

Although **(5)** I've never done any jobs working with groups of children, I teach piano and violin to **(6)** quite a lot of young private students. In addition, I choreograph many of the dances for 'Pasos' and teach the steps to the other members of the group.

(7) I reckon I would be **(8)** really good at this job, as I am a very calm and patient person. My whole life is devoted to music and dance and **(9)** it'd be great if I could pass on my skills to other people.

(10) Can't wait to hear from you.

Yours sincerely
Sandra Agar

2 When writing a letter of application to the director of a summer school, a formal style is appropriate. However, in Sandra Agar's application above, the words and expressions in **bold (1-10)** are more appropriate to an informal letter. Replace each one with a formal alternative from the box below.

Example: 1 Mr Beacon

I have no experience	I would like to apply	I feel
I look forward to hearing	I have seen	well-suited to
I have also been attending	Mr Beacon	a number
I would love to have the opportunity to		

3 Which linking words does Sandra use in her letter?
Example: also

4 What is the purpose of each of the four main paragraphs in Sandra's letter?
Example: Paragraph 1: Her reason for writing

5 Read the How to go about it box on page 202 before you do the following Writing Part 2 task.

You see the following advertisement in your local English-language newspaper:

ARE YOU A MUSIC FAN?

We require English-speaking volunteers to help at a four-day international pop and rock music festival aimed at raising money for charity.

- What relevant music-related interests do you have?
- Do you have experience of working with people?
- How would you benefit from helping at this event?

Write to Paul Groves at *Music for Life* explaining why you would be suitable as a volunteer.

Write your **letter of application** in 140-190 words.

Рис. 6. Зразок вправи з трьома видами активності [6; 20-22]

генерувати нові ідеї й розкривати нові альтернативні способи навчання. Обидва види мислення – критичне і креативне – можуть доповнювати одне одного, у разі якщо вони вже синтезовані в урок.

Є чимало позитивних причин імплементувати креативне мислення в навчання іноземної мови, яке допомагає розвинути навички швидкого говоріння автентичною мовою, робить процес більш мотивованим і цікавим. Це можна задіяти як на початку, так і в кінці уроку, після роботи з використанням елементів критичного мислення. Таких, як, наприклад: зробити презентацію, а потім обговорити її структуру, логічність, використовувати приклади, вказати переваги й хиби. На цьому етапі спостерігається щільне злиття цих двох видів активностей – критичного та креативного мислення (рис. 6).

Ця вправа демонструє, як три види активності – базове розуміння, критичне мислення та креативне мислення – взаємодіють на уроці. Цей приклад ілюструє, як критичне мислення може розширити й поглибити звичайну діяльність на уроці. Перша вправа аналізує розуміння основного значення ревію. У другій вправі критичне мислення відкриває можливість поміркувати про природу й ефективність ревію. У третій вправі елементи критичного та креативного мислення скомбіновані, що дає студенту змогу зробити свій власний висновок. Без застосування комбінованої моделі критичного та креативного мислення проста фіксована модель дає можливість тільки відтворити її автоматично, не

заглиблюючись у більш креативний розумовий простір навчання.

Висновки і пропозиції. Підбивши підсумки, ми сміливо можемо сказати, що критичне мислення – це напрям, який передбачає раціональний аналіз із кінцевою метою дійти обґрунтованих висновків. Це спонукає учнів аналізувати інформацію на противагу простому накопиченню інформації. Студенти застосовують різні розумові вміння, які містять три типи: базове усвідомлення, критичне мислення та креативне мислення, кожне з яких відіграє свою ключову роль і з'являється на різних етапах уроку, до того ж необов'язково в певному порядку.

Список використаної літератури:

1. Dummett P., Hughes J., (2019). Critical Thinking in ELT: A working model for the classroom. The USA, National Geographic.
2. Anderson L., Krathwohl D. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. London. UK, Pearson.
3. Dewey J., (1910). How we think. Lexington. MA : D.C. Heath.
4. Krathwohl D. (2002). A revision of Bloom's Taxonomy: A overview. Theory into Practice, 41(4).
5. Rosinska M., Edwards L., (2016). Get 200 Exam preparation course for Ukraine. England. Macmillan Education.
6. Norris R., (2017). Ready for First. Lebanon, Macmillan Education.

Huchko V. Critical thinking and working model of critical thinking in Dummett and Hughes's works

The article draws readers' attention to one of the most crucial issues of modern education, debates about its priority in the educational process and its ultimate goal. What is more urgent – to load students' heads with a certain amount of proper knowledge or to teach them to think critically, independently and make decisions on their own based on the knowledge gained, to prepare students for traditional professions or be ready to face the challenge of new cutting edge occupations that are just going to emerge?

The article analyzes the process of shifting the focus of education in modern education from the process of acquiring knowledge to its critical assessment. The article expresses the point of view of such reformers and social scientists as John Dewey, William Sumner, Edward Glazer, as well as Paul Dummett and John Hughes regarding critical thinking in the educational process, explains their vision of why critical thinking is incredibly in demand, what types of activity can be created and applied in the learning process.

The article describes a working model for critical thinking and its key components. The work also acquaints the reader with other models of critical thinking, the authors of which are scientists and educationalists D. Krasvol and L. Anderson. The article gives examples of use of various types of critical thinking activities at various stages of a learning process, focused on critical thinking and emphasizes the importance of a combined model of critical and creative thinking, its relevance in the process of modern education and its undoubted prospects.

Here the working model of critical thinking is described. It is considered to be seen by learners as a mindset that involves thinking reflectively (being curious), rationally (thinking analytically) and reasonably (coming to sensible conclusions). It emphasizes that critical thinking skills are not just a set of tools to be used only on purpose but they derive from a mindset that involves searching for knowledge in a certain particular way. A critically thinking person constantly uses these skills not as an exercise, but as part of a considered and sophisticated approach to learning.

It is hoped that teachers will stimulate and encourage this mindset by integrating critical activities into their lessons. An excellent way to explore to what extent students already acquire a critical thinking mindset is to do different types of activities based on critical thinking approach. All this can raise learners' awareness of critical thinking in general and also can be used to promote this approach.

Key words: critical thinking, reflective thinking, rational thinking, taxonomy theory, Paul Dummett, John Hughes, metacognitive approach.

УДК 371.124

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.23>**С. О. Данилов**здобувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

КРИТЕРІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У педагогічному дослідженні недостатньо лише зареєструвати кінцевий процес формування соціально-професійної зрілості майбутнього педагога. Необхідно встановити, яким чином конкретна особистість досягає кінцевого результату, і чому та або інша ситуація допомагає чи заважає студенту реалізувати відповідні якості в певних видах діяльності.

Соціально-професійна зрілість особистості майбутнього педагога формується протягом тривалого періоду. Її розвиток залежить від змісту теоретичної і практичної діяльності особистості, а також пов'язаних із нею процесів спілкування і пізнання.

Одна з передумов становлення соціально-професійної зрілості майбутнього педагога – це формування його соціальної позиції.

Позиція – це складна система якостей особистості, де установки, інтереси, світоглядні критерії і ставлення студента до соціальних цінностей на єдиній основі регулюють і духовну, і предметно-практичну діяльність.

Реалізація майбутнім педагогом активної життєвої позиції в пізнавальній, громадській діяльності залежить від ступеня сформованості відносин, інтересів, установок та навичок діяльності.

Вузькість інтересів майбутнього педагога є показником неповної сформованості його установок і позиції в цілому. Вони, зі свого боку, визначають недостатнє самовдосконалення, а в кінцевому результаті – неповну соціально-професійну зрілість особистості, що пов'язано з недостатністю виконання студентом характерних для нього соціальних функцій.

На кожному новому віковому етапі студент потрапляє в нове соціальне середовище, яке має складну структуру. У процесі професійної підготовки необхідно враховувати, що суттєвим фактором у формуванні соціально-професійної зрілості майбутнього педагога повинно бути середовище. Оскільки особистість знаходить свій вияв і розвивається в діяльності, то, відповідно, формувальний вплив середовища на особистість визначається тим, до якої діяльності залучені члени відповідного мікросередовища.

Ключові слова: майбутній педагог, діяльність, особистість, відповідальність, самовизначення, самовдосконалення, критерії.

Постановка проблеми. Результат, якого досягає майбутній педагог під час виконання конкретної соціальної функції, заломлюється через призму соціальних потреб, інтересів і цінностей, які засвоєні і практично реалізуються в колегіальній діяльності даною особистістю. Протиріччя між індивідуальним і соціальним досвідом, який засвоює педагог у процесі становлення своєї соціально-професійної зрілості, пояснюються за допомогою таких критеріїв, як соціальна відповідальність, самовизначення, самовдосконалення.

Під критерієм науковці розуміють ознаку, на основі якої здійснюється оцінка, означення або класифікація будь-чого (стану розвитку особистості та спеціально організованих навчання і виховання). Іншими словами, критерій – це суттєва ознака, на основі якої ми відрізняємо рівень соціально-професійної зрілості студентів експериментальних і контрольних груп у залежності від змісту педагогічних впливів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних працях всебічно розглядаються сут-

ність та шляхи розвитку соціальної зрілості особистості в контексті підготовки майбутнього педагога (О. Андрієнко, О. Ганжа, М. Ємельянова, О. Каменєва, М. Лебедик, В. Радул, О. Солдатченко та ін.); окремі аспекти формування соціальної зрілості в професійній освіті (Т. Комар, О. Коптева, Т. Мальцева, О. Михайлов, С. Поліщук, І. Руднева, Т. Хмурина, Г. Яворська та ін.).

Ми розглядаємо процес розвитку соціально-професійної зрілості майбутнього педагога в різних видах соціально-професійної діяльності. Отже, критерієм може бути як стан організації, так і результат педагогічного впливу на особистість, який визнається важливим, оскільки він може бути змінною (а не константою) і може бути вимірний з деякою похибкою.

Єдиним критерієм соціально-професійної зрілості особистості виділяти якусь одну сторону ми вважаємо недоцільним, оскільки процес формування соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя цілісний, неперервний. Доцільно говорити про провідну властивість тієї чи іншої

критеріальної характеристики залежно від досягнення рівня соціальної зрілості особистості майбутнього педагога.

Мета статті. Різноманітні функції організації діяльності майбутнього педагога вимагають оцінок його діяльності, які ґрунтуються на різних групах характеристик. Тобто завдання полягає у визначенні сукупності критеріїв як такої діяльності, так і соціально-професійного розвитку. Розроблені нами критерії необхідно подати у формі, яка відповідає конкретній системі соціально-професійного розвитку та її функціям.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи розвиток соціально-професійної зрілості майбутнього педагога в процесі магістерської підготовки, будемо дотримуватися особливостей діяльного підходу до процесу її формування. У цьому зв'язку зміст критеріїв соціально-професійної зрілості особистості майбутнього педагога криється в компонентах психологічної динамічної структури діяльності: мета–спосіб–результат [16, с. 34].

Вступивши до магістратури, випускник нижчих рівнів освіти входить у процес професійної підготовки з певним рівнем розвитку соціально-професійної зрілості особистості, і якщо він бере активну участь у цьому процесі, то досягає його по закінченні навчання з якісно більш високим рівнем соціально-професійної зрілості особистості.

У педагогічних дослідженнях критерієм визнають стан, за якого особистість перетворюється на повноцінний суб'єкт суспільної діяльності й досягнення нею певного мінімуму розвитку [16].

У педагогіці поняття критерію обов'язково охоплює цілі, зміст і ефективно реалізовані на практиці педагогічні впливи як невід'ємні від соціально-практичної діяльності студента й ті якості особистості, що збагачують його свідомість у процесі виховання.

Визначення критеріїв соціально-професійної зрілості особистості в практиці виховання завжди пов'язане з потребами суспільства, які в кінцевому результаті трансформуються в особистісні якості майбутнього вчителя. «Кожна особистість, – пише В.Г. Афанасьєв, – живе і розвивається як в умовах даного загального соціального середовища (суспільства в цілому), так і в умовах «мікросередовищ», і є тією призмою, через яку заломлюється вплив на особистість загального соціального середовища» [18, с. 17].

Особистість педагога – це складне соціально-педагогічне явище. Поняття «зрілість особистості» характеризує певний стан цієї системи. Досягнення нею цілісності передбачає відповідний розвиток її елементів, тобто здатність кожного з них повністю здійснювати свої функції.

Соціальна зрілість – системна якість розвитку особистості як єдиного цілого, елементами якої згідно з нашим підходом є соціальне самовизна-

чення, соціальна відповідальність і самовдосконалення.

Вивчаючи проблему підготовки учительських кадрів, деякі автори дійшли висновку, що критеріальними характеристиками розвитку рівня соціально-професійної зрілості особистості студентської молоді є соціальна відповідальність (СВ), самовизначення (СА) та самовдосконалення (СУ) [11]. У рамках цієї концепції жоден із цих критеріїв самостійно не є достатнім для оцінки ефективності організації діяльності особистості майбутнього педагога. Необхідно їх аналізувати в сукупності, бо саме взаємозв'язки між ними і слугують вихідною ознакою цілісності соціально-професійної зрілості особистості. Соціальна відповідальність, соціальне самовизначення та самовдосконалення мають між собою логічний взаємозв'язок у характеристиці особистості майбутнього педагога. Кожен із названих критеріїв, які визначають сутність соціальної зрілості особистості, має свої критерії.

Для визначення рівнів становлення соціально-професійної зрілості майбутнього педагога в процесі магістерської підготовки у закладі вищої освіти запропоновано методичку діагностики, де на основі вивчення ступеня виявлення кожної з трьох запропонованих критеріальних характеристик результати в порівняльному аналізі доцільно подати у вигляді кількісного індексу [15].

Індекс задано аналітичною функцією $I = f(x_i)$, де I – індекс, x_i – набір емпіричних індикаторів, f – символ перетворення, якому підлягає набір x_i при перетворенні в індекс.

Відмінність індексу від показника полягає в тому, що індекс дає можливість порівняти показники, які безпосередньо не домірні. Індекс як форма узагальнення ряду показників є оціночним нормованим числом.

Виділені нами кількісні критерії – це експериментально встановлені інтервали значень індексів соціальної відповідальності, соціального самовизначення та самовдосконалення. Варіанти їх перетину утворюють конкретну кількість рівнів становлення соціально-професійної зрілості особистості майбутнього педагога.

Експериментальні значення кожного індексу змінюються від 1 до 5. Ми виділяємо три інтервали числових значень індексу – «високий», «середній», «низький». Межами цих інтервалів характеризується певний рівень розвитку соціально-професійної зрілості майбутнього педагога, який має як кількісне, так і якісне пояснення.

Перший («високий») творчий рівень розвитку соціально-професійної зрілості майбутнього педагога характеризує його, якщо в межі значень цього інтервалу потрапляє хоча б одне зі значень індексів соціального самовизначення, соціальної відповідальності чи самовдосконалення (5,0–4,01).

Другий («середній») продуктивний рівень розвитку соціально-професійної зрілості особистості характеризує майбутнього педагога, якщо в межі значень «середнього інтервалу» потрапляє хоч одне зі значень індексів соціального самовизначення, соціальної відповідальності або самовдосконалення (4,0–3,01).

Третій («низький») відтворювальний рівень розвитку соціально-професійної зрілості майбутнього педагога характеризує його, якщо значення вищезгаданої трійки не потрапляють у жоден із двох інтервалів, зумовлених вище (3,0–1,4).

Зміст критеріїв повинен теоретично впливати із соціальної позиції майбутнього педагога і соціальної ситуації, в якій формується його соціально-професійна зрілість. Саме динамізм соціальної позиції передбачає критерії, які конкретизуються через зміст соціального самовизначення, соціальної відповідальності і самовдосконалення в структурі особистості та практичній діяльності студента педагогічного університету.

Якісний зміст критеріїв такий.

Соціальна відповідальність: виконання соціально значущих для суспільства проблем; підвищення значущості в суспільстві високих моральних якостей майбутнього педагога; підтримка стимулювання соціально-відповідальної поведінки студентів.

Соціальне самовизначення: якісне виконання визначених завдань; оцінка своєї діяльності в навчанні/роботі; риси характеру, які необхідні для моєї професії; бажання працювати педагогом після закінчення університету.

Самовдосконалення: професія педагога потребує постійного самовдосконалення; розвиток особистого творчого потенціалу; реалізація новітніх технологій навчання під час педагогічної практики.

Статистичний розподіл майбутніх педагогів за вказаними вище трьома рівнями їхньої соціально-професійної зрілості передбачає необхідність вивчати, з одного боку, причини їх потрапляння у вибірку сукупність змісту виділеного рівня, а з іншого – визначити причини переходу її з одного на інший рівень.

За висловом Б.Г. Ананьєва, вік 18–20 років, який припадає на час навчання майбутнього педагога у закладі вищої освіти, «має особливе значення як період найбільш активного розвитку моральних і естетичних почуттів» [2, с. 19]. Тому в студентський період трансформація знань, професійних орієнтацій реалізується передусім через морально-естетичні почуття і культуру.

Формуючи культуру студента, заохочуючи його до культурної самореалізації, ми тим самим виховуємо соціально зрілого педагога, який демонструє в єдності соціальне самовизначення, соціальну відповідальність та самовдосконалення у праці, довіллі та спілкуванні.

Активне залучення студента до сфери культури відбувається лише в тому разі, якщо він сам виявляє самовизначення і відповідальність, які обов'язково пов'язані зі специфікою його спеціальності.

Дані наших дослідно-експериментальних досліджень показують, що соціокультурна діяльність студентів педагогічного університету найчастіше супроводжується активністю у сфері комунікативної взаємодії, прагненням до досягнення найвищих особистісних та професійних результатів розвитку та науково-дослідницької діяльності.

У педагогічному аналізі участь студента в обов'язкових видах діяльності є критеріальною характеристикою розвитку соціально-професійної зрілості його особистості. До числа якостей, які є критеріальними характеристиками соціально-професійної зрілості майбутнього педагога в процесі магістерської підготовки, ми відносимо соціальне самовизначення, соціальну відповідальність та самовдосконалення, які виявляються у сфері педагогічної акмеології, в комунікативній взаємодії та науково-дослідницькій діяльності.

Соціальне самовизначення педагога розглядають з погляду впливу на його розвиток різноманітних соціальних факторів. Сукупність цих факторів є умовним простором, в якому здійснюється процес соціально-професійного самовизначення майбутнього педагога. Особливими критеріальними ознаками соціального самовизначення студента вищої школи виступають освітнє і життєве самовизначення.

Життєве самовизначення молоді, яка навчається, є складною науковою проблемою, яка має філософський, соціологічний, психологічний і педагогічний аспекти. Як зазначає Г.П. Ніков: «...більш складним і відповідальним у житті підростаючих поколінь є період, коли звершується їх виховання під керівництвом дорослих, і вони виходять на самостійний шлях. Це значить, що закінчується життя під опікою старших, розширюється ступінь свободи молодих людей, їхньої самостійності в прийнятті рішень; вони вступають у пору соціальної зрілості...» [14, с. 58].

Соціальне самовизначення ми розглядаємо як провідну критеріальну характеристику соціально-професійної зрілості.

Соціальна відповідальність включає не весь зміст тих норм і цінностей, що діють у суспільстві, а лише той їх спектр, в якому заломлюються як позитивні у свідомості й діяльності особистості. Психологи вказують на однозначну залежність соціальної відповідальності від соціального самовизначення.

В.Ф. Сафін вважає відповідальність основоположною і системотвірною ознакою самовизначення особистості. «Особистість, яка самовизначилася, – це суб'єкт, який свідомо і постійно

зіставляє власну мету з метою групи, суспільства, який уміє активно відстоювати свої ідеали. Таким чином, самовизначення – це процес, відносно самостійний етап соціалізації, суть якого полягає у формуванні в індивіда усвідомлення мети і змісту життя, готовності до самостійної життєдіяльності на основі співвіднесення своїх бажань, наявних якостей, можливостей і вимог, які застосовуються до нього з боку оточуючих і суспільства» [19, с. 151].

Відповідальність – це насамперед моральна якість особи. В.Ф. Сафін зазначає: «Вищий рівень відповідальності як провідна моральна властивість – поняття, яке безпосередньо пов'язане зі світоглядом особистості. Воно має зв'язок з такими моральними поняттями, як гуманізм, патріотизм, добросовісність, ініціативність, дисциплінованість, чесність, працелюбність, творча активність, здатність до дії, розумного самообмеження» [19, с. 115].

За своєю структурою соціальна відповідальність є надзвичайно складним інтегративним утворенням, має тісний зв'язок з усіма якостями педагога. Соціальна відповідальність слугує показником розвитку особистості, а саме є критерієм соціально-професійної зрілості, яка, зокрема, виявляється в потребі «самореалізації не лише себе в суспільстві, а себе для суспільства» [3, с. 7]. Особливостями цих відносин є відносини відповідальної залежності. Вони реалізуються лише тоді, коли адекватно відтворюються у свідомості студента.

Проблема соціальної відповідальності має тісний зв'язок із проблемою свободи, бо в обох випадках йдеться про необхідність прийняття рішення зі знанням справи. Відповідальність є зворотною стороною свободи: «Міра відповідальності визначається мірою активної свободи людини, міра суб'єктивної відповідальності визначається ступенем усвідомлення свободи» [6, с. 226].

Нас цікавить безпосередньо процес формування соціально-професійної зрілості майбутнього педагога. У цьому напрямку формування соціальної відповідальності доцільно обумовити відповідальну діяльність, яка спрямована на реалізацію соціально значущої мети і виникає на основі врахування реальних інтересів соціального середовища, потреб його розвитку.

Виникнення внутрішньої відповідальності, її перетворення в соціальну якість особистості залежить від активності людини, її психологічних й інтелектуальних особливостей. За характеристикою С.Б. Куликівського, «як і людська діяльність, відповідальність можлива лише у суспільстві, лише на об'єктивній основі взаємовідносин між людьми і тому початково є соціальною за своєю природою» [10, с. 11].

Формування соціальної відповідальності як однієї з найважливіших професійних якостей соці-

ально і професійно зрілого педагога вимагає цілеспрямованої диференційованої роботи з усіма студентами магістратури. Знання, які одержує студент, «мають особисту значущість, перетворюються в переконання, стають мотивами поведінки, знаходячи своє виявлення в практичній діяльності» [9, с. 94].

Соціальну відповідальність логічно розглядати як інтегральну якість особистості, яка визначає поведінку, діяльність людини на основі усвідомлення і прийняття нею необхідної залежності цієї діяльності від суспільних цілей і цінностей.

Оскільки соціальна відповідальність є складовим, системотвірним чинником соціально-професійної зрілості, то доцільно вказати на закономірності формування і розвитку відповідальності. Згідно з характеристикою К. Муздибаєва, «принципове значення має виявлення факторів формування відповідальності в різних видах діяльності і в залежності від різних видів взаємовідносин з іншими людьми» [13, с. 198].

У педагогічній і психологічній літературі інколи можна спостерігати ототожнення понять «відповідальне ставлення» і «відповідальне ставлення ситуативне», а відповідальність – стійка якість особистості. Деякі автори звертають увагу на те, що «необхідно розрізнити відповідальність як морально-етичну якість особистості й соціальну відповідальність» [9, с. 93].

Відповідальність як внутрішня якість особистості – це складне в структурному відношенні явище. Як зазначає К. Муздибаєв, «соціальна відповідальність відображає схильність особистості дотримуватися у своїй поведінці загальноприйнятих у суспільстві соціальних норм, виконувати рольові обов'язки і її готовність дати звіт за свої дії» [13, с. 42].

Складовою частиною процесу формування соціально-професійної зрілості майбутнього вчителя є виховання. Воно передбачає цілеспрямований вплив на духовний і фізичний розвиток особистості для підготовки до суспільної діяльності [20].

Ще однією системотвірною ознакою соціального самовизначення, яка інтенсифікує процес соціально-професійної зрілості майбутнього педагога в процесі магістерської підготовки, є самостійність людини. «За будь-якими людськими стандартами дорослість означає, з одного боку, соціальне пристосування, подолання юнацького максималізму, а з іншого – самостійність і відповідальність», – пише І.С. Кон [8, с. 4].

Будь-яка діяльність, зокрема і спеціально організована, потребує вдосконалення. Вдосконалення діяльності визначається соціально-професійним самовдосконаленням. Самовдосконалення не можна тлумачити формально, тобто виключно в плані покращення, розвитку певної якості,

незалежно від системи координат загальнолюдських цінностей та конкретно-історичного підходу до оцінки якостей, що вдосконалюють.

Використовуючи методологічні положення психологів, які поєднали внутрішню активність з об'єктивізацією особистості (Д. Узнадзе), розкрили діалектику внутрішнього і зовнішнього (Б. Рубінштейн), логічно вважати, що саме категорія самовдосконалення є зв'язковою ланкою між загальнопсихологічним і соціальним аспектами вивчення особистості. Ця категорія дозволяє розкрити внутрішні рушійні сили особистості, які відтворюються в усіх формах діяльності, поведінки в її відносинах з оточуючими, в її соціально-психологічній позиції.

У роботі С.Л. Рубінштейна [17] теоретично обґрунтовано єдність свідомості й діяльності. У зв'язку з цим на перший план виходять проблеми дослідження розвитку цілісної особистості й різних форм її соціальної зрілості, єдність яких виявляється під час виконання людиною основних соціальних функцій.

У дослідженнях Л.С. Виготського [5] і О.М. Леонтьєва [12] зосереджено увагу на початкових та кінцевих точках процесу соціалізації індивіда, на становленні його особистості. Майбутній педагог не тільки «соціалізується» як член даного соціального середовища, а й стає взагалі соціальною істотою.

У процесі індивідуалізації загального, культурно-історичного досвіду він реалізує особистісно змістовні форми, а у своїй предметній діяльності актуалізує загальнолюдське значення стосовно конкретно-історичної ситуації.

У формуванні соціально-професійної зрілості особистості майбутнього педагога її критеріальні характеристики виявляються через соціальні потреби, які бувають матеріальними й духовними. У матеріальних потребах виявляється залежність людини від предметів матеріальної культури, а в духовних – залежність від продуктів суспільної свідомості. Духовні потреби виражаються в засвоєнні духовної культури. Актуалізація духовного життя людей актуалізує проблеми, що потребують глибокого теоретичного осмислення. Однією з них є проблема соціальної зрілості особистості як вияв її духовності.

Соціально-професійна зрілість виявляється в усіх спектрах свідомості особистості: політичній, правовій, моральній, естетичній та ін. Особлива роль в її розумінні належить ціннісній свідомості, яка виражає активне, діяльне ставлення людини до дійсності. У системі цінностей людини відбивається рівень соціально-професійної зрілості, ступінь розуміння співвіднесення суспільного та особистого, матеріального і духовного.

Теоретичне і практичне значення проблеми всебічного і гармонійного розвитку особистості,

досягнення нею соціально-професійної зрілості як необхідної умови здійснення вдосконалення суспільства нагально ставить завдання єдності інтелектуальної, чуттєво-емоційної і вольової сфер духовного життя людини.

Зрілість свідомості особистості органічно взаємопов'язана зі зрілістю соціально-практичної діяльності. Діяльність сприяє найбільш повному розвитку внутрішнього світу особистості. Важливим показником високої якості діяльності є відповідність свідомого, цілеспрямованого, активного і творчого ставлення особистості до діяльності. Якість діяльності майбутнього педагога в суспільстві виявляється в соціальній активності, яка виявляється на основі перетворення і самодіяльності в усіх сферах суспільного життя. На основі цього формується самовизначення, самовираження, самоутвердження, самоуправління і самовиховання особистості.

Самовдосконалення особистості є необхідною складовою частиною соціально-професійної зрілості майбутнього педагога. Проміжок часу, протягом якого відбувається таке формування, має ряд специфічних особливостей. Насамперед він відрізняється появою в психіці людини такого новоутворення, як соціальне очікування. Як зазначає Д.І. Фельдштейн, вона є базовою для розвитку критичності, здатності змінювати засвоєні стереотипи і способи діяльності, на ній ґрунтується і готовність до саморозвитку і самовдосконалення [22, с. 9].

Самовдосконалення на різних стадіях входження в життя реалізується за багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Беззаперечним є той факт, що самовдосконалення молоді формується тільки в діяльності й участі у справах життєвого простору. Самовдосконалення молоді, як пишуть деякі автори, – риса життєдіяльності, яка розвивається і має своєрідну логіку розвитку в основних групах молоді залежно від загального процесу «життєвого самовизначення» [21, с. 148]. Таким чином, це повинна бути не проста перетворювальна діяльність тих чи інших процесів, а діяльність, яка відбувається в процесі свого самовизначення.

Висновки і пропозиції. Формування елементарних основ елементів структури соціально-професійної зрілості особистості майбутнього педагога здійснюється в період його навчання в закладі вищої освіти. Залежно від сфери діяльності в цей період критеріальні характеристики соціальної зрілості особистості набувають певної форми, яка виявляється в різних рівнях соціально-професійної зрілості. Перспективи подальших досліджень соціально-професійної зрілості ми вбачаємо, зокрема, в обґрунтуванні взаємозв'язку соціальної позиції та рівнів розвитку зрілості.

Список використаної літератури:

1. Ананьев Б.Г. О методах современной психологии. *Психодиагностические методы в комплексном лонгитюдном исследовании студентов*. Ленинград, 1976. С. 13–35.
2. Афанасьев В.Г. О системном подходе в социальном познании. *Вопросы философии*. 1973.
3. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований. Киев–Москва : Педагогика, 1982. 192 с.
4. Беляева Л.П., Коростенев Г.М. О соотношении понятий «формирование личности», «воспитание» и «социализация». *Сборник научных трудов*. Свердловский пединститут, 1979. С. 13–21.
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология ; под ред. В.В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
6. Домжа А.А. Гносеологический аспект свободы и ответственности. *Методологические аспекты научного познания и социального действия*. Минск, 1985.
7. Коган Л.Н. О понятии «социальная зрелость». *Формирование социальной и профессиональной зрелости студентов*. Свердловск, 1985. С. 3–12.
8. Кон И.С. В поисках себя: личность и самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.
9. Кузнецова В.С., Морозова В.С. Формирование социальной ответственности у студентов педагогического вуза. *Советская педагогика*. 1985. № 5. С. 93–96.
10. Куликовский С.В. Формирование социально-политической ответственности личности : автор. дисс. ... канд. филос. наук ; КГУ им. Т.Г. Шевченко. Киев, 1989. 22 с.
11. Лебедик Н.П. Изучение педагогами социальной зрелости личности в свете идей А.С. Макаренко. *А.С. Макаренко и Полтавщина* : тезисы докладов и сообщений областной научно-практической конференции. Полтава, 1986. С. 79–81.
12. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1977. 304 с.
13. Муздыбаев К. Психология ответственности ; под ред. В.Е. Семенова. Ленинград : Наука, 1983. 340 с.
14. Ников Г.П. Жизненное самоопределение как педагогическая проблема. *Вопросы самоопределения личности и ее активности*. Уфа, 1985. С. 58–64.
15. Определение индекса мастерства преподавателя вуза: Материалы и методические рекомендации для руководителей и преподавателей вуза / Н.П. Лебедик и др. ; ПГПИ им. В. Короленка. Полтава, 1989. 104 с.
16. Петровский А.В. Проблема развития личности с позиции социальной психологии. *Вопросы психологии*. 1984. № 4. С. 15–29.
17. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер-Ком, 1999.
18. Саар Е.А. Роль системы освіти в життєвому самовизначенні молоді. *Філософська думка*. 1986. № 5. С. 41–47.
19. Сафин В.Ф. Психология самоопределения личности : учеб. пособие ; Свердловский пединститут. Свердловск, 1986. 142 с.
20. Синцова Л.К. Понятие «социализация личности» в социально-философской литературе. *Сознание и личность*. Барнаул, 1986. С. 109–118.
21. Терлецкий В.Н. Жизненная позиция личности: Проблемы методологии и теории. Киев ; Одесса : Лыбидь, 1990. 203с.
22. Фельдштейн Д.И. Взаимосвязь возможностей образования и психологических закономерностей развития мотивационно-потребностной сферы личности. *Проблемы мотивации общественно-полезной деятельности школьников*. Москва, 1984. С. 3–31.

Danylov S. Criterial characteristics of the social and professional maturity of the personality of the future teacher

It is not enough for pedagogical research to purely register the final process of forming future pedagogue's socio-professional maturity. It is necessary to establish how a particular person achieves the final result and why this or that situation helps or prevents the student from realizing the relevant qualities in certain activities.

One of the prerequisites for the formation of future pedagogue's socio-professional maturity – is the formation of their social position.

Position is a complex system of personality qualities, where attitudes, interests, worldview criteria and the student's attitude to social values on a single basis regulate both spiritual and subject-practical activities.

Future pedagogue's realization of an active life position in cognitive, social activities depends on the degree of relations, interests, attitudes and skills formation.

The narrowness of the future teacher's interests is an indicator of incomplete formation of their attitudes and position in general. They, for their part, determine the lack of self-improvement, and in the end the socio-professional maturity of the individual, which is associated with the lack of carrying out characteristic social functions by the student.

At each new age stage, the student enters a new social environment that has a complex structure. In the process of professional training, it is important to take into account that a significant factor in the formation of future teacher's socio-professional maturity should be the environment. Since the personality finds one's expression and develops in the activity, then, accordingly, the formative influence of the environment on the individual is determined into what activities members of the corresponding microenvironment are involved.

Socio-professional maturity of the future pedagogue's personality is formed over a long period of time. Its development depends on the content of theoretical and practical activities of the individual, as well as related processes of communication and cognition.

Key words: *future pedagogue, activity, personality, responsibility, self-determination, self-improvement, criteria.*

УДК 378.32

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.24>**І. М. Данилюк**викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПІДЛЕГЛИМИ НА ОСНОВІ ПРОБЛЕМНОГО ПІДХОДУ

У статті проведено аналіз застосування проблемного підходу в підготовці майбутніх офіцерів Національної гвардії України до службово-бойової діяльності. Зазначено, що офіцери цього військового формування України залучаються сьогодні до виконання різноманітних поліфункціональних завдань, що потребують розвинутого мислення, психологічної стійкості та гнучкості поведінки.

Для визначення сутності проблемного підходу проведено історичний аналіз наукової літератури. Розглянуто різні наукові парадигми до застосування проблемного підходу в підготовці майбутніх фахівців у ЗВО.

Наведено та розкрито педагогічну технологію проблемного навчання курсантів дисципліні «Інформаційно-пропагандистське забезпечення». Визначено такі види зростання ступеня проблемності на заняттях: проблемний виклад знань викладачами в поєднанні з репродуктивною діяльністю курсантів; проблемний виклад у поєднанні із самостійною роботою курсантів (за зразком); комбіноване заняття (проблемний виклад у поєднанні з реконструктивно-варіативною діяльністю курсантів); частково-пошукова діяльність курсантів.

Зазначено, що спроектована педагогічна технологія проблемного навчання курсантів дисципліні «Інформаційно-пропагандистське забезпечення» базується на таких трьох рівнях: науковому, теоретико-методичному та практиологічному. Базис педагогічної технології включає характеристику об'єкта проектування – навчального процесу; таксономію завдань, що поетапно відображають конкретний алгоритм; педагогічні умови, що покращують навчання курсантів та створюють можливості для їх розвитку в проблемних ситуаціях; етапи індивідуалізованого і групового навчання. Така технологія включає методологічний, організаційний, технологічний, дидактичний, суб'єктний та рефлексивний компоненти.

В основу проблемного навчання курсантів на заняттях покладено проблемні ситуації службово-бойової діяльності, що мають конфліктний (внутрішній і зовнішній) та комунікативний характер. Такі проблемні ситуації стимулюють творчу активність курсантів, вмикають механізми особистісного розвитку, збільшують активність і продуктивність мислення в подоланні труднощів, що постають на шляху до мети, відображають дії професійної діяльності тощо.

Ключові слова: майбутні офіцери Національної гвардії України, професійна підготовка, проблемне навчання, педагогічна технологія, службово-бойові завдання.

Постановка проблеми. Події на Сході України та необхідність реформування силових структур України потребують переосмислення наявних проблем та концепцій підготовки військових фахівців, розроблення і впровадження сучасних педагогічних технологій та методик навчання курсантів у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ).

Військова освіта є складовою частиною загальнодержавної системи освіти в Україні, яка призначена для відтворення кадрового потенціалу силових структур, забезпечення високої якості підготовки військових фахівців [1]. Оскільки система військової освіти інтегрована в загальнодержавну систему освіти, то випускники ВВНЗ після закінчення навчання отримують дипломи державного зразка освітніх ступенів «молодший спеціаліст», «бакалавр», «магістр» [2].

Першочергового розв'язання, на нашу думку, вимагають такі суперечності, що існують сьогодні в системі підготовки майбутніх офіцерів НГУ: між вимогами сучасної війни до військовослужбовців НГУ та існуючим рівнем їх підготовленості до виконання складних завдань; між вимогами до професійних, особистісних й індивідуально-психічних якостей, що необхідні військовослужбовцю, та їх недостатнім формуванням у ВВНЗ; між складністю завдань, що потрібно вирішувати офіцерам НГУ, та недостатнім рівнем їх підготовленості до виконання таких завдань тощо.

А сьогодні українська держава пред'являє до якостей майбутніх офіцерів НГУ такі вимоги: мати високу професійну компетентність, здатність до вирішення найскладніших завдань в екстремальних умовах, оперативно приймати рішення, знаходити оптимальні шляхи для виконання службо-

во-бойових завдань, володіти іноземною мовою, ефективно проводити індивідуальну роботу з підлеглими та взаємодіяти в колективі тощо. Тому гостро постає проблема вдосконалення професійної підготовки та визначення дидактичних підходів, які б забезпечили ефективність цього процесу у ВВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження історії становлення і розвитку військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів в Україні проведено В. Ягуповим, М. Нецадимом, В. Толубко, Й. Варієм та іншими. Методичні основи підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах у сучасних умовах розробляють О. Диденко, Ю. Кузь, О. Бойко та інші.

У фундаментальних працях науковцями Ю. Бабанським, М. Махмутовим, В. Оконею розкрито, що застосування проблемно-пошукових методів у процесі професійної підготовки суттєво сприяє підвищенню її ефективності, бо воно відповідає завданням розвитку особистості, творчій, пошуковій, дослідницькій діяльності учнів та студентів.

Аналіз військового-наукових джерел дозволив визначити основні організаційно-педагогічні недоліки підготовки військовослужбовців військових формувань України [2; 3; 4; 5]. Однак педагогічні аспекти застосування проблемного підходу в навчанні майбутніх офіцерів НГУ виконанню службово-бойових завдань у наукових дослідженнях сьогодні розкрито не досить повно.

Мета статті – визначити сучасні підходи до концепції проблемного навчання майбутніх військових фахівців та розкрити педагогічну технологію проблемного навчання курсантів дисципліни «Інформаційно-пропагандистське забезпечення».

Виклад основного матеріалу. Сьогодні науковці для пояснення цієї концепції використовують різні терміни: метод розв'язання пізнавальних задач (Р. Нізамов), проблемне навчання (О. Матюшкін), проблемно-пошукові методи (М. Гарунов), методи проблемного навчання (С. Архангельський) тощо. Однак усі вони переконані в тому, що проблемне навчання – це один з основних способів залучення слухачів до самостійного наукового пошуку, це метод та засіб розвитку їх пізнавальної активності.

Концепція проблемного навчання, як і будь-яка інша педагогічна концепція, розкриває суб'єктивні особливості свідомості, переваги педагога або дослідника. Саме тому в педагогічній літературі даються різні визначення цього поняття, що в тій чи іншій мірі відображають відношення автора до педагогічного процесу і відповідну ієрархію освітніх цінностей.

Новий вид навчання, який отримав назву проблемного, з'явився у 50-х роках ХХ століття. Він, на думку її авторів, повинен компенсувати недо-

ліки традиційного або пояснювально-ілюстративного виду навчання. Так, В. Оконь підкреслює, що сутність цієї концепції в тому, що воно засноване не на передачі готової інформації, а на отриманні учнями певних знань та вмій шляхом вирішення теоретичних та практичних проблем [6]. Він наголошує на важливості дослідницької діяльності учня, яка змушує його ставити питання, формувати гіпотези та перевіряти їх під час практичних дій.

Перші ідеї проблемного навчання висвітлено в методах навчання Дж. Дьюї – навчання через роблення, Дж. Брунера – навчання через дослідження. Цю концепцію плідно розвивали І. Лернер, А. Матюшкін, М. Махмутов, М. Скаткін. Так, В. Єремєєва визначила такі основні переваги проблемного навчання: розвиває розумові здібності учнів як суб'єктів навчання; викликає в них інтерес до навчання і сприяє формуванню мотивів і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; пробуджує їхні творчі нахили; має різноманітний характер; формує їхні самостійність, активність і креативність; сприяє формуванню всебічно розвинутої особистості, яка в змозі вирішувати майбутні різноманітні професійні й життєві проблеми та ін. [7].

Таким чином, проблемне викладання-навчання складається з таких фрагментів діяльності суб'єктів дидактичного процесу, як: організація проблемної ситуації; формулювання проблеми; індивідуальне або групове вирішення проблеми суб'єктами учення; верифікація (перевірка, тлумачення і систематизація) отриманої інформації; використання засвоєних знань у теоретичній та практичній діяльності.

Однак проблемне навчання має і певні недоліки: його не завжди можна використовувати через складність матеріалу, що вивчається; невідповідність суб'єктів навчального процесу. Останній аспект набуває особливого значення на сучасному етапі реформування вищої освіти України. Це пов'язано, по-перше, з падінням мотивації педагогічної діяльності вчителів, по-друге, зі зниженням рівня мотивації навчально-пізнавальної діяльності молоді, по-третє, з кризою в соціально-економічній сфері в Україні взагалі та в освітній сфері зокрема.

На думку В. Ягупова, сьогодні є актуальним комплексне використання традиційного та проблемного навчання, які взаємно доповнюють одне одного і компенсують такі недоліки [8]. Саме такого підходу все більше вимагає професійна підготовка офіцерів НГУ у ВВНЗ, бо це – єдність пізнання, практичної діяльності, соціально-психологічних відносин, виховання, розвитку та керівництва підготовкою курсантів. Таке навчання все більше набуває проблемно-діяльнісного характеру.

Для повного розуміння переваг та особливостей маємо зробити порівняння традиційного та проблемного навчання. Для цього представимо основні положення традиційного навчання, а це такі: навчальний матеріал дається у готовому вигляді, педагог головну увагу звертає на програму навчання; під час учення виникають певні прогалини, завади та труднощі, які викликані тимчасовим виключенням курсанта з процесу навчання; темп навчання залежить від навчальної програми; контроль навчальних досягнень тільки частково пов'язаний з процесом навчання; він не є складником цього процесу; відсутність можливості забезпечення воїнів стовідсотковими позитивними результатами; найбільшу трудність викликає використання інформації на практиці.

І наведемо основні положення проблемного навчання курсантів, отже, це: новий навчальний матеріал курсанти отримують під час вирішення теоретичних та практичних проблем; під час вирішення проблеми курсанти долають усі труднощі, їхня активність і самостійність досягають тут високого рівня; темп навчання залежить від індивідуально-психічних якостей; підвищена активність курсантів сприяє розвитку позитивних мотивів навчальної діяльності, зменшує необхідність формальної перевірки результатів; результати навчання є досить високими та стійкими. Курсанти легше використовують отримані знання на практиці та розвивають свої вміння і творчі здібності.

Отже, головний недолік традиційного навчання – це слабка реалізація розвивальної функції навчального процесу, тому що навчальна діяльність курсантів має переважно репродуктивний характер. А під час проблемного навчання педагог не дає готових знань, а організує їх пошук курсантами шляхом спостереження, аналізу фактів, активної розумової діяльності.

Процес навчання, навчально-пізнавальна діяльність уподібнюються науковому пошуку і характеризуються через такі поняття, як: проблема, проблемна ситуація, гіпотеза, засоби вирішення, експеримент, результати пошуку та ін.

Дії ж викладача під час застосування концепції проблемного навчання курсантів зводяться до таких кроків: він створює проблемну ситуацію; організовує обмірковування проблеми та її формулювання; організовує пошук формулювання гіпотези; організовує верифікацію (перевірку) гіпотези; організовує узагальнення результатів попередніх дій і використання отриманих знань на практиці.

Проблемне навчання як різновид пошуку також передбачає формулювання гіпотези та її верифікацію. Сутність гіпотез розкривається через їхні функції: евристичну, з'ясувальну, прогностичну і практичну. У зв'язку з цими характеристиками гіпотези її формулювання, насамперед під час про-

блемного навчання, повинно мати евристичний характер. Базовими поняттями для евристичного мислення є такі логічні операції: аналогія, аналіз, синтез. Для верифікації сформульованої навчальної проблеми з курсантами необхідно організувати перевірку гіпотез. Для цього слід добирати показники, що відповідають гіпотезам.

Отже, під час проведення занять з курсантами можна використовувати такі рівні проблемного навчання: постановка проблеми та її розв'язання педагогом; створення проблеми педагогом та її спільне розв'язання; розв'язання проблемних завдань курсантами, які виникають у процесі навчання; курсанти разом із педагогом визначають проблему і самостійно її розв'язують.

Особистий досвід викладання у ВВНЗ дозволяє визначити такі види зростання ступеня проблемності на заняттях з дисципліни «Інформаційно-пропагандистське забезпечення»: проблемний виклад знань викладачами в поєднанні з репродуктивною діяльністю курсантів; проблемний виклад у поєднанні із самостійною роботою курсантів (за зразком); комбіноване заняття (проблемний виклад у поєднанні з реконструктивно-варіативною діяльністю курсантів); частково-пошукова діяльність курсантів.

Спроектована нами технологія проблемного навчання дисципліни «Інформаційно-пропагандистське забезпечення» базується таких трьох рівнях: науковому, теоретико-методичному та практиологічному. На науковому рівні обґрунтовано ієрархію цілей, зміст і методи навчання курсантів, спроектовано ідеальну модель та уявлення про її функціонування. На теоретико-методичному рівні визначено зміст, підібрано методи, засоби та організаційні форми навчання курсантів. На практиологічному рівні проведено практичну реалізацію розробленої технології, зафіксовано результат, який пройде статистичне обґрунтування.

Базис педагогічної технології навчання курсантів дисципліни «Інформаційно-пропагандистське забезпечення» включає характеристику об'єкта проектування – навчального процесу; таксономію завдань, що поетапно відображають конкретний алгоритм; педагогічні умови, що покращують навчання курсантів та створюють можливості для їх розвитку в проблемних ситуаціях; етапи індивідуалізованого і групового навчання; програму, де відображено зміст, форми, порядок навчання; систему форм, методів, засобів реалізації навчання; критерії продуктивності навчання курсантів та основні показники. Така технологія включає методологічний, організаційний, технологічний, дидактичний, суб'єктний та рефлексивний компоненти.

Розроблена педагогічна технологія спрямована на формування таких компетенцій курсантів: здатність планувати та організувати особисту

діяльність; здатність діяти соціально відповідально та свідомо; здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня; здатність ефективно використати в процесі військового управління різні теорії в галузі комунікації; розуміння факторів, які мають позитивний чи негативний вплив на результати виконання поставленого завдання, та здатність визначити і врахувати ці фактори в конкретних умовах обстановки.

Теоретична частина технології навчання була спрямована на оволодіння системою знань щодо сутності, ролі, особливостей організації індивідуальної роботи в підрозділі НГУ. Тут здебільшого було використано положення традиційної організації навчального процесу. Друга – практична – частина була спрямована на формування у курсантів практичних умінь і навичок, опанування методики індивідуальної роботи з військовослужбовцями.

Третя частина мала самостійний характер і спрямована на вивчення матеріалів, що присвячені особливостям індивідуальної роботи з військовослужбовцями, які проявляють девіантну поведінку та відносяться до групи посиленої психологічної уваги.

Четверта частина мала рефлексивний характер, де курсанти мали змогу за тестовими методиками перевірити рівень здобутих знань. За потреби була можливість отримання консультації викладача.

В основу проблемного навчання курсантів на заняттях було покладено проблемні ситуації службово-бойової діяльності, що мають конфліктний (внутрішній та зовнішній) і комунікативний характер. Такі проблемні ситуації стимулюють творчу активність курсантів, вмикають механізми особистісного розвитку, збільшують активність та продуктивність мислення в подоланні труднощів, що постають на шляху до мети, відображають дії професійної діяльності тощо.

Для спонукання курсантів до пошукової активності під час моделювання дій на заняттях з дисципліни «Інформаційно-пропагандистське забезпечення» створювалися проблемні ситуації під час індивідуальної роботи з підлеглими, де створюються ситуації взаємодії, формуються організаційно-комунікативні способи вирішення їхніх службових, особистісних, колективних та родинних проблем тощо. Проблемні ситуації тут були двох варіантів: типові, що часто зустрічаються під час служби (відомі); нетипові ситуації, що виникають рідко, але можливі.

Для ефективного використання технології проблемного навчання дисципліни «Інформаційно-пропагандистське забезпечення» нами запропоновано реалізувати такі вимоги: відбір завдань, які є практично значущими для курсантів та майбутньої служби в НГУ; застосування елементів

проблемного навчання на різних етапах навчального процесу: під час викладення нового матеріалу, на етапі контролю, під час закріплення, самостійної роботи; використання творчих прийомів організації проблемної ситуації, що стимулюють курсантів та зацікавлюють до пошуку відповідей на складні проблеми; широкий варіативний вибір типу проблемного завдання, що пропонується курсантам.

До алгоритму організації навчально-пізнавальної діяльності на основі проблемного підходу запропоновано включити такі послідовні кроки: постановка проблеми, що потребує вирішення за розмаїтості або неточності вихідних даних; визначення перешкод різного характеру на шляху до вирішення проблеми; вибір одного з декількох варіантів вирішення проблеми; підведення курсантів до протиріччя і пошук способу його вирішення; заслуховування протилежних поглядів на проблему; розгляд питання з різних точок зору; розгляд явища або події з позиції різних курсантів або навчальних мікрогруп; порівняння, узагальнення, зіставлення фактів, висновки із ситуації.

Вибір прийому і реалізація запропонованого алгоритму в значній мірі визначається змістом навчального матеріалу, покладеного в його основу. Так, зіткнення протилежних поглядів може бути використано під час організації педагогічних, соціальних, психологічних, політичних, морально-етичних типів навчальних проблемних ситуацій. Вибір одного з декількох варіантів вирішення проблеми з організації індивідуальної роботи з підлеглими лежить в основі організації поведінкових і пізнавальних проблемних ситуацій. Розгляд одного і того ж питання з різних точок зору може служити прийомом організації науково-пізнавальних проблемних ситуацій, що лежить у сфері психології особистості, соціальної психології.

Висновки та пропозиції. Для визначення сутності проблемного підходу проведено історичний аналіз наукової літератури. Розглянуто різні наукові парадигми до застосування проблемного підходу в підготовці майбутніх фахівців у ЗВО. Наведено та розкрито педагогічну технологію проблемного навчання курсантів дисципліни «Інформаційно-пропагандистське забезпечення». Технологія проблемного навчання курсантів цієї дисципліни базується на таких трьох рівнях: науковому, теоретико-методичному та практичному. В основу проблемного навчання курсантів на заняттях покладено проблемні ситуації службово-бойової діяльності, що мають конфліктний (внутрішній та зовнішній) і комунікативний характер. Надалі планується розроблення проблемних завдань, що забезпечують проведення практичних завдань з курсантами із зазначеної дисципліни.

Список використаної літератури:

1. Платонов І.В. Структура психологічної готовності особистості до правоохоронної діяльності. *Психологія*. 2010. Вип. 11. С. 320–326.
2. Серветник Р.М. Моделювання підготовки військових фахівців як важлива проблема оптимального входження системи військової освіти у Болонський процес. *Військова освіта*. 2008. Вип. 8. С. 274–283.
3. Хацановський В.С. Підготовка персоналу миротворчих контингентів Збройних Сил України як педагогічна проблема. *Військова освіта*. 2016. Вип. 2. С. 58–66.
4. Керницький О.М. Педагогічна технологія формування психологічної готовності курсантів-льотчиків до льотної діяльності у вищому закладі військової освіти. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2014. Вип. 7. С. 168–174.
5. Приходько І.І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності. Харків : Акад., 2017. 745 с.
6. Okon W. U podstaw problemowego uczenia sie. Warszawa, 1994. 210 s.
7. Єремєєва В.М. Технологія вивчення основ дидактики. Житомир : Житомир. держ. пед. ун-тет, 2001. С. 79–140.
8. Ягупов В. Педагогіка. Київ : ВПЦ «Київський ун-т», 2000. 400 с.

Daniluk I. Pedagogical technology of teaching students organization of individual work with subordinates on the basis of a problem approach

The article analyzes the application of the problem approach in the preparation of future officers of the National Guard of Ukraine for combat operations. It is noted that the officers of this military formation of Ukraine are involved today in performing various multifunctional tasks that require developed thinking, psychological stability and flexibility of behavior. To determine the essence of the problem approach, a historical analysis of the scientific literature was conducted. Various scientific paradigms for the application of the problem approach in the training of future specialists are considered. The main contradictions of training of future officers are determined. The essence and features of the problem approach to training of future specialists are considered. The main comparative characteristics of the traditional learning paradigm are given. It is noted that today it is important in the training of future officers is the integrated use of traditional and problem-based training, which complement each other and compensate for certain shortcomings. To fully understand the advantages and features, the article compares the traditional and problem-based training of cadets. The pedagogical technology of problem-based teaching of cadets in the discipline «Information and propaganda support» is given and substantiated. The following types of increasing the degree of difficulty in the classroom are identified: problem presentation of knowledge by teachers in combination with the reproductive activities of cadets; problem statement in combination with independent work of cadets; combined lesson; partial search activity of cadets.

The basis of pedagogical technology of training of cadets of discipline «Information and propaganda maintenance» includes the characteristic of object of designing - educational process; taxonomy of tasks that gradually reflect a specific algorithm; pedagogical conditions that improve the training of cadets and create opportunities for their development in problematic situations; stages of individualized and group learning. Such technology includes methodological, organizational, technological, didactic, subjective and reflective components.

Key words: *future officers of the National Guard of Ukraine, professional training, problem-based training, pedagogical technology, combat missions.*

Е. А. Данілавичюте

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії логопедії
Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України

О. В. Нагорна

асистент кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Статтю присвячено пошуку ефективних способів та методів формування стану технологічної культури в майбутніх фахівців інклюзивних закладів. Здійснено аналіз вітчизняних та зарубіжних словникових джерел, психолого-педагогічної літератури, розглянуто наукові підходи до їх дослідження, тенденції становлення, внутрішню структуру явищ, що позначені зазначеними поняттями в контексті різних галузей знань. Встановлено, що технологічна культура як складова частина педагогічної і загальної культури людства є результатом прогресу, що полягає в опануванні сучасних засобів пізнання та перетворення навколишнього світу; ґрунтується на системі принципів, рівнів розвитку наукових знань і технічних засобів, є фундаментальним компонентом загальної та професійної культур; передбачає наявність системи технологічних знань, умінь і навичок. Визначено, що технологічна культура в педагогічній діяльності має на меті формування знань і умінь, які дають змогу виконувати перетворювальну функцію, а також виховання потрібних особистісних якостей зростаючого покоління. Така інтенція своєю чергою налаштовує на розробку відповідного контенту вузівської підготовки майбутніх фахівців з урахуванням сучасних уявлень про творчий характер ініціювання форм «культурної дійсності» за законами істини, добра, справедливості та краси в контексті гуманістичної парадигми організації освіти. Розглянуто наукові погляди на філософські та гносеологічні витоки гуманістичної парадигми, категоріальний апарат якої містить людські цінності, які становлять основні вектори гармонійного розвитку особистості й суспільства; розкрито сутність гуманістичної парадигми через сучасне прагнення об'єднання культур, котре воліє до поняття «включення» («inclusion») і передбачає усвідомлення людиною важливості не лише «особистого», але й «відмінного від власного» соціокультурного досвіду.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, технологічна культура, педагогічна діяльність, формування технологічної культури.

Постановка проблеми. Наукові погляди на розвиток сучасного світу базуються на гуманістичній парадигмі, категоріальний апарат якої містить людські цінності, що становлять основні вектори гармонійного розвитку особистості й суспільства в цілому. Філософські й гносеологічні дослідження ідей гуманізму перейшли до освітянської площини і все більше зміцнюють свої позиції, об'єднуючи розрізнені знання про людину і світ. Сутність гуманістичної парадигми сьогодення полягає в прагненні об'єднання культур, що вже не обмежується поняттям «злиття», але більше воліє до поняття «включення» («inclusion»). Включення особистості до сучасного соціуму відбувається через привласнення культурних орієнтирів шляхом усвідомлення важливості не лише особистого, але й відмінного від нього соціокультурного досвіду іншої людини,

а також через усвідомлення відповідальності за включення до багатокультурного середовища та дотримання правил соціальної поведінки в ньому. У такому контексті набуває актуальності концептуально нове поняття – культура інклюзії. Воно розглядається не як пункт призначення, а динамічно – як прогрес у напрямі зростання ступеня участі в житті суспільства, що веде до зменшення ризику виключення з культури, розкриваючи сутність самої інклюзії як феномену культури [1].

Сучасні уявлення про інклюзію передбачають наявність комфортного соціокультурного простору для життя, повноправними членами якого є всі люди незалежно від стану здоров'я, здібностей, освіти, віку, статі, національної або расової приналежності, культурної ідентичності або інших рис, що відрізняють одного індивіда від

іншого. Головуючим стає принцип прийняття іншої людини через усвідомлення кордонів між власним і чужим, відповідальності за їх збереження як основи всієї процедури «включення», що і складає ядро культури інклюзії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Пілотне застосування культурологічного підходу відбулося в процесі організації інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами, що виявилось первинною ланкою на шляху до створення українського інклюзивного суспільства. Отже, саме освітній простір сьогодні можна розглядати як модель упровадження культури інклюзії (І. Горбенко, О. Бабяк, Е. Данілавичюте, І. Дичківська, А. Замша, Н. Квітка, Л. Коваль, А. Колупаєва, Н. Компанець, Т. Костенко, А. Лапін, З. Ленів, С. Литовченко, О. Мартинчук, Ю. Найда, І. Родименко, М. Порошенко, Л. Прохоренко, Т. Сак, Т. Скрипник, Н. Софій, О. Таранченко, О. Федоренко, Н. Федорова, О. Чеботарьова, Н. Ярмола та ін.). Водночас якість означеного процесу корелює зі ступенем готовності фахівців закладу застосовувати інклюзивні технології у своїй професійній діяльності, що вимагає необхідного ступеня розвитку певних компетенцій. Тому на перший план виступає питання визначення конкретного змісту такої готовності, а також способу її оцінювання.

Мета статті. Метою цієї роботи є вивчення питання особливостей застосування технологій інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. Вищеозначене сучасне бачення соціокультурного простору життєдіяльності людини потребує належного налаштування всіх інституцій, у результаті чого включення має сприяти задоволенню потреб й інтересів усіх без винятку учасників. Пілотне застосування культурологічного підходу відбулося в процесі організації інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами, що виявилось первинною ланкою на шляху до створення українського інклюзивного суспільства. Отже, саме освітній простір нині можна розглядати як модель упровадження культури інклюзії [2].

Аналіз досвіду навчання в закладах освіти Сполучених Штатів Америки, Великобританії і Португалії, які є яскравими прикладами втілення ідей інклюзії, дав змогу окреслити основні риси «особливої організаційної культури», яка пізніше і набула назви «культура інклюзії» [6]. На основі узагальнення результатів аналізу досвіду названих закладів було виділено такі найхарактерніші риси їхньої культури, як:

- сприймання відмінностей дітей і співробітників як найважливішого ресурсу й активу закладу;
- підтримка і сприяння роботі персоналу закладу в команді;

- стиль відкритого спілкування учнів і співробітників закладу;
- лідерство, що підтримується формальними лідерами закладу і співробітниками;
- бажання дотримуватися принципів інклюзії, незважаючи на труднощі, що виникають;
- розуміння суспільної і політичної природи інклюзії;
- використання мови і символів для передачі ідеалів і принципів як у контексті внутрішнього алгоритму роботи закладу, так і в суспільстві загалом;
- безкомпромісна віра в ідеї інклюзії і дотримання їх.

Подальші зарубіжні дослідження культури інклюзії зосередилися на необхідності створення організованого середовища на принципах ефективно сумісної роботи зацікавлених людей, що передбачає відкритість різноманітності, прийняття організацією цінності різноманітності як значущого освітнього ресурсу, рівність прав і рівність відношення, міжкультурний діалог, осмислення користі розмаїття [4]. Виявилось очевидним, що така особлива культура може існувати й набувати подальшого розвитку за умови урахування принципів інклюзії, передбачає окреслення місії організації на засадах визнання цінностей розмаїття, стилів управління, визнання сім'ї як суб'єкта освіти, а також спеціальної підготовки педагогів. Найвиразнішими ознаками культури інклюзії було визнано прийняття розмаїття й взаєморозуміння [5]. Саме тому феноменологічний підхід (Ф. Брентано, Е. Гуссерль) було використано як основоположний для глибшого розуміння сутності культури інклюзії: зосередженні уваги на індивідуальному переживанні явищ, що з'являються у свідомості. Це дало змогу трактувати її як спільну основу для узгодженої поведінки всіх учасників у стінах певної організації. Необхідність створення соціальної реальності в умовах інклюзії актуалізувала потребу в застосуванні підходу соціального конструктивізму (П. Бергер, Т. Лукман), який передбачає усвідомлення, відображення і підтримку реальності за рахунок соціальних взаємин: реальність конструюється на основі впевненості в схожості її сприйняття різними членами суспільства, що відбувається на основі здобутих знань, які є продуктом домовленості людей. Особливість соціального конструктивізму полягає в тому, що він розглядає конкретні ситуації з точки зору культурно заданих норм і правил поведінки, які відрізняються пластичністю, їхня реалізація може здійснюватися відповідно до ситуації і бути унікальною для кожної людини. Фокус уваги в контексті означеного підходу зосереджується на соціальних стереотипах, етичних цінностях, переконаннях і звичаях як на таких, що конструюються в рамках конкретної культури, а також є результатом певної соціальної взаємодії. З огляду

на сутність зазначених підходів можна дійти висновку про те, що культура інклюзії спирається на розмаїття (а також відкритість йому) не лише як на цінність, але і як на перевагу, що є корисною для всіх учасників освітнього процесу з точки зору її навчально-виховного і розвивального ресурсу.

Перебіг усієї професійної діяльності відбувається переважно з опорою на сумісно-розподілений алгоритм праці: кожен фахівець є лише окремою ланкою цілісного виробничого процесу, а отже, відрізняється несамотійністю, що унеможлиблює наявність авторського, відповідально завершеного характеру виконуваних ним професійних обов'язків. Репродуктивність і парціальність залишаються провідними ознаками загальноосвітньої і фахової підготовки. Динамічність, ініціативність, креативність, безперервний саморозвиток і самовдосконалення виступають як побічне явище, що є одним зі службових компонентів для виконання сервісної функції з метою забезпечення основної цілеспрямованої діяльності.

Підготовка фахівців для роботи в умовах інклюзивного навчання, а значить для реалізації в контексті однієї із соціономічних професій (у системі відносин «людина–людина»), відбувається з урахуванням усіх складників інклюзії. З огляду на вищевикладене вважаємо, що фахівець має бути втіленням усіх необхідних якостей, які лежать в основі безперешкодного впровадження ідей інклюзії в практику роботи навчального закладу. На перший план виступає володіння певними технологіями реалізації інклюзії, які стосуються організаційно-педагогічних умов, а також психолого-педагогічного супроводу, що забезпечує практичний складник цього процесу, і відображено поки в окремих методиках і прийомах, які репрезентовано в працях вітчизняних дослідників. Водночас здійснено перші кроки в напрямі узагальнення вітчизняного досвіду й теоретичного обґрунтування технологізації в інклюзивній освіті. Цьому питанню присвячено дослідження О. Таранченко, в яких репрезентовано групування основних напрямів технологізації, що доцільно розглядати як алгоритм професійної підготовки майбутніх фахівців інклюзивних закладів освіти. До них відносяться:

- технології педагогічного менеджменту: інструментарій для забезпечення ефективного регулювання інклюзивної освіти, інклюзивного навчання; управління всіма учасниками, які долучені до цього процесу; взаємодії різноманітних установ і закладів, що надають різні типи послуг дітям з особливими освітніми потребами та їхнім родинам; існування соціальної мережі підтримки трансформації освітньої інклюзії в соціальну;

- технології співпраці: інструментарій для організації багаторівневої та багатоваріативної взаємодії всіх учасників освітнього процесу з метою

забезпечення ефективності й безконфліктності їхньої діяльності (інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), закладів освіти, фахівців, батьків, педагогів, громадських та батьківських організацій тощо);

- технології сервісної підтримки: інструментарій для надання різноманітних послуг, спрямованих на задоволення особливих освітніх потреб дітей, націлений на забезпечення дієвості, ефективності та наступності складників необхідного сервісу незалежно від місця проживання та навчання дитини, родини та осіб, які надають ці послуги;

- технології «тьюторської» підтримки: інструментарій для супроводу дитини з особливими освітніми потребами з метою опанування академічних знань і соціалізації, що потрапляє до кола компетентності педагогів/вихователів, асистентів учителя/вихователя, соціальних працівників і батьків;

- технології викладання: методичний і дидактичний практичний інструментарій, який забезпечує досягнення максимально можливих академічних і соціальних результатів, націлений на розвиток і самореалізацію дитини за умови врахування всього асортименту її індивідуальних потреб у процесі організації навчально-виховного процесу.

Поряд із наявністю чіткого алгоритму технологічної підготовки майбутніх фахівців інклюзивних закладів освіти невід'ємною складовою частиною становлення професіонала як цілісної моделі інклюзії виступає його особистісний і реляційний розвиток [1; 6], інакше поза увагою залишилося би самоздійснення особистості, а також втілення спільних ціннісно-сміслових намірів співбуття, про що йшлося вище, і що свідчить про панування репродуктивного і парціального підходів до професійної підготовки, а значить відсутність культурнотвірної активності (особистісних ціннісно-сміслових намірів та їхнього втілення в продуктах праці – осередках діалогічних стосунків). Необхідність дотримання правил культури інклюзії закладу освіти висуває особливі вимоги саме до ступеня сформованості культурнотвірної активності як індикатора готовності бути засновником і гарантом збереження означеної культури. Отже, роль діалогу-культурологічного підходу в підготовці фахівців стає домінантною. Забезпечення студентів необхідною інформацією і способами її оброблення спонукає до виникнення запитань, обговорення яких відбувається під керівництвом викладача, що дає змогу не обмежуватися лише предметним змістом певної навчальної дисципліни, а забезпечувати діалог викладача і майбутніх фахівців.

Результати філософських і психологічних досліджень свідчать про те, що оволодіння професійною діяльністю насамперед передбачає

засвоєння норм та зразків, які підлягають свідомому сприйманню внутрішніх аспектів певного автора майбутніми фахівцями, вимагаючи їх переосмислення, що означає особисте емоційно-вольове й інтелектуальне прийняття одного з існуючих у сучасному полікультурному просторі варіантів продукту, а також індивідуальне його прилаштування до власного бачення, здібностей і мети. Формування культурнотвірної активності полягає в тому, що вже винайдені норми, моделі, алгоритми мають бути знову «винайденими» майбутнім фахівцем, набуваючи нового сенсу в його особистому просторі, а водночас у контексті культурних цінностей – уявлень про істину, добро, справедливість, красу тощо. Таке самовизначення є розумовим і дійовим, що надає підготовці до професійної діяльності характер вчинку і передбачає втілення в життя внутрішнього обов'язку щодо інших і самого себе. Для свідомості майбутнього фахівця наново винайдений продукт (у цьому контексті – засвоєні знання) передбачає «авторську» відповідальність за нього, що є віддзеркаленням прагнення досягти досконалості, яка передбачає синтез вищезазначених універсальних культурних цінностей та індивідуальних (унікальних) особистих можливостей. Така досконалість і є найпоказовішим виміром професіоналізму. Стимулом тут виступає притаманний людині культуротвірний намір, завдяки якому відбувається неперервне вдосконалення вмінь, здібностей, а згодом – винайдення нових технік і цілих технологій. У результаті ідеальний образ професіонала з такої точки зору ніколи не можна віднести до завершених: таких, що збігаються і певною «професіограмою». Будь-які норми і стандарти виступають предметами ненастанного осмислення, внутрішнього і зовнішнього діалогу-сперечання, результатом якого є діалогічне, а не автоматично-адаптаційне прилучення людини до глибинного смислу вибраної професії. Діалогічно-творче ставлення виступає на перший план, хоча важливими залишаються базові знання та вміння, нормативно-репродуктивне сприймання зразків професійної діяльності, адже навчальна і фахова творча діяльність відбувається в середовищі вже існуючих надбань [4].

З метою узагальнення всього вищевикладеного, а також побудови чіткого алгоритму подальшого ходу дослідження, звернемося до формулювання поняття «технологічна культура» як його основоположного концепту.

Технологічна культура майбутніх фахівців інклюзивних навчальних закладів як автентичних моделей інклюзії – це сукупність особистісних ціннісно-смыслових інтенцій, що проявляються в культурнотвірній активності, яка забезпечує якісне впровадження технологій педагогічного менеджменту, співпраці, викладання, сервіс-

ної, а також «тьютерської» підтримки в практику інклюзивного навчання, сприяючи підвищенню ефективності інклюзивної освіти. З такої точки зору технологічна культура майбутніх фахівців означеного профілю виступає гарантом дієвості технологій, з одного боку, а з іншого – забезпечує постійне подальше професійне вдосконалення, оптимізуючи весь асортимент намірів і здібностей для співтворчості (хоча і на основі індивідуально-емпіричної моделі дійсності кожного фахівця) з метою створення соціуму культури інклюзії спочатку на рівні закладу освіти, а згодом – на рівні ширшого соціуму (до якого неодмінно потрапляють усі учасники освітнього процесу закладу), поступово просуваючись у напрямі створення українського інклюзивного суспільства. Означена співтворчість – результат якості перебігу професійного співробітництва, вимоги до формування якого продиктовані наявністю розмаїття, яке є ключовим ресурсом для розвитку саме демократичних аспектів співпраці, що уможливорює інтеграцію різних поглядів на прийняття оптимальних рішень у разі виникнення неординарних ситуацій в умовах інклюзії. Думка кожного фахівця професійної спільноти при цьому є надзвичайно цінною для народження єдиного бачення ситуації і шляхів її врегулювання.

Висновки і пропозиції. Водночас аналіз зазначеної наукової і навчально-методичної літератури свідчить про те, що формування такої культури відбувається побічно, зберігаючи її статус епіфеномену в контексті опанування технологічних знань, умінь і навичок майбутніми фахівцями інклюзивних навчальних закладів. Утім, реальні сьогодення стосовно перебігу практики впровадження інклюзії в заклади освіти все ще свідчать про збереження перешкод ціннісно-смыслового характеру, які суттєво гальмують поступ інклюзії, що актуалізує необхідність фокусу уваги на проблемі формування технологічної культури майбутніх фахівців інклюзивних навчальних закладів з метою подальшого її застосування в середовищі професійного співробітництва як головного індикатора її прояву.

Список використаної літератури:

1. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
2. Методологічні закономірності формування автентичності фахівців соціономічних професій: монографія / В.Л. Злишков та ін. ; за ред. В.Л. Злишкова. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. 336 с.
3. Тейлор Ч. Етика автентичності. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. 128 с.

4. Гуманістична психологія: Антологія : у 3-х т. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Університетське видавництво «Пульсари», 2005. Т. 2: Психологія і духовність (Світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології). 279 с.
 5. Читанка з історії філософії. Київ : Фірма «Довіра», 1993. Кн. 6: Зарубіжна філософія XX ст. 239 с.
 6. A Canada-Ukraine collaborative initiative for inclusive education in Ukraine: Participant perspectives. *School Effectiveness and School Improvement* / T. Loreman et al. 2016. 27 (1). P. 24–44.
-

Danilavichute E., Nahorna O. Organizational and pedagogical conditions of application of inclusive education technologies in the professional activity of future inclusive professionals

The article is devoted to the search for effective ways and methods of forming the state of technological culture in future professionals of inclusive institutions. The analysis of domestic and foreign dictionary sources, psychological and pedagogical literature, scientific approaches to their research, tendencies of formation, internal structure of the phenomena marked by the specified concepts in the context of various branches of knowledge are considered. It is established that technological culture, as a component of pedagogical and general culture of mankind, is the result of progress, which consists in mastering modern means of cognition and transformation of the surrounding world; based on a system of principles, levels of development of scientific knowledge and technical means, is a fundamental component of general and professional cultures; provides for the existence of a system of technological knowledge, skills and abilities. It is determined that the technological culture in pedagogical activity aims at the formation of knowledge and skills that allow to perform the transformative function, as well as the education of the necessary personal qualities of the growing generation. This intention, in turn, adjusts to the development of appropriate content of university training of future professionals, taking into account modern ideas about the creative nature of initiating forms of "cultural reality" according to the laws of truth, goodness, justice and beauty in the humanistic paradigm of education. Scientific views on the philosophical and epistemological origins of the humanistic paradigm, the categorical apparatus of which contains human values, which are the main vectors of the harmonious development of the individual and society; the essence of the humanistic paradigm is revealed through the modern desire to unite cultures, which prefers the concept of "inclusion" and implies a person's awareness of the importance of not only "personal" but also "different from their own" socio-cultural experience.

Key words: inclusion, inclusive education, technological culture, pedagogical activity, formation of technological culture.

УДК 372.881.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.26>**О. О. Долгопол**кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри мовної підготовки, педагогіки і психології
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова**О. В. Кір'янова**старший викладач кафедри мовної підготовки, педагогіки і психології
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ) НА ЕЛЕКТРОННІЙ ПЛАТФОРМІ MICROSOFT TEAMS

У статті здійснено порівняння електронних навчальних платформ Moodle і Microsoft Teams для проведення занять у дистанційному форматі. Зазначено переваги використання електронної платформи Microsoft Teams під час дистанційного навчання з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». На думку авторів статті, Teams як один з інструментів Microsoft 365 у порівнянні з Moodle має значно більше сучасних можливостей для проведення практичних занять. Серед переваг цієї платформи – зрозумілий інтерфейс, швидкий та легкий пошук і об'єднання студентів у команди, можливість завантажувати файли різних форматів, спільна та індивідуальна робота на заняттях та поза ним, зручні посилання на метадані (енциклопедії, словники, наукові публікації) поза платформою, оперативне оцінювання роботи студентів, ведення електронного журналу, можливість контролю та обліку роботи викладача і студентів тощо. З'ясовано, що заняття на цій платформі у форматі відеоконференції дозволяє викладачеві використовувати потужний інструментарій для забезпечення активності студентів: мультимедіа-технології, дидактичні ігри, дискусії з актуальних проблем мовознавства. Розглянуто проблему організації та проведення модульного і підсумкового контролю на електронній платформі Microsoft Teams, зокрема, на думку авторів, виправдав себе тестовий контроль (тести відкритої та закритої форми), за якого викладач визначає та обмежує час на їх виконання (за потребою – перекладання). Значна увага приділяється організації оцінювання, роботі над помилками, самоаналізу роботи студентів. Теоретично-практична значущість дослідження полягає в тому, що автори на прикладі організації дистанційного навчання з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» демонструють можливості електронної платформи Microsoft Teams для проведення занять з інших дисциплін. Зважаючи на можливості платформи, зроблено висновок про перспективність її використання в навчанні здобувачів вищої освіти в дистанційному форматі.

Ключові слова: дистанційне навчання, дистанційна освіта, Інтернет, інформаційні технології, форма навчання, онлайн, технології дистанційного навчання.

Постановка проблеми. Дистанційне навчання донедавна вважалось однією з форм інституційної та індивідуальної освіти та самоосвіти. Це допоміжний спосіб оволодіння конкретними компетенціями осіб різних вікових, соціальних категорій та психофізіологічних можливостей. Пандемія Covid-19 змусила усвідомити і прийняти тим, хто вчить (вихователям, учителям, викладачам), та тим, хто навчається (вихованцям, учням, студентам, дорослим здобувачам освіти), дистанційне навчання як єдиний можливий спосіб отримати освіту в умовах епідемії, швидко апробувати велику кількість електронних платформ (Moodle, Google Classroom, PROMETHEUS, ED-ERA тощо) та додатків для відеоконференцій (Zoom, Skype, Microsoft Teams, Google Meet), а педагогам – опанувати в максимально короткий термін нові форми

і методи ефективної організації та проведення занять у режимах офлайн та онлайн. У таких умовах індивідуалізація та особистісно орієнтоване навчання в загальноосвітніх навчальних закладах та закладах вищої освіти набули першочергового значення. За цей час педагоги здобули досвід організації групової та індивідуальної роботи в дистанційному форматі, активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти, оцінювання результатів навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх двадцяти років увага науковців прикута до впровадження в навчальний процес елементів дистанційного навчання. Серед дослідників проблеми на загальнодержавному рівні – Б. Шуневич [16]; Г. Яценко [18]; на рівні конкретного навчального закладу – В. Стрельніков

[13]. Одним із важливих питань було і залишається вивчення нормативно-правової бази, яка є основою для впровадження і розвитку дистанційної форми навчання в системі вищої, професійної, загальної і післядипломної освіти. Стаття В. Кухаренка та В. Петрук [8] досить ґрунтовно висвітлює проблеми законодавства про дистанційну освіту в Україні. Але варто наголосити, що з моменту її появи відбулися значні зміни в законодавстві, зумовлені необхідністю переходу до змішаного та дистанційного навчання. Відповідно до нових реалій модернізовано «Положення про дистанційне навчання» [4; 12], роз'яснення щодо організації дистанційного навчання висвітлено в листі МОН України № 1/9-609 від 02 листопада 2020 року [17].

Безпосередньо для нашого дослідження важливими є публікації О. та С. Струків [14], А. Заблоцького [6]. Потребує вирішення питання готовності викладача до організації та проведення занять у дистанційному форматі, володіння ним сучасними педагогічними та інформаційними технологіями, йому присвячена публікація І. Адамової, Т. Головачук [1]. Проблеми створення інфраструктури інформаційного забезпечення здобувача освітніх послуг у мережах [2; 10]; брак вітчизняних методик створення і використання дистанційних курсів у навчальному процесі на основі сучасних педагогічних, інформаційних і комунікаційних технологій [5], захист інтелектуальної власності авторів методичних матеріалів, які розміщуються на WEB-порталах і перетворюються в загальнодоступний матеріал, що дає змогу недобросовісним користувачам порушувати засади академічної доброчесності [7; 8] тощо.

Незважаючи на велику кількість невирішених проблем, сьогодні науковці та викладачі усвідомлюють, що майбутнє – за змішаним навчанням, яке «дуже легко перемикає в різні режими: збільшувати чи зменшувати офлайн- або онлайн-компоненти, вибирати різні організаційні моделі та стратегії відповідно до можливостей, потреб і викликів» [14].

Оскільки в умовах очного навчання активізація аудиторної роботи студента є проблемою (а сучасне практичне заняття має бути інтерактивним), для викладачів-філологів залишається актуальним питання вибору методів та форм навчання мови в дистанційному форматі. Забезпечити інтерактив, спонукати до пошуку правильних відповідей на гострі питання мовознавства, навчити критично мислити та сприймати інформацію, аналізувати і створювати тексти – ці та інші проблеми дистанційного навчання потребують термінового вирішення. Існує потреба у визначенні ефективних форм і методів організації практичних занять з української мови за професійним спрямуванням у дистанційному форматі.

Мета статті – визначити можливості та переваги електронної платформи Microsoft Teams для організації та проведення практичних занять, проаналізувати і визначити найбільш ефективні форми та методи організації практичних занять з української мови за професійним спрямуванням під час дистанційного навчання на зазначеній платформі.

Виклад основного матеріалу. Під дистанційними технологіями розуміють технології, які реалізуються із застосуванням сучасних інформаційних і телекомунікаційних мереж, що дозволяють здійснювати процес навчання на відстані, без особистого контакту між викладачем і студентом [13].

Дистанційна освіта пройшла вже кілька етапів, починаючи з кейс-технологій, продовжуючи телевізійно-супутниковими технологіями, наразі найбільш сучасними є мережеві технології – інтернет-технологія і технології, що використовують можливості локальних і глобальних обчислювальних мереж. Інтернет дає змогу забезпечувати студентів навчально-методичним матеріалом, а використовується для інтерактивної взаємодії між викладачем і студентами.

Автономія, що дозволяє закладам вищої освіти самостійно визначати методи, форми проведення занять, у тому числі й дистанційних, нині не обмежує ЗВО у виборі найбільш прийнятних електронних платформ та сервісів. Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова в основному послуговується платформами Moodle та Teams (Microsoft 365).

Moodle – навчальна платформа, призначена для об'єднання педагогів, адміністраторів і студентів в одну безпечну, інтегровану систему для створення персоналізованого навчального середовища. Її викладачі університету почали наповнювати навчально-дидактичними матеріалами більше 10-ти років тому. Платформу активно використовують для організації роботи студентів заочної форми навчання, для самостійної роботи студентів денної форми навчання, проведення контролю знань, модульних та залікових робіт та ще близько 20-ти видів діяльності. Але попри великі переваги натеper ця платформа має певні обмеження та ускладнює організацію занять у режимі онлайн.

Teams як один з інструментів Microsoft 365 у порівнянні з Moodle має значно більше сучасних можливостей для проведення практичних занять, тому викладачі кафедри мовної підготовки, педагогіки і психології університету вибрали цей додаток для проведення практичних занять. Пропускна спроможність Teams, як порівняти з Moodle, під час навчальних чи екзаменаційних телеконференцій значно більша.

Задля залучення викладачів та студентів до спілкування на платформі Teams було створено

корпоративну пошту, за допомогою якої можна не лише листуватися, але й запрошувати студентів до створених у Teams навчальних груп (команд). Таким чином, сьогодні проблема ідентифікації дистанційних студентів є вирішеною, оскільки в корпоративній системі обмежений доступ до сервісів. Так само наразі регламентовано процедуру встановлення і перевірки особи студента перед складанням іспиту. Перевагами корпоративної системи організації навчання є швидкий пошук адресата, забезпечення доступу конкретній аудиторії студентів певної групи до вивчення дисципліни (уникаючи сторонніх учасників процесу), можливість листування між викладачами та студентами університету тощо.

Одним із завдань викладачів дисципліни є забезпечення активного навчання на практичних заняттях з української мови (за професійним спілкуванням) у дистанційному форматі. Формат відеоконференції дозволяє з ним упоратися. Це синхронна система одержання знань, за якої викладач і студенти спілкуються в реальному часі. Здобувачі освіти долучаються до відеоконференції згідно з розкладом навчальних занять і виконують завдання в передбачений викладачем момент. Викладач має потужний інструментарій для забезпечення активності студентів на всіх етапах заняття у форматі відеоконференції.

Викладач виконує такі завдання:

- планує основні етапи заняття та види роботи на кожному з них;
- розробляє дидактичні матеріали відповідно до теми і мети заняття;
- готує візуальний супровід заняття: презентації в Power Point, відеофрагменти, текстові, графічні матеріали (для занять з української мови за професійним спрямуванням досить матеріалів форматів Word, PDF);
- прогнозує способи інтерактивної взаємодії з використанням дидактичних матеріалів за темою заняття;
- завантажує необхідні файли в команду певної групи Teams;
- здійснює активізацію пізнавальної діяльності студентів під час відеоконференції та оцінювання їхньої роботи;
- виступає організатором відеоконференції, до якої в зазначений у розкладі час приєднуються студенти тощо.

Викладач виступає в ролі рівноправного партнера. За відгуками педагогів про роботу в Teams істотно спрощується проведення практичного заняття через використання мультимедіа-технологій, проведення дидактичних ігор, залучення студентів до обговорення гострих дискусійних питань з актуальних проблем мовознавства. Можливості платформи дозволяють демонструвати студентам мовні та мовленнєві явища, які за

звичайних умов аудиторного навчання показати складно або взагалі неможливо (наприклад, якщо аудиторія не обладнана технічними засобами навчання, нема можливості продемонструвати відеоролик). Протягом відеоконференції викладач надає консультації, скеровує роботу студентів, за потребою надає їм допомогу в самостійному виконанні завдань, зокрема, для цього використовують чат (листування особисте або відкрите, доступне всій групі).

Окрім того, Teams дає можливість організувати та провести контроль – перевірку результатів практичного засвоєння студентом навчального матеріалу. У дистанційному навчанні виправдав себе тестовий контроль. У Teams викладач має можливість створити і завантажити тести відкритої і закритої форм, визначити та обмежити час на їх виконання (за потребою – перескладання), ознайомити студентів не лише з оцінками, але й з помилками, надіславши перевірену роботу для самоаналізу. Після кожної теми студенти мають виконати рефлексивні завдання із самоконтролю, виконавши відповідні тести, завдання, вправи, відповівши на питання, розміщені у відповідному підрозділі групи. Додаток «Оцінки» дозволяє вчасно фіксувати та зберігати результати перевірки робіт. За потребою викладач має можливість переглянути список присутніх на конкретному занятті, час їх присутності.

Окремо треба наголосити на розробленні мультимедійного супроводу курсу, що викладається дистанційно. Зазвичай він містить: робочу програму з дисципліни; файли з текстами лекцій; електронний підручник-навігатор; методичні вказівки до вивчення курсу; ілюстровані додатки (відеолекції, презентації, відеофільми); довідники, рекомендовану літературу; контрольні питання з набором типових завдань; методичні рекомендації до самостійної роботи та практичних занять. Асинхронно (тобто неодноразово з викладачем) студент має можливість вивчати друковані матеріали (підручники, методичне забезпечення тощо), аудіо/відео, на які викладач робить посилання в розділі «вікі-сайт».

Для проведення практичних занять з української мови за професійним спрямуванням необхідним інструментом є віртуальна дошка. За її допомогою можна виконати такі варіанти вправ: спільну роботу над виправленням помилок, індивідуальну роботу біля дошки (запис і розбір синтаксичних конструкцій, словникову роботу, вправи «Знайди помилку», «Я редактор» тощо).

Узагалі, формат відеоконференцій дозволяє провести практичне заняття з української мови (за професійним спрямуванням) з елементами змагання, гри, конкурсу, турніру, естафети, ділової гри, вікторини. Teams дозволяє організувати наукове міні-дослідження, провести аналіз першоджерел,

прокоментувати уривок чи текст, взяти участь у мозковому штурмі, зробити репортаж, написати рецензію на наукову статтю, виконати індивідуальну або групову проєктну роботу. Робочою навчальною програмою дисципліни передбачено теми, вивчення яких можна провести на електронній платформі у вигляді прес-конференції, виставки, аукціону, мітингу, регламентованої дискусії, телепередачі, діалогу, «живої газети», усного журналу. Вивчення деяких тем доцільно провести на основі імітації діяльності установ і організацій (вчена рада, редакційна колегія, відділ кадрів тощо).

Зручність навігації в Teams дозволяє логічно розташувати ці матеріали у відповідних рубриках та розділах, а також вийти за рамки платформи, зробивши мегапосилання на зовнішні джерела (електронні словники, сайти, підручники), не порушивши авторські права та норми академічної доброчесності [9]. Такі можливості платформи змішані, вони розраховані як на синхронну роботу студентів під час відеоконференцій (онлайн), так і поза часом реального навчання (офлайн).

Висновки та пропозиції. Сьогодні українські заклади вищої освіти мають практику з дистанційного навчання. Повноцінно воно може розвиватися і давати позитивні результати за умови розроблення нормативно-правової бази, розвитку матеріально-технічної бази кафедр, факультетів, інститутів/університетів (апаратного і програмного забезпечення, високошвидкісних ліній зв'язку), підготовленого до самостійного опанування компетентностей контингенту студентів, здатних здійснювати на високому професійному рівні навчання в дистанційному форматі кваліфікованих викладачів, створення навчальних програм і курсів; відповідної матеріально-технічної бази, розроблення критеріїв якості тощо. За умови ефективного використання інструментів Teams та добору найбільш прийнятних методів і форм організації навчання якість дистанційної освіти не поступається якості очній формі навчання. У подальших публікаціях маємо намір звернутися до проблеми оцінювання компетентностей студентів під час дистанційного навчання на зазначеній платформі.

Список використаної літератури:

1. Адамова І., Головачук Т. Дистанційне навчання: сучасний погляд на переваги та проблеми. *Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки.* 2012. Вип. 10. С. 3–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2012_10_3
2. Виноградня В. Напрями розвитку системи інформаційного забезпечення управління ВНЗ. *Рідна школа.* 2012. № 12. С. 36–40.
3. Герасименко І. Використання технологій дистанційного навчання. *Вісник Національного*

університету «Львівська політехніка» Серія: Інформатизація вищого навчального закладу. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 853. С. 23–30.

4. Деякі питання організації дистанційного навчання (зарєєстровано в міністерстві юстиції України № 941/35224 від 8 вересня 2020 року). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2012_10_3 ; URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku>
5. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія : матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л.Б. Ліщинська. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. 102 с.
6. Заболоцький А. Сучасний стан дистанційного навчання у ВНЗ України. *«Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля». Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* Дніпро, 2016. № 2 (12). С. 19–23.
7. Кирилук А.В. Правопорушення авторських прав у мережі Інтернет: поняття та види. *Часопис цивілістики.* Вип. 22. С. 117–121.
8. Кухаренко В., Петрук В. Аналіз законодавства про дистанційну освіту в Україні. URL: <http://archive.nndiuv.org.ua/fulltext.html?id=1808>
9. Літавський Т. Теоретичні особливості захисту інтелектуальної власності в мережі Інтернет: національний підхід. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/zahist-iv-u-merezhi-internet-yak-ce-teoretichno-mae-pracyuvati.html>
10. Моїсєєва Ю. Дистанційне навчання: інноваційна форма вищої освіти URL: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/7639/1/1.pdf>
11. Петрина Н.О., Онисимова Л.Т. Інформаційне забезпечення процесів освіти і науки в умовах становлення інформаційного суспільства. *Вісник Української академії банківської справи.* 2002. № 2. С. 96–99.
12. Положення про дистанційне навчання (2013 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#n18>
13. Стрельников В.Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МІПК ПУЕТ. Полтава : ПУЕТ, 2013. 309 с.
14. Струк О., Струк С. Деякі рекомендації щодо організації дистанційного навчання у вищих навчальних закладах. *Наукові записки. Серія: Педагогіка.* 2011. № 1. С. 151–158.
15. Шинковська І.Л., Заєць І.П. Особливості дистанційного навчання в системі вищої освіти. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/45-p-yatnadtsyata-vseukrajinska>

- praktichno-piznavalna-internet-konfezrentsiya/269-osoblivosti-dstantsijnogo-navchannya-v-sistemi-vishchoji-osviti#
16. Шуневич Б.І. Популяризація дистанційного навчання в освітніх закладах України. Львів : ЛДУ «Вісник ЛДУ БЖД», 2013. № 7. С. 200–303.
17. Щодо організації дистанційного навчання. Лист МОН № 1/9-609 від 02.11.20 року. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/77298/
18. Яценко Г. Комунікативний аспект в системі дистанційного навчання. URL: http://www.rusnauka.com/SND/Pedagogica/1_jacenko.doc.htm

Dolhopol O., Kiryanova O. Practical classes on the Ukrainian for specific purposes on the Microsoft Teams electronic platform

The article compares e-learning platforms Moodle and Microsoft Teams for distance learning. The advantages of using the electronic platform Microsoft Teams during distance learning in the discipline «Ukrainian language (for professional purposes)» are indicated. According to the authors of the article, Teams as one of the tools of Microsoft 365, compared to Moodle, has much more modern opportunities for practical training. According to the authors of the article, Teams as one of the tools of Microsoft 365, compared to Moodle, has much more modern opportunities for practical training. Among the advantages of this platform are a clear interface, quick and easy search and integration of students into teams, the ability to download files of various formats, collaborative and individual work in class and outside, convenient links to metadata (encyclopedias, dictionaries, scientific publications) outside the platform, prompt evaluation of students' work, keeping an electronic journal, the ability to control and record the work of teachers and students, etc. It was found that classes on this platform in the format of videoconferencing allows the teacher to use powerful tools to ensure student activity: multimedia technologies, didactic games, discussions on current issues of linguistics. The solution of the problem of organization and carrying out of modular and final control on the electronic platform Microsoft Teams is considered, in particular, the test control (tests of open and closed form) at which the teacher defines and limits time for their performance (if necessary – rearrangement). Considerable attention is paid to the organization of assessment, work on errors, self-analysis of students' work. The theoretical and practical significance of the study is that the authors on the example of the organization of distance learning in the discipline «Ukrainian language (professionally)» demonstrate the capabilities of the electronic platform Microsoft Teams for classes in other disciplines. Given the capabilities of the platform, it is concluded that the prospects for its use in the education of higher education in distance learning.

Key words: distance learning, distance education, Internet, information technologies, form of education, online, distance learning technologies.

UDC (81'25:174):81'271.1-028.6(045)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.27>

V. M. Zinchenko

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines
Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

N. V. Rybalka

Assistant at the Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines
Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

CLASSIFIER OF ERRORS (IN BUSINESS DOCUMENTS) IN THE TRANSLATION PROCESS

The purpose of our study is to find out what mistakes are most often made when translating the text, to classify these errors.

Methods. *The research is done by applying the following methods: theoretical - analysis and synthesis of literature on the problem studies; practical - the selection of factual material and on its basis making conclusions about the classification of errors in the process of text translation.*

Results. *There are several ways to translate text: oral, written, indirect, authorized, automatic and abstract ones. The most often used is automatic translation, which is computer-assisted translation, in other words, machine translation.*

Automatic translation is mainly based on the direct presentation of the text, without considering its semantic content. Thus, this translation is not reliable when it comes to the translating poems, literary texts, texts that contain tautologies, pleonasms and paronyms.

Based on the selected factual material, we can conclude that based on a comprehensive analysis of errors that are most common in the texts of business documents, a classifier was developed:

1) *Lexical errors:*

- *Incorrect use of words and terms;*
- *Inappropriate or unjustified use of foreign words;*
- *Application of pleonasms and tautologies;*
- *Use of archaisms and clericalisms;*
- *Use of neologisms, professionalisms;*
- *Incorrect use of synonymous words;*
- *Incorrect use of phrases.*

2) *Stylistic mistakes*

- *Artificial speech continuation.*

3) *Morphological errors/ mistakes*

- *Inconsistency of definitions;*
- *Irrational use of cardinal numerals;*
- *Incorrect choice of grammatical forms of the voice.*

4) *Syntax errors*

- *Incorrect word order in sentences;*
- *Violation of the specifics of the use of adverbial inflections;*
- *Ignorance of the structure of a complex sentence;*
- *Incorrect agreement in the case;*
- *Non-use of parallelism of language constructions;*

5) *Compositional errors*

6) *Logical errors*

- *Lack of information and persuasiveness;*
- *Violation of the basic laws of logic (identity, contradiction, exclusion of the third, sufficient grounds);*
- *Violation of combinations of laws;*
- *Non-compliance with the requirements for proof;*
- *Violation of definition requirements.*

Key words: *error/mistakes, classifier of errors, translation, automatic translation, text.*

Problem statement. At the present stage of text translation development, it is very important to be able to translate correctly, especially to pay attention to automatic translation of the text, because that is where most mistakes are made.

At a basic level, the work of computer programs for translation is to replace words or phrases from one language with words or phrases from another one. However, then there is a problem that such a replacement cannot provide the quality translation

of the text, because it requires the definition and recognition of words and whole phrases from the source language. This provokes an active research in the field of computer linguistics [1, p. 23].

Analysis of recent researches and publications. Instead of “machine” the word automatic is sometimes used, which does not affect the meaning. However, the term machine translation has a completely different meaning - in this case, the program simply helps a person to translate texts.

Machine translation involves the following forms of interaction:

- Partially automated translation: for example, the use of computer dictionaries by a human translator.

- Systems with division of labour: the computer is trained to translate only phrases of a clearly defined structure (but does it in such a way that it does not need to be corrected), and everything that does not fit into the scheme, leaves for a person [1].

The purpose of the article. The purpose of our study is to find out what mistakes are most often made when translating text, to establish a classification of these mistakes.

The goals of the study are:

- 1) to find out the state of development of the researched problem in the scientific literature;

- 2) to classify the main errors that occur in the automatic translation of the text;

- 3) to select the factual material for research, to systematize and describe it;

- 4) to give a description of main errors in the automatic translation of the text.

Presentation of the main research material.

Machine (automatic) translation is a computer program that analyzes the text of the source and performs translation without human involvement. The human-editor later corrects the translation or adapts the text to the machine in advance: eliminates ambiguous readings, simplifies the text syntactically to the structure of the phrases of the translation language, shows the translation system solutions in difficult cases. [3].

The main obstacles of correct automatic translation are:

- errors in the source text;
- homonymy and polysemy;
- complex syntactic constructions [2, p. 270].

Before going into more detail on the analysis of possible errors in the texts of business documents, including those that occur after the automatic translation of the text from one language to another, it is necessary to give briefly general recommendations for such translation.

The translation of the text of the document is recommended to begin with the correction of all possible errors (first of all spelling, grammatical, stylistic, compositional, logical) in the original. Then

you need to make a trial, draft translation of the text and analyze firstly the errors highlighted by the translator, and then the inaccuracies identified as a result of a cursory review of the translated text. All errors should be systematized and appropriate adjustments to the translation program operation should be made.

First of all, it is important to choose plan, or priority, language of the translation correctly, i.e. to inform the program with the vocabulary of which subject it will deal. This facilitates the correct translation of polysemous words. When translating business documents, it is appropriate to use a juridical plan-language.

The user is also provided with auxiliary (permanent or temporary) dictionaries, which he can replenish and correct and which have priority over all other dictionaries, i.e. the program will search for the translation of each word primarily in these auxiliary dictionaries.

After a cursory analysis, the text is re-translated, now taking into account the changes and additions to dictionaries, after which the text of the document should be read again, this time carefully and meticulously, trying to identify the following types of errors [2, p. 272–273].

The composition of the text of a business document is a way to formalize the content of the information contained in it, the sequence of location of the constituent parts (aspects) of the document. The most rational structure of the text of a business document is that consisting of two parts. The first part sets out the facts and events that led to the drafting of the document, the second part contains orders, conclusions, requests, decisions, proposals.

Compositional errors consist in the incorrect construction of the text of the official document, disproportionate arrangement of its parts. Each aspect of the content should occupy a certain place in the logical structure of the document and not coincide with another aspect. It is important to know the rules of highlighting, construction of a paragraph and organizing sentences in a paragraph. [2, p. 274].

The text is organized in direct or reverse ways. While the direct way constructing, the text consists of an introductory part, a descriptive part and a conclusion. Example:

The Azovstal plant requests training of the management staff on drafting official documents.

While the reverse way constructing, the descriptive part is after the conclusion. Example:

The draft program of the seminar provides a report of your organization on the topic “Unification of documentation systems”.

The compositional harmony of the document is determined by the sequence of presentation of the content, the location of the material, the nature and amount of information included in the document.

The business document should be devoted to one issue, and the information contained in it should be thematic, homogeneous and logically related.

Often not knowing the basic rules of logic results in errors in compiling the text of the official document. The text should be the result of consistent and evidential thinking.

The law of identity stipulates that the subject of thought remains unchanged within one theory, one reasoning or proof, that is, knowledge of the subject should not be replaced by other knowledge. Following the law of identity can help to avoid uncertainty, vagueness of reasoning.

According to the law of contradiction, two statements cannot be true at the same time, one of which asserts something about the subject, and the other denies the same thing, in the same subject, at the same time.

The law of the excluded third is a statement if there are two contradictory judgments about the subject, then one of them is necessarily true and the other false, and between them there can be no middle, i.e. a third judgment, which could also be true in the same respect, at the same time.

The law of sufficient grounds is formulated as follows: to recognize the judgment of the subject true, it is necessary to indicate sufficient grounds. The truth of the proposed provisions must be proved. It cannot be taken as true unsubstantiated allegations. The law of sufficient grounds presupposes the sequence and argumentation of statements, i.e. the internal connection and mutual validity of opinions in reasoning. [2, p. 275–277].

Compositional and logical errors in the texts of business documents do not belong to the actual language, and therefore are not controlled by the system of checking the spelling and grammar of electronic texts. [2, p. 279].

Errors of other types belong to the actual language ones, which appear already in the process of automatic translation.

1. Incorrect lexical polysemy problems solving [4, p. 3].

For example, for the text *“Revised wing has a 25% larger area, the spread is increased by 4.88 m, which increased fuel capacity by 30%”*, the appropriate translation of which is the sentence: *“Перероблене крило має на 25% більшу площу, розмах збільшений на 4,88 м, що дозволило збільшити запас палива на 30%”* different translation systems have chosen the *спред* option, although considering this word translation options without a context in the system, the correct match – *розмах* was found, and also two more incorrect options: *area* – *площа*, but not *область*, and *spread* – *поширення*, but not *розмах*.

2. Incorrect lexical and grammatical homonymy problem solving [4, p. 4].

“It currently mines iron ore from its one open-pit quartzite field through a process of drilling and blasting, and by the removal of overburden to external dumps”.

The program incorrectly determined the part-of-speech affiliation of the verb *mines* and translated it with the noun *шахти*. The correct option is *видобуває*.

So, the appropriate translation of the sentence is *“У даний час вона видобуває залізну руду з одного кар’єрного поля кварцитів за допомогою буріння та підривання, а також шляхом перенесення покривних порід на зовнішні відвали”*.

3. The use of Russisms

This problem is explained by the use of Russian as an intermediate link in the translation from English into Ukrainian [4, p. 5].

“Carpet is a common name for the group textile floor coverings, consisting tufted carpets and needlepunched carpets”.

The system translated *needlepunched carpets* as *іглопробівниє килими*. The correct option is *голкопробивні килими*.

So, the correct translation of the sentence is: *“Килим – це загальна назва для групи текстильних покриттів для підлогових, вони бувають тафтингові та голкопробивні.”*

4. Word-for-word translation of phrases [4, p. 5].

“Under the Charter, the Security Council has primary responsibility for the maintenance of international peace and security”.

The system proposed a translation of the phrase *primary responsibility* as *первинна відповідальність*, but the correct translation is *головна відповідальність*.

5. Translation of highly specialized, uncommon abbreviations

The problem of lack of translation of the term is relevant, because it is facilitated by two factors: the rapid development of industries and, accordingly, the emergence of new terms, as well as not fast enough introduction of these new terms [4, p. 5].

“It would be able to produce coal at an average production level of 37.1 mtpy for 23 years” [14]. The system did not translate the abbreviation, leaving it as *mtpy*, although the equivalent is *млн тон за рік* (a million tons per year). Another system while translating made another very unexpected mistake by translating this word combination as *буде потрібно близько*.

Thus, the correct translation of the sentence is *“Через 23 роки він зможе виробляти в середньому по 37.1 млн тон вугілля за рік”*.

Conclusions. Modern automatic translation systems translate text based on morphological, syntactic and semantic data, but the quality of translation is not always high due to the large number of errors.

The classification of errors during automatic translation process is very diverse. Among the main ones are: compositional errors (incorrect structure of the document), logical errors (4 basic laws of logic), syntactic errors (incorrect word order in sentences), morphological errors (incorrect choice of grammatical forms), stylistic errors (artificial speech extension) and the most common are lexical errors (incorrect use of words).

So, summarizing all the results, we can say that the automatic translation of the text of the document can be used to read the information, but it should not be used as the main translation. In order to convert the received text into the correct and high-quality one, it is necessary to perform formatting, and correct all existing errors.

References:

1. Huhl pereklad [Google Translation]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Переклад>
2. Zahnitko A. P., Danyliuk I. T. (2004). *Ukrainske dilove movlennia profesiine i neprofesiine spilkuvannia* [Ukrainian business language: professional and non-professional communication]. Donetsk.
3. *Kompiuternyi pereklad* [Computer translation]. URL: https://stud.com.ua/54473/informatika/kompyuterniy_pereklad
4. *Typovi pomylyky system mashynnoho perekladu* [Typical machine translation system errors]. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/25019/1/pereklad.PDF>

Зінченко В. М., Рибалка Н. В. Класифікатор помилок (у текстах ділових документів) у процесі перекладу

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати, які помилки найчастіше допускають під час перекладу тексту, встановити класифікацію цих помилок.

Методи. Теоретичні – аналіз та синтез літератури з досліджуваної проблеми; практичні – добір фактичного матеріалу та на його основі формулювання висновків про класифікацію помилок під час перекладу тексту.

Висновки. Переклад тексту може здійснюватися кількома способами: усний, письмовий, опосередкований, авторизований, автоматичний та реферативний переклади. Найчастіше використовують автоматичний переклад – це переклад, який здійснюється за допомогою комп'ютера, іншими словами, машинний переклад.

Автоматичний переклад в основному базується на прямому представленні тексту, не розглядаючи його смислове наповнення. Тим самим цей переклад не є достовірним, якщо йдеться про перекладання віршів, художніх текстів, текстів, які містять тавтології, плеоназми та слова-пароніми.

На основі дібраного фактичного матеріалу можемо зробити висновок про те, що на основі комплексного аналізу помилок, які найчастіше зустрічаються в текстах ділових документів, розроблено класифікатор:

- 1) *Лексичні помилки*
 - Неправильне використання слів і термінів;
 - Недоречне або невиправдане вживання іноземних слів;
 - Застосування плеоназмів та тавтологій;
 - Використання архаїзмів і канцеляризмів;
 - Вживання неологізмів, професіоналізмів;
 - Неправильне використання слів-синонімів;
 - Неправильне використання словосполучень.
- 2) *Стилістичні помилки*
 - Штучне продовження мовлення.
- 3) *Морфологічні помилки*
 - Неузгодженість означень;
 - Нераціональне використання кількісних числівників;
 - Неправильний вибір граматичних форм стану.
- 4) *Синтаксичні помилки*
 - Неправильний порядок слів у реченнях;
 - Порушення специфіки вживання дієприслівникових зворотів;
 - Незнання структури складного речення;
 - Неправильне узгодження у відмінку;
 - Невживання паралелізму мовних конструкцій;
- 5) *Композиційні помилки*
- 6) *Логічні помилки*
 - Відсутність інформативності й переконливості;
 - Порушення основних законів логіки (тотожності, протиріччя, виключення третього, достатньої підстави);
 - Порушення комбінацій законів;
 - Недотримання вимог до доведення;
 - Порушення вимог до визначень.

Ключові слова: помилка, класифікатор помилок, переклад, автоматичний переклад, текст.

ЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЦІЛІСНОГО ПРОЦЕСУ В ПОБУДОВІ ПРОФЕСІЙНОГО ПРОФІЛЮ ЮРИСТА

У статті розглянуто професійну підготовку майбутніх юристів у вищій школі. Визначено, що для професійного становлення майбутнього фахівця-юриста необхідно створити цільову модель юриста.

Проаналізовано сучасну професійну підготовку майбутніх фахівців юридичної сфери і визначено, що вона складається з чотирьох блоків навчальних дисциплін, а саме: загальногуманітарних і соціально-економічних дисциплін (філософія, іноземна мова за професійним спрямуванням, українська мова, культурологія, історія, соціологія, політологія та ін.); загальноматематичних і природничо-наукових дисциплін (наприклад, інформатика, математика); загальнопрофесійних дисциплін (конституційне право, цивільне право, адміністративне право, кримінальне право, міжнародне право, екологічне право); спеціальних дисциплін (комерційне право, сімейне право, правоохоронні органи).

Встановлено, що можливість системного вивчення процесу підготовки та розроблення її моделі у формуванні особистості сучасного майбутнього юриста реалізується цілісністю та системністю даного процесу. Розроблено структуру цілісного педагогічного процесу професійної підготовки майбутніх юристів, яка складається з процесу виховання та навчання і включає основні компоненти даного процесу, а саме цільовий, змістовний, організаційно-діяльнісний, результативний. Доведено вагоме значення цілісного педагогічного процесу в побудові професіограми для професійної підготовки майбутніх фахівців юридичної сфери, тому що під час формування необхідно враховувати цілісність теоретичної та практичної підготовки.

Внесено пропозиції, що для вдосконалення сучасної юридичної освіти відповідно до існуючих міжнародних стандартів необхідно реалізувати такі заходи: реформування та закріплення стандартів вищої юридичної освіти; враховуючи інтереси та потреби майбутніх юристів, забезпечити самостійний вибір навчальних предметів, крім фундаментальних дисциплін; забезпечити підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів; внести зміни до методологічного підходу професійної підготовки майбутніх фахівців юридичної сфери; налагодити міжнародні зв'язки в юридичній освіті з метою її інтеграції в європейський освітній простір.

Ключові слова: педагогічний процес, система, професіограма, професійна підготовка, юрист.

Постановка проблеми. Сучасне реформування правової держави, зміна чинного українського законодавства нині потребує вдосконалення професійної підготовки майбутніх юристів, основна мета якої базується на розвитку планетарного мислення, формування професійної юридичної правосвідомості, закріплення головних принципів і демократичних цінностей, які пов'язані з моральними аспектами та гуманістичною спрямованістю права в житті соціуму. Тому актуальним постає нова генерація юристів, які володіють відповідними професійними компетенціями для виконання професійної діяльності в нових динамічних соціально-економічних та політичних умовах.

Таким чином, необхідно забезпечити і побудувати цілісний педагогічний процес для становлення майбутнього спеціаліста в юридичній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної підготовки майбутніх юристів досліджували у своїх наукових працях різні вчені, а саме: В. Андросюк, С. Бочарова, О. Бандурко, В. Васильєва, Ф. Думко, В. Комаров, К. Левітана, М. Порубова, С. Сливка, Г. Яворська та ін.

Основні методологічні аспекти побудови професіограми майбутніх юристів, які базуються на основних положеннях професіологічного підходу, розглядалися такими дослідниками: О. Івановою, Е. Калицьким, Є. Климовим, А. Марковою та ін. А вчені В. Васильєва та А. Жалинський вивчали основні проблеми розроблення професіограми майбутнього фахівця юридичної сфери.

Але незважаючи на велику кількість наукових праць щодо різних аспектів професійної підготовки майбутніх юристів, значення цілісного педагогічного процесу в побудові професіографічного профіля юриста не досить розроблені та потребують детального аналізу.

Мета статті – проаналізувати значення цілісного педагогічного процесу в побудові професіографічного профілю юриста.

Виклад основного матеріалу. Сучасна юридична освіта – це головна сфера вищої освіти в соціально-економічних умовах розвитку держави, її характеризує універсальність, гармонійність та цілісність. Основна мета вищої професійної юридичної освіти – це розвиток фахівця

«інтегрального спрямування», який володіє універсальними професійними знаннями та наділений відповідними вміннями реалізовувати свою професійну діяльність у сучасних умовах. А головним завданням є формування духовного, морально-етичного, інтелектуального фахівця. Реформування політичної та суддівсько-правової системи призвело до потреби вдосконалення юридичної освіти в Україні [2, с. 202].

У сучасній педагогіці зміст освіти – це один із компонентів процесу навчання, який складається з дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів. Його нормативна частина визначається державним стандартом освіти, а вибіркова частина – вищим навчальним закладом.

Нині починають активно змінюватися завдання вищої школи щодо професійної підготовки майбутніх юристів. Це пов'язано з тим, що юридична освіта в Україні має розвиватися і вдосконалюватися за європейським зразком та за допомогою чітко визначених етапів удосконалення й оптимізації роботи вищих закладів освіти [4].

Відповідно, необхідний кваліфікований викладацький склад, який володітиме відповідними професійними якостями та високим рівнем інтелектуальної культури [1].

Аналізуючи сучасну професійну підготовку майбутніх фахівців юридичної сфери, необхідно зазначити, що вона складається з чотирьох блоків навчальних дисциплін, а саме: загальногуманітарних і соціально-економічних дисциплін (філософія, іноземна мова за професійним спрямуванням, українська мова, культурологія, історія, соціологія, політологія та ін.); загальноматематичних і природничо-наукових дисциплін (наприклад, інформатика, математика); загальнопрофесійних дисциплін (конституційне право, цивільне право, адміністративне право, кримінальне право, міжнародне право, екологічне право); спеціальних дисциплін (комерційне право, сімейне право, правоохоронні органи). Також у процесі навчання дисципліни може вибирати сам студент [5, с. 68].

Крім того, в структурі стандарту вищої юридичної освіти існують загальні вимоги до рівня підготовки майбутнього фахівця з усіх названих навчальних дисциплін. Інші вимоги спеціальної підготовки юриста пропонуються вищим навчальним закладом з урахуванням специфіки професійної сфери. Оскільки вимоги щодо вивчення навчальних дисциплін є досить масштабними, представимо лише загальні вимоги щодо професійної підготовки майбутнього фахівця юридичної сфери, які окреслюють ключові компетенції майбутнього юриста: знати Конституцію України, морально-етичні норми та чинні нормативно-правові акти; чітко усвідомлювати всі процеси, які відбуваються в суспільстві; мати відповідні професійні якості для реалізації власної

професійної діяльності в іншомовному середовищі; вести здоровий спосіб життя і фізично самовдосконалюватися впродовж життя; володіти інтелектуальною культурою та логічним мисленням; володіти знаннями щодо комп'ютерного збору інформації; відповідно до мінливих змін у суспільстві вміти здійснювати переоцінку накопиченого професійного досвіду, проводити аналіз власних можливостей; постійно самовдосконалюватись та застосовувати у своїй професійній діяльності нові інформаційні освітні технології; усвідомлювати значущість вибраної професії, головні проблеми дисциплін, які описують юридичну сферу; мати можливість сформулювати основну мету і завдання; бути підготовленим до співпраці зі своїми колегами, вміло реалізовувати методи управління, знати основні психологічні особливості людей, головні аспекти педагогічної діяльності; бути методично та психологічно готовим до зміни характеру власної професійної діяльності.

У зв'язку з реформуванням сучасної правової держави виникла потреба в удосконаленні змісту юридичної освіти та створення теоретично-методологічних основ побудови цілісного педагогічного процесу в побудові професіографічного профілю юриста.

Реалізація основних завдань удосконалення юридичної освіти, на наш погляд, можлива лише за допомогою модернізації змістової складової частини юридичної освіти. Коротко охарактеризуємо основні завдання удосконалення змісту юридичної освіти:

1. Створити теоретично-методологічні засади побудови цільової моделі професійної підготовки майбутніх фахівців юридичної сфери.

2. Довести до завершення розроблення державних стандартів вищої юридичної освіти, що сприятиме виділенню основних критеріїв для забезпечення професійної підготовки майбутніх юристів.

3. Розробити змістову складову частину вищої юридичної освіти на основі вимог стандартів за освітньо-кваліфікаційними рівнями, враховуючи їх спадкоємність та постійність.

4. Здійснити відповідні організаційні заходи з метою реалізації змісту освіти за допомогою професійного кадрового і навчально-методичного забезпечення, належної матеріально-технічної бази, оцінювання знань студентів.

Крім того, необхідно підкреслити, що важливим в удосконаленні професійної підготовки майбутніх юристів є забезпечення навчальною та методичною літературою закладів вищої освіти, в яких здійснюється навчання майбутніх фахівців юридичної сфери, тому для цього необхідно побудувати цільову модель юриста.

Дана модель, яка спрямована на реалізацію професійної підготовки майбутніх фахівців юридичної сфери, має охоплювати: цілісну систему професійної підготовки майбутнього фахівця; постійне систематичне оцінювання; індивідуально-психологічні

та професійні якості спеціаліста; необхідну систему професійних знань, інтегративних умінь та навичок; належне внутрішнє та зовнішнє середовище; компетентність педагогічних працівників, результативність існуючих навчальних програм.

Створення цілісного педагогічного процесу сприяє побудові професіографічного профілю юриста. Саме навчально-виховний процес забезпечує виховання майбутнього фахівця за допомогою поєднання навчання та виховання [3, с. 123].

Основними компонентами цілісного педагогічного процесу є насамперед процеси виховання та навчання, що сприяють реалізації завдання виховання та професійного становлення спеціалістів. Крім того, кожний компонент наділений відповідними особливостями, які виражаються у змісті, методах та формах здійснення навчання та виховання.

У процесі навчання переважає змістовий компонент, який націлений на формування професійних і загальних знань, продуктивних навичок і інтегративних умінь. За допомогою навчання вирішуються основні завдання виховання і формування сучасного світогляду в майбутніх фахівців юридичної сфери [6, с. 57]. Даний підхід є актуальним у процесі здійснення професійної підготовки майбутніх юристів, але, крім того, необхідно враховувати цілісність як теоретичних, так і практичних аспектів підготовки.

Аналізуючи процес виховання, необхідно зазначити, що він впливає на освіченість спеціаліста і є одним із засобів активізації пізнавальної діяльності майбутніх фахівців. Таким чином,

можемо зробити висновок, що лише завдяки існуванню цілісного педагогічного процесу можливо максимально реалізувати поставлені цілі в процесі виховання за чітко визначений термін.

З метою впровадження цілісного педагогічного процесу для побудови професіографічного профілю юриста ми пропонуємо використовувати такі універсальні принципи: пізнання гуманності й оволодіння нею в педагогічному процесі; пізнання індивідом свого внутрішнього світу в процесі навчання; відповідність основних потреб та інтересів особистості із загальноприйнятими людськими цінностями; не використовувати в процесі педагогічної діяльності засоби і методи роботи, які спрямовують особистість на прояв антисоціальної поведінки; надання індивіду відповідного соціального простору для вираження своїх індивідуальних якостей; визначення цінності людини як особистості, її права на свободу, розвиток і вираження всіх здібностей у педагогічному процесі; визначення розвитку мислення та освіченості, що у свою чергу залежить від якості самого педагогічного процесу. Як зазначає більшість учених, ці принципи необхідні для організації належного педагогічного процесу та в подальшому становленні особистості [1; 4; 6].

Таким чином, проаналізувавши педагогічну та юридичну літературу і враховуючи власний практичний досвід професійної підготовки майбутніх фахівців юридичної сфери, нами було розроблено структуру цілісного педагогічного процесу професійної підготовки майбутніх юристів, яка представлена на рис. 1.



Рис. 1. Структура цілісного педагогічного процесу професійної підготовки майбутніх юристів

Систематизовано автором

Сучасна політика реалізації якості освіти потребує розроблення ефективної системи відбору педагогічних працівників на основі їхніх професійних якостей та інтегративних умінь з метою забезпечення педагогічного процесу. Крім того, має існувати відповідна система управління щодо підвищення професійної кваліфікації науково-педагогічних кадрів, визнання їхнього соціального статусу та матеріального заохочення.

Сьогодні виникла необхідність використовувати в педагогічному процесі сучасні інформаційно-комунікаційні технології, концепції та методи роботи, а саме забезпечення вищих юридичних закладів освіти сучасною комп'ютерною технікою та забезпечення підвищення кваліфікації педагогів.

Висновки і пропозиції. Отже, з метою вдосконалення сучасної юридичної освіти відповідно до існуючих міжнародних стандартів потрібно реалізувати такі заходи:

- реформування та закріплення стандартів вищої юридичної освіти;
- враховуючи інтереси та потреби майбутніх юристів, забезпечити самостійний вибір навчальних предметів, крім фундаментальних дисциплін;
- забезпечити підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів;
- внести зміни до методологічного підходу професійної підготовки майбутніх фахівців юридичної сфери;
- налагодити міжнародні зв'язки в юридичній освіті з метою її інтеграції в європейський освітній простір.

Таким чином, ураховуючи постійні зміни, які відбуваються у сфері вищої юридичної освіти, вважаємо, що освіта в Україні зможе вийти на якісний та новий рівень, а майбутні юристи зможуть стати конкурентними фахівцями на міжнародному рівні.

Список використаної літератури:

1. Борейчук А.В. Формування освітніх компетентностей майбутніх юристів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне : НУВГП, 2018. 21 с. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/9630/1/zatv.%20Пелех.zah.pdf>
2. Іванова С.В. Інновації в освіті та проблеми реформування системи вищої освіти в аспекті євроінтеграції України. *Матеріали десятої міжнародної науково-практичної конференції «Інтернет-Освіта-Наука»*. Вінниця : ВНТУ, 2016. 11–14 жовтня. С. 200–202.
3. Малафійк І.В. Дидактика новітньої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Слово, 2015. 632 с.
4. Підвінська І.В. Юридична діяльність: поняття, структура, цінність. *Тенденції і перспективи розвитку інститутів права та держави* : матеріали наук.-практ. Інтернет-конференції, (19 квітня 2018 р.). URL: <http://www.legalactivity.com.ua> ; Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr.pdf>
5. Столярчук Л.Б. Модернізація змісту професійної підготовки бакалаврів права в умовах сьогодення. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2018. № 6. Кн. 2. Т. 3 (81). С. 68–76.
6. Циганій С.О. Формування професійно-правового спілкування в майбутніх юристів в процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук 13.00.04. Київ, 2017. 239 с.

Zubenko V. The importance of an integrated pedagogical process in construction of lawyer's professional profile

The article considers the professional training of future lawyers in higher education. The necessity to create a target model of a lawyer for the professional development of the future lawyer is determined.

The modern professional training of future specialists in the legal field is analyzed. It is determined that training consists of four blocks of disciplines, namely: general humanities and socio-economic disciplines (philosophy, foreign language for professional purposes, Ukrainian language, culturology, history, sociology, political science, etc.); general mathematical and natural sciences (eg, computer science, mathematics); general professional disciplines (constitutional law, civil law, administrative law, criminal law, international law, environmental law); special disciplines (commercial law, family law, law enforcement).

It is established that the possibility of systematic study of the process of preparation and development of its model in the formation of the personality of a modern future lawyer, is realized by the integrity and systematization of this process. The structure of the integral pedagogical process of professional training of future lawyers is developed. The last consists of the process of education and training and includes the main components of this process, namely: targeted, meaningful, organizational and activity, effective. It is proved that the importance of a holistic pedagogical process in the construction of a professional profile in the training of future specialists in the legal field. This is caused by the necessity to take into account the integrity of theoretical and practical training.

In order to improve modern legal education in accordance with existing international standards, it is necessary to implement the following measures: reforming and consolidating standards of higher legal education; taking into account the interests and needs of future lawyers, to ensure an independent choice of subjects, in addition to fundamental disciplines; to provide advanced training of scientific and pedagogical staff; to make changes to the methodological approach to professional training of future specialists in the legal field; to establish international relations in legal education, with the aim of its integration into the European educational space.

Key words: pedagogical process, system, professiogram, professional training, lawyer.

УДК 796.012.6:37.011.3-057.87(045)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.29>

В. О. Зубов

доктор філософських наук, професор,
директор
Інституту здоров'я, спорту і туризму імені Тетяни Самоленко
Класичного приватного університету

І. В. Євстігнеєва

доцент кафедри теоретичних основ фізичного та адаптивного виховання
Інституту здоров'я, спорту і туризму імені Тетяни Самоленко
Класичного приватного університету

Т. А. Воскобойник

старший викладач кафедри теоретичних основ
фізичного та адаптивного виховання
Інституту здоров'я, спорту і туризму імені Тетяни Самоленко
Класичного приватного університету

САМОКОНТРОЛЬ СТУДЕНТІВ ЗА ФІЗИЧНИМ СТАНОМ СВОГО ОРГАНІЗМУ В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ

У статті проаналізовано поняття самоконтролю та його значення в контролі за станом фізичного розвитку людини. Важливим завданням викладача з фізичного виховання є навчання студентів засобам самоконтролю в процесі занять фізичними вправами, особливо самостійно. Він має не тільки виховне значення, але й прищеплюється навичка свідомого ставлення до занять фізичними вправами, дотримання правил гігієни, раціонального розпорядку дня, режиму навчання, роботи й відпочинку. Для аналізу показників доцільним є ведення щоденнику самоконтролю, наведено приклади ведення щоденника самоконтролю за об'єктивними і суб'єктивними показниками.

Самоконтроль – здатність контролювати свої емоції, думки і поведінку. Самоконтроль ґрунтується на волі – вищій психічній функції, що визначає здатність людини приймати усвідомлені рішення і втілювати їх у життя. Самоконтроль тісно пов'язаний з поняттям психічної саморегуляції. Самоконтроль є найважливішим елементом у здатності людини досягати поставлених цілей. Рівень самоконтролю визначається як вродженими генетичними характеристиками, так і психологічними навичками людини.

Приступаючи до занять із фізичного виховання, обов'язково потрібно враховувати стан свого здоров'я та, якщо є які-небудь порушення, необхідно порадитися з викладачем фізичного виховання або тренером, яка з відомих методик, які вправи, види спорту вам більше підійдуть, як здійснювати самоконтроль і як дозувати навантаження.

Контроль є одним із найважливіших елементів управління навчальним процесом з фізичного виховання. Для фізичного виховання характерні два види контролю: педагогічний контроль і самоконтроль.

Регулярні заняття фізичними вправами призводять до змін функціонального стану організму, у зв'язку з чим необхідно систематично здійснювати спостереження за здоров'ям. Самоконтроль сприяє фіксуванню змін, що відбуваються у функціональному стані та фізичному розвитку.

Ключові слова: самоконтроль, фізичне виховання, спорт, щоденник самоконтролю, студент.

Постановка проблеми. Важливим завданням викладача є навчання студентів самоконтролю. Самоконтроль – це регулярні самостійні спостереження тих, хто займається, за станом свого здоров'я, фізичного розвитку, за впливом на організм фізичних вправ і спорту. Самоконтроль істотно доповнює відомості, отримані під час лікарського обстеження й педагогічного контролю. Він має не тільки виховне значення, але й привчає більш свідомо ставитися до занять, дотримуватися правил особистої та колективної гігієни, розумного розпорядку дня, режиму навчання, праці, побуту й від-

починку. На основі одержуваних результатів самоконтролю можна оцінювати реакцію свого організму на фізичне навантаження під час занять фізичними вправами, участі в масових фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходах, а також під час процедур, що загартовують. Самоконтроль необхідний усім студентам, викладачам та особливо особам, котрі мають відхилення в стані здоров'я.

Самостійні заняття фізичними вправами повинні бути обов'язковою складовою частиною навчальних програм з фізичного виховання у вищих навчальних закладах, але після опанування студентами

теоретико-методичної складової частини з таких тем, як:

- основи самоконтролю під час занять фізичними вправами;
- правила організації самостійних занять;
- методика складання індивідуальних програм занять фізичними вправами [1; 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Самостійні заняття фізичними вправами і спортом повинні бути обов'язковою складовою частиною здорового способу життя студентів і співробітників вищих навчальних закладів. Самостійні заняття заповнюють дефіцит рухової активності, сприяють більш ефективному відновленню організму після стомлення, підвищенню розумової та фізичної працездатності, покращують здоров'я людини. Приступаючи до занять із фізичного виховання, обов'язково потрібно враховувати стан свого здоров'я та, якщо є які-небудь порушення, необхідно порадитися з викладачем фізичного виховання або тренером, яка з відомих методик, які вправи, види спорту вам більше підійдуть, як здійснювати самоконтроль і як дозувати навантаження.

Діяльність фахівців у сфері рухової активності характеризується різноманітним і складним змістом. Для досягнення бажаних результатів такий зміст повинен бути певним чином систематизований, підпорядкований чіткій логіці функціонування. У будь-якій цілеспрямованій і раціонально-організованій діяльності можна виокремити такі взаємопов'язані між собою компоненти:

- планування;
- реалізація запланованого;
- контроль і облік результатів.

Наявність єдності та якості функціонування цих компонентів дозволяє доцільно побудувати заняття фізичними вправами, ефективно керувати педагогічним процесом та його результатами [5; 6].

Контроль є одним із найважливіших елементів управління навчальним процесом з фізичного виховання. Для фізичного виховання характерні два види контролю: педагогічний контроль і самоконтроль.

Перед початком занять необхідно, крім медичного обстеження, провести педагогічне, що спрямоване на вирішення та оцінку таких показників: індивідуального фізичного розвитку для визначення його морфологічного статусу; рухового досвіду та сформованого на його основі фонду рухових умінь, навичок і пов'язаних з ними знань; фізичної підготовленості; функціонального стану серцево-судинної та дихальної систем, визначених у спокої і в процесі виконання стандартного фізичного навантаження; мотивації та інтересу до наступних занять [3].

Засоби самоконтролю дозволяють своєчасно виявити несприятливі наслідки впливу наван-

таження на організм. Для аналізу показників доцільним є ведення щоденнику самоконтролю, що у свою чергу надасть можливість контролювати та регулювати правильність підбору засобів і методів навчання, оцінити реакцію організму на фізичне навантаження під час занять фізичними вправами [2; 3, 4].

Мета статті – аналіз та обґрунтування методики самоконтролю студентів за фізичним станом свого організму в процесі занять фізичними вправами.

Виклад основного матеріалу. Контроль студента за станом свого здоров'я як під час виконання фізичних навантажень, так і в різні періоди відновлення, називається самоконтролем. У процесі самоконтролю студент одночасно є суб'єктом та об'єктом контролю.

Під самоконтролем у фізичному вихованні розуміють сукупність операцій (самопостереження, аналіз, оцінка свого стану, поведінки, реагування), що здійснюються індивідуально як у процесі занять фізичними вправами, так і в загальному режимі життя [3; 5].

Самоконтроль – це регулярні спостереження за станом свого здоров'я, фізичним розвитком і руховою підготовленістю та їх змінами під впливом регулярних занять вправами.

Мета самоконтролю – сприяння збереженню та зміцненню здоров'я людини, його гармонійному розвитку. Для цього необхідні регулярні спостереження простими і доступними способами.

В інтервалах між заняттями самоконтроль орієнтований також на оцінку відновлювальних процесів, аналіз загального самопочуття, визначення статусу організму та налаштованості на наступне заняття. Методи самоконтролю можна розділити на три групи:

- самооцінювання психофізіологічного та фізичного стану;
- контроль адекватності та інтенсивності навантажень;
- контроль ефективності занять.

Результати самоконтролю повинні регулярно реєструватися в спеціальному щоденнику самоконтролю. Приступаючи до його ведення, необхідно визначитися з конкретними об'єктивними і суб'єктивними показниками функціонального стану організму.

Для ведення щоденника самоконтролю досить підготувати невеликий зошит і розграфити його за показниками та датами. Записи рекомендується робити лаконічно.

Самопочуття відзначається як гарне, задовільне або погане (за поганого самопочуття фіксують характер незвичайних відчуттів). У щоденнику відзначають тривалість і глибину сну, його порушення (важке засипання, неспокійний сон, безсоння, недосипання тощо).

Апетит відзначається як гарний, задовільний, знижений, поганий. Різні відхилення в стані здоров'я швидко відбиваються на апетиті, тому його погіршення зазвичай є результатом перевтоми або захворювання. Больові відчуття фіксуються за місцем їх локалізації (гострі, тупі, ріжучі й т. п.) та силою прояву.

Частота серцевих скорочень (далі – ЧСС) – важливий показник стану організму. Його рекомендують підраховувати регулярно. Найкраще це робити зранку, лежачи після пробудження. А також слід спостерігати ЧСС до тренування та відразу після нього. Різке зростання або вповільнення ЧСС порівняно з попередніми показниками може бути наслідком перевтоми або захворювання й вимагає консультації з лікарем.

Маса тіла повинна визначатися періодично (1–2 рази на місяць) вранці, на тих самих вагах, у тому самому одязі. У першому періоді тренування маса зазвичай знижується, потім стабілізується, надалі за рахунок приросту м'язової маси трохи збільшується.

Тренувальні навантаження записують коротко, разом з іншими показниками самоконтролю вони дають можливість пояснити різні відхилення в стані організму. Результати дають можливість оцінити адекватність або неадекватність застосованих засобів і методів навчання. Їх аналіз може виявити додаткові резерви для зростання рухової підготовленості.

Щодо порушення режиму в щоденнику відзначають його характер: недотримання раціонального чергування праці й відпочинку, порушення режиму харчування, вживання алкогольних напоїв, паління та ін. Наприклад, уживання алкогольних напоїв відразу ж негативно відбивається на серцево-судинній системі, невинувато збільшує ЧСС, а також призводить до зниження набутих результатів.

У процесі занять фізичними вправами, участі в масових фізкультурно-оздоровчих заходах і спортивних змаганнях рекомендується викладачам, тренерам, інструкторам та тим, хто займається, періодично оцінювати рівень свого фізичного розвитку й фізичної (функціональної) підготовленості.

Оцінку фізичного розвитку проводять за допомогою антропометричних вимірів. Антропометричні зміни дають можливість визначити рівень та особливості фізичного розвитку, ступінь його відповідності статі й віку, наявні відхилення, а також покращення фізичного розвитку під впливом занять фізичними вправами. Антропометричні виміри варто проводити періодично, за загальноприйнятою методикою, з використанням спеціальних, перевірених інструментів. Під час масових обстежень вимірюють зріст, стоячи й сидячи, масу тіла, окружність грудної клітки, життєву ємність легенів (ЖЄЛ) і силу кисті

найсильнішої руки. За отриманими даними можна зробити оцінку фізичного розвитку за допомогою антропометричних індексів.

Регулярні заняття фізичними вправами призводять до змін функціонального стану організму, у зв'язку з чим необхідно систематично здійснювати спостереження за здоров'ям. Самоконтроль сприяє фіксуванню змін, що відбуваються у функціональному стані та фізичному розвитку, дає можливість запобігати розвитку перевтоми і хворобливого стану, а також своєчасно помітити і проаналізувати позитивні зміни в організмі [4].

Різноманітність тестів, функціональних проб, а також самоконтроль дозволяють більш точно оцінити фізичний стан і правильно підібрати або скоригувати навантаження і тим самим уникнути травм і перетренованості.

Висновки і пропозиції. Самоконтроль студентів за фізичним станом свого організму дає змогу оцінити реакцію організму на фізичне навантаження й реєструється в щоденнику за такими параметрами: самопочуття, сон, апетит, больові відчуття, ЧСС, вага, тренувальні навантаження, порушення режиму, спортивні результати, ЖЄЛ, силовий показник, оцінка функціональної підготовленості. Основною документальною формою обліку даних фізкультурного самоконтролю є щоденник самоконтролю. Самоконтроль необхідний усім студентам, які займаються фізичними вправами, але особливо він важливий для осіб, які мають відхилення у стані здоров'я. Таким чином, можна сказати, що контроль, як лікарський, так й індивідуальний, необхідний для найбільшої ефективності занять фізичною культурою, а також для досягнення високих спортивних результатів.

Список використаної літератури:

1. Носко М.О., Куртова Г.Ю., Козерук Ю.В. Удосконалення навчально-виховного процесу з фізичної культури. Чернігів : ЧНПУ, 2013. Вип. 112. Т. 1. С. 248–251. URL: http://scholar.google.com/citations?user=_v9xiJIAAAA&hl=ru
2. Основи фізичного виховання людей різного віку : навчальний посібник для студентів спеціальності 7.01020101 «Фізичне виховання» педагогічних університетів / Г.О. Литовченко та ін. Чернігів, 2012. 230 с.
3. Савчук С., Хомич А. Оцінка рівня фізичного розвитку студентів вищого технічного закладу освіти. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. № 1 (5). С. 58–61.
4. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді : посібник / Т.Ю. Круцевич та ін. Київ : Олімпійська література, 2011. 224 с.

5. Теорія і методика фізичного виховання : підруч. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту : у 2 т. / за ред. Т.Ю. Круцевич. Київ : Олімпійська література, 2008. Т. 1. 391 с. ; Т. 2. 366 с.
6. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : підруч. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту : у 2 ч. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2004. Ч. 1. 272 с. ; Ч. 2. 248 с.

Zubov V., Yevstihneieva I., Voskoboinyk T. Students self-control over the physical condition of their body in the process of physical exercises

The article analyzes the concept of self-control and its importance in controlling the state of physical development. An important task of a physical education teacher is to teach students the means of self-control in the process of physical exercises, especially independently. It has not only educational value, but also instills the skill of conscious attitude to exercise, observance of hygiene rules, rational daily routine, mode of study, work and rest. For the analysis of indicators it is expedient to keep a diary of self-control, examples of keeping a diary of self-control on objective and subjective indicators are given.

Independent exercise and sports should be a mandatory part of a healthy lifestyle for students and staff of higher education institutions. Independent classes fill the deficit of physical activity, promote more effective recovery of the body after fatigue, increase mental and physical performance, improve human health. When starting physical education classes, it is necessary to take into account the state of your health and, if there are any violations, it is necessary to consult with a physical education teacher or coach, which of the known methods, which exercises, sports are more suitable for you, as to exercise self-control and how to dose the load.

Control is one of the most important elements of the management of the educational process in physical education. There are two types of control for physical education: pedagogical control and self-control.

Means of self-control allow to reveal in due time adverse effects of influence of loading on an organism. For the analysis of indicators it is expedient to keep a diary of self-control which, in turn, will allow to control and regulate correctness of selection of means and methods of training, to estimate reaction of an organism to physical activity during physical exercises.

Regular exercise leads to changes in the functional state of the body, and therefore it is necessary to systematically monitor health. Self-control helps to record the changes that occur in the functional state and physical development, makes it possible to prevent the development of fatigue and pain, as well as timely notice and analyze the positive changes in the body.

A variety of tests, functional tests, as well as self-monitoring allows you to more accurately assess the physical condition and properly select or adjust the load, and thus avoid injury and overtraining.

Thus, we can say that control, both medical and individual, is necessary for the greatest effectiveness of physical education, as well as achieving high sports results.

Key words: *self-control, health, objective and subjective indicators, independent classes, physical exercises.*

В. В. Іваненкоасистент кафедри теорії і методики фізичного виховання та спортивних дисциплін
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького**М. М. Окса**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розкрито особливості мотивів соціальної поведінки студентів: як щодо несприйняття традиційних норм, так і про надлишкову вимогливість до себе, вираженість соціально-психічних настанов. Виокремлено та обґрунтовано сучасні можливості впливу мотивації на результати діяльності. Доведено, що успіх в діяльності залежить не лише від здібностей людини, але й від прагнення добитись цілі, від цілеспрямованої і наполегливої праці заради досягнення успіху. У заняттях спортом мотивація досягнення фокусується на змаганні із самим собою, тоді як змагальність впливає на поведінку в ситуаціях соціальної оцінки.

З огляду на вказані у статті чинники можна зробити висновок, що мотив лежить в основі виховання будь-якої діяльності, адже причини, через які спортсмени займаються новим видом спорту, можуть бути різноманітними, і вони в певній мірі зводяться до якихось очевидних принципів. Ці різні форми мотивації є складниками більш загальної дефініції мотивації: спортивна мотивація – це ключова зміна в оволодінні спортивними вміннями та навичками, що суттєво впливають на поведінку спортсменів, а також на деякі мотиваційні фактори, на які легше впливати, ніж на інші. У статті здійснено спробу наблизитися до розуміння психолого-педагогічної сутності феномену мотивації спортом, упорядкувати розмаїття існуючих емпірично мотивів та їх класифікації. Виділяємо мотиви, що спонукають людину займатися спортом, котрі діляться на безпосередні та опосередковані, наведемо їх класифікацію та структуру. Наводиться динаміка розвитку мотивів, які спонукають до занять спортом, що демонструються таким чином: початкова стадія занять спортом; стадія спеціалізації у вибраному виді спорту; стадія спортивної майстерності; стадія завершення активних виступів на змаганнях. На цій стадії в мотиваційній сфері виникає суперечність між бажанням завершити активну спортивну діяльність та небажанням утратити матеріальні блага, які отримуються за рахунок спорту, й страх утратити свій престиж в очах «уболівальників» та колег по спорту у зв'язку зі зниженням спортивних результатів. Доведено, що мотивація є ключовою змінною оволодіння спортивними навичками, вміннями та їх демонстрації, а дослідження мотиваційної сфери спортсменів стає ключем до розуміння багатьох проблем спортивної практики.

Ключові слова: мотивація, мотив, ціль, потреби, орієнтації, успіх, психологія спорту, спортивна діяльність, мотивація досягнення.

Постановка проблеми. Сучасна тема мотивації стає все більш актуальною для організації та підвищення ефективності виробничої, навчальної, підприємницької та інших видів діяльності. Незважаючи на наявність майже сотні різних підходів до проблеми мотивації і більш ніж столітньої історії її опрацювання, вирішення всіх питань ще не знайдено. Дехто помилково вважає, що спортивна психологія має відношення лише до спортсменів високої категорії. Однак молоді спортсмени становлять більшу частину спортивного світу, тому не випадково, що із середини 70-х років минулого століття багато педагогів і психологів у сфері спорту присвятили себе вивченню найважливіших психолого-педагогічних аспектів занять спортом молоді. Їхня діяльність дозволила розро-

бити безпечні та ефективні силабуси для дитячого та юнацького спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою мотивації займалися В. Асеєв, О. Бандурка, В. Вімонас, Ж. Годфрус, Л. Добровольська, І. Джадар'ян, В. Друзь, О. Леонт'єв, М.М. Магомед-Емінов, К. Мадсен, А. Маслоу, Г. Немов, В. Симонов, Х. Хекхаузен та ін.

Мета статті. Головна мета цієї роботи – виокремити та обґрунтувати особливості мотивів соціальної поведінки та впливів мотивації на результати спортивної діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Мотивація – сукупність мотивів, спонукання, яке викликає активність організму, й таке, що визначає його спрямованість, котра спонукає до діяльності.

Мотив – умовний, допоміжний конструкт нашого мислення, котрий полегшує розуміння поведінки людини, є динамічною системою, що підкріплюється дією або вчинком і може модифікуватись не лише в процесі спортивного розвитку, але й у скерованому управлінні [1, ст. 39]. Мотив виступає у свідомості як об'єкт або ціль, на яку спрямовано, зрештою, поведінку. Це не обов'язково повинен бути власне предмет, здатний задовольняти наявну вимогу тут і зараз; це може бути якийсь проміжний результат, що веде до нього, пов'язаний із процесами пізнання: сприйняттям, мисленням, пам'яттю та мовою. Ось тому ми говоримо, що мотиви як потенційно усвідомлені стимули поведінки є лише в людини.

Ціль являє собою ще один мотиваційний фактор. Нею називається той безпосередній, обов'язково усвідомлений результат, на який у цей момент спрямовано поведінку. Ціль є основним об'єктом уваги, що займає короткочасну й оперативну пам'ять; з нею пов'язані мисленнєві процеси, що розгортаються в цей час, і більша частина різноманітних емоційних переживань. На відміну від цілі, пов'язаної з короткочасною пам'яттю, потреби і мотиви зберігаються (до тих пір, доки не будуть повністю задоволені) в довгочасній пам'яті людини.

Розглянуті мотиваційні утворення: потреби (що треба?), мотиви (причина, чому?), ціль (чого досягти?) є основними складниками мотиваційної сфери людини. Кожна з потреб може реалізуватись у багатьох мотивах, а кожний з мотивів може бути задоволений сукупністю різноманітних, взаємопов'язаних цілей, що послідовно досягаються.

Живучи в суспільстві, людина не може не залежати у власних рішеннях та вчинках від впливу оточення. Ця залежність може бути декількох видів: референтна (виявляється тоді, коли людина, не замислюючись, запозичує настанови, норми поведінки, сподіваючись, що зможе стати схожою на тих людей, до кола яких вона хоче бути причетною); інформаційна (виникає, коли людина, що прагне до якоїсь цілі, не володіє необхідною інформацією; вона вимушена не критично використовувати відомості, отримані від людини, яку вона вважає більш інформованою); владна (залежність від індивіда, котрий наділений спеціальними повноваженнями або володіє високим авторитетом). Таким чином, мотивація може мати сильний тиск ззовні та приймати зовнішньо організований характер.

Одним із перших дослідників, який звернув увагу на складнощі людських потреб та їх вплив на мотивацію, був А. Маслоу. Створюючи свою теорію мотивації в сорокові роки, він визнавав, що людям притаманно багато різних потреб, але гадав також, що ці потреби можна розділити на п'ять категорій:

1. Фізіологічні потреби, необхідні для виживання;

2. Потреби в безпеці та впевненості в майбутньому включають вимоги в захисті від фізичних і психологічних небезпек із боку навколишнього світу;

3. Соціальні потреби включають відчуття належності до чогось або кого-небудь, що тебе сприймають інші, відчуття соціальної взаємодії, прихильності та підтримки;

4. Потреби в повазі включають потреби в самоповазі, особистих досягненнях, компетентності, поваги з боку оточуючих, у визнанні;

5. Потреби самовираження – потреба в реалізації своїх потенційних можливостей і зростанні як особистості [2, ст. 352].

Нами було проведено емпіричне дослідження на основі методики «Діагностика самооцінки мотивації схвалення Д. Марлоу, Д. Крауна». Метою було виявлення особливостей соціальної поведінки в студентській групі. Методика проводилась на базі МДПУ в студентській групі в кількості 16 осіб (серед них 2 юнака і 14 дівчат), 21 травня 2020 року протягом 20 хвилин. Результати нашого дослідження наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівень	Кількість осіб	%
Високий	3	18,75
Середній	10	62,5
Низький	3	18,75

У студентській групі віком 18–20 років високий результат має така характеристика, як середній рівень мотивації схвалення, а це означає, що чим вищий підсумковий показник, тим вища мотивація схвалення і тим, відповідно, вища готовність людини представляти себе іншим як людину, що повністю відповідає соціальним нормам. Низькі показники можуть свідчити як про несприйняття традиційних норм, так і про надлишкову вимогливість до себе.

Ще одне емпіричне дослідження проведено і вивчено на основі методики «Діагностика соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-аксіологічній сфері» М.М. Окс з метою визначення ступеня виразності соціально-психологічних настанов у студентській групі [3, ст. 83–84]. Методика проводилась на тій же базі та в тому ж складі, але вже протягом 45-ти хвилин. Результати ступеня виразності соціально-психологічних настанов молоді віком 18–20 років наведені в таблиці 2.

У студентській групі віком 18–20 років високий результат має така характеристика, як середній рівень настанов, спрямованих на «альтруїзм-егоїзм», «процес-результат».

Таблиця 2

Рівень	Альтруїзм люд. (%)	Егоїзм люд. (%)	Процес люд. (%)	Результат люд. (%)
Високий	1 (6,25)	1 (6,25)	5 (31,25)	5 (31,25)
Середній	13 (81,27)	7 (43,77)	11 (68,75)	9 (56,25)
Низький	2 (12,5)	8 (50)	0	2 (12,5)

«Орієнтація на процес». Зазвичай люди більш орієнтовані на процес, менше задумуючись над досягненням результату, часто спізнюються зі здачею роботи, їхня процесуальна спрямованість перешкоджає їхній результативності, ними більше рухає інтерес до справи, а для досягнення результату вимагається багато рутинної праці, негативне відношення до якої вони не можуть здолати.

«Орієнтація на результат». Особи, що орієнтуються на результат, відносяться до найбільш надійних. Вони можуть досягати результату у своїй діяльності всупереч метушні, перепонам, невдачам.

«Орієнтація на альтруїзм». Студенти, котрі орієнтуються на альтруїстичні цінності, часто у збиток собі, заслуговують на повагу. Вони ті, про кого треба піклуватись. Альтруїзм – найбільш цінна суспільна мотивація, наявність якої відрізняє зрілу людину. Якщо ж альтруїзм і може здаватися нерозумним, він все ж таки приносить щастя [3, ст. 127].

«Орієнтація на егоїзм». Особи з надмірно вираженим егоїзмом зустрічаються досить рідко. Відома частка «розумного егоїзму» не може шкодити людині. Скоріше, більше шкодить його відсутність, що серед людей «інтелігентних професій» зустрічається досить часто [4, ст. 44].

Також нами було проведено методичку виявлення настанов «свобода-влада» і «праця-гроші». Результати представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Рівень	Свобода люд. (%)	Влада люд. (%)	Праця люд. (%)	Гроші люд. (%)
Високий	5 (31,25)	0	4 (25)	1 (6,25)
Середній	10 (62,5)	8 (50)	9 (56,25)	5 (31,25)
Низький	1 (6,25)	8 (50)	3 (18,75)	10 (62,5)

«Орієнтація на працю». Зазвичай особи, котрі орієнтуються на працю, весь свій час використовують на те, щоб щось зробити, включно з вихідними днями, відпусткою та ін. Праця приносить їм більше радощів, ніж якісь інші заняття.

«Орієнтація на свободу». Головна цінність для цих людей – свобода. Дуже часто орієнтація на свободу збігається з орієнтацією на працю, рідко зустрічаються поєднання «свобода» і «гроші».

«Орієнтація на владу». Така орієнтація більше притаманна представникам сильної статі. Дуже часто це виробничники, хоча серед них бувають і виключення.

«Орієнтація на гроші». Зазвичай буває у двох випадках: коли гроші є, і коли їх немає [3, ст. 32].

Успіх у діяльності залежить не лише від здібностей студента, але й від прагнення досягнути мети, від цілеспрямованої та наполегливої праці заради досягнення успіху. З огляду на це дослідники пропонують таку формулу успіху [5, ст. 46]:

$$Y = Sp + M + C,$$

де Y – успіх; Sp – здібність; M – мотивація досягнення; C – ситуація (зовнішні фактори, сприятливі обставини та ін.).

Незважаючи на те, що ця формула є досить загальною, вона дає можливість прогнозувати успіхи в діяльності. Під час визначення рівня мотивації досягнення людини (її прагнення досягнути успіху) можна спрогнозувати її майбутню кар'єру. Для досягнення успіху в діяльності важливі як здібності, так і наявність високого рівня мотивації досягнення. Нас не дивує, коли менш талановитий, але більш мотивований студент досягає іноді більш високих результатів у діяльності. Дуже вмотивована людина прагне до успіху і, як правило, більше працює. А для недостатньо мотивованого індивіда успіх не є принагідним. Це визначає низький рівень розвитку мотивації досягнення у такої людини. Уявімо собі двох студентів з однаковими здібностями, але різною мотивацією.

Юнак А (із сильною мотивацією досягнення):

- із захопленням учить педагогіку та психологію;

- прагне виконати складні завдання і прагне розібратися в тому, що є для нього незрозумілим;
- все робить для того, щоб отримати найкращу оцінку.

Юнак Б (з таким же інтелектуальним рівнем і здібностями до психолого-педагогічних дисциплін, але з низькою мотивацією досягнення):

- не проявляє зацікавленості до психолого-педагогічних дисциплін, не любить вирішувати практичні завдання;

- за самостійного вибору задач вибирає більш легкі;

- зіштовхуючись із труднощами (складні завдання), або ж відразу звертається за допомогою, або ж відразу припиняє діяльність.

Зрозуміло, що юнак А буде швидше розвиватися, і його успіхи будуть вищими, ніж в юнака Б. Дуже важливо, щоб викладач розумів, що успіх залежить не лише від здібностей студентів, але й від їхньої мотивації досягнення, і враховував це в праці з ними. На вияснення і підтвердження впливу мотивації на успішність студентів було спрямоване наше дослідження. Ті студенти, котрі отримали високі показники мотивації до успіху, тобто в них була висока мотивація до успіху, зазвичай мають і високу успішність у навчанні. І навпаки – студенти з низькою мотивацією мають низьку успішність.

У вирішенні цієї проблеми можуть допомогти тренінгові заняття на початкових етапах навчання у виші. Це необхідно для створення стабільної особистісної зацікавленості студента в мотивації. Як визначив Д. Мак-Клелланд, курси мотиваційного тренінгу можуть виявитись досить ефективними для покращення академічної успішності студентів. Що ж стосується більш широкого ефекту тренінгу мотивації досягнення на позанавчальну діяльність студентів, то виявляється, що цей вид тренінгу суттєво змінює (особливо в підлітків) відношення до використання вільного часу, до випрацювання і перспективного планування професійних намірів і глобальних життєвих цілей: 77% через рік після проходження тренінгу мали високий загальний показник рівня мотивації досягнення в позанавчальній діяльності в порівнянні з 11% студентів контрольної групи [5, ст. 47].

Студенти, які інтенсивно займаються різними видами спорту, в середньому віддають цим заняттям більше 11-ти годин на тиждень. Пік спортивної діяльності більшості молоді проявляється до 16–18 років. Згідно з даними вікової психології цей вік – надзвичайно важливий із точки зору соціального розвитку і становлення особистості людини. Таким чином, заняття спортом у цьому віці можуть надавати суттєвого позитивного впливу на особистість та психологічний розвиток молоді. В одному з досліджень біля 8000 молодих спортсменів України (49% юнаків і 51% дівчат), які займаються спортом і за його межами, попросили відповісти на запитання: чим їх заохочує спорт? Як показали результати опитування, більшість молоді займається спортом, щоб отримати задоволення, покращити свою майстерність, стати фізично підготовленим, знаходитися разом зі своїми друзями і набути нових друзів, щоб змагатись [6, ст. 31]. «Відпрацюй на 110%», «Віддай всі сили на боротьбу або їдь додому». Подібні заклики досить часто використовують тренери для мотивації спортсменів. Викладачі фізичного виховання прагнуть мотивувати малоактивних дітей, котрим більше імponує можливість пограти в комп'ютерні ігри, ніж, наприклад, у волейбол.

Мотивацію можна визначити як напрямки та інтенсивність зусилля людини. Напрямок зусилля означає, що людина шукає певні ситуації або прагне до них, тобто певні ситуації приваблюють її. Наприклад, учень середньої школи може мати мотивацію виступати за команду тенісистів, тренер відвідує тренерські курси, ділова жінка починає займатися в групі аеробіки, травмований спортсмен шукає метод лікування. У сутності мотивація – широке уявлення, що охоплює складний процес управління напрямком та інтенсивністю зусиль. Психологи, котрі працюють у галузі спорту і фізичної культури, розглядають мотивацію з різних специфічних позицій, виділяють вну-

трішню та зовнішню мотивацію у формі змагального стресу. Різні форми мотивації є складниками більш загального її визначення. Випрацювання такої загальної орієнтації дозволяє визначити і краще зрозуміти спеціальні мотиваційні сфери.

Сучасні фахівці в галузі психології спорту і фізичної культури дотримуються комбінованої точки зору на мотивацію. Згідно з нею мотивація не є наслідком лише таких індивідуальних характеристик, як особливості людини, потреби, інтереси чи цілі, або лише таких ситуаційних факторів, як стиль тренера. Зрозуміти сутність мотивації можна на основі вивчення взаємодії цих двох комплексних факторів. Найбільш оптимальний спосіб зрозуміти мотивацію полягає у врахуванні та вивченні особистісних і ситуативних факторів. Викладачі, тренери з фізичної підготовки часто намагаються зрозуміти, чому одні спортсмени володіють високим рівнем мотивації та постійно працюють до успіху, тоді як інші взагалі не мають мотивації та ухиляються від змагань. Достатню інформацію з цього приводу дає спортивна психологія.

Термін «мотивація досягнення» з'явився більше 60-ти років тому для визначення зусиль людини, спрямованих на виконання будь-чого краще інших. Мотивація досягнення – це орієнтація людини на успішне виконання завдання, подолання невдач і відчуття гордості за його виконання. Це точні характеристики, які дозволяють спортсменам досягти досконалості, тим, хто займається спортом – високого рівня фізичної підготовки, а студентам – максимально прискорити процес засвоєння знань. Оскільки мотивацію досягнення вважають особистісним фактором, спортивні психологи розглядали її, поступово переходячи від моделі характерних особливостей особистості до комбінованої особливості, яка підкреслює цілі досягнення, а також їхній вплив на ситуацію і вплив ситуаційних факторів на них. У спортивному середовищі мотивацію досягнення називають змагальністю.

Мотивація досягнення і змагальність стосуються не лише кінцевого результату. Якщо ми з'ясуємо, чому студенти різняться підходами до мотивації, ми зможемо впливати на неї позитивно. Нас цікавить, як змагальність і мотивація досягнення впливають на вибір, поведінку і відчуття, включаючи: вибір діяльності (наприклад, пошук рівних суперників, щоб позмагатися, або більш сильних/слабких, щоб програти); зусилля для досягнення цілей (як часто ви тренуєтесь?); інтенсивність зусилля для досягнення цілей (як інтенсивно ви працюєте під час тренувальних занять?); наполегливість перед невдачею в присутності глядачів (наприклад, якщо гра «не йде», чи намагаєтесь ви з усіх сил змінити хід поєдинку або «пливете за течією»?) [7, ст. 110]. У заняттях спортом

мотивація досягнення фокусується на змаганні із самим собою, тоді як змагальність впливає на поведінку в ситуаціях соціальної оцінки.

Існують три теорії, котрі пояснюють, що мотивує людей до дії: теорія потреб досягнення; теорія атрибуції; теорія досягнення цілі. Теорія потреб досягнення являє собою комбіновану модель, яка враховує як особистісні, так і ситуаційні фактори як найважливіші показники поведінки, та включає п'ять компонентів: особистісні фактори чи мотиви; ситуаційні фактори; результуючі тенденції; емоційні реакції; поведінка, пов'язана з досягненням.

Наші запорізькі колеги вивчали мотивації 77-ми спортсменів-плавців (44 юнаки, 33 дівчини) з трьох університетів. Тестування проводилось двічі: під час індивідуального запливу на 200 метрів вільним стилем та під час участі в естафеті. Треба було визначити, в якому випадку плавець покаже кращий час – виступаючи індивідуально чи за команду. Також оцінювалась особистісна характеристика плавця – мотивація афіліації. Мета дослідження полягала у визначенні: чи був кожний плавець у більшій мірі орієнтований на похвалу оточуючих, на те, щоб його побачили в змаганнях з іншими, або ж його лякала участь в естафеті (активність, орієнтована на афіліацію), оскільки він міг підвести команду. Як і передбачалось, плавці в більшій мірі орієнтовані на афіліацію, показували кращий час в естафеті. Врешті, в них була позитивна орієнтація заслужити похвалу своїх товаришів. Водночас у плавців, котрі хвилювались, що можуть підвести своїх товаришів, і не хотіли бути виключеними з команди, були кращі індивідуальні показники [6, ст. 22]. І це має велике значення для тренера. Виявляється, що чотири найбільш швидкі плавці не обов'язково сформують найсильнішу команду. У залежності від особистісних якостей одні спортсмени краще виступають в індивідуальних дисциплінах, інші – у командних.

Висновки і пропозиції. Дослідження показало, що в міру усвідомлення змісту і вимог до особливостей мотивації спортивної діяльності студентів зростали інтерес до психолого-педагогічних дисциплін і професійна спрямованість, визначні якості соціальної поведінки. Високий результат мають такі характеристики, як середній рівень мотивації схвалення, а це означає, що чим вищий підсумковий показник, тим вища мотивація схвалення, і тим, відповідно, вища готовність студента представити себе перед іншими як повністю відповідного соціальним нормам. Низькі показники можуть свідчити як про несприйняття традиційних норм, так і про надлишкову вимогливість до себе.

Успіх у діяльності залежить не лише від здібностей людини, але й від прагнення добитись

цілі, від цілеспрямованої та наполегливої праці заради досягнення успіху. Для досягнення успіху в діяльності важливі як здібності, так і наявність високого рівня мотивації досягнення. Успіх – це реалізована мета. Тому молоді потрібно перш за все вміти ставити перед собою мету, а також досягати її. Покращити своє ставлення до визначення власної мети можна, якщо відповісти на такі питання: яка життєва позиція допомагає людині щодо визначення мети? які принципи визначення мети? для чого потрібно ставити перед собою мету? як можна поставити собі мету? що треба робити далі, якщо не все вдається? чи здатні ви допомогти оточуючим у цій благородній справі?

Результати нашого дослідження свідчать про важливість комбінованої моделі мотивації. Одне лише знання особистісних характеристик плавця (мотиваційна орієнтація) дозволяє передбачити результат, оскільки швидкість плавання залежить від ситуації (індивідуальне плавання чи естафета). Також було б не вірним вважати ситуацію основним джерелом мотивації, бо результат також залежав від орієнтації спортсменів. Таким чином, необхідно враховувати взаємодію особистісної мотивації спортсмена із ситуацією.

Список використаної літератури:

1. Окса М.М., Кожевникова А.В., Дудко Я.В. Філософія менеджменту : навч.-метод. посібн. для здобувачів ступеня вищої освіти «магістр». Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2016. Ст. 127.
2. Маслоу А. Мотивация и личность, 3-е зд. ; пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер, 2008. Ст. 352.
3. Окса М.М. Виховання ціннісних професійних орієнтацій майбутніх учителів засобами педагогічної практики : монографія. Мелітополь : Вид. буд. ММД, 2013. Ст. 208.
4. Жинжа І. Особенности мотивов социального поведения студентов. *Наукові праці МАУП. Психологічні проблеми сучасної молоді*. Київ : МАУП, 2003. Вип. 12. Ст. 43–45.
5. Маркін К.С. Влияние мотивации на результаты деятельности студентов как проблема современной молодежи и современного образования. *Наукові праці МАУП. Психологічні проблеми сучасної молоді*. Київ : МАУП, Вип.12. 2003. Ст. 46–47.
6. Колоколова Я.Ю. К вопросу об изучении мотивации спортивной деятельности у молодежи. *Наукові праці МАУП. Психологічні проблеми сучасної молоді*. Київ : МАУП, 2003. Вип. 12. Ст. 21–22.
7. Галузьяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка : навч. посібник 2-е видання, випр. і доп. Вінниця : «Книга-Вега», 2003. Ст. 416.

Ivanenko V., Oksa M. Features of motivation of students` sports activities

The article reveals the features of the motives of students` social behavior as the non-perception of traditional norms, and the excessive self-discipline, the severity of socio-mental sets. The modern possibilities of the motivation`s influence on the results of activity are singled out and substantiated. It is proved that success in activity depends not only on human abilities, but also on the desire to achieve a goal, on purposeful and hard work to make a success. In sports, the achievement motivation focuses on competing with oneself, while competitiveness influences behavior in situations of social evaluation.

Based on the factors mentioned in the article, we can conclude that the motive underlies the education of any activity, because the reasons why athletes engage in a new sport can be various, and they are to a certain extent reduced to some obvious principles. These different forms of motivation are part of a more general definition of motivation: sports motivation is a key variable in mastering sports skills and competences that significantly affect athletes` behavior, as well as some motivational factors that are easier to influence than others. The article attempts to approach the understanding of the psycho-pedagogical essence of the phenomenon of motivation by sports, ordering the diversity of empirically existing motives and their classification. We highlight the motives that motivate a person to do sports, which are divided into direct and indirect, give their classification and structure. The dynamics of the development of motives that motivate doing sports, which are demonstrated in the following way: the initial stage of playing sports; stage of specialization in the chosen sport; stage of sportsmanship; stage of completion of active performances at competitions. At this stage, in the motivational sphere, there is a contradiction between the desire to end active sports activities and the unwillingness to lose material benefits from sports and the fear of losing their prestige in the eyes of "fans" and sports colleagues due to declining sports results. It is proved that motivation is a key variable in mastering sports skills, abilities and their demonstration, the study of the motivational sphere of athletes becomes the key to understanding many problems of sports practice.

Key words: motivation, motive, goal, needs, orientation, success, psychology of sports, sports activities, achievement motivation.

М. В. Іщенковикладач кафедри теорії музики та вокалу
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

ЕМПАТІЯ В СТРУКТУРІ ЕКОЛОГІЇ ВІДНОСИН У ВИЩІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ МУЗИЧНІЙ ОСВІТІ

Статтю присвячено актуальній проблемі вивчення одного з елементів сучасної екології відносин, який лежить у базовому просторі загальної екології, що вивчає основні закономірності взаємин організмів та умов середовища і належить екологічній підсистемі. У ній у свою чергу зосереджено потреби суспільства й окремої людини в оптимальному, сприятливому для життя середовищі. Сутність поняття «екологія відносин» визначена із загального розуміння екології як потреби суспільства і окремої людини в чистому, здоровому середовищі, до якого відноситься також система значущих відносин, що виникають між людьми. Розширене розуміння сприятливого для життя навколишнього природного середовища включає середу перебування людини на роботі й на навчанні у вищому навчальному закладі. Важливим, часто головним його елементом є викладачі, студенти та вся складна, іноді суперечлива, система взаємовідносин. У гуманітарній освіті в структуру такої системи входить емпатія як стабілізуюча і оптимізуюча складова частина.

Емпатія як складник особистості людини має характерні риси: емоційність (здатність розпізнавати і приймати різні емоційні стани іншої людини; пасивне співчуття, позбавлене дієвого початку); когнітивність (уміння вникнути в думки, почуття і вчинки партнера; розуміти його внутрішній світ); поведінковий напрям (володіння формами спілкування, що полегшують душевний стан іншого).

Емпатія має велике значення у вирішенні внутрішньоособистісних конфліктів і лежить в основі педагогічної спрямованості особистості, що має визначальне значення для успішної міжособистісної взаємодії. Емпатія становить ядро комунікації, сприяє збалансованості міжособистісних відносин, соціальній адекватності поведінки людини. Для фахівців творчих професій, до яких відносяться студенти і викладачі музичних навчальних закладів, формування емпатії, адекватних емпатичних реакцій – обов'язкова умова професійної підготовки. Розвинена емпатія становить один із найважливіших чинників успіху в діяльності вчителя-музиканта. В умовах музичної освіти структура екології відносин неодмінно включає емпатію як передумову успішності оволодіння кожним видом музичної діяльності.

Ключові слова: емпатія, екологія, структура екології відносин, гуманітарна освіта, вища педагогічна освіта, музична освіта.

Постановка проблеми. Вивчення екологічних проблем – актуальна проблема в глобальному масштабі (концепції сталого розвитку [1]). Сучасна екологія є комплексом наукових дисциплін. Базовою є загальна екологія, що вивчає основні закономірності взаємин організмів і умов середовища. Огляд напрямів сучасної екології проведений у роботі Н.А. Піскулової [2]. Взаємодію суспільства і природи історично поділяють на дві підсистеми, що існують в єдності й боротьбі протиріч: екологічну та економічну. Екологічна підсистема виражає потреби суспільства й окремої людини в оптимальному, сприятливому для життя навколишньому природному середовищі. До цієї підсистеми належить екологія людського життя, напрям, який у свою чергу виник як частина екологічної педагогіки і психології і набуває все більшої самостійності.

Даний напрям має істотне значення для психічного здоров'я кожної окремої людини і людської спільності; людина розглядається як суб'єкт взаємодії із зовнішнім середовищем. Важливим для аналізу даної взаємодії виявляється поняття

екологічної свідомості. Екологічна свідомість – феномен, який виступає як елемент психіки, який розвивається у взаємодії людини з навколишнім середовищем (природним і соціальним) і у вищій формі свого розвитку, що дозволяє індивіду безпосередньо пережити єдність зі своєю власною природою і з природою навколишнього світу [3].

Особливості екологічної свідомості визначаються індивідуальним досвідом взаємодії з природним середовищем, у простір якого входить структура відносин і взаємин людей у різних життєвих ситуаціях і областях діяльності. Сутність поняття «екологія відносин» визначена із загального розуміння екології як потреба суспільства і окремої людини в чистому, здоровому навколишньому середовищі, до якого відноситься система значущих відносин, що виникають між людьми. Виділяють внутрішні й зовнішні загрози порушення відносин і розрізняють екологію внутрішню і зовнішню [4].

Внутрішня екологія відносин – зіткнення з нудьгою («однаковість повсякденної діяльності, відсутність креативності»), непродуктивне суперництво

в колективі. Зовнішня екологія відносин – негативне, критичне ставлення друзів, колег до рис особистості й боків роботи, якщо вони не викликають визнання оточуючих. Екологія відносин – це комплекс понять, установок, навичок і практик, спрямованих на збереження і розвиток відносин у різних контекстах життя.

В основі екологічного підходу до відносин між людьми спостерігають кілька сторін. Відносини є засобом розвитку, ми шукаємо в інших те, чого бракує нам самим, і вступаємо в стосунки, керуючись бажанням передати свій досвід або сприйняти чужий. У розуміння досвіду включають красу, розум, талант, харизму, здоров'я, благополуччя, доброту, щедрість, турботу, лідерські якості, а також протилежні їм – інфантильність, безпорадність, обмеженість, нездатність до творчості й любові, а також безліч інших якостей, як позитивних, так і негативних.

Відносини припускають емоційну рівновагу, тільки ті відносини мають шанс на стабільність і розвиток, в яких кожен партнер отримує від іншого необхідні йому ресурси для відносин. В особистих і суспільних відносинах також спостерігається прагнення до рівноваги.

Питання екології сучасних відносин ще потребують ряд досліджень, однак ясно, що проблема існує, та її окремі аспекти можуть бути з'ясовані.

Мета статті – визначення місця в структурі екології відносин емпатії як необхідної частини системи оптимальної педагогічної музичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Екологія відносин, як було раніше визначено, – це потреба суспільства і окремої людини в чистому, здоровому і сприятливому для життя навколишньому середовищі. Немає необхідності оскаржувати це положення, яке, однак, потребує розширення розуміння поняття «сприятливе для життя навколишнє природне середовище». У сучасному трактуванні в дане визначення входить і навколишня середа перебування людини на роботі й на навчанні у вищому навчальному закладі. Важливим, часто головним елементом цього середовища є викладачі, студенти та вся складна, іноді суперечлива, система взаємовідносин. У гуманітарній освіті в структуру такої системи входить емпатія як стабілізуюча і оптимізуюча складова частина.

Поняття емпатії набуло поширення в першому десятилітті минулого століття. Пріоритет у його розробленні приписують Т. Ліппсу і Е. Титченеру. Останній перевів цим словом німецьке *Einführung*, за допомогою якого Т. Липпс описав процес розуміння творів мистецтва, об'єктів природи, а пізніше, в 1903 році, й людини людиною. Так, термін «емпатія» замінив термін «симпатія» і витіснив його з наукового вжитку [5, с. 9].

За Р. Бернсом, емпатія позбавлена компонента судження і дещо нейтральна, що суттєво відрізня-

ється від співчуття і симпатії, яким бракує об'єктивності. Ці почуття припускають надмірну ідентифікацію співрозмовників один з одним і нерідко призводять до з'явлення «фантазій про позбавлення» [6].

Т.П. Гаврилова розрізняє такі форми емпатії, як співпереживання (сприйняття почуттів другої людини через ототожнення з ним) і співчуття (переживання почуттів партнера, відмінних від власних) [7, с. 108].

Співпереживання або співчуття можуть проявлятися спільно, але навіть у таких випадках щось одне домінує. Основні трактування досліджуваного поняття:

- 1) розуміння емоцій, потреб партнера;
- 2) почуття відтінків події (твір мистецтва, природи);
- 3) афективний зв'язок з ким-небудь, поділ стану іншої людини (групи людей) [8, с. 150].

Багатозначність трактувань породжує труднощі у виявленні й аналізі структурних компонентів цього феномену. Сучасні дослідження з даної теми можна умовно розділити на кілька напрямів: емпатію як емоційне явище; як афективно-когнітивну природу емпатії з комунікативним елементом тощо.

І.О. Єлеференко на основі аналізу робіт багатьох авторів визначає емпатію як складне багаторівневе особистісне утворення, структура якого являє собою сукупність емоційних, когнітивних і поведінкових характеристик людини, що полягають в осягненні емоціонального стану, проникнення в переживання іншого [5, с. 4].

Виділено такі компоненти емпатії: емоційний (здатність розпізнавати і приймати різні емоційні стани іншої людини; пасивне співчуття, позбавлене дієвого початку); когнітивний (вміння вникнути в думки, почуття і вчинки партнера; сприйняття і розуміння його внутрішнього світу, прояв співчуття); поведінковий (володіння формами спілкування, що полегшують душевний стан іншого; допомога, сприяння).

Емпатія має велике значення у вирішенні внутрішньоособистісних конфліктів. Моделі агресивної поведінки, як правило, запозичуються із зовнішнього середовища, пошук найбільш ефективних стримуючих стратегій – один із найперспективніших напрямів сучасної педагогіки і психології.

К. Роджерс стверджує, що бути в стані емпатії означає сприймати внутрішній світ іншого точно, зі збереженням емоційних і смислових відтінків. Неначе стаєш цим іншим, але без втрати відчуття «ніби» [10].

Спочатку емпатія – це відчуття, розуміння емоцій іншої людини без осуду або схвалення. В інтерперсональних відносинах розуміння людини людиною має свою специфіку. Об'єкт пізнання

постає як сукупність чуттєвих ознак і поведінкових актів. Хто пізнає, той стимулює співрозмовника оголювати свої приховані сторони предметно-практичними й експресивними мовними діями, на основі особистих переживань, узагальненого соціального досвіду сприймає, інтерпретує і оцінює ситуацію. У спілкуванні емпатія може проявлятися в словах, міміці, жестах, вчинках. Ці риси спілкування розкривають можливості для розвитку емпатії через навчання різним способам розуміння, що говорити. Емпатія – невід’ємна складова частина фаху педагога і комунікативної культури фахівця.

Емпатія лежить в основі педагогічної спрямованості особистості й має визначальне значення для успішної міжособистісної взаємодії. Емпатичні здібності допомагають задовольнити потребу в пізнанні оточуючих людей, виявити сприятливі для їхнього розвитку умови [5, с. 17–18]. Для фахівців творчих професій, а також професій, в основі яких лежить діяльність з іншими людьми, формування емпатії, адекватних емпатичних реакцій – обов’язкова умова професійної підготовки [5, с. 2].

Емпатія становить ядро комунікації, сприяє збалансованості міжособистісних відносин, соціальній адекватності поведінки людини. Емпатійний потенціал різниться в залежності від орієнтації особистості в суспільстві (просоціальна або егоцентрична). Емпатійний потенціал особистості можна формувати, розвивати і регудювати. Емпатійність сприяє налаштуванню ділових, партнерських, творчих, дружніх та інших міжособистісних відносин. Це визначає важливість і доцільність формування подібних якостей у спеціалістів різних професій. Розвинена емпатія – один із найважливіших чинників успіху в діяльності педагога-музиканта, в навчанні студента і має становити важливий атрибут освітнього простору – складної за своєю організацією і динамічної системи. Вона постійно змінюється під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Кожен суб’єкт навчального процесу формується в системі його відносин з іншими суб’єктами і отримує імпульс для саморозвитку, якщо структура екології взаємин оптимальна.

Важлива частина професійної праці кожного педагога-музиканта, студента музичної спеціалізації – спілкування, взаємодія, комунікації. Включення художніх параметрів особистості педагога-музиканта у виховний процес забезпечує реальному спілкуванню зі студентами потужний творчий імпульс.

Розуміння художнього музичного образу можливо тільки завдяки психологічному механізму перенесення узагальненого в інтонаціях змісту музики в особистісний план. Проблема музичного виховання в широкому сенсі (від початкового до вищого) в тому, що молоді властиво узагальнене

сприйняття тонкої структури музичних образів, нівелювання в сприйнятті деталей виразності.

Завдання музиканта – виконавця і педагога – розвиток почуттєвого сприйняття, здатності до співпереживання почуттів, утілених у музиці, думок, емоцій, образно-емоційного, інтонаційного змісту. Будь-які види музично-творчої діяльності повинні бути спрямовані на активізацію чуттєвого, музичного, художнього розвитку студентів на рівні переживання і розуміння звучання.

Емпатія в музично-творчій освіті має певну подвійність. З одного боку, завдяки емпатійності відносин забезпечується креативний контакт між викладачем і студентом. З іншого – музична тканина творів викликає співпереживання з відображенням у музиці особистості автора. Відносини розкриваються в безлічі інтонацій, які й у вербальному спілкуванні виявляються головним інструментом, який створює емпатійність.

У музичній емпатії можна розмежувати дві фази: фазу розпізнавання емоційної експресії в музиці і фазу співпереживання, або емоціональної ідентифікації. Перша містить прочитання, розпізнавання різних інтонацій, образів, почуттів. Друга – фаза співнастройки, співпричетності та співпереживання, фаза певної поведінки (слухацької, виконавської). Музична емпатія визначається як здатність до сприйняття музики, співпереживання її образно-емоційного змісту в розмаїтті життєвих зв’язків і опосередкувань. Наявність музичної емпатійності в діяльності педагога-музиканта є індикатором професійного рівня викладача.

У вітчизняній педагогіці розроблено ряд специфічних принципів і методів, спрямованих на розвиток емпатії в контексті формування культури музичного сприйняття. Це принципи єдності емоційного і раціонального, художнього і технічного, інтонаційного, культурологічного, діалогічного підходів, методу усвідомлення інтонаційного змісту твору.

Необхідність застосування принципу єдності емоційного і раціонального зумовлена специфікою музики як виду мистецтва. Сприйняття музики вимагає усвідомлення спричинених нею емоцій і супутніх їм виразних засобів, образно-емоційного змісту музичних творів, єдності емоційного і свідомого, що відображають багатогранність життєвих реалій, внутрішній світ людини.

У поєднанні двох типів товариськості та емпатійності – музичної та людської – знаходиться ключ до музично-педагогічної майстерності, оскільки вони відповідають основній функції праці педагога – функції спілкування. Тільки в єдності педагогічно цілеспрямованого спілкування зі студентами та художньо осмисленого й емоційно насиченого спілкування з музикою можливий повноцінний процес музичного виховання і освіти від початкового до вищого.

Висновки та пропозиції. Вирішення проблем екології відносин у вищій педагогічній освіті є важливою стороною її оптимізації. В умовах музичного закладу вищої освіти структура екології відносин неодмінно включає емпатію як передумову успішності роботи викладача і продуктивного оволодіння студентами кожним видом музичної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Программа Организации Объединённых Наций по окружающей среде: Ежегодный доклад ЮНЕП. IISBN: 978-92-807-3442-3. Номер задания: DCP/1938/NA. 2016.
2. Пискулова Н.А. Экологический вектор развития мировой экономики : автореф. дисс. ... доктора эконом. наук : 08.00.14. Москва, 2011. 52 с.
3. Панов В.И. Экопсихология: парадигмальный поиск. Москва, Санкт-Петербург : Психологический институт РАО ; НесторИстория, 2014. 304 с.
4. Селезнева Н.А. К вопросу об экологии человеческих взаимоотношений. *Ученые записки Казанской государственной академии ветеринарной медицины им. Н.Э. Баумана*. Казань, 2012. С. 481–484.
5. Елеференко И.О. Формирование эмпатийности у студентов творческих специальностей : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Санкт-Петербург, 2005. 24 с.
6. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Москва : «Прогресс», 1986. 162 с.
7. Гаврилова Т.П. Экспериментальное изучение эмпатии у детей младшего школьного возраста. *Вопросы психологии*. 1974. № 5. С. 108.
8. Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии. С. 150.
9. Гончаренко Е.С. Развитие эмпатийного потенциала личности (на материале исследования детей 7-8 лет) : автореф. дисс. ... канд. психол. наук. Краснодар, 2003. С. 4.
10. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва : Прогресс, 1994. 480 с.

Ishchenko M. Empathy in the structure of the ecology of relations in higher pedagogical music education

The article is devoted to the topical problem of studying one of the elements of modern ecology of relations, which lies in the basic space of general ecology, which studies the basic patterns of relationships between organisms and environmental conditions and belongs to the ecological subsystem. It, in turn, focuses on the needs of society and the individual in an optimal, favorable environment for life. The essence of the concept of «ecology of relations» is defined from the general understanding of ecology as the needs of society and the individual in a clean, healthy environment, which also includes a system of meaningful relationships that arise between people. An expanded understanding of the «life-friendly environment» includes the environment in which a person is at work and studying at a higher education institution. An important, often its main element, are teachers, students and the whole complex, sometimes contradictory, system of relationships. In humanities education, the structure of such a system includes empathy as a stabilizing component.

Empathy as a component of a person's personality has characteristic features: emotionality (the ability to recognize and accept different emotional states of another person; passive compassion, devoid of an effective beginning); cognition (the ability to delve into the thoughts, feelings and actions of a partner; to understand his inner world).

Empathy is of great importance in resolving intrapersonal conflicts, and underlies the pedagogical orientation of the individual, which is crucial for successful interpersonal interaction. Empathy is the core of communication, contributes to the balance of interpersonal relationships, social adequacy of human behavior. For professionals of creative professions, which include students and teachers of music schools, the formation of empathy, adequate empathic reactions, a prerequisite for training. Developed empathy is one of the most important factors of success in the activities of a teacher - a musician. In the context of music education, the structure of the ecology of relations necessarily includes empathy as a prerequisite for the success of mastering each type of musical activity.

Key words: *empathy, ecology, structure of ecology of relations, humanitarian education, higher pedagogical education, music education.*

UDC 37.02

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.32>

O. V. Kapran

Senior Lecturer at the Department of Fine Art, Musicology and Culturology
Educational and Scientific Institute of Culture and Arts
of Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

FORMATION OF COLORISTIC CULTURE OF STUDENTS OF ART AND PEDAGOGICAL SPECIALTIES IN CLASSES OF COLORISTIC

The article is devoted to the necessity of the color culture formation among the students of art and pedagogical direction, namely: of color visual perception aspects, obtaining knowledge of color and historical stages of development of color systems, the formation of holistic ideas about color and types of color harmonies, the ability to analyze works of art and engage in common cultural values. In a study updated questions of finding and implementing new learning models that can contribute to the integrity of the educational process in chromatics, identify various types of ties, and bringing them into a single picture aimed at the development of creativity, independence, mobility, and competitiveness of future specialists. The study of color is considered as an important component of the entire system of teachers of painting training. Attention is paid to the expanded development of various artistic materials and techniques, the effectiveness of the educational potential of art, in order to form a spiritual culture, the personality of future teachers of fine arts, understanding, vision, and application of color.

In the article on the basis of the scientific and pedagogical literature analysis on the researched problem and author's concepts of perception and use of color, necessity of development at students of system coloristic thinking is proved, the expediency of development and application of methods of teaching color science which would promote the development of a sense of color and figurative color thinking is substantiated. In order to form the necessary artistic and pedagogical competencies provided by the teaching program, the systematic approach in the theory and practice of teaching in color studies and the interaction of all of color education components are necessary. Attention is paid to the proportional combination of theoretical and practical tasks in coloristic on the basis of block-thematic connections, the implementation of which will provide knowledge of color, the ability to analyze works of art, and the acquisition of practical skills with color required for educational and creative work. The article presents the basic principles of teaching color culture, mastering which will allow students to use color professionally as a means of artistic expression, which is necessary for further artistic and pedagogical activities.

Key words: coloristic culture, pedagogical activity, teaching methods, educational process, coloristic science, system approach.

Formulation of the problem. In accordance with the modern requirements of aesthetic development of schoolchildren, the problem of the formation of artistic and pedagogical competencies of the future teachers of painting becomes crucial. The development of students' systems thinking, the ability to consider problems comprehensively has become a conscious need for the professional education of future professionals. In modern conditions, the most important problem is the training of teachers in painting, which carry out aesthetic education and art education of the younger generation. A highly qualified specialist which teaches children to understand art must have a set of general and special knowledge and skills, the most important of which is knowledge of color and the ability to work with color. Coloristic preparation of art and pedagogical specialties students does not sufficiently ensure the achievement of the set tasks.

The traditional approach to the teaching of colorism does not contribute to the formation of students' holistic ideas about color as a means of

artistic expression. At the same time, the problem of system-forming connections in the teaching of professional disciplines remains unsolved. Based on this, it is necessary to implement the principles of a systematic approach in teaching students the basics of colorism.

Analysis of research and publications. The problem of training a teacher of painting for the system of general and additional education has been the subject of research by a wide range of scientists. Such sciences like an honorary worker of higher professional education, painter Zaitsev O. S., author of a number of textbooks on color science. The artist-teacher, doctor of pedagogical sciences Bida G. D., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Bogolyubov L. N. dedicated their work to the formation of the coloristic culture of students.

The pedagogical aspect of this problem was considered in the writings of Zinchenko V. P. He emphasizes the feasibility of implementing a systematic approach in the training of future professionals, the importance of the interaction

of components of the content of education, the implementation of pedagogical principles of teaching.

Integration processes in the field of modern art education involve the systematic interaction of special disciplines. The works of such philosophers as Blaiberg I. V., Sadovsky W. M., and Yudin A. G. are very interesting in the field of systematization of coloristic preparation, they direct the researcher to reveal the integrity of the educational process, identify various types of communication and bring them into a single picture. From the standpoint of this problem, the author's concepts of perception and use of color, developed by Itten I., Malevich K. S., and other painters who directly influenced the development of applied color are of undoubted interest.

In our time there is a contradiction between the necessity to solve color problems in creative and pedagogical activities and the lack of scientifically sound methods of forming understanding, vision, and application of color in future teachers of painting in high school. This contradiction has necessitated the development of modern didactics of color, identified general issues, and relevance of the research topic.

Goal forming. The purpose of this article is to study the problem of developing the content and methods of improving the coloristic training of future teachers of painting, the theoretical justification of the principles of a systematic approach to teaching coloristic science to students of art, and pedagogical specialties.

Presenting of the main material. Training of the teachers of painting in the higher school system is a complex process that requires constant improvement and deepening of the theoretical basis of teaching, searches, and implementation of new methods and techniques in all disciplines of the art cycle. To date, such programs have been developed in the fine arts, work with which requires improving teacher training in general, and in the field of color – in particular. In this regard, the requirements for the professional level of professionals who are called to teach fine arts in schools, lyceums, colleges, and other educational institutions are increasing.

The main purpose of art education of young people in the formation of the spiritual culture of the individual, his involvement in cultural values. In this process, much depends on the spiritual and artistic culture of the teacher of painting. Carrying out artistic and aesthetic training of children, the teacher must form their artistic perception, through practical creative activities to improve visual skills and on this basis to develop creative abilities.

The studying of color at art and pedagogical faculties is traditionally considered an important component of the whole system of training teacher of painting.

The most important task of the general system of teaching students of art and pedagogical specialties

is the development of students' perception of color, the ability to reproduce it in educational and creative work, as improving color training, including understanding, vision, and application of color in creative and pedagogical activities helps to increase the level of professionalism of future professionals.

The studying of color harmony provides training for qualified teachers of painting for high school, able to teach fine arts at a high theoretical level. The development of color vision in students involves mastering the techniques of professional perception, "eye staging" [1, p. 259]. Data from the psychophysiology of visual perception indicate that the understanding and vision of color are inextricably linked and formed in the process of human activity.

In the structure of sensory – figurative thinking and on its basis the aesthetic relation to reality is formed, and the development of a feeling of color plays an important role in this process [2, p. 90].

Hegel G. V. emphasized the importance of forming the correct color vision in the visual process: "The sense of color should be an artistic property, a kind of way of seeing and understanding existing color tones, and should be an essential aspect of reproducing the ability of imagination and ingenuity" [3, p. 239].

That is why it is so important to unite in a holistic system the theory and methods of mastering the understanding, vision, and application of color in creative and pedagogical activities and the inclusion of these components in the practice of the future teacher of painting. The development of color vision and the transfer of theoretical knowledge about color are especially important at the initial stage of learning when the foundation is laid for further growth of professional skills and knowledge of students. This period especially requires the scientific validity of teaching the basic issues of theory and a strictly verified sequence of mastering the methods and techniques of color vision and purposeful use of color.

Coloristic training of the future teacher of painting should be based on a system of special knowledge of color, which include: knowledge of the laws of color composition, visual perception of color; historical aspect of the problem of applying color in art; mastering theoretical concepts in the field of color; studying of formative and psychophysiological properties of color, its expressive features, and patterns, methods, forms, techniques and means of figurative expression; experience of creative activity, which involves the implementation of the color organization of the plane through the creative interpretation of the color scheme of nature; imaginary processing of the received visual information about color and its translation into the language of decorative and applied art; professional and evaluative knowledge and ability to make a color analysis of a work of art; mastery of skills and techniques of color combinations.

In the modern system of art education, teaching the basics of color science is traditionally carried out in the framework of painting classes. Based on the analysis of scientific and pedagogical literature on the research problem and experience with students of art and pedagogical specialties, we can assume that the introduction of a systematic approach to teaching color will contribute to the formation of artistic and pedagogical competence of future teachers of painting, as “Color”, “Painting”, “Composition”, “Art and Applied Graphics” will be based on the unity of the content of block-thematic connections.

In order to form the basis of students' color competence, it is necessary not only to focus students' attention on issues of coloristic science, as one of the key disciplines to achieve the goals of art and pedagogical education but also to promote

- the development of creative abilities of students;
- the studying of the symbolic component of color;
- the studying of color systems history and color harmony;
- the formation of a clear understanding of the difference between the perception of color by an adult and a child;
- the acquisition of skills training and analysis of their creative works and paintings of famous artists.

To achieve these aims, the most productive will be learning the basics of color by performing specially designed tasks in color science based on the circle-harmonizer, which will differ from the known, presented in the works of I. Itten, color circle [4, p. 15]. In the circle-harmonizer, along with the main, there are two more color circles (outer and inner). The outer circle is a chromatic color with the addition of achromatic black, and the inner – with the addition of achromatic white (pastel tones). The above mentioned allows students to expand their understanding of the ranges of color tone, will allow comparison, and expand the scope of its gradations.

The basic principles of coloristic learning culture include:

- obligatory initial mastering of general theoretical knowledge about color (physical, psychological, properties of color) in close connection with practical exercises on coloristic;
- practical classes in painting, aimed at reflecting the general coloring of objects, mastering the laws of harmonization of color comparisons (relationships);
- study of author's color systems, carried out on the basis of the analysis of various harmonious color combinations (dyads, triads, tetrads, etc.);
- creative development of students, acquaintance with the principles of the Lüscher color test [5].

Only on the basis of knowledge of the objective world laws, a true transfer of the surrounding reality

coloristic state is possible. Their absence complicates the creative process of the artist, leads to unjustified conventionality of expressive means [6, p. 98].

Art is a set of practical skills, theoretical knowledge, figurative spatial thinking, sensory-emotional perception of the world [7, p. 121], and for its formation, the process of teaching fine arts should include methods that would promote the development of figurative thinking, which includes a sense of color. Confirming this theory, Professor Zinchenko V. P. points out that “methods of activating figurative thinking are at the same time methods of activating creative search” [8, p. 58]. Aesthetic education is a mandatory aspect of activating figurative thinking, and aesthetic evaluation is a necessary element of an artistic color image creation in each student.

In turn, according to Deineka O. O., the holistic perception of the color image should serve not only as a starting point for its detailed consideration but also a constant background on which each part is singled out and studied separately [9, c. 128]. In the learning process, it is important to focus on those fundamental sections of color science and painting theory that allow students to complete the tasks.

Conclusions. The modern system of teacher-training has to take into account the changing socio-cultural situation and focus all education on the formation of artistic and pedagogical abilities of students to professional activities.

The inconsistency of educational-cognitive processes and creative activity, the lack of general artistic and special disciplines interconnection leads to the disunity of students' comprehension of the color science basics.

The tendency to the interaction with different sciences, the integration of the educational process stimulates the creation of new models of learning aimed at developing creative initiative, independence, competitiveness, and mobility of future professionals. The developing nature of the educational process justifies the feasibility of introducing a systematic approach to the training of future professionals, the importance of the interaction of components of the content of education, and the need for effective use of the educational potential of art. Mastering one of the most important means of artistic expression – color is a priority of professional education of future artists-teachers. Color literacy training is a multi-stage process, which is one of the effective means of aesthetic education.

Coloristic training of art and pedagogical specialties students requires a systematic approach to coloristic science learning, improving and deepening the theoretical basis, search and implementation of new methods and techniques in the educational process. The course of coloristic science should systematize knowledge of special disciplines on the basis of block-thematic connections. Training programs have to

provide an in-depth study of the historical aspect of the coloristic systems development, psychophysiological properties of color, the laws of visual perception of color, the study of its symbolic component.

The course of coloristic science for art and pedagogical specialties should include a block of practical tasks in color, aimed at mastering professional skills in the field of color organization of the plane. Systematization of coloristic training of students, based on the development of theoretical knowledge and interaction of different types of artistic activities, can become the basis of a modern model of teaching coloristic science to students of art and pedagogical specialties and contribute to the achievement of their tasks.

References:

1. Чистяков П.П. Письма, записные книжки, воспоминания. Москва : Искусство, 1953. 594 с.
2. Коробко Ю.В. Теоретическое и методическое обоснование живописного понимания и видения цвета : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.02. Краснодар, 1997. 216 с.
3. Гегель Г.В. Энциклопедия философских наук. Москва : Мысль, 1975. 452 с.
4. Иттен И. Искусство цвета. Москва : Д. Аронов, 2001. 96 с.
5. Люшер М. Цветовой тест Люшера. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2005. 192 с.
6. Беда Г.В. Основы изобразительной грамоты: Рисунок. Живопись. Композиция. Москва : Просвещение, 1981. 239 с.
7. Зайцев А.С. Наука о цвете и живопись. Москва : АСТ Астрель, 2014. 158 с.
8. Зинченко В.П. Психологические основы педагогики : учеб. пособ. Москва : Гардарики, 2002. 431 с.
9. Дейнека А.А. Учитесь рисовать. Москва : Академия художеств, 1961. 224 с.
10. Наливина Т.И. Практическое цветоведение. Москва : Мысль, 2003. 96 с.
11. Блауберг И.В., Садовский В.Н., Юдин Э.Г. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности. Москва : Знание, 1999. 48 с.
12. Анцифирова Л.В. Физика цвета и психология восприятия. Новосибирск : НГТУ, 2011. 78 с.

Капран О. В. Формування колористичної культури студентів художньо-педагогічних спеціальностей на заняттях з кольорознавства

Статтю присвячено питанням необхідності формування колористичної культури у студентів художньо-педагогічного спрямування, а саме: аспектам зорового сприйняття кольору, отриманню знань з колористиці й історичних етапів розвитку колористичних систем, формуванню цілісних уявлень про колір та види колірних гармоній, здатності аналізувати твори мистецтва та залученню до загальних культурних цінностей. У дослідженні актуалізуються питання пошуку і впровадження нових моделей навчання, здатних сприяти цілісності освітнього процесу в галузі кольорознавства, виявленню різноманітних типів зв'язків і зведення їх в єдину картину, націлених на розвиток творчої ініціативи, самостійності, конкурентоспроможності та мобільності майбутніх фахівців.

Вивчення кольору розглядається як важлива складова частина всієї системи підготовки художника-педагога. Приділяється увага розширеному освоєнню різних художніх матеріалів і технік, ефективності використання виховного потенціалу мистецтва з метою формування духовної культури, особистості майбутніх учителів образотворчого мистецтва, розуміння, бачення і застосування кольору.

У статті на основі аналізу науково-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми та авторських концепцій сприйняття і використання кольору доведено необхідність розвитку в студентів системного колористичного мислення, обґрунтовано доцільність розроблення і застосування методики викладання кольорознавства, яка би сприяла розвитку відчуття кольору та образного колір-ного мислення. З метою формування необхідних художньо-педагогічних компетентностей, передбачених навчальною програмою, обґрунтовано необхідність застосування системного підходу в теорії та практиці навчання на заняттях з кольорознавства, важливість взаємодії всіх компонентів колористичної освіти. Увага приділяється пропорційному поєднанню теоретичних і практичних завдань з кольорознавства на основі блочно-тематичних зв'язків, виконання яких забезпечить отримання як знань по колористиці, здатність аналізувати твори мистецтва, так і придбання практичних навичок роботи з кольором, потрібних під час створення навчальних і творчих робіт. У статті наведені основні принципи навчання колористичній культурі, опанування якими дозволить студентам професійно користуватися кольором як засобом художнього вираження, що необхідно для подальшої художньо-педагогічної діяльності.

Ключові слова: колористична культура, педагогічна діяльність, методи навчання, освітній процес, кольорознавство, системний підхід.

УДК 378.158:01

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.33>

О. В. Коваленко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Л. І. Єпик

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

СЕМІОТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОГО СУПРОВОДУ (ГІДІВ-ЕКСКУРСОВОДІВ)

Дану статтю присвячено виявленню та аналізу перспектив семіотичного потенціалу професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) у нашій державі. Відзначено, що теоретичним фундаментом у професійному навчанні майбутніх фахівців туристичного супроводу може стати семіотика. Виявлено, що педагогічних досліджень, присвячених професійній підготовці фахівців гідів-екскурсоводів, надзвичайно мало, а роботи, пов'язані з професійним навчанням саме цих фахівців, практично відсутні. Доведено, що розроблення теоретичних основ професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) із позицій семіотичного підходу дає змогу виявити певні умови для формування професійно значущої семіотичної компетенції. Такий підхід сприяє збагаченню теоретичної й емпіричної бази підготовки майбутніх фахівців шляхом інтеграційного характеру наукових сфер знання. У роботі також зазначено, що семіотична компетенція є професійно значущою компетенцією в професійній підготовці майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) і являє собою комплекс ціннісно-сміслових орієнтацій, семіотичних знань, умінь, навичок, пов'язаних із кодуванням і декодуванням знаків, що дають змогу реалізовувати їх у професійній сфері.

У ході дослідження було виявлено, що впровадження семіотичного компонента в професійну підготовку фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) дає змогу виділити дві педагогічні стратегії: 1) дисципліна «Семіотика» узагальнює та систематизує в науково-семіотичному аспекті отримані раніше знання, вміння, навички, досвід; 2) дисципліна «Семіотика» задає базові поняття, орієнтири та принципи семіотичного підходу до вивчення дисциплін туристського циклу. Семіотика виділена як база, що дає змогу створити передумови для загальносеміотичного підходу до професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), а також сприяє подоланню концептуальної роз'єднаності гуманітарних дисциплін туристського профілю. Саме семіотичний підхід дасть змогу сформуванню у студентів, орієнтованих на роботу в туристській індустрії, специфічні розумові установки, що сприяють більш глибокому розумінню етнокультурних особливостей регіонів, привабливих для відвідування туристами.

Ключові слова: семіотика, гід-екскурсовод, фахівці туристичного супроводу, семіотичний підхід, семіотична компетенція, міжкультурні зв'язки, підготовка фахівців.

Постановка проблеми. Інноваційні процеси, що відбуваються в системі вітчизняної вищої освіти, передбачають пошук резервів удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців. Нової якості освіти неможливо домогтися традиційними способами, потрібні інші стратегії розвитку вищої освіти й адекватні часу моделі навчання.

Реалізація стандартів нового покоління в закладах вищої освіти висуває на перший план компетентнісний підхід, який актуалізує проблему використання міжпредметних зв'язків і створює можливості для міждисциплінарної інтеграції, спрямованої на створення інтеграційного освітнього простору, що забезпечує освоєння теоре-

тичних понять, необхідних для виконання відповідного виду професійної діяльності студентів. У наших дослідженнях міждисциплінарна інтеграція розглядається як умова формування професійно значущої семіотичної компетенції майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів).

Деякі питання, пов'язані з професійним навчанням в умовах міждисциплінарної інтеграції, досі залишаються недостатньо дослідженими. Так, актуальним є виявлення змістовної основи сполучення дисциплін культурологічної спрямованості з дисциплінами туристського циклу. Таким теоретичним фундаментом у професійному навчанні майбутніх фахівців туристичного супроводу

(гідів-екскурсоводів), з нашої точки зору, може стати семіотика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням процесів інтеграції та міжпредметних зв'язків у педагогічних системах займалися такі вітчизняні та закордонні вчені, як Б. Ахлібінський, Г. Беленький, М. Берулава, Б. Гершунський, А. Данилюк, В. Козлов, В. Максимова, О. Мітусова, В. Федорова та ін. Фундаментальними дослідженнями із семіотики займалися такі науковці, як В. Капков, С. Карцевський, Ю. Лотман, В. Пропп, Ю. Степанов, В. Тернер, Б. Успенський, Б. Ейхенбаум, Р. Якобсон та ін.; а от дослідження у сфері формування семіотичної компетенції представлені у роботах Л. Городоцької, В. Малишева, Е. Матосова, В. Мещерякова, Н. Рижової, В. Фоміна та ін.

Однак педагогічних досліджень, присвячених професійній підготовці фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), надзвичайно мало, а роботи, пов'язані з професійним навчанням саме цих фахівців, практично відсутні. Слід підкреслити, що для сфери міжнародного туризму важливим є положення про те, що в рамках окремо взятої культури спостерігаються різні знакові системи: традиції, звичаї, сформовані стереотипами етнокультурної свідомості. Виникає питання оптимізації діалогу індивіда з носіями іншого світосприйняття. Для цього потрібно зрозуміти, в якого роду знаках висловлює себе своя культура, і навчитися розуміти знаки інших культур.

Розроблення теоретичних основ професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) із позицій семіотичного підходу дає змогу виявити певні умови для формування професійно значущої семіотичної компетенції. Такий підхід сприяє збагаченню теоретичної й емпіричної бази підготовки майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) шляхом інтеграційного характеру наукових сфер знання.

Мета статті. Мета статті полягає у виявленні та аналізі перспектив семіотичного потенціалу професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) у нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Нині актуальними є питання про те, як ефективно здійснювати підготовку фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), як забезпечити їх не просто сумою підходів, теорій і загальних відомостей про культуру, а зробити цей процес цілісним, осмисленим і орієнтованим на актуальні проблеми, що виникають у професійній діяльності фахівців цього профілю. У період зміни освітньої парадигми дана спеціалізація зберігається у вигляді профілю підготовки бакалаврів. У таких умовах актуальним є виявлення змістовної основи сполучення дисциплін культурологічної спрямованості з

дисциплінами туристського циклу. Таким фундаментом у професійному навчанні фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), з нашої точки зору, може стати семіотика.

Семіотика (у перекладі з давньогрецької «знак; ознака») – загальна теорія, що досліджує властивості знаків і знакових систем. Згідно з Ю. Лотманом, під семіотикою слід розуміти науку про комунікативні системи та знаки, які використовуються в процесі спілкування [4, с. 18].

Сучасна семіотика – це комплексний підхід, що дає, з одного боку, узагальнюючу теоретико-філософську основу, а з іншого – виробив ефективні практичні навички аналізу конкретних культурних феноменів.

Сьогодні академічний статус семіотики у світі набуває явне розбіжжя з її філософською та практичною значущістю для дослідників у будь-якій галузі знань. Семіотичним методом користуються так чи інакше всі практикуючі дослідники, особливо якщо йдеться про гуманітарний цикл наук. При цьому систематичне викладання семіотики спостерігається вкрай рідко в силу ригідності академічних структур. У результаті виникає парадоксальна ситуація, коли семіотика проникає в дослідні роботи та проекти з випадкових джерел, фрагментарно, не будучи вписаною в досить протяжну та велику парадигму свого розвитку. Систематичне академічне викладання семіотики має виправити це становище.

У нашому дослідженні реалізація семіотичного підходу мислиться як створення теоретичного й ідеологічного фундаменту для комплексу дисциплін туристського циклу. Семіотика розуміється не тільки як «наука про знаки та знакові системи», а й як методологічна основа професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів). Розглядаючи семіотику з методологічного погляду, Л. Новіков відзначає: «Для того щоб зміст того чи іншого повідомлення, яке одна людина може передати іншій, передаючи здобуте їм знання про предмет або вироблене ним відношення до предмета, був зрозумілим одержувачем, необхідний такий спосіб трансляції, який дає би змогу одержувачу розкрити зміст даного повідомлення» [5].

Семіотика може стати найважливішим орієнтиром професійної освіти не стільки як самостійна та самодостатня дисципліна, скільки як «семіотичний підхід», як сума ідей і методів, розроблених у рамках різних дисциплін і на різному матеріалі, які дають у сукупності саме аналітичне ставлення до вивчення особливостей культури. У професійній підготовці фахівців туристичного супроводу саме семіотиці варто було б віддати роль методологічного стрижня гуманітарного знання: семіотика в дисциплінах туристичного профілю підкреслює не природничо-наукові та не соціальні витоки, а знакові й структурні.

Слід зазначити, що даний методологічний стрижень не зводиться до абстрактної філософської науки про знаки. Включати у викладання «науку про властивості знаків» як таку було б досить перенавантажено для навчального процесу, тоді як семіотичний підхід має саме методологічну цінність: багато дисциплін туристського профілю мають загальносеміотичну значущість, що важливо мати на увазі під час професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів).

Звісно ж, що можлива та необхідна реалізація двох векторів для того, щоб надати семіотичну спрямованість професійної освіти фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), а саме:

1) виявлення та акцентування найбільш семіотично насичених ідей і підходів у дисциплінах туристичного профілю;

2) збільшення ролі семіотичного підходу в професійній підготовці фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів).

Слід зазначити, що за кордоном набагато раніше та більш активно почали з'являтися роботи, пов'язані із семіотичною проблематикою в педагогіці.

Так, уже в 1994–1995 навчальному році в Коледжі королеви Вікторії в Торонто (Канада) опрацьовувався проєкт під назвою «Мультимедіа в освіті та семіотика». В Інституті мистецтв, історії та музики в Лунді (Швеція) інтенсивно працює група Nordic Assotiation for Semiotic Studies, що вивчає семіотику культури. У Стаффордширському університеті (Великобританія) група педагогів, яка налічує понад два десятки людей, здійснює дослідження із семіотичної тематики стосовно інформатики. Педагогічний факультет Королівського університету в Канаді розробляє проблему «Семіотика в освіті». У центрі математичної освіти університету Екстер у Великобританії працюють на тему «Семіотика в математичній освіті». Інтернаціональна група Semiotic in Education уже досить давно та плідно працює на Заході. Тематику робіт групи починав формувати Дональд Каннінгхем, професор університету Блумінгтон у штаті Індіана, він і став лідером групи. Одна з перших робіт із семіотики освіти була опублікована ним у 1987 р. Можна було вважати, що саме тоді зародилася семіотика освіти, але це справедливо лише стосовно західної педагогіки [2].

Поряд із блоком обов'язкових курсів, на нашу думку, слід створити для майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) можливості для розширення та поглиблення знань із семіотики, а також для продовження вивчення семіотично значущих для сфери туризму відомостей у рамках факультативу. Це дає змогу намітити три основні напрями:

а) виділення семіотичного компонента в професійній освіті;

б) насичення професійної підготовки майбутніх фахівців семіотичним компонентом без істотних змін у програмах традиційних дисциплін туристського циклу;

в) формування професійно значущої семіотичної компетенції.

Семіотична компетенція є професійно значущою компетенцією у професійній підготовці майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) і являє собою комплекс ціннісно-смыслових орієнтацій, семіотичних знань, умінь, навичок, пов'язаних із кодуванням і декодуванням знаків, що дають змогу реалізовувати їх у професійній сфері [1, с. 56].

Формування професійно значущої семіотичної компетенції передбачає реалізацію семіотичного підходу, який являє собою сукупність таких методів, принципів і форм роботи, котрі дають змогу студентам вільно та самостійно орієнтуватися в різноманітті семіотичних одиниць (знаків), здійснювати їх декодування та адекватний вибір, а також переносити наявні знання у сфері семіотики в новий контекст (сферу туризму).

Для формування професійно значущої семіотичної компетенції у майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) необхідний міждисциплінарний синтез знань із культурології та туризму. Це знаходить своє відбиття у вивченні дисциплін туристського циклу з опорою на семіотичну домінуючу кожної дисципліни.

Спираючись на викладені вище міркування про впровадження семіотичного підходу в професійну підготовку майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), слід визначити змістовне наповнення навчальної дисципліни під назвою «Семіотика».

Метою курсу «Семіотика» є ознайомлення студентів із центральними поняттями та термінами сучасної семіотики, історією виникнення та розвитку цієї науки, боротьбою різних людей та ідей. Серед основних завдань курсу відзначимо такі:

1. Навчити майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) мові сучасної семіотики, познайомити з її поняттєвим і термінологічним апаратом.

2. Навчити прийомам і методам семіотичного аналізу культурологічної інформації.

3. Виробити та розвинути у студентів навички й уміння практичного використання розроблених у семіотиці різних дослідницьких методів та прийомів.

Особливу увагу в професійній підготовці гідів-екскурсоводів слід приділити застосуванню семіотичного підходу в гуманітарних сферах, перш за все в тих, які становлять сферу професійної діяльності майбутнього фахівця. Така свідомо практична орієнтація невеликого (за кількістю відведених на нього годин) курсу вважається не тільки методично коректною, а й єдино можливою.

Акцент під час читання лекцій робиться на метамові, або мові опису, сучасної науки семіотики. Усі поняття, що вводяться та які відносяться до даної метамови, а також загальнонаукові поняття, котрі логічно з нею пов'язані, але формально метамові не належать, детально обговорюються. Для кожної категорії та одиниці обґрунтовується необхідність їх запровадження, докладно аналізуються природа, походження, структура та зміст пропонувані термінів, можливість і доречність використання понять та термінів, що вводяться, в інших сферах знання.

Особливістю викладу матеріалу є установка на строгість, послідовність і системність у його подачі. Оскільки будь-яка наука, дисципліна або будь-який об'єкт, що вивчається, може бути описаний як знакова система, виникає необхідність аналізу навчальних дисциплін із позицій семіотичного підходу з метою виявлення синтаксичних, семіотичних або прагматичних аспектів досліджуваного матеріалу.

Розглядаючи конкретні питання будь-якої предметної сфери, доцільно використовувати метамову для отримання нових знань і побудови предметної мови. Окрім цього, у рамках семіотичного підходу під час підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) актуалізується роль природної мови як знакової системи, призначеної для комунікації будь-якого виду, зокрема міжкультурної комунікації. Значущість семіотики та, як наслідок, семіотичного підходу до навчання пов'язана з вивченням метамов та їх систем, призначених для певних предметних сфер, а сам семіотичний підхід дає змогу інакше підійти до формування змісту підготовки студентів [3].

Ще однією відмінною особливістю курсу є його чітко виражений компаративний характер. На лекціях формулюються й аналізуються (у порівняльному плані) основні положення, факти та гіпотези, що відносяться до найважливіших семіотичних теорій, розглядаються формальні та змістовні протиставлення як усередині самого об'єкта, так і в теорії, яка його описує, демонструються конкретні способи й інструменти семіотичного опису текстів різних типів, починаючи від літературних

творів і закінчуючи побутовими щоденними ситуаціями.

Висновки і пропозиції. Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок про те, що впровадження семіотичного компонента в професійну підготовку фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) дає змогу виділити дві педагогічні стратегії:

1) дисципліна «Семіотика» узагальнює та систематизує в науково-семіотичному аспекті отримані раніше знання, вміння, навички, досвід;

2) дисципліна «Семіотика» задає базові поняття, орієнтири та принципи семіотичного підходу до вивчення дисциплін туристського циклу.

У нашому дослідженні семіотика виділена як база, що дає змогу створити передумови для загальносеміотичного підходу до професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), а також сприяти подоланню концептуальної роз'єднаності гуманітарних дисциплін туристського профілю. Саме семіотичний підхід дасть змогу сформулювати у студентів, орієнтованих на роботу в туристській індустрії, специфічні розумові установки, що сприяють більш глибокому розумінню етнокультурних особливостей регіонів, привабливих для відвідування туристами.

Список використаної літератури:

1. Ділі Дж. Основи семіотики : навчальний посібник. Львів : Арсенал, 2000. 232 с.
2. Карась А. Реальність і філософія у семіотичному аспекті. *Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці історично-філософської секції*. 2008. Т. 256. С. 469–484.
3. Лікарчук Н.В. Базові семіотичні моделі комунікації. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2015. Вип. 16. С. 69–74.
4. Лотман Ю.М. Статті по семиотике и топологии культуры. Таллинн : Александра, 1992. 482 с.
5. Новиков Л.А. Семиотика как наука о знаковых системах и общая лингвистика. *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*. 2003. № 5. P. 26–27.

Kovalenko O., Yepyk L. Semiotic potential of professional training specialists of tourist support (guides)

This article is devoted to the identification and analysis of the prospects for the semiotic potential of professional training of specialists of tourist support (guides) in our state. It is noted that semiotics can become the theoretical foundation in the professional training of future specialists in tourist support. It was revealed that there are very few pedagogical studies devoted to the professional training of specialists of tour guides, and there are practically no works related to the professional training of these particular specialists. This article proves that the development of the theoretical foundations of the professional training of specialists of tourist support (guides) from the standpoint of the semiotic approach allows us to identify certain conditions for the formation of professionally significant semiotic competence. This approach contributes to the enrichment of the theoretical and empirical base for the training of future specialists through the integrative nature of scientific fields of knowledge. The work also notes that semiotic competence is a professionally significant competence in the professional training of future specialists of tourist support (guides) and is a complex of value and

semantic orientations, semiotic knowledge, skills, skills associated with coding and decoding of signs, allowing them in the professional field.

In the course of the study, it was revealed that the introduction of a semiotic component in the professional training of specialists in tourist support (tguides) makes it possible to distinguish two pedagogical strategies: 1) the discipline «Semiotics» summarizes and systematizes in the scientific and semiotic aspect previously acquired knowledge, skills, skills, experience; 2) the discipline «Semiotics» sets the basic concepts, guidelines and principles of a semiotic approach to the study of the disciplines of the tourist cycle. Semiotics is highlighted as a base that allows you to create the preconditions for a general semiotic approach to the professional training of tourist escorts (guides), as well as to help overcome the conceptual disunity of the humanitarian disciplines of the tourist profile. It is the semiotic approach that will allow students who are focused on work in the tourism industry to form specific mental attitudes that contribute to a deeper understanding of the ethnocultural characteristics of regions that are attractive for tourists to visit.

Key words: *semiotics, tour guide, tourist support specialists, semiotic approach, semiotic competence, intercultural relations, training of specialists.*

УДК 378.147:004

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.34>**М. М. Козяр**

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теоретичної механіки, інженерної графіки та машинознавства
Національного університету водного господарства та природокористування

О. В. Парфенюк

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри комп'ютерних технологій та економічної кібернетики
Національного університету водного господарства та природокористування

З. К. Сасюк

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної механіки, інженерної графіки та машинознавства
Національного університету водного господарства та природокористування

ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕЛЕКТРОННОГО ПРОГРАМНОГО ЗАСОБУ «ІНЖЕНЕРНА ГРАФІКА»

Статтю присвячено пошуку ефективних способів залучення здобувачів вищої освіти до активного навчання. Розглянуто методичні аспекти застосування електронних педагогічних програмних засобів у графічній підготовці здобувачів вищої освіти у технічних закладах вищої освіти. Подано загальну характеристику електронного програмного засобу з інженерної графіки, що містить електронні складники: геометричне креслення; проєкційне креслення; машинобудівне креслення; стандарти креслення; тести; навчальний посібник «Інженерна графіка. Тестові завдання», відомості про авторів. Описано основні можливості педагогічного програмного засобу та його значення для графічної підготовки майбутніх здобувачів вищої освіти. Особливістю електронного педагогічного програмного засобу є можливість його швидкої адаптації відповідно до поставлених цілей навчання. Акцентовано увагу на необхідності проєктування і моделювання процесу графічної підготовки, який передбачає трансформацію ролі науково-педагогічного працівника та дає змогу індивідуалізувати й органічно поєднати навчання і самонавчання, перетворивши процес теоретичної підготовки здобувачів вищої освіти на його практичний досвід.

Актуальність статті визначається необхідністю підвищення ефективності електронних педагогічних програмних засобів графічної підготовки здобувачів вищої освіти за допомогою методу візуального представлення й структурування навчальної інформації, який допоможе систематизувати та узагальнити одержані знання і закріпити уміння й навички з інженерної графіки. Розкрито можливості оптимізації навчального процесу. Запропонований здобувачам вищої освіти електронний педагогічний програмний засіб із курсу «Інженерна графіка» забезпечить широкі можливості для розвитку логіки, творчого мислення, просторової їх уяви та дасть змогу ознайомитися з міжнародною технічною термінологією.

Ключові слова: майбутній здобувач вищої освіти, інформаційні технології, електронний педагогічний програмний засіб, інженерна графіка, геометричне креслення, проєкційне креслення, машинобудівне креслення, графічна компетентність.

Постановка проблеми. Серед найважливіших проблем технічного розвитку України є вдосконалення системи освіти в аспекті підвищення якості фахової підготовки здобувачів вищої освіти та визначення освітньої політики, стратегії й тактики дій відповідно до потреб суспільства та індивідуального самовираження особистості в професійній діяльності. Безперечно, успіх розвитку технічної освіти залежить від кількості обдарованих і талановитих молодих людей, від найбільш повної реалізації ними власних можливостей.

З означеної позиції глобальні трансформації технічної освіти зумовлені новими тенденціями в розвитку суспільства й сучасними вимогами до якості фахової підготовки майбутнього фахівця й упродовження оновленої системи їх графічної підготовки у закладах вищої освіти (далі – ЗВО).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-педагогічних досліджень свідчить про актуальність проблеми формування графічної компетентності майбутніх фахівців. Обґрунтування сучасних методологічних підходів,

теорії і практики, структури, змісту, навчальних технологій у графічній підготовці відображено в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців: В. Бойка, О. Джеджули, Ю. Дорошенка, М. Козяра, І. Нищака, Г. Райковської, М. Романкова, В. Рукавішнікова, О. Ожги, О. Пузанкова, О. Усанової, Н. Федотової, Ю. Фещука, М. Хапіліна, О. Хейфеца, Г. Хубетдінова, Л. Шкіц, Т. Чемоданової, Є. Шангіна, М. Юсупової та ін. Учені зосереджуються на вивченні зазвичай окремих дидактичних складників процесу навчання графічних дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), систем автоматизованого проектування (далі – САПР) або методичних системах навчання для окремих спеціальностей. Графічна компетентність розглядається О. Усановою як усвідомлене застосування графічних знань і умінь з опорою на розуміння функціонального призначення та конструктивних особливостей виробів, міжпредметну інтеграцію і візуальну культуру, а також вільне володіння графічними інформаційними технологіями та системами під час проектування технічних об'єктів [1, с. 6]. Зміна інструментального середовища графічної підготовки та інформатизація проєктно-конструкторської діяльності в технічному середовищі принципово змінює її методологію. У контексті означеної проблеми виявляється суперечність між традиційними методами викладання графічних дисциплін у ЗВО і необхідністю вдосконалення їх викладання в контексті формування та розвитку графічної компетентності для успішного здійснення їхньої професійної діяльності в проєктно-конструкторській, науково-дослідній, технологічній діяльності.

У зв'язку з погіршенням епідеміологічної ситуації в Україні, спричиненої поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 ЗВО запровадили змішане навчання: поєднання дистанційної та очної форм зі специфічними умовами організації освітнього процесу. Дистанційна освіта – цікава новація, яку застосовує чи не кожен закордонний виш. В Україну нова освітня технологія прийшла нещодавно. Дедалі більше ЗВО впроваджують таку форму навчання у власну систему. Дистанційне навчання – сукупність сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання ІКТ від тих, хто навчає, до тих, хто навчається [2]. Основними принципами дистанційного навчання є інтерактивна взаємодія у процесі роботи, надання здобувачам вищої освіти можливості самостійного освоєння освітнього матеріалу, а також консультаційний супровід у процесі навчання. Основну роль у здійсненні дистанційного навчання відіграють сучасні інформаційні технології. Застосування інформаційних технологій в освітньому процесі розглянуто в наукових доробках М. Козяра, В. Красільникової [3; 4] та ін.

У зв'язку із цим особливої актуальності набуває проблема створення цілісної методичної системи навчання графічних дисциплін здобувачів вищої освіти, яка б інтегрувала такі взаємопов'язані компоненти, як цілі, зміст, методи (традиційні та інноваційні), засоби (наочні, технічні, інформаційні) й організаційні форми навчання (аудиторна, позааудиторна, самостійна). Тому назріла нагальна потреба в розробленні нового дидактико-методичного інструментарію навчання інженерній графіці відповідно до сучасних вимог (поєднання дистанційної та очної форм навчання) графічної підготовки майбутніх здобувачів вищої освіти.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття основних можливостей електронних програмних засобів із вивчення інженерної графіки в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Традиційно провідна роль у ЗВО належить лекційним заняттям. Особливістю лекційних занять є виклад навчального матеріалу з максимальним наближенням загальних положень фундаментальних природничих наук і науково-технічних теорій до розв'язання проблем графічної підготовки здобувачів вищої освіти. Важливе місце серед аудиторних форм організації навчальної діяльності у графічній підготовці належить лабораторним, практичним заняттям та самостійній роботі. Кожна з окреслених форм організації навчального процесу у ЗВО реалізується через комплекс відповідних методів навчання. У процесі поєднання дистанційної та очної форм навчання лекційні та аудиторні форми в реальному навчальному процесі реалізуються у взаємопоєднанні й взаємозумовлюються. Активізація навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, формування практичних умінь і навичок, мотивації майбутніх фахівців до графічної діяльності є використання активних й інтерактивних методів навчання. Робота здобувачів вищої освіти з електронними навчальними засобами уможливорює інтенсифікацію освітнього процесу, підвищує його ефективність і результативність, розширює можливості для організації їхньої самостійної діяльності.

У Національному університеті водного господарства та природокористування (далі – НУВГП) для дистанційного навчання використовується програмне забезпечення Moodle (об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище). У процесі роботи здобувачів вищої освіти з електронними навчальними матеріалами, що доповнені мультимедійними компонентами (звуком, кольором, анімацією), створюються сприятливі психологічні умови для активізації підсвідомих реакцій особистості на відповідні види пізнавальної діяльності.

Тому актуальною постає необхідність пошуку таких форм і методів комунікації з комп'ютером, щоб у кожен момент роботи створювалися сприятливі умови для інтелектуального розвитку здобувача вищої освіти. Зусиллями науково-педагогічних працівників кафедри теоретичної механіки, інженерної графіки та машинознавства НУВГП з урахуванням досвіду створення педагогічних програмних засобів (далі – ППЗ) для графічних дисциплін (нарисна геометрія, комп'ютерна графіка) [5; 6] створено ППЗ «Інженерна графіка» (далі – ІГ), що передбачає комплект електронних складників. Інтерфейс ППЗ являє собою сукупність елементів (піктограми, кнопок та ін.), необхідних для зручної взаємодії з користувачем, що забезпечують: гнучкість роботи з програмним забезпеченням, тобто можливість адаптації до вимог користувача; простоту діалогу (наочність, логічність, передбачуваність дій програми, наявність підказок та ін.); легкість у засвоєнні й використанні; надійність (стійкість до можливих помилок користувача). У процесі розроблення ППЗ використовували програми PowerPoint з пакету Microsoft Office і AdSoft Tester. PowerPoint використовували як інструмент створення графічної оболонки та системи внутрішніх гіперпосилань і посилань на окремі файли чи програми. AdSoft Tester використовували як засіб діагностики рівня знань та сформованості вмій із курсу «Інженерна графіка». Перевагою програми є наявність п'яти рівнів питань, модуля розроблення тестів і адміністрування. Вибір зазначеного програмного забезпечення не потребує високої кваліфікації в галузі програмування й дає змогу здешевити процес розроблення електронних ППЗ.

Особливістю педагогічного програмного засобу є можливість його швидкої адаптації відповідно до поставлених цілей навчання.

Головне вікно ППЗ, зображене на рис. 1, дає можливість вибрати необхідні складники: 1) геометричне креслення; 2) проєкційне креслення; 3) машинобудівне креслення; 4) стандарти креслення; 5) тести; 6) інженерна графіка «Тестові завдання»; 7) відомості про авторів.

Доцільним вважаємо розкрити особливості роботи ППЗ у режимі «Геометричне креслення».

У розділі «Геометричне креслення» (рис. 2), подано такі теми: «Поділ кола на n частин», «Спряження між прямими та дугами», «Графічні завдання» та «Зразки оформлення креслень».

На рис. 3 представлено вікно ППЗ «Проєкційне креслення», що містить такі теми: «Види. Розрізи. Перерізи», «Графічні завдання» та «Зразки оформлення креслень».

На рис. 4 представлено вікно ППЗ «Машинобудівне креслення», що містить такі теми: «З'єднання деталей», «Складальні одиниці», «Робочі кресленики деталей», «Технічні схеми», «Графічні завдання» та «Термінологічний словник».

Робота ППЗ у режимі «Тести» дає змогу виявити рівень засвоєння здобувачами вищої освіти дисципліни «Інженерна графіка» за допомогою різнорівневих тестових завдань: першого, другого, третього. Розроблення тестів здійснювали відповідно до основних наукових положень, як-от: конструювання, апробація (експертиза) і впровадження тестової методики, встановлення процедури тестування, а також оброблення, аналіз й оцінювання одержаних результатів.



Рис. 1. Головне вікно ППЗ з інженерної графіки



Рис. 2. Вікно ППЗ «Геометричне креслення»



Рис. 3. Вікно ППЗ «Проекційне креслення»



Рис. 4. Вікно ППЗ «Машинобудівне креслення»

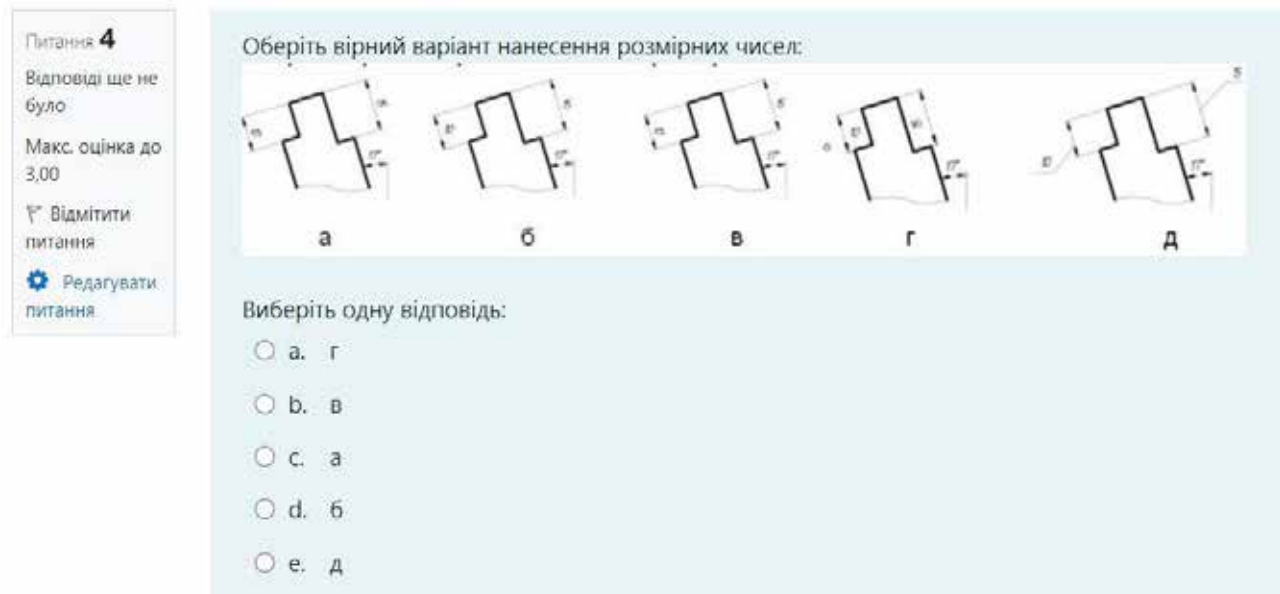


Рис. 5. Вікно відповіді на питання системи Moodle

Під час натискання піктограми «Тести» відбувається запуск системи Moodle в режимі тестування здобувачів вищої освіти. Доцільно зазначити, що механізм створення тестових завдань системи Moodle має широкі можливості та дає змогу проходити тестування в режимах «Навчання» і «Контроль». Варто також зауважити, що у системі наявні п'ять типів питань: один варіант відповіді, декілька варіантів, зіставлення, самостійна відповідь (вводиться з клавіатури) та впорядкування послідовності дій. Зазначені типи питань дають змогу оцінити й диференціювати рівень засвоєння знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти з комп'ютерної графіки (рис. 5). Перевірка базових знань проводиться шляхом проходження тестів на вибір одного або декількох варіантів правильних відповідей. Запитання, де необхідно ввести правильну відповідь, оцінюється значно вище, оскільки здобувач вищої освіти не тільки розпізнає якусь інформацію, а й відтворює її. У міру просування здобувача вищої освіти у навчанні ППЗ у режимі «Тести» аналізує його відповіді та визначає рівень готовності до подальшого опанування новими знаннями.

ППЗ доповнено навчальним посібником «Інженерна графіка. Тестові завдання» [7], які дають можливість здобувачам вищої освіти перевірити теоретичний і практичний складники. Завдання враховують певний початковий рівень знань даної галузі наук. У тестові завдання не включено питання, що не містяться у підручниках та навчальних посібниках. Завдання не містять підказку. Відповідь на завдання – однозначна.

Тестування передбачає виконання чотирьох субтестів (теоретичних і практичних), що містять завдання різного ступеня складності:

– *субтест I (завдання першого рівня складності)* – орієнтовані на перевірку вміння студентів лише розпізнавати раніше засвоєну ними інформацію за повторного її подання у вигляді готових розв'язків запитань та завдань (завдання на пізнання, розрізнення, класифікацію);

– *субтест II (завдання другого рівня складності)* – дає змогу виявити вміння студентів відтворювати інформацію без підказування (з пам'яті), а також використовувати її для розв'язування типових завдань (завдання на підстановку, конструктивні завдання, типові завдання);

– *субтест III (завдання третього рівня складності)* – передбачає певне попереднє перетворення засвоєних методик та їх пристосування до ситуації у завданні, тобто передбачає елементи евристичної діяльності (нетипові завдання);

– *субтест IV (завдання четвертого рівня складності)* виявляє творчі вміння студентів, тобто їхні дослідницькі можливості для отримання нової інформації (завдання-проблеми, творчі завдання).

Завдання подано у текстовій та графічній формах, тобто теоретичні та на читання і виконання креслеників. Здобувач вищої освіти дає відповіді на тестові завдання під час вивчення теоретичного та графічного матеріалу протягом навчального семестру шляхом опрацювання матеріалів у навчальних підручниках і посібниках та поглибленого вивчення деяких ґрунтованих питань. Тестові завдання подано трьома мовами: українською, англійською, французькою. Застосування трьох мов надає можливість здобувачам вищої освіти ознайомитися з міжнародною технічною термінологією (рис. 6–8).



Рис. 6. Вікно ППЗ «Інженерна графіка. Тестові завдання»

Test 13

Problem: Fig. 1–2 show front and top views, with the section marking A-A. Define which section from the Fig. 1.1–1.4, Fig. 2.1–2.4 corresponds to the section A-A on the left-side view.

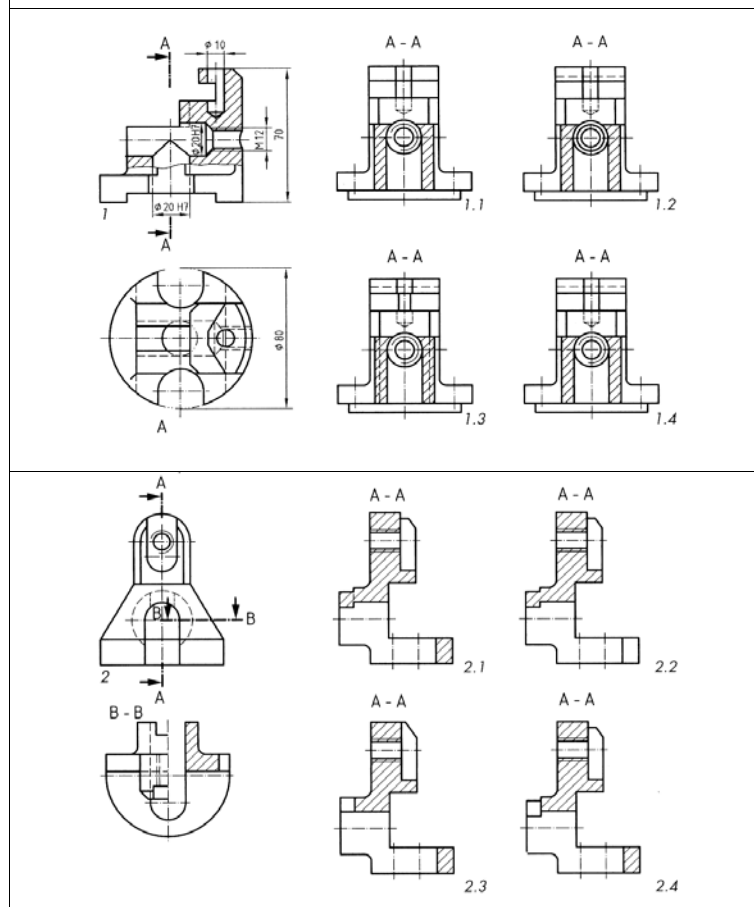


Fig. 1	Section A-A – Fig. 1...
Fig. 2	Section A-A - Fig. 2...

Рис. 7. Форма тесту англійською мовою

Test 5

Problem: Fig. 1–9 show fasteners and demountable joints.
Find the figure with bolted, studding, screw and key joints shown and marked.

Demountable joints	Bolted	Screw	Studding	Key
Fig...				

Рис. 8. Форма тесту на французькою мовою

Уміле використання ППЗ у процесі графічної підготовки майбутніх здобувачів вищої освіти надає додаткові можливості та переваги науково-педагогічному працівникові і здобувачу порівняно з традиційними способами навчання.

Висновки і пропозиції. ППЗ «Інженерна графіка» створює креативне середовище освітнього процесу навчання, що зумовлене низкою чинників, зокрема: широкими дидактичними можливостями для індивідуалізації навчання; підвищенням мотивації здобувачів вищої освіти до пізнавальної діяльності; можливостями для організації їхньої самостійної роботи; ефективністю унаочнення освітнього матеріалу. Його використання сприяє активізації пізнавальної діяльності, доповнює, унаочнює й урізноманітнює зміст освітнього матеріалу.

Подальші розвідки необхідно зосередити на створенні педагогічних програмних засобів комплексного вивчення різних САПР у межах дисципліни «Комп'ютерна графіка».

Список використаної літератури:

1. Усанова Е.В. Формирование базового уровня геометро-графической компетентности у будущих специалистов в области техники и технологий : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Казань, 2016. 204 с.
2. Дистанційне навчання. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Дистанційне_навчання.html(дата звернення: 23.01.2021).
3. Красильникова В.А. Теория и технологии компьютерного обучения и тестирования : монография. Москва : Дом педагогики, ИПК ГОУ ОГУ, 2009. 338 с.
4. Козяр М.М. Формування графічної діяльності студентів вищих технічних навчальних закладів освіти засобами комп'ютерних технологій : монографія. Рівне : НУВГП, 2009. 280 с.
5. Козяр М.М., Парфенюк О.В. Створення та використання педагогічних програмних засобів із вивчення систем автоматизованого

- проектування майбутніми фахівцями технічної галузі. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 14. Т. 1. С. 80–86.
6. Козяр М.М., Кривцов В.В., Тимощук О.М. Створення та використання педагогічних програмних засобів із вивчення нарисної геометрії майбутніми фахівцями технічної галузі. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : збірник наукових праць. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 16(59). С. 118–122.
7. Інженерна графіка. Тестові завдання : навчальний посібник / М.М. Козяр та ін. Рівне : НУВГП, 2019. 164 с.
-

Koziar M., Parfeniuk O., Sasiuk Z. Formation of graphic competence of higher education accessories with the help of electronic software «Engineering graphics»

The article is devoted to finding effective ways to involve higher education students in active learning. Methodical aspects of application of electronic pedagogical software in graphic preparation of applicants for higher education in technical institutions of higher education are considered. The general characteristic of the electronic software on engineering graphics containing electronic components is given: geometrical drawing; projection drawing; machine-building drawing; drawing standards; tests; textbook «Engineering Graphics. Test tasks», information about the authors. The main possibilities of pedagogical software and its significance for graphic training of future applicants for higher education are described. A feature of the electronic pedagogical software is the possibility of its rapid adaptation in accordance with the objectives of learning. Emphasis is placed on the need to design and model the process of graphic training, which involves the transformation of the role of research and teaching staff and allows individualized and organically combine learning and self-study, turning the process of theoretical training of higher education in his practical experience.

The relevance of the article is determined by the need to increase the effectiveness of electronic pedagogical software tools for graphic training of higher education through the method of visual presentation and structuring of educational information, which will help systematize and generalize knowledge and consolidate skills in engineering graphics. Possibilities of optimization of educational process are opened. The electronic pedagogical software from the course «Engineering Graphics» offered to higher education students will provide ample opportunities for the development of logic, creative thinking, their spatial imagination and to get acquainted with international technical terminology.

Key words: future applicant for higher education, information technology, electronic pedagogical software, engineering graphics, geometric drawing, projection drawing, machine-building drawing, graphic competence.

УДК 378.046-021.66:37.07

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.35>**І. Ф. Шумілова**доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Бердянського державного педагогічного університету

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ЗАДУМ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПРОВІДНИЦТВУ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ

Статтю присвячено розгляду методологічного задуму навчання провідництву майбутніх менеджерів освіти. Серед основних цілей викладання курсу «Теорія провідництва в освіті» ми виділяємо ознайомлення як керівників закладів освіти, так і майбутніх керівників з різними способами співкерування в колективі; надання знань та вмінь щодо скеровування своїх вмінь та зусиль на провідництво; надання порад щодо того, як стати успішним керівником (провідником); демонстрація шляхів, прикладів та інструментів успішного керівництва на засадах провідництва.

Навчальна дисципліна «Теорія провідництва в освіті» орієнтована на виконання освітньо-професійної програми «Управління закладом освіти» спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки».

Технологія навчання провідництву включає відповідні технологічні заходи, спрямовані на досягнення мети, закладеної в методологуванні цілей наукових підходів до навчання провідництву в освіті. У розробленні, конструюванні та запровадженні технології навчання провідництву слід також назвати послідовність дій, яка забезпечує гарантоване отримання результатів.

Зазначено, що провідник – це проводир, керівник, ватажок, вожай (держави), лідер.

Наголошено на тому, що загального й публічного навчання провідництву не може бути, тому що, на наше переконання, треба на рівні коуча, тобто приватного педагога, тренера, інструктора, розробляти персоналізовану програму. Використання коучингу як технології навчання провідництву у сфері освіти є універсальним засобом, який дає змогу ефективно працювати на суб'єкт-суб'єктному рівні, вмінні допомагати собі та іншим у розвитку особистісного потенціалу, у підвищенні особистої ефективності, розвивати ефективні комунікації, будувати конструктивні відносини з колегами, досягати поставлених цілей, розширювати можливості та горизонти бачення, розвивати провідницькі якості інших, забезпечуючи ефективність діяльності закладу освіти загалом.

Ключові слова: методологія, технологія навчання, провідництво, майбутні менеджери освіти.

Постановка проблеми. Освіта як соціальний інститут, сфера надання специфічних послуг за останні двадцять років набула істотних змін. Ці зміни позначились на управлінні у сфері освіти, зокрема на особистості керівника, його стилі, культурі управління, володінні ним сучасними технологіями підвищення якості освітнього процесу, забезпеченні комфортних умов праці й саморозвитку педагогічного персоналу. Окреслені питання стають дедалі актуальними на сучасному етапі розвитку освіти та національного відродження України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу наукової розвідки становлять наукові дослідження та висновки з питань загальної культури особистості (Т. Абдуло, О. Асмолов, М. Каган, С. Кримський, Д. Лихачов, М. Мамардашвілі); професійної культури менеджера освіти (В. Бондар, Л. Васильченко, І. Жерносек, Ю. Конаржевський, О. Мармаза); провідництва в освіті (П. Бідзіля, М. Гузик, В. Жадько, С. Клепко, В. Крижко, С. Немченко, С. Сарасон, О. Старокожко).

Мета статті полягає у розгляді методологічного задуму навчання провідництву майбутніх менеджерів освіти.

Виклад основного матеріалу. Ідея започаткувати дослідницький науковий проєкт «Місія провідництва в освіті» у Бердянському державному педагогічному університеті (далі – БДПУ) у 2016 році належить завідувачу кафедри менеджменту та адміністрування, професору В. Крижко.

У 2017 році побачила світ колективна монографія «Теорія провідництва в освіті», а у 2019 році було видано колективну монографію «Генеza провідництва в освіті» за загальною редакцією ректора БДПУ, професора І. Богданова.

Впродовж 2017–2021 років в освітній процес БДПУ апробовано навчальну дисципліну «Теорія провідництва в освіті».

Серед основних цілей викладання курсу «Теорія провідництва в освіті» ми виділяємо такі:

- ознайомлення як керівників закладів освіти, так і майбутніх керівників з різними способами співкерування в колективі;
- надання знань та вмінь щодо скеровування своїх умінь та зусиль на провідництво;
- надання порад щодо того, як стати успішним керівником-провідником;

– демонстрація шляхів, прикладів та інструментів успішного керівництва на засадах провідництва.

Навчальна дисципліна «Теорія провідництва в освіті» орієнтована на виконання освітньо-професійної програми «Управління закладом освіти» спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» та навчального плану підготовки здобувачів другого рівня вищої освіти.

Аналогічні дисципліни викладаються у Полтавському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти ім. М. Остроградського, Сумському державному педагогічному університеті ім. А. Макаренка та Мелітопольському державному педагогічному університеті ім. Богдана Хмельницького.

До сучасних організаційних форм навчання провідництву відносимо «Літній інститут 2017, 2018», відкриття IV Всеукраїнської літньої школи «Освітні ініціативи – 2016», «Освітні ініціативи – 2019».

Зупинимось більш детально на організації та проведенні літнього інституту та літньої школи. В рамках заходів Програми розвитку освіти Львівщини на 2017–2020 роки задля запровадження інтерактивних форм роботи в освітній процес закладів загальної середньої освіти у м. Львові реалізується українсько-канадський проєкт «Літній інститут 2018», який було організовано за сприяння Департаменту освіти і науки Львівської ОДА, Світової координаційної виховно-освітньої ради (СКВОР – СКУ), Інституту професійного розвитку вчителів (Канада).

Учасниками першого етапу стали 11 науковців та викладачів КЗ ЛОР «Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти», 6 керівників та методистів науково-методичного центру освіти м. Львова, 32 керівники та педагоги трьох закладів освіти м. Львова, 63 керівника та педагоги дев'яти опорних закладів освіти області.

Цільовою групою учасників проєкту стали директор, заступник директора з навчально-виховної роботи, заступник директора з початкової освіти, вчителі української мови і літератури, іноземної мови, природничих наук, психолог.

У липні 2018 року відбувся другий етап проєкту. Учасниками другого етапу проєкту стали 160 керівників та вчителів із 20 закладів освіти, а саме м. Львів, м. Дрогобич, м. Стрий, м. Броди, м. Городок, ЗЗСО Жовківського, Городоцького, Кам'яно-Бузького, Самбірського районів Львівської області, а також дві школи Донецької області.

Йдеться про навчання саме директорів шкіл, яких західне суспільство розцінює як провідників в освіті, лідерів, які формують імідж школи, мікроклімат як у педагогічному, так і в учнівському колективах, які є обличчям колективу, який вони

очолюють. На превеликий жаль, дискурсне поле з проблем провідництва в освіті України формується переважно науковцями США та Європейського освітнього простору.

Курс директорів – провідників в освіті організовано для керівників сучасних українських шкіл, «праця в новому тисячолітті вимагає від яких бути сильною особистістю; поважати інших; виявляти ініціативу; бути повним енергії, ентузіазму, оптимізму; бути уважним до почуттів та потреб учителів, учнів, батьків та громадськості; мати почуття гумору і добрі наміри до праці».

Слухач Літнього інституту 2018 року Марія Романівна Ліскевич-Карпа, яка є педагогом, українським краєзнавцем, представила авторську книгу «Літопис Янівської школи», що на Львівщині (Опорний заклад «Івано-Франківська ЗОШ I–III ступенів ім. Івана Франка»). У своїй промові авторка наголосила на такому: «Якщо Вас насправді цікавить питання ефективного лідерства (не лише як менеджера і керівника, але й як особистості), хочу порадити Вам придбати і прочитати книгу Стівена Р. Кові «7 звичок надзвичайно ефективних людей» (Потужні інструменти розвитку особистості).

Цю книгу було подаровано керівникам шкіл у процесі навчання канадськими наставниками Богданом Колосом – професором кафедри менеджменту Львівського національного університету; провідним спеціалістом та експертом державного управління; з 2017 року засновником і головою Інституту дослідження і вдосконалення життя людини та управління державою [2], а також Павлом Миколайовичем Гнусом – директором Львівської середньої загальноосвітньої школи № 68.

У місті Скадовськ Херсонської області на базі ОЗ Скадовський НВК «Академічна гімназія» Скадовської міської ради 3 червня відбулося урочисте відкриття IV Всеукраїнської літньої школи «Освітні ініціативи – 2016», які було продовжено у 2019 році.

Літня школа збрала дев'яносто педагогів Херсонщини та друзів-однодумців з різних куточків України, а саме Волині, Житомира, Миколаєва, Мукачеве, Києва, Сум. У роботі школи взяли участь науковці, автори підручників, редактори видавництва, провідні мистецтвознавці, досвідчені педагоги, психологи. Літня школа була представлена виступами, теоретичними та практичними заняттями, майстер-класами, воркшопами та тренінгами відомих учених у галузі психології та педагогіки, педагогіки дошкільної освіти, початкової освіти, менеджменту ЗЗСО.

Активну участь у роботі школи брали такі видавництва, як портал освітян України «Педрода», журнали «Практика управління закладом освіти» та «Практика управління дошкільним закладом», український освітянський видавничий

центр «Оріон», видавництва «Ранок», «Гене́за», «Розумники», видавничий дім «Освіта».

Перший раз Літня школа співпрацювала з цифровим видавництвом «МСFR Освіта», представники якого презентували управлінські видання.

Отже, ми дуже радіємо через те, що відбувається фаза накопичення первинного досвіду та визначення осіб і резерву керівників, які претендують на провідницьку місію в освіті.

Представляємо на ваш розсуд теоретичний задум технології навчання провідництву майбутніх менеджерів освіти за освітньо-професійною програмою «Управління закладом освіти» спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки».

Провідництво є ключовим елементом інноваційного процесу та розвитку культури в команді однодумців. Особливо це стосується сфери освіти, яка спрямована на формування й розвиток соціально значущих якостей кожної людини як члена суспільства й громадянина держави. При цьому ефективний провідник-магістрант, провідник-освітянин і провідник – керівник закладу освіти досягають головних цілей в оптимальні терміни з максимальним результатом.

Підкреслимо, що загального й публічного навчання провідництву не може бути, тому що, на наше переконання, треба на рівні коуча, тобто приватного педагога, тренера, інструктора, розробляти індивідуальну (персоніфіковану) програму. В перекладі з англійської мови “coaching” (коучинг) означає тренерство, настанову. “To coach” – тренувати, підготовувати до змагань або займатися репетиторством, підготовкою до екзамену.

Коучинг спрямований на поліпшення життя людей у професійній та особистій сферах. Коучинг більше допомагає особистості навчатися, ніж вчить. Це не тільки техніка, яка застосовується в певних обставинах. Це метод управління, метод взаємодії з людьми, спосіб мислення.

Так, філософ Сократ учив своїх учнів тому, яким чином поліпшити власне життя. Перш за все за допомогою питань він діагностував інтелектуальний потенціал своїх учнів і підштовхував до роздумів про власне життя, а потім за допомогою відповідним чином сформульованих питань сприяв тому, що учні знаходили всередині себе відповіді, які сприяли їхньому особистісному розвитку.

Сократ ніколи не давав учням готових рішень, наштовхуючи питаннями на самостійний пошук відповідей на важливі та пріоритетні життєві запитання. Саме ці методи ми використовуємо у технології навчання провідництву (маєтики та синектики).

Використання коучингу як технології навчання провідництву у сфері освіти є універсальним засобом, який дає змогу ефективно працювати на суб'єкт-суб'єктному рівні, вміти допомагати собі

та іншим у розвитку особистісного потенціалу, підвищенні особистої ефективності, розвивати ефективні комунікації, будувати конструктивні відносини з колегами, досягати поставлених цілей, розширювати можливості та горизонти бачення, розвивати провідницькі якості інших, забезпечуючи ефективність діяльності закладу освіти загалом.

Дослідження провідництва, згідно зі знахідкою наших вельмишановних авторів монографії «Гене́за провідництва в освіті», доводять, що гене́за автохтонних українських термінів «провід» та «провідник» тісно пов'язана з біблійними текстами, які детально представляють їх характеристики. Встановлено, що біблійські терміни «святий» та «праведник» у ході подальших перекладів та тлумачень у давньослов'янській і давньоукраїнській мовах трансформувалися в концепт «провідник». У російськомовних виданнях Біблії вживаються терміни «учитель», «батько» та «наставник» [1].

З чого починається провідництво? Провідництво починається з наслідування, добровільного й доцільного пошуку праведних якостей людини, завзятої сміливості та мужності взяти на себе відповідальність за долю людей, які ставляться до навчання, як до процесу власного перетворення, а також вірять в українську соціальну інновацію – провідництво. За функціональними ознаками поняття «провідництво» виникає в умовах суспільства в результаті внутрішньої роботи особистості, будучи результатом незадоволення наявними цінностями в суспільстві, тривалий час напрацьовується за допомогою мислєдїяльності, тривалий час не об'єктивується. Провідництво – це процес резонансного впливу на окремих людей з подальшою об'єктивацією їх на суспільство. Провідництво залежить від особистої спрямованості та відрефлексованих цінностей, не має системи санкцій. У провідництві процес впливу спрямовано на зміну наявної системи, а діяльність провідника впливає на діяльність суспільства загалом.

Варто зазначити, що провід визначається як керівництво, водійство, верховодство, орудя (робота, клопоти). Провідник – це проводир, керівник, ватажок, вожай (держави) лідер.

Метою навчання провідництву є розвиток провідницьких рис, якостей, визначення яких потрібно сформулювати в категорії знань, умінь та навичок. Для цього в основу методологування навчання провідництву ми поклали концепцію динамічної функціональної структури особистості К. Платонова, що інтегрує чотири процесуально-ієрархічні підструктури із субординацією нижчих підструктур щодо вищих.

Динамічна функціональна структура особистості (за К. Платоновим) включає чотири основні підструктури, такі як спрямованість особистості (соціально зумовлені особливості, моральні якості);

досвід (обсяг і якість наявних знань); особливості психічних процесів (пізнавальні (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява, мова, увага), емоційно-вольові (почуття, воля)); біопсихічні властивості (темперамент, задатки, інстинкти, найпростіші потреби, стать, вік) [3].

На всі ієрархічні рівні ним «накладаються» два інтегральні особистісні утворення, такі як характер і здібності (дві додаткові підструктури) [3].

Отже, у технології навчання провідництву ми будемо виходити з концепції К. Платонова, який розглядає уміння як можливість людини займатися певною діяльністю на основі раніше набутого досвіду; знання – як систему понять, засвоєних людиною, а навичку – як дію, що формується в особистому досвіді людини шляхом багаторазових вправ [3, с. 278, 279].

Згідно з К. Платоновим, уміння – це вища людська властивість, формування якої є кінцевою метою педагогічного процесу, його завершенням, тому уміння не може розглядатися як частина навички, відповідно, воно виникає на останньому етапі формування навички [3].

Формування умінь і навичок здійснюється у процесі трудової діяльності людей. Діяльність – це взаємодія людини з оточуючим середовищем, у результаті чого людина досягає свідомо поставленої мети. Досягнення поставленої мети складається з послідовно вирішеної низки конкретних завдань. Відповідно до цих завдань, К. Платонов пропонує послідовність формування умінь [3], яку ми адаптували до технології навчання провідництву засобом коучингу таким чином:

– початкові уміння – усвідомлення цілей дії та пошуку способів її виконання, що спираються на раніше набуті знання, діяльність методом проб і помилок [3], а саме вміння керувати собою, своїм станом, своїми ресурсами;

– недостатньо вміння діяльність – знання про способи виконання дій і використання раніше набутих несистематичних для цієї діяльності навичок [3];

– окремі (загальні) уміння – низка окремих, високорозвинених, але вузьких умінь, необхідних у різних видах діяльності [3], а саме уміння допомагати іншим у розвитку особистісного потенціалу, підвищенні особистої ефективності;

– високо розвинені уміння – творче використання знань і навичок у педагогічній діяльності з усвідомленням не тільки цілей, але й мотивів вибору та способу його досягнення [3], а саме уміння розвивати ефективні комунікації, будувати конструктивні відносини з колегами;

– майстерність – творче використання різних умінь [3], а саме уміння створювати і розвивати системи, які максимально ефективно працюють на результат вирішення актуальних завдань команди однодумців, особливо це уміння генерувати ідеї.

В описанні технології навчання провідництву ми спираємось на методологування й наукову рефлексію провідництва в освіті. Методологування провідництва в освіті дає змогу здійснити аналіз і характеристику реалізації системного, структурно-функціонального, синергетичного, культурологічного, антропологічного, особистісно-діяльнісного, рефлексивного, аксіологічного підходів.

Наукова рефлексія передбачає осмислення провідництва в освіті в контексті сингулярної, соціокультурної та феноменологічної категорій [1].

Досліджуються всі аспекти освітнього процесу, такі як чітка постановка цілей, проєктування засобів реалізації чітко поставлених цілей і завдань, організація освітнього процесу на засадах конкретних правил щодо користування засобами в досягненні мети навчання, спрямованих на перевірку якості навчання провідництву.

Висновки і пропозиції. Отже, технологія навчання провідництву ґрунтується на принципах цілеспрямованості, системності, послідовності, неперервності, культурологічної, гуманістичної та професійної спрямованості, єдності професійної, психологічної, організаційної та загальної культури управління, опори на вікові та індивідуальні особливості керівників та майбутніх керівників закладів освіти.

Технологія навчання провідництву включає відповідні технологічні заходи, спрямовані на реалізацію мети, закладеної в методологуванні цілей наукових підходів до навчання провідництву в освіті. У розробленні, конструюванні та запровадженні технології навчання провідництву також є послідовність дій, яка забезпечує гарантоване отримання результатів.

Список використаної літератури:

1. Генеза провідництва в освіті : колективна монографія / за заг. ред. І. Богданова. Київ : Освіта України, 2020. 478 с.
2. Доктрина побудови Української держави абсолютного народовладдя. URL: <http://vladanarodu.16mb.com/category/uncategorized> (дата звернення: 14.12.2020).
3. Платонов К. Проблемы способностей. Москва : Наука, 1972. 312 с.

Shumilova I. Methodological concept of guidance training technology of future managers in education

The article is devoted to the consideration of the methodological conception of training the leadership of future managers in education. Among the main goals of teaching the course "The leadership theory in education" we illustrate the following: to acquaint both heads of educational institutions and future leaders

with different ways of co-management in the team, to give knowledge and skills to direct their skills and efforts to leadership, to give advice on how to become successful leader – show the ways, examples and tools of successful leadership on the basis of guidance in education.

The discipline “The guidance theory in education” is focused on the implementation of the educational-professional program “Management of educational institutions”, specialty 011 “Educational, pedagogical sciences”.

Guidance learning technology includes appropriate technological measures aimed at achieving the goal of methodologizing the goals of scientific approaches to guidance learning in education. In the development, design and implementation of guidance training technology, it is also a sequence of actions that ensures guaranteed results.

It is noted that the guidance is defined as leadership, foregoer, tools (work, efforts). Guidance is a coach, a trainer, an instructor.

It is emphasized that there cannot be general and public training for guidance, because in our opinion it is necessary to develop a personalized program at the level of a coach, i.e. a private teacher, trainer, instructor. The use of coaching as a technology of teaching guidance in the field of education is a universal method that allows you to work effectively at the subject-subject level, to be able to help yourself and others in personal development, personal efficiency, develop effective communication, build constructive relationships with colleagues, to achieve the set goals, to expand opportunities and horizons of vision, at the same time to develop leading qualities of others, thereby providing efficiency of activity of educational institution as a whole.

Key words: *methodology, learning technology, future managers in education, guidance in education, culture the guidance.*

НОТАТКИ